

T.C.

NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**TAŞLICALI YAHYA BEY' İN GÜLŞEN-İ ENVÂR VE
ŞÂH U GEDÂ İSİMLİ ESERLERİNDE KELİME GRUPLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ceyda ÖZ YAŞA

Niğde

Mayıs, 2024

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TAŞLICALI YAHYA BEY' İN GÜLŞEN-İ ENVÂR VE ŞÂH U GEDA
İSİMLİ ESERLERİNDE KELİME GRUPLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ceyda ÖZ YAŞA

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Sadi H. NAKİPOĞLU
Üye : Dr. Öğr. Üyesi İ. Ethem ÖZKAN
Üye : Adem YELOĞLU

Niğde
Mayıs 2024

YEMİN METNİ

Yüksek lisans Tezi olarak sunduğum “Şâh U Gedâ ve Gülşen-i Envâr” Adlı Eserlerde kelime grupları başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiği ve çalışmanın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Ceyda ÖZ YAŞA

ÖN SÖZ

Türkiye Türkçesi ve Türk dilinin tarihi seyri içinde kullanılan pek çok farklı diller üzerinde çalışmalar yapılmıştır ve hâlâ da bu çalışmalara devam edilmektedir. Aynı şekilde kelime grupları üzerine birçok çalışma yapılmasına rağmen, bazı kelime grupları üzerindeki tartışma bir türlü sonlandırılmamıştır. Bu nedenle bu kelime gruplarının önceki dönemlerdeki kullanılışlarına bakmak için, 16. yy'de Taşlıca Mahmut tarafından kaleme alınan, dil ve kültür tarihimiz açısından önemli eserler olan Şâh U Gedâ ve Gülşen-i Envâr üzerinde bir çalışma yapılmaya karar verilmiştir.

Çalışma Giriş, İnceleme, Sonuç, Sözlük ve Kaynakça olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde eserin yazıldığı bölge ve dönemin dili üzerine açıklamalara yer verilmiş, eserin kendisi, yazarı ve nüshaları hakkında bilgiler verilmiştir.

İnceleme bölümünde kelime grupları ayrıntılı olarak ele alınmış olup toplam on beş tür kelime grubu tespit edilmiştir. Bu gruplar için öncelikle araştırmacıların görüşlerine yer verilmiş daha sonra Şâh U gedâ ve Gülşen-i Envar'dan konuyla ilgili örnekler sıralanmıştır. Metinlerden alınan örnekler transkripsiyonlu haliyle italik yazı ile gösterilmiş, alındığı varak ve satır numaraları parantez içerisinde belirtilmiş, cümlede geçen kelime grubunun altı çizilmiş ve seçilen örneklerin tamamı günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Bu işlem sırasında özellikle, mecbur kalınmadıkça bir örnek cümle başka bir konu başlığının altında kullanılmamıştır.

Sonuç bölümünde inceleme sayesinde elde edilen veriler maddeler halinde sunulmuştur. Sözlük bölümünde metinlerde geçen anlamlarını bilmediğimiz kelimelere ve anlamlarına yer verilmiştir. Kaynakçada ise doğrudan ya da dolaylı olarak faydalandığımız kaynaklar sıralanmıştır.

Bu çalışma boyunca sabırla bana yol gösteren, desteğini benden hiç esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Sadi Hıncal NAKİPOĞLU'na, daima yanımda olan aileme sonsuz teşekkür ederim.

Ceyda ÖZ YAŞA

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TAŞLICALI YAHYA BEY' İN GÜLŞEN-İ ENVÂR VE ŞÂH U GEDA
İSİMLİ ESERLERİNDE KELİME GRUPLARI

ÖZ YAŞA, Ceyda
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Sadi H. NAKİBOĞLU
Mayıs 2024, 225 Sayfa

Bu çalışma Şâh U Gedâ ve Gülşen-i Envâr'da geçen kelime gruplarını belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Türk Dili tarihi açısından önemli olan Şâh u Gedâ ve Gülşen-i Envâr 16. Yüzyılda Taşlıcalı Yahya tarafından kaleme alınmıştır. Şâh U Gedâ mesneviye tasavvufi bir görünüm vermeye çalışılan dilinin sadeliğiyle dikkat çeken bir eserdir. Gülşen-i Envâr ise, tasavvuf ve tarikat yoluyla hakikati bulmaya davet eden bir mesnevidir. Dili sadedir. Bu iki eser temel alınarak yapılan çalışmada on beş kelime grubu tespit edilmiş ve bunlar da kendi içinde gruplandırılmıştır. Ele alınan kelime gruplarının diğer kelime gruplarıyla birlikte kullanılışlarına ve cümle içindeki görevlerine de çalışmada yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şâh U Gedâ, Gülşen-i Envâr, 16.Yüzyıl, Türk Dili, Kelime grupları.

ABSTRACT
MASTER THESIS

TAŞLICALI YAHYA BEY'S GÜLŞEN-İ ENVÂR AND ŞÂH U GEDA
WORD GROUPS IN HIS NAMED WORKS

ÖZ YAŞA,Ceyda

Department of Turkish Language and Literature

Thesis Advisor: Dr. Lecturer Member Sadi H. NAKİBOĞLU

May 2024, 225 Page

This study was prepared to determine the word groups in Şâh U Gedâ and Gülşen-i Envar. Şah u Geda and Gülşen-i Envar, which are important for the history of Turkish Language, were written by Taşlıcalı Yahya in the 16th century. Şâh U Gedâ is a work that attracts attention with the simplicity of its language, in which an attempt is made to give a Sufi appearance to the masnavi. Gülşen-i Envâr is a masnavi that invites us to find the truth through Sufism and sect. Its language is simple. In the study based on these two works, fifteen word groups were identified and these were grouped within themselves. The use of the word groups discussed together with other word groups and their functions in the sentence are also included in the study.

Key Words: Şâh U Gedâ, Gülşen-i Envâr, 16th Century, Turkish Language, word groups

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı	1
1.2. Çalışmanın Yöntemi.....	1
1.3. 16.Yüzyıl Türkiye'nin Umumi Durumu	2
1.4. 16.Yüzyıl Türk Edebiyatının Durumu	2
1.5. Nazım Şekli Olarak Mesnevi Ve Özellikleri.....	3
1.6. Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Hayatı (doğ.1488-1489[?]-öl. 1582)	5
1.7. Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Edebî Kişiliği	7
1.7.1. Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Eserleri.....	8
1.8. Şâhu Gedâ	10
1.9. Gülşen-i Envâr.....	17
2. İNCELEME.....	23
2.1. Kelime Grupları.....	23
2.1.1. İsim Tamlamaları.....	25
2.1.1.1. Belirtili İsim Tamlaması	28
2.1.1.1.1. Tamlayanı İlgi Hâli Eki Almış Belirtili İsim Tamlamaları	29
2.1.1.1.2. Tamlayanı Bulunma, Ayrılma Hâli Eki Almış Olan Belirtili İsim Tamlamaları	33
2.1.1.1.3. İlgi Hâli Eki Düşmüş Olan Belirtili İsim Tamlamaları	34
2.1.1.1.4. Birden Fazla Tamlayanı Bulunan Belirtili İsim Tamlaması	34
2.1.1.1.5. Birden Fazla Tamlananı Bulunan Belirtili İsim Tamlaması	35

2.1.1.1.6. Her İki Unsuru da Sıfat Tamlaması Olan Belirtili İsim Tamlaması	36
2.1.1.1.7. Tamlayan ve Tamlanan Unsurlarının Yer Değiştirdiği İsim Tamlamaları	36
2.1.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması	39
2.1.1.2.1. Unsurları Tek Kelime Olan Belirtisiz İsim Tamlamaları	42
2.1.1.2.2. Birden Fazla Tamlayanı Bulunan Belirtisiz İsim Tamlaması	45
2.1.1.2.3. Birden Fazla Tamlananı Bulunan Belirtisiz İsim Tamlaması	46
2.1.1.2.4. Tamlayanı İyelik Eki Almış Belirtisiz İsim Tamlaması	47
2.1.1.3. Takısız/Eksiz İsim Tamlaması	47
2.1.1.3.1. Sıfat Tamlaması Görüşünde Olanlar Takısız/Eksiz tamlamaları ..	47
2.1.1.3.2. İsim Tamlaması Görüşünde Olanlar	50
2.1.1.4. Zincirleme İsim Tamlaması	53
2.1.1.5. Unsurları Kelime Grubu Olan İsim Tamlamaları	56
2.1.1.5.1. Tamlayanı Kelime Grubu Olan İsim Tamlamaları	56
2.1.1.5.2. Tamlananı Kelime Grubu Olan İsim Tamlamaları	59
2.1.1.6. İsim Tamlamalarının Kelime Grupları İçindeki Durumu	61
2.1.1.7. Cümledeki Görevi Yönünden İsim Tamlamaları	63
2.1.2. Sıfat Tamlaması	70
2.1.2.1. Sıfat Unsuru Tek Kelime Olan Sıfat Tamlaması	71
2.1.2.1.1. Sıfat Unsuru Niteleme Sıfatı Olan Sıfat Tamlaması	71
2.1.2.1.2. Sıfat Unsuru Belirtme Sıfatı Olan Tamlamalar	74
2.1.2.1.2.1. İşaret Sıfatı	74
2.1.2.1.2.2. Belirsizlik Sıfatı	77
2.1.2.1.2.3. Sayı Sıfatı	79
2.1.2.1.2.4. Soru Sıfatı	81
2.1.2.2. Sıfat Unsuru Kelime Grubu Olan Sıfat Tamlamaları	82
2.1.2.2.1. Sıfat Unsuru Sıfat- Fiil Grubu Olan Tamlamalar	82

2.1.2.2.2. Sıfat Unsuru Sayı Grubu Olan Tamlamalar	82
2.1.2.2.3. Sıfat Unsuru İsnat Grubu Olan Tamlamalar.....	83
2.1.2.3. Sıfat Tamlamalarının Kelime Grupları İçindeki Durumu.....	83
2.1.2.4. Cümledeki Görevi Yönünden Sıfat Tamlaması.....	86
2.1.3. İyelik Grubu.....	90
2.1.3.1. Tamlayanı Düşmüş İyelik Grubu.....	93
2.1.3.2. Birden Fazla Tamlananı Bulunan İyelik Grubu.....	95
2.1.3.3. İyelik Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu	95
2.1.3.4. Cümledeki Görevi Yönünden İyelik Grubu.....	97
2.1.3.5. İyelik Gruplarında Araya Sıfat Girmesi.....	99
2.1.4. İsnat Grubu	99
2.1.4.1. Cümledeki Görevi Yönünden İsnat Grubu	103
2.1.5. Bağlama Grubu.....	104
2.1.5.1. “ve” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları	106
2.1.5.2. “birle” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları.....	106
2.1.5.3. “u, ü, vu, vü” Edatlarıyla Yapılan Bağlama Grupları.....	106
2.1.5.4. “dahı/dahi/ Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları	110
2.1.5.5. “çü/çün/çünki/çünkim ” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları	111
2.1.5.6. “hem... hem” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları	113
2.1.5.7. “ne... ne” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları.....	113
2.1.5.8. “ammâ” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları	113
2.1.5.9 “bâri” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları.....	113
2.1.5.10 “ger/gerçi” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları.....	114
2.1.5.11 “ile” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları	114
2.1.5.12. “ki/kim” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları.....	114
2.1.5.13. “meger/ meger ki” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları	116
2.1.5.14. “niteki/ nitekim” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları.....	116

2.1.5.15. “sanki” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları.....	117
2.1.5.16. “ancag/ancak” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları	117
2.1.5.17. Bağlama Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu	117
2.1.5.11. Cümledeki Görevi Yönünden Bağlama Grubu.....	119
2.1.6. Edat Grubu.....	122
2.1.6.1. “ara” Edatı.....	124
2.1.6.1. “ara” Edatı.....	125
2.1.6.2. “artuk” Edatı	125
2.1.6.3. “berü” Edatı	125
2.1.6.4. “bile” Edatı.....	126
2.1.6.5. “içre” Edatı.....	126
2.1.6.6. “ile” Edatı.....	127
2.1.6.7. “kadar” Edatı.....	129
2.1.6.8. “gibi” Edatı	130
2.1.6.9. “köre/göre” Edatı	133
2.1.6.10. “mişal” Edatı.....	133
2.1.6.11. “sonra” Edatı.....	133
2.1.6.12. “taraf” Edatı	134
2.1.6.13. “içün/üçün” Edatı.....	134
2.1.6.14. “üze/üzre” Edatı	135
2.1.6.15. “ziyâde” Edatı	136
2.1.6.16. Edat Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu	137
2.1.6.17. Cümledeki Görevi Yönünden Edat Grubu.....	138
2.1.7. Tekrar Grupları.....	139
2.1.7.1. Aynı Kelimenin Tekrarıyla Oluşan Tekrar Grupları	142
2.1.7.2. Eş Anlamli Kelimelerden Oluşan Tekrar Grupları	144
2.1.7.3. Zıt Anlamli Kelimelerden Oluşan Tekrar Grupları	144

2.1.7.4. Farklı Türde Tekrar Grupları	144
2.1.7.5. Tekrar Gruplarının Kelime Grupları İçindeki Durumu	145
2.1.7.6. Cümledeki Görevi Yönünden İkileme	146
2.1.8. Birleşik Fiil Grupları	147
2.1.8.1. İsim+Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiil Grubu	149
2.1.8.1.1. Yardımcı Fiili “bol-” Olan Birleşik Fiil Grubu	150
2.1.8.1.2. Yardımcı Fiili “dur-” Olan Birleşik Fiil Grubu	150
2.1.8.1.3. Yardımcı Fiili “er-” Olan Birleşik Fiil Grubu	150
2.1.8.1.4. Yardımcı Fiili “et-” Olan Birleşik Fiil Grubu	151
2.1.8.1.5. Yardımcı Fiili “eyle-” Olan Birleşik Fiil Grubu	151
2.1.8.1.6. Yardımcı Fiili “kıl-” Olan Birleşik Fiil Grubu	152
2.1.8.1.7. Yardımcı Fiili “ol-” Olan Birleşik Fiil Grubu	154
2.1.8.1.8. Yardımcı Fiili “yap-” Olan Birleşik Fiil Grubu	156
2.1.8.1.9. Yardımcı Fiili “bil” Olan Birleşik Fiil Grubu	156
2.1.8.1.10. Yardımcı Fiili “ver-” Olan Birleşik Fiil Grubu	157
2.1.8.1.11. Yardımcı Fiili “kal-” Olan Birleşik Fiil Grubu	157
2.1.8.1.12. Yardımcı Fiili “koy” Olan Birleşik Fiil Grubu	157
2.1.8.1.13. Yardımcı Fiili “gel-” Olan Birleşik Fiil Grubu	158
2.1.8.1.14. Yardımcı Fiili “gör-” Olan Birleşik Fiil Grubu	158
2.1.8.1.15. Yardımcı Fiili “git-” Olan Birleşik Fiil Grubu	158
2.1.8.1.16. Yardımcı Fiili “ur-/vur-” Olan Birleşik Fiil Grubu	159
2.1.8.2. Birleşik Kipli Fiiller	159
2.1.8.2.1. Kuvvetlendirme ve İhtimal Fiilleri	162
2.1.8.2.2. Tasvir Fiilleri	162
2.1.8.3. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller	162
2.1.8.3.1. Yardımcı Fiili “al-” Olan Birleşik Fiil Grubu	163
2.1.8.3.2. Yardımcı Fiili “et-” Olan Birleşik Fiil Grubu	163

2.1.8.3.3.Yardımcı Fiili “eyle-” Olan Birleşik Fiil Grubu	163
2.1.8.3.4.Yardımcı Fiili “giy-” Olan Birleşik Fiil Grubu	164
2.1.8.3.5.Yardımcı Fiili “yu-” Olan Birleşik Fiil Grubu	164
2.1.8.3.6. Yardımcı Fiili “ol-” Olan Birleşik Fiil Grubu	164
2.1.8.3.7. Yardımcı Fiili “ver-” Olan Birleşik Fiil Grubu	164
2.1.8.3.8.Yardımcı Fiili “kal-” Olan Birleşik Fiil Grubu	165
2.1.8.4. Cümledeki Görevi Yönünden Birleşik Fiil Grubu	165
2.1.9. Ünvan Grubu	166
2.1.9.1. Ünvan Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu	168
2.1.9.2. Cümledeki Görevi Yönünden Ünvan Grubu	168
2.1.10. Sayı Grubu	169
2.1.10.1. Sayı Gruplarının Kelime Grupları İçindeki Durumu	171
2.1.10.1.1. Özne Unsurunun Sıfatı Olarak Görev Yapan Sayı Grupları	171
2.1.10.2. Cümledeki Görevi Yönünden Sayı Grubu	171
2.1.11. Kısaltma Grupları	171
2.1.11.1. Yükleme Grubu	173
2.1.11.2. Yaklaşma Grubu	174
2.1.11.3. Bulunma Grubu	175
2.1.11.4. Ayrılma Grubu	177
2.1.11.4.1. Ayrılma Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu	178
2.1.11.4.2. Cümledeki Görevi Yönünden Ayrılma Grubu	178
2.1.11.5. Vasıta Grubu	179
2.1.12. Birleşik İsim Grubu	180
2.1.12.1. Birleşik İsim Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu	182
2.1.12.2. Cümledeki Görevi Yönünden Birleşik İsim Grubu	182
2.1.13. Aitlik Grubu	183
2.1.13.1. İsim Unsuru İsim Tamlamasından Meydana Gelen Aitlik Grubu ...	184

2.1.14. Ünlem Grubu	184
2.1.14.1. “Ah” İle Kurulanlar.....	185
2.1.14.2. “Ey” İle Kurulanlar	185
2.1.14.3. “Hey” İle Kurulanlar.....	187
2.1.14.4. “Vah” İle Kurulanlar.....	187
2.1.14.4.5. ”Ya” İle Kurulanlar	187
2.1.15. Fiilimsi Grupları	188
2.1.15.1. İsim-Fiil Grubu	188
2.1.15.1.1. –İş İsim-fiil Eki	188
2.1.15.1.2. –mAK İsim-fiil Eki	189
2.1.15.1.3. İsim-Fiil Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu.....	189
2.1.15.1.4. Cümledeki Görevi Yönünden İsim-Fiil Grubu	190
2.1.15.2. Sıfat-Fiil Grubu.....	191
2.1.15.2.1. Geçmiş Zaman Sıfat-Fiilleri.....	192
2.1.15.2.1.1. -dİk Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları.....	192
2.1.15.2.1.2. -mİş Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları.....	192
2.1.15.2.2. Geniş Zaman Sıfat-fiilleri.....	192
2.1.15.2.2.1. -Ar Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları.....	192
2.1.15.2.2.2. –mAz, mAs Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları..	193
2.1.15.2.2.3. –An Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları	193
2.1.15.2.3. Gelecek Zaman Sıfat-Fiilleri	193
2.1.15.2.3.1. -Acak Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları	193
2.1.15.2.4. Sıfat-Fiil Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu	193
2.1.15.2.5. Cümledeki Görevi Yönünden Sıfat-Fiil Grubu.....	194
2.1.15.3. Zarf-Fiil Grubu.....	195
2.1.15.3.1. “-a / -e” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grupları	196
2.1.15.3.2. “-dİkçA” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grupları	196

2.1.15.3.. “-Ip, -p” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grupları	197
2.1.15.3.4. “-mAdIn / –meyin” Zarf–Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grubu.	198
2.1.15.3.7. “-IncA” Zarf–Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grubu	198
2.1.15.3.8. Sıfat-Fiil Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu	198
3. SONUÇ.....	200
4. SÖZLÜK.....	202
5. KAYNAKÇA	221
TEZLER	224
ÖZGEÇMİŞ.....	225

KISALTMALAR

‘al : ‘alayhi’l-la‘na

Ank. : Ankara

as : alayhi’s- selām

çev. : çeviren

haz. : hazırlayan

G.E. :Gülşen-i Envâr

İst. : İstanbul

rahamhi : rahmatu’llāhi ‘aleyhi

s. :Sayfa

Ş.G.:Şâh U Gedâ

TDAY : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı

TDED : Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi

TDK : Türk Dil Kurumu

tvt : tabāraka ve ta‘ālā

yay. : yayınlayan

vs. : ve saire

vb. : ve benzeri

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

Türkçede kelime grupları konusunda yapılan çalışmalar yeterli düzeyde olmadığı gibi bu çalışmalarda ortak bir sonuca da varılamamıştır. Aynı zamanda değerli olan iki eser Şâh U Gedâ ve Gülşen-i Envar üzerinde de yeteri kadar durulmadığı gözlemlenmiştir. Hem bu alandaki eksikliği bir nebze olsun giderebilmek hem de Türkçenin kronik sorunu olan kelime grupları tartışmalarına eski metinlerden örnekler sunarak tartışmaya yön verebilmek amaçlanmıştır.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Yüksek Lisans tezi hazırlama aşamasının ilk basamağı, iyi bir tez konusunun belirlenmesidir. Üzerinde yeteri kadar çalışma yapılmış, çok kısa ya da çok dallı budaklı bir konunun seçilmesi tez yazımını ya gereksiz kılacaktır ya da içinden çıkılmaz bir hale sürükleyecektir. Bu nedenle üzerlerinde halâ çalışılmaya ihtiyaç duyulan Şâh U Gedâ ve Gülşen-i Envâr ile ilgili çalışılmaya karar verilmiştir. Türkçede, tartışmaları bir türlü sonlanmayan kelime grupları da bu noktada sentezlenmiştir. Konu seçiminden sonra eserlerle ilgili çalışmaların hepsi bir araya getirilmiştir. İçlerinden doğrudan ya da dolaylı olarak istifade edilenler kaynakça bölümünde gösterilmiştir. Sonra, eserin satır satır incelenmesi ve bilgi fişlerinin çıkartılması aşamasına geçilmiştir. Bu noktada en önemli konu gözden hiçbir şeyin kaçmamasıydı. Çünkü gözden kaçan bir örnek o konunun örneklenememesi yani ispatlanamaması anlamına gelmekteydi. Bir sonraki aşama, elde edilen bulgular titizlikle yazıya geçirilmesiydi. Kendi bulgularımızı aktarmadan önce araştırmacıların konuyla ilgili görüşlerine yer verildi. Bu araştırmacıları belirlerken de mümkün olduğunca fazla araştırmacıdan farklı düşüncelere yer vermeye çalışılmıştır. Kendi tespitlerimizin aktarılmasından sonra her bir kelime grubunun diğer kelime grupları içerisindeki kullanımına örnekler verildi. Daha sonra kelime gruplarının cümle içindeki görevine yani özne, tümleç ve yüklem olarak kullanılmasına bakıldı. Yazım aşamasında Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Tez Yazım Kılavuzuna sadık kalınmaya çalışıldı.

1.3. 16.Yüzyıl Türkiye'nin Umumi Durumu

16. yy'da Osmanlı İmparatorluğu yükselişinin en yüksekinde olup, Türk tarihinin o ana kadar hiç rastlanılmayan bir güç kuvvet ve ihtişama sahip olmuş bulunuyordu. Yavuz Sultan Selim'in siyasi ve askeri dehasıyla imparatorluk şahlanmış, Çaldıran'da bu hükümdarın zafer kazanmasıyla büyük ve devamlı galibiyetler başlamıştır. O dönemde Türk devleti, askeri ve iktisadi gücü bakımından dünyanın bütün öteki devletlerine hemen hemen eşit bir güç seviyesine erişmişti. Yavuz Sultan Selim'den sonra, Kanuni Sultan Süleyman zamanında, Osmanlı İmparatorluğu hem doğuda hem batıda devletini en üst seviyeye taşımıştır.

Kanuni, Türk donanması, Akdeniz Hakimiyeti ile yetinmeyerek Atlas Okyanusun'a Ve Hint denizlerine kadar açılmıştır. Ancak önce Leponto, İnebahtı mağlubiyeti ve asrın sonlarındaki İran, Avusturya savaşları devamlı olarak bu muazzam askeri ve siyasi iktidarı kösteklemeye başlamış olup devlet yükseldiği kadar duraklamış, sonra ise inmeye başlamıştır.

1.4. 16.Yüzyıl Türk Edebiyatının Durumu

16.yy'da Osmanlı ülkesinin sanat ve fikir hayatı siyasi, sosyal ve askeri ihtişamına uygun bir şekilde gelişerek klasik bir edebiyat meydana getirmiştir. Bu dönemde yalnızca yükselen sanat edebiyat değildir. Bunun yanında, büyük alimler elinde gelişen ilim, tezhib, minyatür, süsleme sanatı ve hat gibi sanatlarda imparatorluğun ihtişamına uygun şaheserler ortaya konmuş, belki dünyanın en büyük mimarı bu asırda yetişmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu çevresindeki diğer milletlerin edebiyatlara sahip çıkmak istiyordu. Bu sebeple ki Klasik Edebiyatımızda İran Edebiyatı sevgisi ve hayranlığının yanında iyilik yapma ve mevcut İran Edebiyatını aşma arzusu görmek mümkün olup, bu arzuya hizmet eden ilk şaheser 16.yy'da telif edilmiştir.

Bu dönemde Osmanlı Türkçesi Edebiyatı, gittikçe daha çok özüne dönen bir edebiyat karakteri kazanıyordu. 16.yüzyılın edebi mahsulleri arasında mahalli hayat, Türk adet ve kıyafetlerini milli adab-ı muâşeretlerimizi milli sanat ve edebiyat konusu halinde kullanan şairler, ressamı vardı. Ve o dönemden bu döneme Osmanlı-Türk hayatını bize kadar getirmeye mavaffak olmuşlardır.

1.5. Nazım Şekli Olarak Mesnevi Ve Özellikleri

Mesnevi nazım şekli başta İran olmak üzere, Arap ve Klasik Türk Edebiyatında kullanılan bir nazım şeklidir. Türk Edebiyatında 11.Yüzyıldan itibaren bu türde pek çok eser ortaya çıkmıştır. Nazım biçimi olarak mesnevi; “Her beytin mısraları kendi aralarında kafiyeli, aruz bahirlerinin kısa şekillerinden biri ile yazılmış bir nazım şeklidir. Bu şekilde beyitlerin miktarı ikiden başlayarak bir veya bir çok ciltlik eserler dolduracak sayıda olabilir. Bu tarzda beyitlerden meydana gelmiş eserlere de mesnevi denildiği gibi bu tabir yalnızca Mevlâna Celâleddin Rûmi’nin bu şekilde kaleme alınmış 6 ciltlik tasavvufi eserine de alem olmuştur(Ateş,1960:127).

Klasik Türk edebiyatında önemli bir yeri olan mesnevîler, şâirler tarafından sıklıkla kullanılan nazım şekillerindendir. Sözlük anlamı “ikili, ikişer ikişer” demek olan mesnevî, edebiyat terimi olarak aynı vezinde ve her beyti kendi arasında ayrı ayrı kâfiyeli nazım şekillerinin genel adıdır (İpekten, 2003: 59). Bu nazım şekliyle iki beyitten otuz beyte kadar yazılmış mesnevîlerin yanı sıra, binlerce beyit süren uzun hikâyeler de yazılmıştır. Mesnevî denildiğinde daha çok bu uzun manzumeler hatıra gelmektedir (Saraç, 2011: 79).

Mesnevî nazım şeklinin ilk örnekleri Arap edebiyatında görülmekle birlikte bu terimin günümüzde ifade ettiği anlama uygun örneklerine ilk olarak Fars edebiyatında rastlanmaktadır (Çiçekler, 2004: 320). Bu nazım şekli edebiyatımıza İran edebiyatından geçmiştir (Ünver, 2011: 430).

Mesnevî nazım şeklinin İran edebiyatındaki en önemli temsilcileri Attâr (öl. 1221), Nizâmî (öl. 1214), Sa’dî (öl. 1291), Hüsrev-i Dihlevî (öl. 1324), Molla Câmi (öl. 1492) gibi isimlerdir.

Sanat eserlerinin genelinde olduğu gibi mesnevîlerin de kendilerine has bir tertipi vardır. Mesnevîlerin birçoğu, İslâmî geleneğe bağlı kalarak besmele ile başlar. Şâir, eserinde besmeleyle ilgili ayrı bir bölüme yer verebileceği gibi doğrudan besmeleyle başlayarak tevhîd ya da münâcâta da geçebilir.

Allâh’ın varlığının ve birliğinin konu edildiği tevhîd, Allâh’ı yüceltmek amacıyla yazılır. Tevhîdi müteakip münâcât başlar. Burada Allâh’a yalvaran şâirler, güçsüzlüklerini ve eksikliklerini dile getirerek Allâh’tan yardım ve affedilme

talebinde bulunurlar. Şâirler, bu bölümleri her zaman sıralamaya bağlı kalarak düzenlemeyebilirler. Bazen birine diğerinden daha önce başlayabilirler.

Na'tta Hz. Muhammed (öl. 632) her yönüyle yüceltilir. Bu bölüm, ondan şefaata talebinde bulunularak sonlandırılır.

Mi'râcda ise, Hz. Muhammed'in Allâh'ın huzuruna yükselmesi konu edilir. Genelde Mi'râc Gecesi tasvir edilerek mi'râc hadisesi anlatılır. Bölüm; Cebrâ'il'in Burâk'la birlikte Hz. Muhammed'in yanına gelişi, göğe yükselmeleri, gök tabakalarını tek tek geçmeleri, gökyüzü ahalisinin sevinci, Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerle Mescid-i Aksâ'da namaz kılması, Cebrâ'il'in Sidre'den öteye geçemeyişi, Hz. Muhammed'in Allâh'la perdesiz bir şekilde görüşüp konuşması, ümmeti için şefaata talebinde bulunması ve teselli nûrlarıyla yeryüzüne dönmesi gibi konular etrafında şekillenir.

Bu bölümün ardından Hz. Muhammed'in mucizelerinin yer aldığı mucizât bölümü gelir. Bu mucizeler na't bölümünün içinde de zikredilmiş olabilir.

Dört halifeye övgüde ise, Hz. Muhammed'in en yakın dört dostu Hz. Ebû Bekir (öl. 634), Hz. Ömer (öl. 644), Hz. Osmân (öl. 656) ve Hz. Alî (öl. 661) övülür.

Methiyede mesnevînin adına yazıldığı ve takdim edileceği kişi övülür. Bu bölüm genellikle devrin padişahının övülmesinin yanında başka bir devlet büyüğünün övgüsü etrafında da şekillenebilir. Methiyenin ardından devrin ileri gelenleriyle ilgili övgüler de yapılabilir.

Şâirler sebeb-i te'lîfte mesnevîlerini yazma sebeplerini anlatırlar ve dostlarının ısrarı, rüyalarında görmeleri, gaybî bir sesin onlardan böyle bir istekte bulunması gibi sebeplerle eserlerini yazmış olabilirler. Bir mesnevînin girişinde adı geçen bölümlerin tamamı bulunabileceği gibi burada zikredilmeyen farklı bölümlerle de karşılaşmak mümkündür. Burada zikredilen bölümlerin tamamının bulunmadığı mesnevîler de mevcuttur (Ünver, 2011: 433).

Âgâz-ı Destân başlığını taşıyan bölüm ise, mesnevînin asıl konusunun anlatıldığı yerdir. Hikâyesini anlatırken şâir hikâyedeki yeknesaklığı gidermek için aralara gazeller serpiştirebilir.

Hikâye sonlandırıldıktan sonra hâtime başlığını taşıyan bir bölüm gelir. Mesnevîlerin çoğunda, eserin adı, kimin adına yazıldığı, yazılış tarihi, yazıldığı yer, kaç beyit olduğu gibi bilgilere bu bölümde yer verilir. Zaman zaman hâtime bölümü olmayan mesnevîlerle de karşılaşıldığı görülür. Son beyitte şâirin mahlasına yer vermesinden ya da dua bildiren ibarelerin bulunmasından eserin bittiği anlaşılır.

1.6. Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Hayatı (doğ.1488-1489[?]-öl. 1582)

16.Yüzyıl Osmanlı şiirinin önde gelen temsilcilerinden olan Yahyâ Bey, hem dîvân hem de hamse sahibi bir şâirdir. Doğum tarihi net olarak bilinmeyen Yahyâ, Arnavutluk'un Dukakin ailesindendir (Kaya, 2011: 157).

Divanında ve hamsesinde taşlık yerden geldiğini söylediğinden Taşlıcalı diye bilinmektedir. Yahya Bey, Kuzey Arnavutluk'tan devşirilmiş İstanbul'a getirilmiş ve Acemi Oğlanlar Ocağı'nda yetiştirilmiştir. Acemi Oğlanlar Ocağı'nda ilim ve sanata ilgi duymuştur. Şehâbeddin Bey'e çırak olmuştur. Kemalpaşazâde, Kadri Efendi ve Fenârizâde Muhyiddin Çelebi'inin ilim meclislerinde yer almıştır (Çavuşoğlu, 1983: 7-8).

Soyunu Arnavut olarak dile getiren ve soyuyla övünen Yahyâ Bey, Gülşen-i Envâr'da Arabistan'dan gelip taşlı yere yerleştiklerinden söz eder:

Mülk-i Arab'dan ki firâr itdiler

Taşlu vilâyetde qarâr itdiler

(GE: 650)

Şâirin taşlık memleket olarak tanıttığı coğrafyadan, Osmanlı'nın orayı fethetmesiyle ayrıldığını öğreniriz. Yahyâ, Osmanlı ordusunun kendisini oradan çıkardığını, böylece Osmanlı'nın hizmetine girdiğini söyler. Doğum tarihi 1488 olarak gösterilen şâirin, II. Bâyezid döneminde Osmanlı himayesine girmiş olma ihtimali yüksektir. Yavuz Sultân Selîm döneminde Balkanlar üzerine bir sefer düzenlenmemiş olması ve Yahyâ'nın o dönemde yirmi yaş üzeri olduğu gerçeği bu ihtimali güçlendirir. Osmanlı'nın devşirme olarak aldığı çocukların sekizle yirmi yaş arasından seçilmesi, özellikle de on dört on sekiz yaşlarındaki çocukların tercih edilmesi (Tok, 2012: 120) bu kanıyı destekler şekildedir:

Anda qarâr itmişidüm cân gibi

Hâredeki lal-i Bedehşân gibi

Aldı çıkardı beni ehl-i ğazâ

Sanki hacerden güher-i bî-bahâ

Kıldı beni hālîk-ı kevn ü mekân

Bende-i efgende-i Osmâniyân

(GE: 654-656)

Devşirme alınan Yahyâ, acemi oğlanlar ocağına getirilerek burada ilme ve sanata olan ilgisiyle öne çıkar. Bilgili ve hünerli bir kişi olan odabaşısının yardımıyla kendini geliştirir. Şâir, yeniçeri ocağına geçince ocağın katibi Şihâbüddin Bey'e çırak olur ve onun sayesinde yeniçerilerin mecbur olduğu birçok uygulamadan muaf tutulur. Bu şekilde birçok edebiyatçıyla tanışma fırsatı bulur (Çavuşoğlu, 1986: 343).

Yahyâ Bey, askerlik mesleğinde ilerlemenin yanı sıra yazdığı şiirlerle önce sadrazam Rüstem Paşa'nın (öl. 1561) sonrasında Kanûnî Sultân Süleymân'ın (öl. 1566) teveccühünü kazanır. Kanûnî ile birlikte birçok savaşa katılır (Banarlı, 2001: 599). Anadolu ve Rumeli'de seferden sefere koşan şâir, Kanûnî'nin 1522'de Viyana, 1532'de Alman ve 1535'te Bağdat seferlerine katılır (İpekten, İsen, Karabey ve Akkuş, 2004: 22).

Birçok vakfın idaresiyle görevlendirilen Yahyâ, dürüstlüğüyle şöhret kazanır ve çok büyük hizmetlerde bulunur. Yahyâ, mesnevîlerinin bazı yerlerinde padişahın, kendine vakıf işlerine bakma vazifesi verdiğini, bu şekilde mertebeye çok yükseldiğini belirtir. Bunların, kendi çalışmasıyla değil, tamamen Allâh'ın ihsân etmesiyle olduğuna inanır. Kendine verilen bütün bu olanakları adaletli bir şekilde kullanır.

Yahyâ, Gülşen-i Envâr'da Muhammed Dede'yle karşılaşmasıyla birlikte hayatında meydana gelen değişimi anlatır. Muhammed Dede, cezbe hâlindeki sâliklerin arkadaşısıdır. Başı açık, ayağı yalın bu zât, sürekli çıplak dolaşır. Böyle yaşamasının sebebi, dünya endişesi taşımamasıdır. Bu zâtın dışı virane gibi görünse de içi aydınlıktır.

Yahyâ Bey'in ölüm tarihi üzerine, araştırmacıların ortak kanısı 990 (1582) senesidir. Yahyâ Bey'in mezarı Sırbistan sınırları içinde yer alan İzvornik yakınlarındaki Lozniçe'dedir.

1.7. Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Edebî Kişiliği

Yahyâ, yaşadığı dönemin dinî, tasavvufî, sosyal, siyasî ve askerî birçok özelliğini eserlerine aksettiren bir şâirdir.

Yahya Bey, hayatını Anadolu'dan Rumeli'ye bir savaştan diğer savaşa koşarak geçirmiştir. Şair, ilim ve kültür elde etmeye çalışmış olup, asker kimliğinin yanında şairlik vasfından dolayı ilim ve güç sahibi olarak tanımlanmıştır. Yahya Bey, şehzâde Mustafa mersiyesini yazarak cesaretini ortaya koymuş, korkusuz bir şairdir (Kılıç, 2018: 677; Kaya, 2011: 156).

Yahya Bey, yaşadığı dönemde gazel ve mesnevi alanında önemli isimlerden sayılmış olup, gerek yaşamında gerek ölümünden sonra yazılan eserlerde şairin şiirleri ve eserleri övülmüştür. Sehî Bey; şairin hoş tabiatlı, güzel ve gösterişli gazellerinin olduğunu dile getirmiştir. Bunlardan gençlik yıllarında yazdıklarını âşıkâne, Üryânî Mehmed Dede'nin yanına intisab ettikten sonra yazdıklarını ise daha çok dinî, tasavvufî ve rindane olarak değerlendirmiştir (İsen, 1998: 248).

Çavuşoğlu ise, şâirin ilk dönem eserlerinde âşıkane bir üslûbun görüldüğünü, Üryânî Muhammed Dede'yle tanışarak tasavvufa girmesinin ardından yazdığı şiirlerde ise tasavvufî fikirlerin hakim olduğunu ifade eder (1986: 345).

Şair mesnevîlerinde her türden kâfiye örneğine yer vermiş olup, daha çok mücerred ve mürdef kâfiyelerden faydalandığı görülür. Bunun yanında da şâirin eserlerinde Türkçe bir söyleyişin hâkim olduğu görülür. Şâirin, eserlerinde vezni sağlam bir şekilde kullanması dikkat çeker. Aruzun kendisine sunduğu olanaklardan ustaca faydalanan şair, kâfiye kullanma konusunda da ustadır. Şâirin kendisi de yeni kalıp ifadeler geliştirir. Eserlerinin genelinde konuşma diline yakın samîmî bir üslûba yer verir. Çavuşoğlu onun üslûbunun sadeliğini ordugâhlarda ve seferlerde her sınıftan insanla temasa geçmiş olmasına bağlar (1986: 345). Bu doğru bir tespit olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Şâirin üslûbunun şekillenmesinde sahip olduğu dünya görüşü önemli bir rol oynar. Yahyâ, sanat için sanat yapmaz. Onun

sanatının esası, toplumsal faydaya dayanır. Şair bunu Gülşen-i Envâr isimli mesnevîsinde açıkça belirtir. Sözün az ve öz olması gerektiğini belirten şâir, anlatılanların Allâh'ın rızasına uygun ve insanlara faydalı olması gerektiğini düşünür.

Asırlardır kullanılan ortak bir malzemeyi kendine has bir üslûpla yeniden işleyen şâir, orijinal eserler ortaya koyar. Zaman zaman eserlerine serpiştirdiği Arapça ve Farsça ifadeler şâirin bu iki dili kullanma konusunda da oldukça başarılı olduğunu gösterir.

Yahyâ Bey, divanındaki şiirlerinde yer yer sanatsal görüşlerini dile getirmiştir. Şiir yazmadaki asıl amacının sevgiliye durumunu arz etmek olduğunu dile getirmiş ve âşık olmadan iyi bir şair olunamayacağını vurgulamış olup divanının birçok yerinde sözlerinin mürşîd-i kâmil sözlerine benzediğini, rabbani ilham eseri mısralarının can ariflerine hayat suyu bağışladığını, şiirde sözü uzatmanın manayı bozacağını, kapalı anlatımın ise bir işe yaramayacağını söylemiştir. şair, şiirlerinde hüsn-i eda bulunduğundan bahsetmiştir (Kaya, 2011: 156).

1.7.1. Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Eserleri

Yahyâ Bey'in İstanbul ve Edirne şehrengîzlerinin de içinde bulunduğu bir dîvânı ve beş mesnevîden oluşan bir hamsesi mevcuttur. Hamsedeki mesnevîler Şâh u Gedâ, Gencîne-i Râz, Yûsuf ve Zelîhâ, Kitâb-ı Usûl ve Gülşen-i Envâr'dır. Tezkire yazarı Latîfî, Şâirin Nâz u Niyâz isimli bir eserinin varlığından söz eder (Canım, 2000: 578). Ancak bugüne kadar yapılan araştırmalarda şâire ait bu isimde bir esere rastlanmamıştır.

Dîvân

Dîvânını ölmeden önce düzenleyen Yahyâ Bey, onu üç defa tertip etmiş, her defasında eser üzerinde önemli değişiklikler yapmıştır (Çavuşoğlu, 1986: 345). Divan, Mehmet Çavuşoğlu tarafından hazırlanan tenkitli 1 dîbâce, 34 kasîde, 5 tercî-i bend, 4 terkîb-i bend, 1 ta'sîr, 4 mu'aşşer, 3 müseddes, 3 muhammes, 25 murabba, 3 tarih, 1 müstezat, 2 şehrengîz, 515 gazel ve 20 kıt 'a bulunmaktadır. Bu eseri şemsi Ahmet Paşa'ya ithaf etmiştir (Çavuşoğlu, 1983: 18; Kaya, 2011: 157).

Hamse

Yahya Bey, Hamse'sini Kanûnî devrinde yazmış ve hamseyi oluşturan mesnevilerin tamamını Kanûnî'ye sunmuştur. Hamsesi, sırasıyla şu mesnevilerden oluşmaktadır:

- a. Şâh u Gedâ: 1000 beyit civarında olan mesnevi, beşerî aşktan ilâhî aşka geçişi anlatan platonik bir aşk hikâyesini anlatmaktadır. Yahyâ, bu eserinde Ayasofya'nın tasvirini yapmıştır. 1537 yılında yazıldığı tahmin edilen eser, dilinin Türkçe ve konusunun yerli olması sebebiyle hayli tanınmış ve beğenilmiştir (Kaya, 2011: 157).
- b. Gencîne-i Râz: Yahya Bey, birçok dinî hikâyelerden oluşan bu eseri 1540-1541'de yazmış olup Kanûnî'ye ithaf etmiştir. Dinî-ahlâkî, tasavvufî çeşitli konuların işlendiği, makaleler adı altında kırk bölüme ayrılmış didaktik bir eser olup 3051 beyitten oluşmuştur. Mesnevîde bunun yanında, şairin kendi hayatından alınma hikâyelere yer vermiştir (Çavuşoğlu, 1983: 19; Kaya, 2011: 157).
- c. Yûsuf u Zelîha: Kur'an-ı Kerim'de "ahsenü'l-kasas" ismiyle anılan Yûsuf kıssası İran ve Türk edebiyatlarında defalarca işlenmiştir. Taşlıcalı, dil ve üslup bakımından özgün bir eser meydana getirmeyi başarabilmiştir. Dünyevî aşktan ilahî aşka geçişin konu edildiği bu iki kahramanlı aşk mesnevisinde aşkın yanı sıra din, tasavvuf, tarih, sosyal hayat gibi konular da önemli bir yer tutmuştur (Çavuşoğlu 1983: 20; Sağlam 2016: 218).
- d. Kitâb-ı Usûl: Yazılış tarihi bilinmeyen bu eser 3100 beyitten oluşan mesnevi, 12 bölüm ve 7 kısımdan meydana gelmiştir. Yahya Bey, bazı kaynaklarda adı "Usûlnâme" olarak da geçen eserinde, "adalet, zulüm, uzlet, doğruluk, yiğitlik, aile, hânende ve sâzendeler, ahmaklık, ölüm" vb. türlü konuları işlemiş, bunları yine çoğu kendi hayatının ve gözlemlerinin ürünü olan onlarca hikâyeye ile açıklama yoluna gitmiştir (Kaya, 2011: 157; Sağlam 2016: 377).

- e. Gülşen-i Envâr: Hamsenin son mesnevisidir. Mesnevi 2810 beyitten oluşmuştur. Tasavvufu anlatma gayesiyle yazılmıştır. Dinî, tasavvufî, ahlakî ve mahallî hikâye ve temsillerden oluşan eserde şehzâde Mustafa'nın vefatına da yer verilmiştir (Kaya 2011: 157; Sağlam 2016: 516).

1.8. Şâhu Gedâ

İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu'nda Şâh u Gedâ'nın sadece yirmi altı yazma nüshası tespit edilmiştir (1961: 63-71). Oysa Kültür ve Turizm Bakanlığının Türkiye El Yazmaları sitesinde eserin doksan beşi yurt içinde, otuz üçü yurt dışında olmak üzere yüz yirmi sekiz yazma nüshası görünmektedir. Mesnevînin yurt içi yazma nüshalarının tespit edildiği kütüphaneler ise şunlardır:

1. Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi 05 Gü 36
2. Ankara Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Yazma D. No. 813
3. Ankara Milli Kütüphane 01 Hk 399, 26 Hk 1060/3, 06 Hk 2275, 06 Mil Yz A 8391, 06 Mil Yz A 7878, 06 Mil Yz A 6076/2, 06 Mil Yz A 5843, 06 Mil Yz A 5365, 06 Mil Yz A 5210, 06 Mil Yz A 5222/2, 06 Mil Yz A 3668, 06 Mil Yz A 3209, 06 Mil Yz A 3014, 06 Mil Yz A 2310, 06 Mil Yz A 2198, 06 Mil Yz A 1136, 06 Mil Yz A 2037, 06 Mil Yz A 907, 06 Mil Yz A 691, 06 Mil Yz A 9060, 06 Mil Yz FB 348, 06 Mil Yz A 48, 06 Mil Yz A 8714
4. Ankara Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yz. A 81, Yz. A 370/2
5. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Kütüphanesi 67 Saf 541
6. Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 21 Hk 1586, 21 Hk 1931
7. Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi 22 Sel 2149
8. Eskişehir İl Halk Kütüphanesi 26 Hk 588
9. İstanbul Atıf Efendi Kütüphanesi No. 2138, 34 Atf 2138

10. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı 973/1
11. İstanbul Köprülü Kütüphanesi (Fazıl Ahmed Paşa) No. 289/1, 279/1, 34 Ha279/1
12. İstanbul Millet Kütüphanesi (Ali Emirî Efendi Manzum Eserler) 986/3, 988, 989,34 Ae Manzum 989/1, 990; Pertev Paşa No. 424
13. İstanbul Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi (Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları) S.H.M.H.K. Yaz. 337
14. İstanbul Selim Ağa Kütüphanesi (Kemankeş Emir Hoca) 463; No. 997
15. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi (Bağdatlı Vehbi Efendi) 1518; (Çelebi Abdullah Efendi) 297; (Hacı Mahmud Efendi) No. 5227, No.5276; (Halet Efendi Mülhakı) 196; (Hamidiye) 1137; (Hüsrev Paşa) 620/2 , 641; (Lala İsmail Efendi) 417; 07 Tekeli 907/1; 34 Sü-Tarlan 62/5
16. İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları R.848, H.689, B. 158,Y.2402, 158, 849
17. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No. 481/1, No. 839, No. T.3045, No. T.3682, No. 5745, No. 874
18. İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 460/5, 665, 728, 826
19. İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 1462
20. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 37 Hk 695, 37 Hk 406, 37 Hk 3708/2
21. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 32 Hk 658/2, 27 Hk 246/1, 42 Kon1253/3, 42 Kon 3280/1, 42 Kon 3729/2
22. Konya Karatay Yûsuf Ağa Kütüphanesi 42 Yu 8087
23. Kütahya Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesi 43 Va 947/7, 43 Va 633, 43 Va 1322,43 Va 1361
24. Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 2686, 45 Hk 5175, 45 Ak Ze 213/1, 45 Ak Ze 213/1
25. Mevlana Müzesi Türkçe Yazmaları 2312, 2457/1

26. Samsun İl Halk Kütüphanesi 55 Hk 421

Mesnevînin yurt içi kütüphanelerinde sayıca en fazla bulunduğu yer, yirmi üç yazma nüsha ile Milli Kütüphane'dir.

Mesnevînin yurt dışı yazma nüshalarının tespit edildiği kütüphaneler şunlardır:

1. Almanya Deutsche Nationalbibliothek Ms. or. oct. 3557
2. Amerika Princeton Üniversitesi (Garret Collection Houstma Series Ottoman Turkish) 1172H
3. Avusturya Handschriftenabteilung der Österreichischen Nationalbibliothek A.F. 335 (214), A.F. 495 (215), A.F. 396 (216), A.F. 456 (521)
4. Bosna Hersek The Ghazi Husrav Bey Library 214, 2575
5. Dükalık Kütüphanesi Gotha Koleksiyonu pt. 83/Seetzen: Haleb 136, pt.217/Seetzen: Kah.1190
6. Fransa Bibliotheque Nationale de France Coislin Saint Germain-des-pres 610; Colbert, 5399/Regius 1418,3; Decourdemanche; Ducaurroy, 25; Galland, 36/Regius 1409, 2; Gaulmin/Regius 1408; Oratoire; Renaudot/Saint Germaindes-pres 545; Renaudot/Saint Germain-des-pres 547; Regius, Regius 1409; Vansleb/Regius 1423; Schefer
7. İngiltere British Museum Or. 3711, Or. 1147/5, Or. 1159
8. İngiltere Bodleian Library MS Turk. e. 73
9. İtalya Bibliotheca Apostolica Vaticana Vat. Turco 104
10. Mısır Dârü'l-Kütübü'l-Kavmiyye Talat 1, 10, 131, 233, ez-Zekiye 65

Ayrıca Arnavutluk Devlet Arşivleri Türkçe Yazmaları 20 numarada eser ismi görüldüğü hâlde yazarı belirtilmeyen bir nüsha bulunmaktadır.

Yurt dışı kütüphanelerinde eserin yazma nüshalarının en fazla bulunduğu yer on yedi yazma nüshayla Fransa'dır.

Mesnevînin karşılaştırmalı metni 1993 yılında Kazım Yoldaş tarafından İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Yoldaş, tezinde Atıf Efendi Kütüphanesi 2138, Pertev Paşa (Millet Kütüphanesi) 424 ve Ali Emirî Manzum Eserler (Millet Kütüphanesi) 986/3 (81-108Yk.) numaralı nüshaları kullanarak eserin çeviri yazılı metnini hazırlamıştır.

a) Şâh u Gedâ'nın Şekil İncelemesi

Şâh u Gedâ, Yahyâ'nın hamsesinin ilk mesnevîsidir (Çavuşoğlu, 1986: 346). Türk edebiyatında, İranlı şâir Hilâlî-i Çağatâyî'nin (öl. 1529) Şâh u Dervîş isimli mesnevîsi örnek alınarak Şâh u Gedâ veya Şâh u Dervîş adlarıyla yazılmış başka mesnevîler de mevcuttur (İnan, 2006: 34).

Konusu aşk olan Şâh u Gedâ, beşerî aşktan ilâhî aşka geçişi anlatır. Mesnevînin başlangıcındaki İstanbul, At Meydanı ve Ayasofya tasvirleri eserin en dikkat çeken yönlerinden biridir. Eser devrinde çok rağbet görmüş ve meşhur olmuştur. Çavuşoğlu, bu durumu eserin dilinin sadeliğine ve konusunun mahallî oluşuna bağlar (1986: 346).

Şâirin mesnevîde anlattığı hikâyenin kurgusunu düşündüğümüzde anlatılanların gerçek olabileceği pek mümkün görülmemektedir. Ancak bu durum şâirin, şâh isimli kahramanı tasarlarken Ahmed şâh'tan etkilenmediği sonucunu doğurmaz diyebiliriz.

Şâh u Gedâ klasik mesnevî geleneğine bağlı kalınarak düzenlenmiş bin dokuz yüz yetmiş iki beyitlik mürettep bir mesnevîdir. Mesnevînin giriş kısmı; besmele, tevhîd, münâcât, na't, mi'râc bölümlerinden oluşur. Mesnevî nazım şekliyle kâfiyeli bu bölümleri dört halifeye övgü takip eder. Her bir halifeye bir terkîb-bend ayrılacak şekilde düzenlenen bu bölüm, dört terkîb-bendden oluşur. Sırayla Hz. Ebû Bekir'i, Hz. Ömer'i, Hz. Osmân'ı ve Hz. Alî'yi öven şâir, Kanûnî Sultân Süleymân'ı övmeye başlar. Eserin yazılış sebebi anlatıldıktan sonra sâdık âşığın aşktaki coşkunu ifade eden bir bölüm gelir. Bu bölümün ardından sırayla İstanbul, Ayasofya ve At Meydanı tasvir edilir. Mesnevîye konu olacak güzeller vasfedildikten sonra asıl hikâye başlar.

Besmele bölümünde, besmelede ilâhî cemâlin görünmesi, onun servi ağacı gibi her tarafı süslemesi, cennetin kilidi olması, Kur'an'ın başında yer alması, insanlığa sığınak olması gibi konular üzerinde durulur.

Yahyâ, tevhîdde, her şeyin Allâh'ın yaratmasıyla vücûda gelmesi, insanın yaradılışındaki sırlar, insanın sınırlı aklıyla Allâh'ı tam manasıyla tanıyamayacağı, Allâh'ı ancak Allâh'ın kendisinin bilebileceği, kâinatın onun varlığına şahitlik yapması gibi konular üzerinde durur.

Münâcâtta,şair mecâzî aşktan perişan hâle gelerek bu durumdan kurtulmak için Allâh'a yalvarır. Günâhlarından ve isyanından Allâh'a sığınan Yahyâ, iyi bir kul olabilmek için Allâh'tan yardım diler. Allâh'ın azabından onun rahmetine sığınır.

Na'tta ise Hz. Muhammed'in (öl. 632) diğer peygamberlere üstünlüğü, âleme rahmet olarak gönderilmesi, mucizeleri gibi konulara değinilir.

Mi'râcda Mi'râc Gecesi'nin tasviri, Cebrâ'il'in Hz. Muhammed'e Allâh'ın selâmını ve davetini iletmesi, Hz. Muhammed'in Burâk'la sema tabakalarında yükselmesi, gökyüzü ahalisinin sevinci, Hz. Muhammed'in Allâh'la iki yay mesafesinde görüşmesi, ümmeti için Allâh'tan şefaât istemesi, tekrar yeryüzüne dönerek sahabelere müjdeler getirmesi ve sahabelerin sevinci gibi konular üzerinde durulur.

Hz. Ebû Bekir'e (öl. 634) övgü bölümünde onun diğer üç halifeden daha üstün olduğuna, îmânının yüksekliğine, mağarada ayağını yılanın sokmasına, yıllarca hükûmeti yönetmesine, örümceğin mağaranın girişine yaptığı ağ ile Hz. Muhammed ve Hz. Ebû Bekir'i saklamasına değinilir.

Hz. Ömer'e (öl. 644) övgüde, onun fazîleti ve adaletine vurgu yapılır. İki menkıbe üzerinden heybeti ve velâyeti övülür.

Hz. Osmân'a (öl. 656) şair övgüde, onun açık bir zulümle şehit edilmesi üzerinde yoğunlaşır. Kur'an-ı Kerîm okurken şehit düşen Hz. Osmân güzel ahlâkı ile ön plana çıkar. Kur'an'ın usûlüne uygun olarak okunması, onunla tamamlanmıştır.

Hz. Alî'ye ise (öl. 661) övgüde, onun hakkında "Hel etâ" sûresinin indirilmesi, onun halifelerin sonu olması, güzel ahlâkı, cömertliği, ilmi, yönetici kimliği, alçak gönüllülüğü üzerinde durulur. Hz. Alî, Zülfikâr isimli kılıcıyla öne çıkarılır.

Âşığın coşkuluğunun anlatıldığı bölümde, aşkın önemine vurgu yapılır. İnsanın aşk sayesinde hakîkî insan olabildiği, ilâhî sırların ancak bu şekilde ona açılabilceği, Allâh'a aşk ile ulaşabileceği gibi konular üzerinde durulduğu görülür.

Ayasofya'nın anlatıldığı bölümde câmi, şehir içinde benzeri olmayan bir yer olarak tanıtılır. Herkesin akın akın geldiği bu yer, duasına ihtiyaç duyulan, başında kubbeden ulu taç bulunan bir şeyhe benzetilerek bu câminin içinde bulunan her şey sanatkârane bir şekilde tasvir edilir.

İstanbul'un mimarisinin şiire yansıtıldığı bölümde şehrin kusursuz güzelliğinden, denizle uyumundan, kuşandığı kemerden, kulelerinden, kapılarından, içindeki kat kat binalardan söz edilir. Metinde şehir, çeşitli benzetme unsurlarından faydalanılarak sanatlı bir şekilde tasvir edilir.

At Meydanı'nın anlatıldığı bölümde ise, buranın ağaçlarından, çeşmelerinden, oradan bakıldığında adaların görüldüğünden söz edilir. Şehri güzelleştiren bu meydan, büyük küçük herkesin her sokaktan gelerek toplandığı bir eğlence merkezidir.

Asıl hikâyeye geçildiğinde şâir, Gedâ'nın şah'a âşık olduktan sonra ona kavuşabilme mücadelesiyle geçirdiği, acı dolu hadiseler zincirini çeşitli başlıklar altında sıralar.

Hâtîme bölümündeysen, eserini bir hafta içinde tamamladığını belirten Taşlıcalı, mesnevîsinin tercüme olmadığını söyler. Mesnevîyi aslına uygun yazan müstensihe rahmet okurken, yanlış yazan müstensihe de beddua eder.

Mesnevî, aruzun fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün vezniyle yazılmış olup hikâyenin değişik yerlerine serpiştirilen beş gazelden birincisi fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün; üçüncüsü mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün; ikinci, dördüncü ve beşincisi ise fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmıştır. Yahyâ, mısraları vezne uydurabilmek için zaman zaman imale ve zihaf lar yapmıştır.

b) Şâh u Gedâ'nın Muhteva İncelemesi

Metin, Gedâ isimli kahramanın, mecâzî aşka kapılması, bu uğurda yaşadığı sıkıntılar ve sonunda ilâhî aşka yönelişini anlatan bir aşk mesnevîsidir. Metinde ağırlıklı olarak mecâzî aşkın anlatılışı gibi görünse de şâirin aralarda yaptığı yorumlar

ve mesnevînin sonundaki açık ifadeler, asıl anlatılmak istenenin ilâhî aşk olduğunu gösterir.

Mesnevîde aşk konusunun ele alınışı, klasik şark mesnevîlerine benzememekle birlikte metin, mesnevî yazma geleneğine bağlı kalınarak hazırlanmıştır. Yahyâ'nın beslendiği kaynağın İslâmiyet oluşu, mesnevîdeki dinî unsurların sayısını arttırmıştır. Bu yüzden eserde aşkın yanı sıra dinî konular da ağırlıklı olarak işlenmiştir.

Tasavvufî bir neşvenin de hissedildiği mesnevîde tarihî ve efsanevî unsurlara da yer verilmiştir. Mesnevîde sosyal hayata ait bazı ayrıntılara da rastlamak mümkündür.

c) Şâh u Gedâ'nın Dil ve Üslûp İncelemesi

Mesnevîlerde dil ve anlatım bakımından farklılık gösteren üç ayrı bölüm olduğu görülür. Bunlar başlıkların dili, giriş bölümünün dili ve konunun işlendiği bölümün dilidir (Ünver, 2011: 432). Şâh u Gedâ'da asıl hikâyenin anlatıldığı bölüm sade ve açık bir dille kaleme alınmış olup dilin sadeliği, atasözü ve deyimlerin çokluğu mesnevîyi mahallî bir renge bürümüştür. Mesnevîde yer alan sade Türkçe kelimelerin çokluğuna rağmen Arapça ibareler de mesnevî içine serpiştirilmiştir. Ayrıca ikili Farsça tamlamalar da sıkça kullanılmıştır. Giriş de sade bir dille kaleme alınmıştır fakat asıl hikâyenin anlatıldığı bölüme oranla girişte kısmen daha ağır bir dil kullanılmıştır. Yahyâ, başlıklarda da sade ve açık bir dil kullanmıştır. Metin kısmında olduğu gibi başlıklarda da ikili Farsça tamlamalara çokça yer verilmiştir.

d) Şâh u Gedâ'nın Bölümleri

Şâh u Gedâ, genel hatlarıyla mukaddime, asıl hikâye ve hâtimedden oluşur. Eserin girişi besmele, tevhîd, münâcât, na't, mi'râc, Hz. Ebû Bekir'e övgü, Hz. Ömer'e övgü, Hz. Osmân'a övgü, Hz. Alî'ye övgü, Kanûnî Sultân Süleymân'a övgü, eserin yazılış sebebi, âşığın coşkunuğu, İstanbul, Ayasofya, At Meydanı ve adı geçen güzellerin vasıfları olmak üzere on altı başlıktan oluşur. Gedâ'nın aşk macerası üzerine kurulan asıl hikâyenin anlatıldığı bölüm çeşitli başlıklar altında sıralanır. Eser, kırk yedi beyitlik hâtimeyle sonlanır.

1.9. Gülşen-i Envâr

Gülşen-i Envâr'ın yirmi yedisi yurt içinde, sekizi yurt dışında olmak üzere kırk nüshası tespit edilmiştir. Mesnevînin yurt içi yazma nüshalarının bulunduğu kütüphaneler ise şunlardır:

1. Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3515, 06 Mil Yz A 8933, 60 Hk 1/1
2. Erzurum İl Halk Kütüphanesi 25 Hk 2224
3. İstanbul Bayezıt Umumi Kütüphanesi No. 5621
4. İstanbul Millet Kütüphanesi (Ali Emirî Efendi Manzum Eseler) 986/2, 986/3, 986/4, 991, 992, 993, 1001/3
5. İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi 4165, 34 Nk 4165
6. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi (Esad Efendi) 1636; (Hacı Mahmud Efendi) No. 57; (Lala İsmail Efendi) 193/3, 568/1
7. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No. T. 1667, No. T. 1800/1, No. T. 1967/2, No. T. 2959/2, No. T. 6384, No. T. 3047, No. T. 3818
8. Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi 1124
9. Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 5152/1

Mesnevînin yurt dışı yazma nüshalarının bulunduğu kütüphaneler şunlardır:

1. Bosna Hersek The Ghazi Husrav Bey Library 214, 1281
2. Dükalık Kütüphanesi Gotha Koleksiyonu pt. 186/Seetzen: Nr. 7
3. Fransa Bibliotheque Nationale de France (Regius)
4. İngiltere British Museum Or. 1147/1, Or. 19446, Sloane 7936/2
5. Mısır Dârü'l-Kütübü'l-Kavmiyye (Edebi Türkî Talat) 15

Ve Gülşen-i Envâr'ın karşılaştırmalı metni 1991 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Bekir Kayabaşı tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Kayabaşı, Ali Emirî Manzum Eserler (Millet Kütüphanesi) 993, Ali Emirî Manzum Eserler (Millet Kütüphanesi) 986/2, Esad Efendi (Süleymaniye

Kütüphanesi) 1636 numaralı nüshaları kullanarak eserin çeviri yazılı metnini hazırlamıştır.

Mesnevî üzerine 1992 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde İbrahim Doğanyigit tarafından da bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Doğanyigit çalışmasında mesnevînin Kayseri Raşid Efendi 1124 numaralı nüshasını kullanmıştır.

a) Gülşen-i Envâr'ın Şekil İncelemesi

Gülşen-i Envâr, tasavvufu anlatma gayesiyle yazılmış olup, Kanûnî Sultân Süleymân'a sunulmuştur. Yahyâ Bey'İN bu mesnevîsi, plan ve muhteva bakımından aynı dönem şâirlerinden Bursalı Rahmî'nin (öl. 1567) Gül-i Sadberg'ine benzer (Şentürk ve Kartal 2005: 303).

İki bin dokuz yüz on dört beyitten oluşan mesnevînin girişi üç besmele, üç tevhîd, üç münâcât, biri mi'râciye şeklinde düzenlenmiş olup üç na't, Kanûnî Sultân Süleymân'a övgü, eserin yazılış sebebi, Muhammed Dede'ye (öl. 1582) övgü ve kitap sahibinin özrü bölümlerinden oluşmaktadır.

Asıl hikâyenin anlatıldığı bölüm dört fasıl, evliyânın sınıflandırılması ve velâyet mertebeleri şeklinde düzenlenmiştir.

Birinci besmelede, gerek besmelenin kendisiyle gerekse onu oluşturan harf ve hareketlerle ilgili birçok benzetme yapılmıştır. Örneğin besmele, içinde yüksek ilimleri barındırmasıyla âlimlerden oluşan bir kafiye, koruyucu özelliğiyle zırhlı bir askere, satırların başında yer almasıyla imâma benzetilmiştir. Hâ'sı cömertlik kapısının halkası, râ harflerini vecde varıp düşen birer sâlik, nûn harflerini Kevser ile dolu bir kadeh, noktası da Kâbe'de yüz sürülen Hacerü'l-esved gibidir.

Yahyâ, ikinci besmelede de besmelenin vasıflarını benzetmelerle anlatmaya çalışır. Örneğin onu Kur'an'ın gül bahçesinin servine ve yedi kat göğü aşan Sidre ağacına benzeterek bu ağacın bütün dalları tevhîd manalarını meyve verdiğini söyler. Besmele, insan gönlünü konuşturan bir mucizedir. Erenlerin, yüce âlemlere yükselmelerine vasıtaadır. Yahyâ, burada da besmelenin harf ve hareketleriyle ilgili benzetmeler yapar. Örneğin noktalarını yıldızlara, ra harflerini yeni aya ve mim harflerini ise amber kokulu miske benzetir.

Şair, üçüncü bölümde ise besmeleyle ilgili benzetmeler yapmaya devam eder. Örneğin besmeleyi Kur'an-ı Kerîm'in gül bahçesinin sümbülüne, iki yanından iki ırmak akan bir cennet bahçesine, etrafı bağlar ve bahçelerle süslendirilmiş büyük bir şehre, cennetin üzüm salkımına ve Tûbâ ağacının gölgesine benzetir. İnsanlığın kalplerinin şifası olan besmele, bütün karanlıkları aydınlatan bir ışıktır. Şâir, besmelenin harf ve harekeleriyle ilgili de çeşitli benzetmeler yapar. Örneğin, be harflerini sonsuzluk âleminin en başta bulunanına, meddini haddini bilmeyenleri cezalandıran peygamber esasına, noktalarını kemâl denizinin cevherine ve cezimlerini tesbîh tanelerine benzetir.

Birinci tevhîdde kâinatın ve insanın yoktan yaratılışı üzerinde duran Yahyâ, insanın yaratılışındaki gayeler, şeytânın Hz. Âdem'e secde etmemesi üzerine Allâh'ın huzurundan uzaklaştırılması, insanın marifet nûrlarıyla donatılması, kıyamet ve sonrası gibi konular üzerinde durur.

İkinci tevhîdde Allâh'ın kudreti, rahmeti, ihsânı ve hikmeti gibi vasıfları üzerinde duran şâir, onu birçok açıdan övmeye çalışır. Okuyucuda varlıklara karşı bir farkındalık oluşturmaya çalışır.

Yahyâ, üçüncü tevhîdde Allâh'ın celâl ve cemâli üzerinde durur. Mesnevîsini tasavvufu anlatma gayesiyle yazan şâir, ilâhî aşk üzerinde durur. Allâh'ın insanı severek yaratması, kendisini isteyen kullarını istemesi, kullarını velâyet mertebesine çıkarması gibi konular üzerinde durur.

Şair birinci münâcâtta kendisi ve diğer insanlar adına Allâh'tan yardım diler. Kendisini günâhkâr gören şâir, ibâdetlerini yetersiz bulur fakat Allâh'ın rahmetinden ümidini kesmez. Allâh'tan kendisinin ve diğer insanların günâhlarını affetmesini isteyen Yahyâ, ahiret saadeti için Allâh'a yalvarır.

Şair, Allâh'ın azamet ve kudretine değinerek ikinci münâcâta başlar. Bir önceki münâcâtta olduğu gibi burada da sadece kendisi için değil, bütün insanlar için dua eder. Yahyâ, Allâh için yaptığı ibâdetleri ve döktüğü gözyaşlarını yetersiz bulduğu için günâhlarından dolayı büyük bir üzüntü yaşar. Gönlünde Allâh aşkının yerleşmesini isteyen Yahyâ, Allâh dışındaki her şeyin gönlünden çıkması için dua eder.

Şâir üçüncü münâcâta ise, rûhlar âlemindeki velîlerin Allâh'a nasıl dua ettiklerini anlatarak başlar. Dünyevî arzulardan sıyrılmanın önemine dikkat çeken Yahyâ, insanın ancak bu şekilde kendisini tanıyabileceğini düşünür. Yahyâ kendi kurtuluşu için de Allâh'a yalvarır.

Birinci na'tta Hz. Muhammed; Allâh aşkına vasıta olması, şefkat, cömertlik ve adalette en ileride bulunması, yeryüzündeki isyankârların zulmüne engel olması, getirdiği nûrla insanlığı aydınlatması, Hak sözünü yaşaması ve anlatması, ümmetine şefaet etmesi gibi özellikleriyle övülür.

İkinci na'tta Hz. Muhammed'in insanlığa hak yolunu açması, savaştaki ustalığı, putları ve Hristiyanlığın hükmünü ortadan kaldırması, düşmanı güçsüz hâle getirip susturması övülür.

Üçüncü na't bölümünde ise Allâh'ın Cebrâ'il vasıtasıyla Hz. Muhammed'i huzuruna davet edişi, Hz. Muhammed'in Burâk'a binerek gök tabakalarında yükselmesi, gökyüzü ahalisinin sevinci, Hz. Muhammed'in Allâh'la perdesiz bir şekilde görüşmesi, ümmeti için rahmet temennisinde bulunması, tekrar yeryüzüne döndüğünde gördüklerini sahabelerine anlatması ve sahabelerin sevinci üzerinde durulur.

Kanûnî Sultân Süleymân'a övgüde Kanûnî'nin dine bağlılığı, ince zekâsı, iyi tedbir alması, peygamber soyundan olması, güzel ahlâkı, adaleti, cömertliği, herkes tarafından sevilmesi, ilim ve hünerde ileri olması, savaştaki ustalığı ve dünyaya hükmetmesi gibi konular üzerinde durulur.

Eserin yazılış sebebinin anlatıldığı bölümde ise şair, kendi soyu ve memleketiyle ilgili bilgi verir. Osmanlı Devleti'nin hizmetine nasıl girdiğini, savaştaki ustalığını, padişah tarafından vakıf işlerine bakmakla görevlendirilişini, kötü niyetli kişiler tarafından iftiraya uğrayarak makamını kaybedişini, bunun yanında büyük sıkıntıların ardından Allâh'ın ihsânıyla tarîkata girişini, manen terakki edişini ve maneviyâtın tesiriyle düşmanlarının hayata veda edişini özet olarak anlatır.

Muhammed Dede'ye övgüde Yahyâ, Gülşenî şeyhi Muhammed Dede'yi tanıtır. Yahyâ, bu zâtla karşılaşmasını ve onun vesilesiyle gözlerinin maneviyâta nasıl açıldığını anlatır.

Kitap sahibinin özrüne ayrılan bölümdeyse Yahyâ, hamseleriyle ün kazanan Nizâmî, Hüsrev, Câmî ve Nevâyî'den söz eder.

Birinci fasılda padişahların nasıl olması gerektiği anlatılır. Gafilleri terbiye etmek ve câhillere nasihat etmek maksadıyla yazılan ikinci fasılda konu genişlemiş olup, ibâdetin önemi, haramdan sakınma ve hakîkî şeyhin nasıl olması gerektiği üzerinde durulur.

Üçüncü fasılda geçici dünya zevk ve lezzetlerinin insanı aldatmaması gerektiği anlatılır. Dördüncü fasıl ise, kanaatin insanı îmânî yönden güçlendirdiğine dairdir.

Evliyânın sınıflandırıldığı başka bir bölüm, velîlerin kısımlarını anlatacak şekilde dört ayrı başlıktan oluşmaktadır.

Eserin hâtimesinde mesnevînin güzelliği ve orijinalliği üzerinde durur. Gülşen-i Envâr, müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün vezninde yazılmıştır.

b) Gülşen-i Envâr'ın Muhteva İncelemesi

Gülşen-i Envâr tasavvufu anlatma gayesiyle yazılmıştır. Bu sebeple mesnevînin muhtevasını oluşturan konuların başında tasavvuf gelir. Dinî unsurlara da sıkça yer veren şair, tarihî ve efsanevî kişiler üzerinde de durur. Rüya tabirlerinin de önemli bir yer tuttuğu eserde dağınık hâlde sosyal hayat, savaş ve mûsikîyle ilgili unsurlara da rastlanır. Şair hamsesinde bulunan her mesnevînin sonunda yaptığı müstensihle ilgili değerlendirmeyi Gülşen-i Envâr'da da yapar.

c) Gülşen-i Envâr'ın Dil ve Üslûp İncelemesi

Yahyâ, gerek başlıklarda gerek giriş kısmında gerekse asıl hikâyenin anlatıldığı bölümde anlaşılır bir dil kullanmış olup giriş kısmında kullanılan dilin, asıl hikâyenin anlatıldığı bölüme oranla daha şâirane olduğu görülmektedir. Şâir, bu bölümde sıkça benzetmelere başvurmuş ve bolca teşbîh sanatı yapmıştır. Mesnevîsini tasavvufu anlatma gayesiyle kaleme alan Yahyâ, sanat gösterisinde bulunmaktan ziyade anlaşılabilirliği öne çıkarmıştır.

Şair, ikili Farsça tamlamalardan sıkça faydalanmıştır. Eserde şair, anlaşılabilirliği öne çıkarmakla birlikte zaman zaman yer verdiği Arapça beyitlerle eserini zenginleştirmiştir. Eser, konuşma havasına yakın, samîmî bir üslûpla kaleme alınmıştır. Aynı zamanda eserde günümüzde kullanılmayan Türkçe kelimelere de yer

verilmiştir.Eserde bulunan âyet ve hadîs iktibasları, Arapça ve Farsça ibareler şâirin üslûbunu belirleyen önemli dil unsurlarındandır.

d) Gülşen-i Envâr'ın Bölümleri

Gülşen-i Envâr da genel hatlarıyla mukaddime, asıl hikâye ve hâtimedden oluşmaktadır. Eserin girişinde sırayla üç besmele, üç tevhîd, üç münâcât, biri mi'râciye şeklinde düzenlenmiş üç na't, Kanûnî Sultân Süleymân'a övgü, eserin yazılış sebebi, Muhammed Dede'ye övgü ve kitap sahibinin özrüne yer verilmiştir. Asıl hikâyenin anlatıldığı bölüm dört fasıl, evliyânın sınıflandırılması ve evliyânın mertebeleri şeklinde düzenlenmiştir. Bu bölümler hikâye, temsîl ve tenbîhlerle zenginleştirilmiştir. Eser seksen beyitlik hâtimeyle tamamlanmıştır.

2. İNCELEME

2.1. Kelime Grupları

Tahsin Banguoğlu, “grup” yerine “öbek” terimini kullanır ve kelime gruplarını da “belirtme öbekleri” ve “yargı öbekleri” olmak üzere ikiye ayırır. Kelime gruplarını belirtme öbeği olarak gösteren Banguoğlu, bunların sözü geliştirmek üzere oluşturulduğunu ifade eder ve belirtme öbeklerini “ad takımları, sıfat takımları, zarf öbekleri, çekim öbekleri, bağlam öbekleri, yanaşma takımları, katma öbekler” olarak inceler (2007: 496).

Karahan ise, kelime gruplarını “Kelime grubu, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu veya bir hareketi karşılamak üzere, belirli kurallar içinde yan yana gelen kelimeler topluluğu” olarak tanımlar (1999: 11).

M. Kaya Bilgegil “belirtme grupları” olarak isimlendirdiği kelime gruplarını “Birden ziyade kelimedenden meydana geldiği halde, cümledeki görevi bakımından bir tek kelimedenden farksız olan, gerektiği takdirde, yine bir kelime imiş gibi çekim eki alabilen isim soyundan kelimelerin teşkil ettiği birleşik sözlere, belirtme (=tâyin) grupları diyoruz.” şeklinde tanımlar (2009: 115).

Prof. Dr. Muharrem Ergin, “Birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve mânâsında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir.” şeklinde tanımlar (1999: 372).

Jean Deny ise “kelime öbekleri” olarak adlandırdığı kelime gruplarını şekil ve mantık yönünden ele alır ve kelime gruplarını şekil ve mantık yönünden tek bir kelime gibi görür. Kelime öbeklerini belirtici öbekler (ad, sıfat tamlaması; yaklaşma, bulunma, uzaklaşma grupları), yanaşmalık öbekler (unvan ve birleşik isim grupları), yığılma öbekleri (edat ve eylem grupları) ve cümle öbekleri (yarı tümceler, sıfat-fiil ve zarf-fiil grupları) olmak üzere dört grupta inceler (1941: 709).

Karaağaç, “söz öbekleri” dediği kelime grupları için kısaca şu şekilde söyler: “Söz öbekleri, kısaca, cümle oluşturmayan söz dizimi birimleri olarak tanımlanır. Birden çok sözden oluşan yapılardır... Bir başka deyişle, söz öbeği, bir varlığın nitelendiği yapıdır. Söz öbeği, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu veya bir

hareketi karşılamak üzere, belirli kurallar içinde yan yana gelen sözler topluluğudur.” (2012: 443).

Süer Eker, kelime grupları için “sözcük grupları” terimini kullanır. Kelime grubunun tanımlanmasında Zeynep Korkmaz’ın tanımını kullanan Eker, deyimler ve atasözlerini de sözcük gruplarına dahil etmiştir (2011: 421).

Nurettin Koç, “Kelime Grubu Üzerine” adlı makalesinde kelime gruplarını “Tümceyi doğrudan doğruya sözcükler kurmaz; sözcüklerin anlamlı ilişkiler sonucu birbiriyle birleşmesinden doğan dil birlikleri kurar. Tümce içinde tek bir birim gibi yüklem, özne ya da tümleç görevi yüklenen bu dil birliklerine öbek denir.” şeklinde tanımlar ve kelime gruplarını kendine özgü bir şekilde sınıflandırır. “Türkçede fiil grubu fiille, isim grubu isimle, edat grubu edatla ve zarf grubu zarfla sona erer. Hiç kimse, ama hiç kimse bu sözcük türleriyle bitmeyen bir kelime grubu gösteremez. Bu duruma göre on sekiz tür ya da yirmi tür kelime grubu yoktur.” diyen Koç, kelime gruplarını isim grubu, fiil grubu, edat grubu ve zarf grubu olarak dörde ayırır (Koç, 2001: 492-493).

Vecihe Hatiboğlu ise, “yargısız anlatımlar” olarak ele alır. Ona göre “Yargısız anlatımlar, en az iki sözcüğün türlü ilgi ve nedenlerle yan yana sıralanmasından doğan birliklerdir. Yargı bildirmeyen bu birlikler, anlatımlar ya kalıplaşmamış sözcüklerden kurulan her türlü tamlamalardır ya da kalıplaşmış sözcüklerden kurulan birleşik sözcükler, deyimler veya ikilemelerdir.” Yargısız anlatımları; tamlamalar, birleşik sözcükler ve ikilemeler olarak gruplandırır (1972: 2).

Dil bilimcilere göre değişik isimlerle anılan kelime grupları için bu çalışmada “kelime grupları” terimi kullanılacaktır. Kelime gruplarının tanımlarının irdelenmesinden sonra kelime gruplarının sınıflandırılması da araştırmacılara göre çeşitlilik gösterir:

Araştırmacılar, öbeklerin sayısı konusunda epeyce farklı düşüncelere sahiptir. Gökdayı bu konuda bir çalışma yapmış ve taradığı kaynaklardaki öbek sayılarını çoktan aza doğru şu şekilde sıralamıştır: Karaağaç (2009) iki ana grup altında 30, Delice (2003) üç ana grup altında 27, Özkan ve Sevinçli (2008) 23, Ergin (1989) 21, Aktan (2009) dört ana grup altında 20, Ertane Baydar ve Baydar (2001) 20, Karahan (1999), Yaman (2000), Karaörs (2004) ve Erkul (2007) 19, Şimşek (1987) altı grup altında 18, Usta (2000) dört grup altında 18, Akbayır (2007) 17, Kahraman (2005)

sekiz grup altında 16, Cemiloğlu (2001) 15, Beserek (1991) 13, Banguoğlu (1990) sekiz grup altında 12, Hatipoğlu (1972) dört grup altında 10, Uzun (2000), Uzun ve Aydın (2006) 5, Koç (1996) 4 tür öbek belirlemiştir (Turkish Studies, 2010: 1304).

2.1.1. İsim Tamlamaları

Türkçede isim tamlamalarının türleri konusunda bir görüş birlikteliği yoktur. Bazı araştırmacılar yalnızca belirtili ve belirtisiz isim tamlamalarını kabul ederken bazı araştırmacılar da takısız isim tamlaması ile zincirleme isim tamlamasını da kabul ederler. Araştırmacıların konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

Ergin, isim tamlamasını “İyelik grubunun her iki unsuru isim olan şekillerinden başka bir şey değildir.” şeklinde tanımlamıştır. Ona göre bütün isim tamlamaları iyelik grubudur ve diğer bütün iyelik grupları da isim tamlamasıdır. Ergin, isim tamlamasını belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki grupta inceler (1999: 382). Takısız/Eksiz tamlama ve zincirleme isim tamlamalarına değinmez.

Banguoğlu, ad takımı başlığıyla ele aldığı isim tamlamasını “...kimin veya kim halindeki bir ada iyelik eki almış bir adın gelmesiyle ortaya çıkan kelime öbeğine ad takımı deriz.” şeklinde açıklar. Takısız isim tamlamasını kabul etmezken, zincirleme isim tamlamasını “Ad Takımının Zincirlemesi” başlığıyla ele alır. (2007: 331).

Karahan, isim tamlamasını “Bir isim unsurunun, iyelik sistemi içinde bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur.” diye tanımlamış (1999: 13) ve zincirleme isim tamlaması ile takısız isim tamlamasına değinmemiştir.

Mustafa Özkan vd., isim tamlamasını “İyelik gruplarının üçüncü şahıs ifadesi taşıyanlarında tamlanan ilgi halinde 3. şahıs zamirleri olabileceği gibi, bu zamirlerle temsil edilen nesnelerin adları da olabilir. Böylece tamlayan karşımıza zamir değil, isim çeşidi bir kelime olarak çıkar. ..İşte iyelik grubunun her iki unsurunun isim olduğu bu şekline isim tamlaması denir.” şeklinde tanımlar. İsim tamlamalarını belirli ve belirsiz isim tamlamaları olarak iki grupta toplar (2001: 560)

Karaağaç ise “İlişkilendirme Öbekleri” içerisinde ele aldığı isim tamlamasını “Bir adın bir başka adla ilişkilendirildiği söz öbekleridir.” diye açıklar ve takısız isim tamlamasını kabul etmez (2012: 486).

Korkmaz ise, “Bir ad başka bir adla ilgi durumu eki alarak veya almadan bir anlam bağı oluşturduğunda ad tamlaması dediğimiz kelime grubu ortaya çıkar.” diye tanımlar ve takısız isim tamlamasını kabul etmez (2003: 270).

S. S. Mayzel’in 1944 yılında savunduğu 185 sayfalık doktora tezi olan “Türk Dilinde İzafet” adlı çalışmasını özetleyen Abdülkadir İnan’dan edindiğimiz bilgiye göre, Mayzel’in izafet diye bahsettiği isim tamlamasından başka bir şey değildir.

Mayzel çalışmasında, izafetleri üç gruba ayırmaktadır:

“1. tip: S1 + M1 kadının şapkası

2. tip: S0 + M1 kadın şapkası

3. tip: S0 + M0 fötr şapka

Burada S ve M işaretleri sıfat ve mevsuf terimlerinin baş harfleridir. 1 rakamı morfemi, 0 rakamı ise morfemsiz olduğunu gösterir.” (İnan, 1957: 283)

Bilgegil, belirtme gruplarının alt başlığı olarak ele aldığı isim tamlamalarını şu şekilde ifade eder: “Birden fazla ismin; iyelik(=âitlik), tahsis, tür, cins ve özellik ifade etmek üzere bir araya gelmesinden hasıl olan birleşik sözlere, isim tamlaması denir.” Bilgegil, tamlayan ve tamlanan terimleri yerine belirten ve belirtilen terimlerini kullanır. İsim tamlamalarını üç gruba ayırır; belirtili, belirtisiz ve zincirleme isim tamlamasını kabul ederken takısız/eksiz isim tamlamasına değinmez (2009: 116).

Beserek, “En az bir ismin başına bir isim daha getirilmek suretiyle oluşturulan kelime gruplarıdır.” şeklinde isim tamlamasını ifade ederek, isim tamlamasının çeşitlerine değinmemiştir (1991: 28).

Hengirmen, isim tamlamasını, “İki ya da daha çok addan kurulmuş tamlamaya ad tamlaması denir.” şeklinde tanımlar ve isim tamlamasını belirtili, belirtisiz ve zincirleme isim tamlaması olarak üç grupta inceler (2007: 118)

Vecihe Hatiboğlu, “Yargısız Anlatımlar” genel başlığı adı altında incelediği tamlamalardan isim tamlamasını şu şekilde tanımlar: “Bir veya daha çok adın, bir başka adın anlamını tamamlamak üzere kurduğu birliktir.” İsim tamlamasını belirtili, belirtisiz ve takısız tamlama olmak üzere üç başlıkta ele alır (1972: 12).

Bilal Aktan, yardımcı unsur + esas unsur'dan oluşan “1. Tip” adını verdiği kelime grupları içerisinde ele aldığı isim tamlamasını “İyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubuna isim tamlaması denir.” şeklinde tanımlar ve belirtili, belirtisiz ve eksiz tamlama olarak üç alt başlıkta inceler (2009: 9).

Prof. Dr Mustafa Özkan ve Yrd. Doç. Dr. Veysi Sevinçli'nin hazırladıkları “Türkiye Türkçesi Söz Dizimi” adlı çalışmada isim tamlaması “İki veya daha çok ismin sahiplik, tahsis, tür, cins vb. nitelikleri belirtmek üzere özel bir biçimde bir araya gelmesinden oluşan kelime grubuna isim tamlaması denir.” cümlesi ile tanımlanır. İsim tamlaması belirtili, belirtisiz ve eksiz tamlama olmak üzere üç grupta incelenir (2011: 19).

Jean Deny ise, “izafet ilgisinin tarifi-izafet ilgisi(terkibi)” başlığı adı altında ele aldığı isim tamlamasını “Bu öbek umumiyetle alem (isim) olan iki had < terme > den teşekkül eder ki birincisi, ikincisine mütemmim hizmeti görür.” şeklinde tarif eder ve tamlayan yerine tümleyici isim, tamlanan yerine de tümlenik isim, der (1941: 727).

Bilal Aktan, yardımcı unsur + esas unsur'dan oluşan “1. Tip” adını verdiği kelime grupları içerisinde ele aldığı isim tamlamasını “İyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubuna isim tamlaması denir.” şeklinde tanımlar ve belirtili, belirtisiz ve eksiz tamlama olarak üç alt başlıkta inceler (2009: 9).

Eker, “İyelik bağlantısı ile birbirine bağlanmış iki veya daha çok addan oluşan tamlamadır.” şeklinde tanımladığı isim tamlamalarını dört grupta inceler. Takısız ve zincirleme ad tamlamalarını da kabul eder (2011: 423).

İsim tamlamalarının türleri konusunda Eker'in görüşü daha uygun gelmektedir. Çünkü çalışmanın takısız isim tamlaması bölümünde, metinden elde edilerek verilen örnekler ve zincirleme isim tamlamaları örneklerinin metinde tespit edilmiş olması isim tamlamalarının dört çeşidi olduğunu göstermektedir. Bunlar belirtili isim tamlaması, belirtisiz isim tamlaması, takısız/eksiz isim tamlaması ve zincirleme isim tamlamasıdır.

2.1.1.1. Belirtili İsim Tamlaması

Türkçenin üzerinde görüş birliğine varılan konularından biridir. Araştırmacılar kelime grubundan bahsederken belirtili isim tamlamalarını isim tamlamalarını bir türü olarak değerlendirir. Bu tür isim tamlamaları tamlayanın ilgi durumu eki (-ın/-nın) ve tamlananın iyelik eki (-ı, -sı/-ları) almasıyla oluşur. Bu konuda araştırmacıların görüşleri şu şekildedir:

Prof Dr. Tahsin Banguoğlu, belirtili isim tamlamasında kullanılan terimlerin bu tamlamayı tam olarak karşılayamayacağını belirtir. Tamlayan ve tamlanan yerine “katılan ve katkı alan” terimlerini kullanır. Ona göre, bu tamlamaya gelen eklerin her ikisi de “ait olma” durumunu ifade eder (2007: 332).

1’inci Tip Ad Tamlamaları başlığıyla konuyu ele alan Eker, belirtili isim tamlamasını “Tamlayanı adın işaret ettiği nesneyi belirgin hâle getiren ilgi durumu eki [-In/-nIn]; tamlananı tekil üçüncü kişi iyelik eki [-I/-sI] alan, dolayısıyla belirti eki taşıyan ad tamlamasıdır.” şeklinde tarif eder (2011: 422).

“Tamlayanı ekli olan isim tamlamasına belirli isim tamlaması denir.” diyen Ergin, belirtili isim tamlamalarında tamlayanın belirli olmasına rağmen tamlanana bağlanmasının geçici olduğunu belirtmektedir (1999: 383).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, belirtili isim tamlamasını “Belirli ad tamlaması, tamlayan adın sonuna ilgi durumu eki, tamlanan adın sonuna da üçüncü şahıs iyelik eki getirilerek yapılan tamlama türüdür.” şeklinde ifade eder ve belirtili isim tamlamasında tamlayan ile tamlanan arasındaki ilginin geçici olduğunu belirtir (2003: 271).

“Belirteni tanımlı olan isim tamlamalarına belirtili isim tamlaması... denir.” diyen Kaya Bilgegil, belirtili isim tamlamalarında belirten ve belirtilenin ikisinin de ek aldığını söyler (2009: 116).

Karahan ise, belirtili isim tamlamasını anlatırken “Birinci unsuru ilgi eki taşıyan isim tamlaması belirli isim tamlamasıdır.” cümlesine yer verir. Tıpkı Ergin gibi tamlayan ve tamlanan arasındaki ilişkinin geçici olduğundan bahseder (1999: 13).

Mustafa Özkan vd. belirtili isim tamlamalarında tamlayanın belirli olmasına rağmen tamlayan ve tamlanan arasındaki ilginin geçici olduğu ve bu nedenle belirtili isim tamlamalarının birleşik kelime yapmaya müsait olmadığını vurgular (2001: 561).

Hengirmen, tamlayanın, belirtili isim tamlamasında belirli olması nedeniyle bu tamlamanın belirtili isim tamlaması olarak bilindiğini söyler (1998:118).

Özkan ve Sevinçli “Tamlayanı ilgi hâli eki (-In,-Un,-nIn, -nUn) almış olan tamlamaya belirtili isim tamlaması denir.” şeklinde tanımladığı belirtili isim tamlamasında tamlayan ve tamlanan arasındaki bağın geçici olduğu ve bu nedenle, bu tamlamanın yeni bir kavramı karşılamadığını belirtmektedir (2011: 22).

Abdülkadir İnan’ın naklettiğine göre S. S. Mayzel, belirtili isim tamlamasını S1+M1 şeklinde formüle etmiş ve belirtili isim tamlamasını verilen örneklerdeki anlama göre (bir şeyin bir şeye ait olduğu, parçanın bütüne ait olduğu vs.) yedi gruba ayırmıştır (İnan, 1957: 283).

Hatiboğlu, belirtili isim tamlamasında tamlayanın da tamlananın da gerekli ekleri aldığını, belirtili isim tamlamasının çok defa zincirleme isim tamlaması yaptığını ve belirtili isim tamlamasında tamlayan ile tamlanan arasına kelimeler girebildiğini belirtir (1972: 12).

Doç. Dr. Bilal Aktan, “Tamlayanı yani birinci unsuru ilgi hâli eki (-In, -nIn) alan isim tamlaması, belirtili isim tamlamasıdır.” diye tanımladığı belirtili isim tamlamasında tamlayan ile tamlanan arasında ekle sağlanan geçici bir ilişkinin olduğunu söyler (2009: 12).

Aşağıda, Şah u Geda ve Gülşen-i Envar’da belirtili ad tamlamalarının kullanımıyla ilgili örnekler verilecektir.

2.1.1.1.1. Tamlayanı İlgi Hâli Eki Almış Belirtili İsim Tamlamaları

Şah u Geda’da belirtili ad tamlamaları, tamlayan ve tamlanan unsurlarının tek bir addan oluşmasıyla meydana gelir. Buna göre tamlayan –nın, –niñ, –nuñ, –nüñ ilgi hâli eklerini, tamlanan da –ı, –i iyelik eklerini alır. Buna göre;

evvelün evveline hamd idelüm;rah-ı nazma o seyf ile gidelüm (74/4) “Allah’a hamd edelim;sırat yoluna kılıç ile gidelim.”

‘Akl-ı güzın bahr-ı fikre gark olur ki esâs-ı zemin anun nûnıdır (77/34) “Seçkin akıl fikir denizi batar ki asıl temel onun nun harfidir.”

kudretinün nümunesi ‘alem; hikmetinün misali levh u kalem. (79/50) “Gücünün örneği dünya, hakimliğinin örneği kalemle resim, yazı gibi şeyler yazılabilen nesne.”

Halkun imânı mizana gelse; anun imânı mezid ola idi (104/284) “Halkın imanı mizana gelse onun imanı çok olurdu.”

Anun hayâsından utanurdı, cümle kerrubiyân-ı ‘arş-ı ‘azim (114/14b) “Onun hayasından utanırdı. Allah’a en yakın kabul edilen meleklerin en büyükleri.”

İy zulfikârın elinde gül-i ter; bağ-ı cennete susene benzer (119/406) “Hz. Ali’nin kılıcı elinde gül tenli, cennette susama benzer.”

Anun günâhını yüzine ur; ‘am hâs ile ‘ibret ala göricek (120/417) “onun günahını yüzüne vur, sene de has ile ders alarak görecek.

Sini mürg-ı sa’adete şehper; lâmu lutf u ‘adâlete ziver (122/428) “ Sen ki mutluluk kuşunun en uzun tüyü; adalet ve süsün parıldayan süsüsün.

Cem çakeri kahraman u bendesi; kulunun kulu Hüsrev ü Rüstem (123/440) “ Padişahın kulu kölesi, kulunun kuludur Hüsrev-i Şirin.”

Bir servi boylu mahbubı seve; derd-i ıskınun Eyyûb’ı ola (128/476) “Bir servi boylu sevgiliyi sevse, dertli aşkının sabrı olsa.”

Bu dehrun hak kim yüzi suyudur; gözün şehrün gözi kapılarıdır (135/541) “Bu dünya hak ki yüzü suyudur, gözün şehrin gözü kapılarıdır.”

Tev’emân-ı Mescid-i Aşkâ olan meşhur-ı dünya Ayasofya’nun ta’rif-i latifidür (136/-) “ikizler Mescid-i Aksa olan meşhur dünya Ayasofya’nın tarifi güzeldir.”

Mü’minün başı üzre destârı; ak güliyle o gülzârı bezer (137/559) “Müminin başı üzerine tülbenti, ak güliyle o gül bahçelerine bezer.”

Birinün adı Ca’fer-i Tayyar; ol kimse hümayı şıkar idemez (141/594) “Birinün adı Cafer Tayyar, o kimse hümayı av edemez.”

İy diyâr-ı belagatun hanı; kıssa iklimün sühan-danı (143/612) “ Ey güzel diyarın hanı; güzel söz söyleyenin kıssası.”

Nazm u nesrûn ferid-i 'asrım idi; berr ü bahrûn vahid-i dehr (145/625) “ nazm ve nesir kuş asrıydı; temiz denizin bir dünyasıydı.”

Anda heman halkun birine sordı; bu cüvañ kimin nesi durur didi (150/675) “Onda hemen halkın birine sordu,bu genç delikanlı kimin nesidir dedi.”

Bu ahvali mihreden göricek;bir bir nücumun etfali kaçdı (154/711) “Bu ahvali güneşten görecek. Bir bir yıldızların çocukları kaçtı.”

Bu dünyanın zehri tiryak durur; anın cümle tiryakı zehr durur (157/732) “Bu dünyanın zehri panzehirdir,onun bütünü panzehirdir.”

Geda'nun zarafetini heman gör; ‘ayan şah’a ‘ışk-ı nihamı itdi (168/831) “Geda’nın zarafetini hemen gör, gözler padişaha gizli aşıktır.”

‘Ömrünün gülleri kamu solsun; ‘alem içre cüvana merg olsun (291/1965) “Ömrünün gülleri ezerek olsun, dünya içinde delikanlıya ölüm olsun.”

Ol muhabbet-i Mevla’ya bir imzadır; ol hikmetinin hikmetine tuğradır (2/20) “O muhabbetli mevlaya bir imzadır. O bilgisinin bilgisi tuğradır.”

Besleme gözün meddine râhdur; çünkü anın delili Allah’dur (4/31) “Besmele gözün uzunluğuna yoldur, çünkü onun delili Allah’tır.”

Bir elifün şehrine iktidar yok; amma sureti bir ma’nası hezar (4/38) Bir elifin şehrine iktidar yok, ama suretinin bir manası bülbüldür.”

Nunların cezbesi galib gibi; merd-i mürakıp gibi kim görünür (5/45) “Nunların cezbesi galip gibi koruyan insan gibi kim görünür.”

Gamze-i canân gamı olmaz idi; Dil elem-i ‘alemi ne bilirdi (13/132) “Sevgilinin gamzesinin keder olmazdı, gönül dünya ateşini ne bilirdi?

Çarhın bu yedi defteri devrile;ahteri berk-ı hazan gibi düşe (17/176) “Feleğin bu yedi defteri devrilsin, yıldızı sonbahar şimşegi gibi düşse.”

Birliğinün iki cihân şahidi; ol dahi cihân şahidi yoğ idi (20/199) “Birliğinin iki dünya şahidi, o dahi dünya şahidi yoktu.”

Encüm-ı tabında gibi câ be-câ; onun gözcileri evliya oldu (25/251) “Yıldızın tabiatında ki gib yer geniş, onun gözcüleri evliya oldu.”

Magrifetün gevher-i bâhrı vücud; mağrifetün meyve-i gülzâr-ı cûd (33/338) “Marifetin elmas denizi vücud, marifetinmarifetin gül bahçesinin meyvesi cömertliktir.”

Sonra pişmanlığın assısı yok; perişanlığın berk-i hazan gibi (38/396) “Sonra pişmanlığın aslı yok, perişanlığın sonbahar şimşegi gibi.”

Derdini viren dermânını vire; bu müşğülun âsâsını göstere (40/416) “Derdini veren dermanını da versin, bu düşkünün esasını göstersiz.”

Ol bir gice iki cihanun şehi; elifle mehi benânı çaldı (43/454) “O bir gece iki cihanın padişahı; elifle ayı parmağını çaldı.”

Hak yolunun murşidi şeyhü’l enâm; hadi islam u imamu’l-hümâm (52/542) “Hak yolunun mürşidi Şeyhü’lenam; hadi islamı imamulazimdir.”

Ümmeti cemal-i sürûr eyledi; anun gözlerle nurundan nûr geldi(56/585) “Ümmete yüz güzelliği eyledi, onun gözlerine parlaklığından parlaklık geldi.”

Nitekim zihni afitâb kuşâde; misal- kitâp marifetün kânî (57/591) “Nitekim zihni güneş açılmış, örneğin kitap marifetin inanmış.”

Şeş-perinun savesi bi-iştibah; feth ü zafer yüzüne hâl-i siyâh (60/629) “Altı perinin gölgesi şüphesiz, fetih ve zafer yüzünde siyah hali.”

Alem-i ulvinün talibi olan; melekler gibi ehl-i salâh oldu (79/828) “Yüce dünyanın talibi olan melekler gibi iyilik ehli oldu.”

Kişinün niyeti hayra olunca; zulmeti subh gibi zayıll olur (94/977) “Kişinin niyeti hayr olunca, zulmetiş sabah gibi uzun olur.”

Halkun ulu’l-emri ululanmasına; kenduyu makbul-i huda sanmasa (105/1090) “Halkın ulu emri yücelmesine, kendini makbul olan Tanrı sanmasa.”

Her neyi men eylese anı yemez; anun sözlerini esler ladimez (110/1138) “Her neyi yasaklasa onu yemez, onun sözlerini dinler hayır demez.”

2.1.1.1.2. *Tamlayanı Bulunma, Ayrılma Hâli Eki Almış Olan Belirtili İsim Tamlamaları*

Şah u Geda'daki bu tür belirtili ad tamlamalarına rastlanmamıştır.

Gülşen-i Envar'daki bu tür belirtili ad tamlamalarına rastlanmış olup, bu tür belirtili ad tamlamalarının buluna ve ayrılma hal eklerini aldığı görülür. Burada dikkat çeken durum tamlayan unsurunun bulunma, ayrılma eki almış olmasıdır. Buna göre;

Zinet-i dünyâdan cânı dûr ola; anı meta u l-gurur aldamaya (91/948) “Süslü dünyanın sevgilisi uzak olsun, onu ticari malı gururu aldırmasın.”

Tacile tahtı koyam saña uyam; ru-yı bedenden bu gubârı yuyam (92/962) “Çabuk olan tahta koyayım sana uyayım, yüzü bedeninden bu tozu yayyım.”

Hadd-i nihâyetde hiddeti ola;hışmile haşmeti alude ola (109/1132) “ nihayet gerginliğinde hiddeti olsun, öfkesiyle büyüklüğü karışık olsun.”

Aña oddan kamçıları ursa; her yeri yer gibi yer yer yarulur (205/2127) “Ona ateşin kamçılarını vursa, her yeri yer gibi yer yer parçalanır.”

Lezzet-ı hâb-ı huzur subha değin; kismet-ı rahmetden halkı dûr ider (234/2437) “Uykunun lezzetli huzuru sabaha kadar, merhamet kismetinden halkı uzak eder.”

*

Saña uyam tacile tahtı koyam; bu ru-yı bedenden gubarı yuyam (92/962) “Sana uyayım çabukça tahta oturaym, bu yüz bedeninden tozu yıkayım.”

Hadd-i nihâyetde hiddeti ola;hışmile alude haşmeti ola (109/1131) “Nihayet haddinden öfkesi olsa, öfkesiyle karışık alçak gönüllülüğü olsa.”

Bir yere süreyya misal cem olsa; birinden biri vecd-i hâl ulaşır (168/1729) “Bir yere süreyya gibi cem olsa, birinden biri aşk haline ulaşır.”

Aña oddan kamçıları ursa; yer gibi her yeri yer yer yarulur (205/2127) “Ona ateşten kamçıları vursa, yer gibi her yeri yer yer yarılr.”

Cihandan meyl-i muhabası gider; faidesüz meş aleyi terk ider (205/2133) “ Dünyadan korku eğilimi gider, faydasız meş aleyi terk eder.”

2.1.1.1.3. İlgi Hâli Eki Düşmüş Olan Belirtili İsim Tamlamaları

Şah u Geda ve Gülşen-i Envar'daki bu tür belirtili ad tamlamalarında tamlayan unsurda bulunması gereken ilgi hâli eki düşmüş ya da kullanılmamıştır. Bu tür tamlamalar şekil olarak belirtisiz ad tamlaması gibi görünseler de aslında belirtili ad tamlamalarıdır. Buna göre;

Bu vücut 'aşıkâ perde-dârdur; bu vücut cân gözine gubârdur (247/1573) "Bu vücut aşığa perdecidir, bu vücut sevgilinin gözüne tozludur."

Başınıza 'aceb belâ kaldı; yüzümüz karası bize kaldı (261/1698) "Başımız acaba bela kaldı mı, yüzümüzün karası bize kaldı."

Daima derd ü belâ çekmek ile; evliyâ bize hak yolunu açdı (161/1657) "Daima dert ve bela çekmek ile, evliya bize hakkın yolunu açtı."

2.1.1.1.4. Birden Fazla Tamlayanı Bulunan Belirtili İsim Tamlaması

Şah u Geda ve Gülşen-i Envar'daki bu tür belirtili isim tamlamaları; -nın, -niñ, -nuñ, -nüñ ilgi hali ekini tamlayan olabilecek birden fazla kelimenin almasıyla oluşur. Buna göre;

'Ale't-tahkiğ imâm-ı 'atîğ-ı Huda olan Ebu Bekr-i Sıddık'ın faziletlerinün 'ale'l-icmal zikridür Rady'allahu 'anhü (102/) "Araştırma aleti Allah'ın genç imam Hz. Ebu Bekir Sıddık'ın faziletlerinin özeti zikridir. Allah ondan razı olsun."

'Osman-ı Zeki Hazretleri'nün sergüzeşt-i şehadetlerinün tafsilidür (111/) "Hazreti osman Zeki'nin şahitlik serüvenlerinin açıklamasıdır."

'Aliyyü Veliyyu'llâh Hazretleri'nün velayet-i sa'adetinün zikridür Radya'llahu 'anh (116) "Allah'ın veli kulu Hz. Ali'nin mutluluk dostunun zikridir. Allah ondan razı olsun."

Ma'rifet-i İlahûn tâlibi olur; gevherün maksudun sâhibi olur (132/1363) "Tanrının marifetine talib olur, elmasın isteğinin sahibi olur."

2.1.1.1.5. Birden Fazla Tamlananı Bulunan Belirtili İsim Tamlaması

Şah u Geda ve Gülşen-i Envar'daki görülen bu tür belirtili isim tamlamalarında tamlayan tek bir sözden oluşurken tamlanan birden fazla kelimeden oluşabilir. Buna göre;

Padişahlığa erzânı oldur; anun zeval ü noksanı yokdur (78/45) “Padişahlığa pek ucuz oldur, onun kusuru ve noksanı yoktur.

Sirâc-ı din-i mübin olan resul-i emin'ün mi'rac-ı berinlerinün hikayeti vü rivayetidür ‘Aleyhi’s-selamu ve’l-ikram ila yevmü-l kıyam (94/) “Emin Peygamberin pekkin miracının hikayesi ve rivayetidir Allah’ın selamı ve ikramı onun üzerine olsun.”

Aña yüzini refref ferş idüp; anun yüzi suyına şerefin buldu (99/236) “Onun yüzünü binek dağıtarak, onun yüzü suyuna şeref buldu.”

Tev’eman-ı mescid-i Aksa olan meşhur-ı dünya Ayasofya’nun ta’ rif-i latifidür (136/) “Mesccid-i Aksa olan meşhur dünyanın Ayasofya’nın güzel tarifidir.”

Bela-yı ‘ışk ile engüşt-nümâ olan Geda’nun matla’-ı dasitanıdır ki beyan olunur (143/) Aşk belasıyla parmakla gösterilen Geda’nın destanlerin doğuş yeri ki sözü olur.”

Enbiyanun niyazı hakkı için; evliyanun namazı hakkı için (209/ 1211) “Peygamberlerin duası hakkı için, evliyanın namazı hakkı içindir.”

Gam-ı yaruñ sürurı hakkı için; nur-ı ‘ışkun zuhuru hakkı için (209/1214) “Kederli sevgilinin sevinci hakkı için, parlak aşkın görünmesi hakkı içindir.”

‘Aşukun nale vü figanı için; ‘âlem-i vuslat-ı zamanı için (209/1215) “Aşığın boyu ve figanı için dünya da kavuşma zamanı için.”

Gitdüğünde anun kararı gitdi; anun sabr ile ihtiyarı gitdi (271/1787) Gittiğinde onun kararı gitti,onun sabrı ile ihtiyarı gitti.”

Gâzilerün mürsididür piridür; gün gibi sultân-ı cihângiridür (58/612) “Gazilerin mürşididir, piridir. Gün gibi dünyanın sultanıdır.”

2.1.1.1.6. Her İki Unsuru da Sıfat Tamlaması Olan Belirtili İsim Tamlaması

Bu tür belirtili isim tamlamalarında tamlayan ve tamlanan sıfat tamlamasıdır. Buna göre;

encüm-i şerefün mim-i rahşânı; toğuz sadefün dürr-i yekdânesi (122/432) “Şerefli yıldızların parlayan güneşi, dokuz incinin iri taneli incisi.”

İy seni serv-i bağ-ı huld-i berin; ol miskin toğruluğuyla sevdi (164/801) “Ey seni kutsal cennetin salınan selvisi, o miskin doğruluğuyla sevdi.”

Başının gün gibi harareti var; gül yüzünün ziyade hurmeti var (186/997) “Başının gün harareti var, gül yüzünün ziyade hürmeti var.”

Ehl-i sa’dün hemişe yıldızısın; feleğün gözisün dayıma görür (201/1135) “Mübarek, kutlu ehlin daima yıldızısın; göğün gözüsün daima görür.

Şems-i cemali şamer-i tal ati; kudret-i hakkım sebep-i gayreti (231/2404) “Güneş yüzünün ay zilinin geleceği, zengin hakkımın sebebi gayrettir.”

2.1.1.1.7. Tamlayan ve Tamlanan Unsurlarının Yer Değiştirdiği İsim Tamlamaları

Şah u Geda ve Gülşen-i Envar’da tamlayan ve tamlanan unsurların yer değiştirdiği isim tamlamaları oldukça çok bulunmaktadır. Metinden konuyla ilgili çok örnek tespit edilmiştir. Buna göre;

‘Alem içre penahıdur nasun; ‘alemi oldı sanki Abbâs’ın (75/11) “Alem içinde nasanın sığınmasıdır; sanki Abbas’ın alemi oldu. “

Elifin ma’nisi vü resmi ‘ayan; biñ bir adına Hakk’ın oldı nişan. (76/25) “Elif’in manası ve resmi besbelli, Allah’ın adına bin bir belirti, iz oldu. “

Hamd ü şükri o vâhibü’n-ni’âm’un; ziveridür zeban-ı muhteremün (79/46) “Hamd ve şükürü tek olanın, süsü hürmet edilen dilin.

İki ruh yüzi suyıdur oyunun; koyunuz ruhları yirine bunun (170/854) “ İki ruh oyunun yüzü suyudur, ruhları bunun yerine koyunuz.”

Dünyanın hali böyledür böyle dünyanın hali ; rağbeti olmaz ehl-i ‘irfanın (172/874) “Dünyanın hali böyledir böyle,bilgi ehlinin ragbeti olmaz.”

Haline anın rahm idüp ol an; söğdiler Şah’a bühtan itdiler (196/1095) “O onun haline acıyarak an, padişaha yalan iftira attılar söylediler.”

Hocalar kadrini bunun bilemez;kimse misķini isteyüp dilemez (213/1255) “Hocalar bunun kadrini bilemez, kimse acizi isteyip dilemez.”

Böyle diyüp önünde ol hanın ; muntazır oldu emrine anın (214/1261) “ O padişahın önünde böyle deyip, onun emrini bekleyen oldu.”

Çünkü bu halini anın gördüm;aglayup yüzüne yüzüm sürdüm (235/1456) “ Çünkü bu onun halini gördüm, ağlayıp yüzüne yüzümü sürdüm.”

Gözüm mahall ü seza çıkdı ise; zira ‘aynı ‘aşıkun bir olur (237/1479) “Gözüm uygun yer çıktıysa, zira aşğın gözü bir olur.”

Takatım yok kim du’a-yı devletin işitdürem;görsem ol Şah’ı heman ancak dehânım deprenür (256/1647) “Devletin duasını işitmeye takatım yok ki ancak o Padişahı hemen aklım kıpırdar.”

Nazarı var imişse şah’un aña; bunca yıldan berü vefa ideydi (257/ 1662) “Ona padişahın nazarı değmişse bunca yıldan beri vefa etseydi.”

Halini sormadım anın birgün;matemi cism ü cana doğün urdı (260/1684) “Birgün onun halini sordum. Hüznü cismi sevgilile düğün vurdu.”

Biri ağyarın kıyam itti; iy şah-ı muktedâyı enam didi(261/1693) “Rakibin biri kıyam etti, ey kuran gibi örnek olan padişah dedi.”

Ne ‘aceb lutfi oldu Allah’un; sana ihsanı var gibi Şah’un (265/1729) “Nedendir Allah’ın lutfu? Padişahın sana iyiliği var gibi.”

’ömri tul u diraz ola Şah’un; günü günden yeğ olsun ol mahın. (267/1749) “Padişahın ömrü uzun olsun, o ayın günü günden tek olsun.”

Lale-i nu’man güle benzer mi; tenğrisi birdür anın ile heman (275/1820) “Bir çeşit lale güle benzer mi? Hemen onun tanrısıyla birdir.”

kime kim lutfi ola Mevla’nın; devlet ayağına gelür anın (280/1869) “Allah’ın lutfu kime ola ki devlet onun ayağına gelir.”

Fürkati dilberün ‘azab ancak; vuslatı bir hayal-ı hab ancak (281/1880) “Sevgilinin ayrılığı azaptır ancak, kavuşması hayaldir ancak.”

Kime kim ‘avni ola mevlanun ; her sözi bir kitab olur anun (288/1939) “Kime mevlanın avni olur ki, onun her sözü bir kitap olur.”

Hasmı kayı olsa kişinün eğer; aklı şaşar tigi şihabı düşer (77/808) “Eğer kişinin düşmanı kusuntu olsa, aklı şaşar silahı kıvılcımı düşer.”

Yügrük atı olsa eğer kişinün; ellerün ardınca salar hep geçer(78/816) “Eğer kişinin yügrük atı olsaydı, ellerini ardınca sallar hep geçerler.”

Şaha şeyh-i fasihi l-makal didi; sözlerimi dinle benim ibret al (96/998) “Padişaha güzel sözler konuşan şeyh dedi, benim sözlerimi dinle dinle ve ibret al.”

Adama bu tecrübe oldu delil; ‘ömrü hârâmilerün olur qâlil (98/1015) “Adama bu delil tecrübe oldu, haydutların ömrü az olur.”

Pendle râm olsa eğer her pelid ; yüzi ebu cehlün olaydı sefid (98/1018) “Eğer her pis nasihatla itaat eden olsa, Ebu Cehl’in yüzü ak olsaydı.”

Dâl gibi eyle tevazu’müdam ; gönlüne gir adamun ey mend-i hâm (131/1355) “Dal gibi devam eden tevazu eyle, ey pişmemiş adamın gönlüne gir.”

Miski libâsın gicenün çâk ider; ‘aynı nücunun neden oldu münir (163/1683) “Gecenin kokusu esvabı gök eder, yıldızların gözü nurlanana neden oldu.”

Toldı heyûlası anun hu ile; irdi muradına bu hoş huyla (167/1719) “Onun maddesi hu ile doldu, bu hoş huyla muradına erdi.”

Biri getirür başı üstünde nân; nânını kuşlar yer anun na-gehan (184/1909) “Başı üstünde ekmeği biri getirir onun ekmeğini ansızın kuşlar yer.”

Gussa vü enduhı feramuş olur; mansıbla nişi anun nuş olur (185/1916) “Keder ve üzüntüsü unutulur, onun iğnesi makam ile tatlı olur.”

Nokta-ı âba varısa nisbetün; vuslatı olur sebeb-i rif’atün (193/1999/ “Nisbetin kule noktasına varırsa, yükseklik sebebinin kavuşması olur.”

Meşrebi anuñ ki bu yola akar ; silsilesi şibr-i Hüda'ya çıkar (193/2005) “Onun içeceği bu yola akar ki zinciri Hüdaya karıştır.”

Terk-i fena kıl hünerün var ise; hakı baka bil nazarun var ise (223/2327) “hünerin fena terki varsa kıl; nazarın hakkı varsa bakabil.”

Ba'zıları fehm idemez hikmetin; zahir ider gün gibi mahiyetin (237/2472) “Bilginin bazıları anlayamaz, esasın anlayışı gün gibi eder.”

Başına divane gibi hak üşer; başı kesilür kişinün kes düşer(237/2476) “Başına divane gibi hak düşer, kişinin başı kesilir kes düşer.”

Gerçi yavi kıldugın arar bulur; kaddi anuñ mihnetle dâl olur (243/2539) “Gerçi yavi kıldığını arar bulur, onun boyu zahmetle dal olur.”

Ka'bede şam ehline kelim kılsa; sözünü anuñ işidür ehl-i şam (252/2629) “Kabede şam sahibine kelim kılsa, gece sahibi sözünü işitir.”

Zat-ı mu'allası velinün ider; ‘arşa yukarıdan aşağı nazar (265/2765) “Velinin yüce zatı arşa yukarıdan aşağı nazar eder.”

Ehline emr-i ‘asir âsân olur; ‘aynını a’ malarun basir eyler (268/2794) “Sahibine kolay olur zor emirler, görmeyenlerin gözlerine görüp anlayan olur.”

Ol rahibi reh-ber-i din eyledi, gözleri açıldı anuñ mah gibi (271/2828) “O rahibi dini rehber eyledi, gözleri güneş gibi açıldı.”

2.1.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

Belirtisiz isim tamlaması, tamlayanın eksiz halde olduğu, tamlananın da iyelik (-ı, -sı) eki aldığı kelime grubudur. Konuyla ilgili görüş birliğinin olduğu söylenebilir. Belirtisiz isim tamlamalarında belli bir nesne değil herhangi bir nesne ifade edilir. Bu nedenle tamlayan ilgi eki almaz. Belirtisiz isim tamlamaları konusundaki görüşler şöyledir:

Prof. Dr. Muharrem Ergin, belirtisiz isim tamlamasını “...tamlayanı eksiz olan isim tamlamasına da belirsiz isim tamlaması denir.” şeklinde ifade ederken, belirtisiz isim tamlamasının birleşik isim yapma özelliğini de ön plana çıkararak

tamlayanın belirsiz olmasıyla birlikte tamlanana bağlanması, iştiraki belirtili tamlamaya göre daha kuvvetlidir, demektedir (1999: 383).

“Kim halinde bir katılan ad ile iyelik eki getirilmiş bir katkı alan addan oluşmuş adtakımına belirsiz adtakımı adını veriyoruz.” diyen Banguoğlu, belirtisiz isim tamlamasına belirtisiz denmesini, belirtili isim tamlamasına göre daha az belirtici olmasına bağlamaktadır (2007: 334).

Karahan “Birinci unsurunda ilgi eki bulunmayan isim tamlaması, belirsiz isim tamlamasıdır.” der ve belirsiz isim tamlamasında tamlayan ve tamlananın arasında daimî bir ilişkinin olması münasebetiyle iki unsur arasına başka bir unsur giremeyeceğini belirtir (1999: 13).

Korkmaz ise, şu şekilde açıklamıştır: “Bu tamlama türünde, adından da anlaşılacağı üzere, tamlayan ad eksiz yani yalın durumdadır. Yalnız tamlanan ad üçüncü şahıs iyelik eki almıştır.” Korkmaz’a göre, belirtisiz isim tamlamasında tamlayan ile tamlanan arasındaki ilgi kalıcıdır. Bu nedenle bu iki öge arasına herhangi bir kelime giremez (2003: 13).

Mustafa Özkan vd.’nin belirtisiz isim tamlamalarını ele aldıkları bölümden şu şekilde bir sonuca varılabilir: Belirtili isim tamlamalarında tamlayanın belirsiz olmasına karşılık, tamlayan ve tamlanan arasındaki ilginin kalıcı, daimî olması nedeniyle belirtisiz isim tamlamaları belirtili isim tamlamalarına göre bir nesnenin adı olmaya daha müsaittir (2001: 561).

“Tamlayanın eksiz ilgi durumu çekiminde olduğu, tamlananın iyelik (-ı, -sı/-ları) eki aldığı söz öbeğine belirsiz ad tamlaması denir.” diyen Karaağaç, tamlayan ve tamlanan arasındaki ilişkinin tamlanan ögenin aldığı iyelik ekinden kaynaklandığını belirtir (2012: 487).

Kaya Bilgegil, anlamlarına göre isim tamlamaları başlığı adı altında belirtisiz isim tamlamasını açıklarken “Belirteni belgisiz olan isim tamlamalarına belirtisiz isim tamlaması denir.” ifadesini kullanır (2009:118).

Hengirmen ise belirtisiz isim tamlamasının tanımını vermeden, bu tamlamada –ın (-in, -un, -ün) tamlayan ekinin kullanılmadığını ve tamlayanın belirsiz olduğunu söylemiştir (1998: 118).

S. S. Mayzel'in doktora çalışmasını özetleyen Abdülkadir İnan'ın verdiği bilgilere göre, Mayzel S0+M1 şeklinde formüle ettiği ve en yaygın kullanılan isim tamlaması olduğunu söylediği belirtisiz isim tamlamasını, genellik ilişkisi (kadınşapkası), sebep ilişkisi (harp mâlûlü) vs. özelliklerden yararlanarak yirmi bir gruba ayırmıştır (İnan, 1957: 286).

Vecihe Hatiboğlu'na göre, belirtisiz isim tamlamasında yalnız, tamlanan iyelik eki alır. Bu tamlamalar genel olarak tür gösterir. (bahçe kapısı, yazı masası). Yer adlarında sık görülür (Adapazarı> ada+ pazarı, Kuşadası> kuş+adası) (1972: 15).

Jean Deny belirtisiz isim tamlamasını şu cümlelerle anlatır: “Aksine, izafet ilgisi devamlı, kararlı bir öbek teşkil eder veya etmeye mütemayil bulunursa, birinci had mücerret haletinde kalır: çoban ev-i. Böyle olan izafet ilgilerine sabit < <fixe>> veya <<terkibî >> adını veriyoruz.” (1941: 735).

Akman ise “Belirtisiz İsim Tamlaması mı? Sıfat Tamlaması mı?” adlı makalesinde belirtisiz isim tamlamasını farklı bir açıdan ele almıştır. Akman'a göre belirtisiz isim tamlamasında tamlayan ögenin belirtici /vasıflayıcı özelliğinden dolayı bu tamlama sıfat tamlaması sayılabilir. Ayrıca belirtisiz tamlamanın sıfat ögesi düşmüş bir eksilteli tamlama olduğunu şu örneklerle açıklar: Türk milleti> Türk adındaki millet, ova tarlaları> ovada bulunan tarla, İslâm dini> İslâm adındaki din. Akman, belirtisiz isim tamlamasının sıfat tamlaması olduğunu ispatlamak için “kırmızı/tükenmez kalem kelime grubunu, “hangi?” sorusuna verdiği cevapla sıfat tamlaması sayıyorsak, “hangi mahalle?” sorusunun cevabı olan “Kurtuluş Mahallesi” kelime grubunu da sıfat tamlaması saymalıyız.” ifadelerini kullanır. Konuyla ilgili makalesinde, M. Ergin, T. Banguoğlu, Von Gabain, L. Karahan ve N. Atabay'dan almış olduğu ifadelerle de fikrini desteklemeye çalışmıştır (2004: 119-124).

Aktan, “Birinci unsurunda ilgi hâli eki (-In, - nIn) bulunmayan isim tamlamasına belirtisiz isim tamlaması denir.” ifadesini kullanır. Belirtisiz isim tamlamasında tamlayan ile tamlanan arasındaki ilgi süreklidir ve bu nedenle bu tamlama nesne ismi olmaya daha müsaittir. kuşburnu, atasözü vb örneklerinde olduğu gibi. “Fenerbahçe, Çankaya, Edirnekapi” gibi kullanımların ise, aslında birer belirtisiz isim tamlaması olduğunu vurgular (2009: 13).

Efresiyap Gemalmaz, belirtisiz isim tamlamasının en temel vazifesi olan birleşik isim yapma özelliği üzerinde durmuştur. “Belirtisiz isim tamlamaları birçok

dilde olduğu gibi Türkçede de isim yapma yollarının başında gelir.” (1996:165) diyen Gemalmaz, “Belirtisiz isim tamlamaları, tamlamalar arasında en kalıcı kuruluşları oluştururlar. Gelişmiş her dilde çok sayıda isim, belirtisiz isim tamlamaları kurma yoluyla yapılmışlardır. Günümüzde hızla gelişen teknoloji ve onun soyut ve somut ürünlerinin adlandırılmasında en çok başvuru olan yol belirtisiz isim tamlamaları kurma yoludur.” (1996: 167) cümleleri ile de konu üzerinde vurgu yapmıştır.

Hamza Zülfikar ise, Türk Dili dergisindeki bir makalesinde ikiden fazla ögesi bulunan bir tamlamada iyelik ekinin tekrar etmemesi için başvuru olan yöntemin, yazım hatası olarak gözüke de anlam açısından sakıncalı olmayacağını belirtir. Vücut ısı dengesi yerine vücut ısı dengesi, Türk Dili Kurumu yerine Türk Dil Kurumu demek pek de yanlış değildir.

Zülfikar aynı makalede Kadıköy, Arnavutköy, Galatasaray belirtisiz isim tamlamalarının iyelik ekleri düşürülerek Hasköy, Ortaköy ve Kızıltepe örneklerine benzediğini ancak Hasköy, Ortaköy ve Kızıltepe örneklerinin birer sıfat tamlaması olduğu belirtmiştir (330-337).

2.1.1.2.1. Unsurları Tek Kelime Olan Belirtisiz İsim Tamlamaları

Şah u Geda ve Gülşen-i Envar’da belirtisiz ad tamlamaları, tamlayan ve tamlanan unsurlarının tek bir addan oluşmasıyla meydana gelir. Yani, tamlayan ek almazken, tamlanan da -ı, -i iyelik eklerini alır. Buna göre;

Dide-i cânı keşf iden kişi; anda cemâl-i rahmanı gördi (74/6) “Sevgilinin gözünü keşfeden kişi, onda rahman yüzünü gördü.”

‘Ale’t-tahkiğ dide-i cânı aç; ol Allah’a tarî-ki dakîk varur (75/17) “Besbelli gönül gözünü aç, o Allah’a ince yol varır.”

Subh u mesâ gaflet ie yürüme; tarîk-ı Hudâ inceden incedür (76/19) “Sabah akşam gaflet ile yürüme, Allah yolu incedir ince.”

El-hak yakamaz emri olmasa;gökte penbe-i rûzı nâr-ı şafak (83/88) “Hakikat yakamaz emri olmasa, gökte pamuk günü, gündüz ateşi.”

İy mevla bir bölük derd-mendün;amma ki hiç zâyî‘ ola ola mı (90/153) “Ey Mevla bir bölük dert sahibiydin, ama hiç ziyan olan olsun mu?”

Ol şeb-i kâdr ü ol zaman-ı güzin;sevâd-ı dide-i din (95/198) “O kadir gecesi seçilen zamandı, din karanlık göze aydınlık olmuştu.”

Çünkü o şems-i dini âyân gördi;heman zühre defini yire çaldı (98/226) “Çünkü o din güneşini apaçık gördü, hemen zühre defini yere çaldı.”

Çünkü ol nur-ı pake gözin açdı; yüzün müşteri ayağına sürdi (98/229) “Çünkü o nurlu pak gözünü açtı, yüzünü müşteri ayağına sürdü.”

Rûz-ı mahşerde ya Rasula’llah; Yahyâ’ya ‘afvunu hemrâh eyle(101/259) “Mahşer gününde ya Allah’ın peygamberi, Yahya’ya affını yoldaş eyle.”

Şimdi Yahyâ’yı ma’siyet câmı;hayran-ı mest ü lâ-ya ‘kıl itdi (106/298) “Şimdi Yahya’yı isyan camo, kendinden geçmiş, dalgın etti.”

Gözlerine kavs-ı kaza görünüp; cânlarına tir-i kader irişdi (108/315) “Gözlerine kaza yayı görünüp, canlarına kader oku ereşti.”

Ol ‘adl ve dâdıyla emr-i ricâl; içre râh-ı din ihmâl kılmadı (109/326) “O adalet ve doğruluğuyla adamların amirleri, içini din yolundan ihmal etmedi.”

İy kamer-tal’at u esed-kevkab; şah-ı a cam mukteda-yı ‘arab (118/398) “ Ey ay yüzlü arslan yıldızı;cam padişahı örnek tutulan araptır.”

Vilâyetine inkâr eden kimdür;o nass-ı katı tiğ-i hüner yiter (119/140) “Memleketini inkar eden kimdir, o manası açık olan kuran ayetlerinden delil olarak gösterilen ayete hüner kılıcı yeter.”

Kitab-ı ranada şekl-i cim ol;tişe ile Ferhada tişe benzeye (129/491) “Güzel kitapta cim şekli ol, balta ile Ferhata benzesin.”

Her dalı derd-i ışkâ dal ola; derd-i dilberden hali olmaya (129/492) “Her dalı aşk derdi dal ola, sevgilinin derdinden hali olmasın.”

Kul olan ‘ışka şah-ı ‘alem olur; gam-ı ışk ile şad u hurrem olur (132/516) “Kul olan aşka alem padişahı olur, aşk gamı ile neşeli, sevinçli olur.”

Bu sırda ‘akl u dil hayran olur;noktada ulum-ı cihan derc olur (133/522) “Bu sırda akıl ve gönül hayran olur, noktada dünya ilimleri arasına sıkışmış olur.”

‘Âlem-i kibriyan hakkı içün; ehl-i ‘ışka rızan hakkı içün (209/1209) “Kibir dünyasının hakkı için, aşk ehline rızan hakkı içindir.”

Ol nâr-ı fîrak hakir ü harik ; ol fakir bahr-ı vifak garik (211/1332) “O ayrılık ateşine küçük ve harika, o fakire uygun denizi boğulmuş.”

Bismi’llahi’r-rahmani’r-rahim; Kafele-i ‘ilm-i ‘alim ü hakim (1/1) “Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla ilim kafilesi alim ve hakimdir.”

Harfleri ma’rifetün kânıdur; herbiri bir ‘alem-i rebanıdur (1/2) “Harfleri marifetin yeridir, herbiri bir ilim alemidir.”

Güyaki şevkile uçarlar ı’yan; alem-i ma’nadaki kerr ü beyan (2/17) “ Güya şevkiyle uçarlar belli ki; mana dünyasındaki çekilerek yeniden hücum eder ve beyan eder.”

Dil dilini açmağa miftah olur; salih ider talih-i islah olur (3/22) “Sevgili sevgisini açmaya anahtar olur, salih ider iyileştiren talihi olur.”

Hatt-ı siyah-ı şeref-i şeyh ü şab; silsile-i turra-ı ümmu’l-kitap (3/25) “Siyah yazısı şerefli padişah gibi, tuğra zinciri anne kitabı gibidir.

Anın hası halka-i bâb-i kerem; hem ‘alem-i envara penceredür (4/41) Onun hası büyük halk kapısı, hem aleme aydınlıktır.”

Söylemez iken gûyâ dili olur; mu’cizi-i Ahmedi peydâ olur (6/58) Söylemezken sanki dili olur, Ahmedi mucizesi mevcut olur.”

Her kelime keşt-i deryâ-yı nûr; sâye-i hak zıll-ı Hudâ-i Gafur (6/61) “Her kelime parlak deniz gemisi, hak gölgesi doğru yol gösteren Gafur’un gölgesidir.”

Mimler nafe ‘anber-i şemim; her biri Hak’dan bize lütf-i ‘amim (7/66) “Misk mimleri güzel kokulu anberdir,her biri bize Hak’dan yaygın iyiliktir.”

Demler olur râ-yı tahayyür gider; Can gözi Rahman cemenin seyreder (8/73) “Râ hayranlıkla gider demler; kalp gözi Hükümdar Rahmanı seyreder.”

Ol iki ra hal-i esrardur; her birinin iki yüzü vardır (8/82) “O iki ra harfi sırlar halidir, her birinin iki yüzü vardır.”

Ravza-ı rıdvan gibi bu sebze-zar; iki yanında iki ırmağı var (9/91) “Cennet ravzası gibi bu yeşil yer, iki yanunda iki ırmağı var.”

Hey nice zulmet-ı şeb yâr-ı visâl; göz karası gibi ‘adimu’l-misâl (10/95) “Hey nice gece zulmeti kavuşan yar, göz karası gibi örneğin yok olan.”

Mim’i münâcât-ı temannâdadur; gönli gözi canib-i Mevlâ’dadur (11/104) “ el selamı için yalvaran Mim’i, gönül gözü ile Mevla’nın tarafındadır.”

Mimi ser-i mülhide mismârdur; ayn-ı ‘adu’ya elifi hârdur (11/105) “Mimi mülhide başı çividir, düşman gözüne elif ateştir.”

Ey ehl-i hâl ‘arif olana yeter; cezmleri akçesi mâl-i menâl (Ey hal ehli bilgili olana yeter, asıl akçesi kavuşma varlığıdır.”

Vasf-ı bedi’ine ‘ukul erişmez; ‘alem-i tevhide yûri salık ol (12/121) “ Niteliği kötü olana akıllar erişmez, tevhid alemine yürü yürüyen ol.”

Secde-i şükr itmemiş idi cibâl; levha kalem yazmamış idi misâl (13/127) “Şükür secdesi etmemişti dağlar, levha kalem yazmamıştı örneğin.”

Gamze-i canân gamı olmaz idi; Dil elem-i ‘alemi ne bilirdi (13/132) “Sevgilinin gamzesinin keder olmazdı, gönül dünya ateşini ne bilirdi?

Mülk-i cihan yüze gelmemiş idi; bahr-ı ademden nihân olmuş idi (13/135) “Varlık dünyası yüze gelmemişti, yokluk denizinden gizli olmuştu.”

2.1.1.2.2. Birden Fazla Tamlayanı Bulunan Belirtisiz İsim Tamlaması

Belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan birden fazla sözden oluşurken tamlanan tek bir sözden oluşabilir. Buna göre;

Güller mihr ü mahun misalidür;sanki karanfüller Merih’dür (220/1321) “Güller güneş ve ayın misalidir, sanki karanfiller bir Gezegendir.”

Ol guyâ bahr u ber şahı; şî’ri anun yeniçeridür ana (290/1955) “O güya deniz ve fayda padişahı, şiri anun yeniçeridir ona.”

Bu sevâd-ı ‘azim şâm gibidür; her tarafı cennet ü bağ-ı na’im (9/92) “Bu büyük karanlık ölüm gibidir, bolluk ve bahtiyarlık içinde cennet bağları.”

Her kişinün son demidür yük demi; ol demi zevk u safa ‘alemi kıl (29/298) “Her kişinin son demidir yük demi, o demi zevk ve sefa alemi kıl.”

Dil-i divâneme ‘ali nazar; kibr u riyâ kaydını andan gider (32/330) “Gönül divaneme yüce nazar, kibir ve gösteriş kaydı ondan gider.”

Ana mihr gibi halk eli irmez; nûr-ı basit evveli vü ahiri (190/1972) “Ona güneş gibi halk eli ermez, basit nuru evvel ve ahirinde.”

Nice ehl-i yakın halvete girer; aç u susuz anda erba’ın çeker (254/2654) “Nice ölüm ehli yalnızlığa girer, aç ve susuz anda kırk çeker.”

2.1.1.2.3. Birden Fazla Tamlananı Bulunan Belirtisiz İsim Tamlaması

Bu tür belirtisiz isim tamlamalarında tamlayanla iyelik bağı bulunan tamlanan birden fazla kelimededen oluşabilir. Burada tamlayanı oluşturan iki kelime tek bir tamlanan sayılır. Buna göre;

Üstinde hazır u nazır oldu; ‘ayn-ı ‘ilm ü ‘inayet-i mevla (117/393) “Üstünde hazır ve nazır oldu, mevlanın lütfü ve ilim gözü.”

Kevn ü mekan katresinde gark olur; zerresinde iki cihan gizlenür (131/505) “Varlık ve mekan damlası boğulan olur, zerresinde iki cihan gizlenir.”

Ol ruy-ı bahre zinet ü fer vermiş;fi’l-mesel hal-i ‘arız-ı dilber (140/579) “O tunç denizi süs ve parlaklığı vermiş, bulaşan yanağı hareket davranışına benzer.”

Çenber-i çarh-ı felek hey’eti; halka-ı bâb-ı harem-ı izzeti (21/216) “Çemberin çarkı felek heyeti halka kapı haremın izzeti.”

Ba’is-i cem’iyet-i halk-ı cihân; vâris-i hasiyet-i peygamberân (40/418) “Cemiyet bahisi dünya halkı, ğeygamberin hasiyeti,mirasçısı.”

Dem-be-dem efdun ola rahmetleri; izzet u hürmetleri devletleri (44/461) “Vakit vakit fazla olan rahmetleri; cömert hürmetleri, devletleri.”

2.1.1.2.4. Tamlayanı İyelik Eki Almış Belirtisiz İsim Tamlaması

Bu tür tamlamalar, belirtili isim tamlamalarını meydana getiren –nın, -nin, -nun, -nün ilgi hâli ekinin düşmesi ya da kullanılmamasıyla meydana gelmiştir. Buna göre;

Oyunun iki ruh yüzi suyudur; bunun yerine ruhları koyunuz (170/854) “Oyunun iki ruh yüz suyu, bunun yerine ruhları koyunuz.”

Solki anun da ima it gibidür; zevki yeri cife-i dünyâ ola (100/1039) “Solki onun daima it gibidir, zevk yeri dünya cefası olsun.”

Ab-ı vudu yüzüne tokunmaya;yüzi karası yunmaya,çıkma (108/1119) “Vudû suyu yüzüne dokunmaya, yüz karası yıkanmasın,çıkmasın.”

Cân u dili âlem-i ervâhda; gönli gözi cânib-i fettâhda (189/1956) “Canı gönlü canlar aleminde, gönül gözü taraf zafer kazanmış.”

Ana gird-i keder irmelü olsa; gönli gözi ana şehadet ider (196/2036) “Ona kader çevresi ermeli, gönül gözü ona şehadet eder.”

2.1.1.3. Takısız/Eksiz İsim Tamlaması

Takısız isim tamlamasının varlığı hep bir muammadır. Kimi yazarlar takısız isim tamlamasını kabul ederken, kimi yazarlar da takısız isim tamlaması sıfat tamlamasından farksızdır, demektedirler. Takısız/Eksiz isim tamlamasıyla ilgili araştırmacıların görüşleri iki grupta toplandığı görülmektedir.

2.1.1.3.1. Sıfat Tamlaması Görüşünde Olanlar Takısız/Eksiz tamlamaları

Kamadan (1969), Güveli (1969, 1970), Harut (1992), Türkseven (1994, 1995), Zülfikâr (1995), Kahraman (1995), Balcı (1995, 2001) sıfat tamlaması olarak kabul ederler ve takısız ad tamlaması görüşündekileri eleştirirler. Dil bilgisi ve söz dizimi kitaplarında ise, bu dizileri Ergin (1993), Banguoğlu (1998), Korkmaz (2003), Eker (2003), Delice (2003), Karahan (2004), Karaağaç (2009) ve Kültürel (2009) sıfat tamlaması olarak ele alır (Kerimoğlu, 2011: 1444).

Karahan, isim tamlamalarını belirli ve belirsiz isim tamlaması olarak iki gruba ayırırken takısız isim tamlamasını ise kabul etmez. Sıfat tamlaması bahsinde “Nesnenin neden yapıldığını belirten demir kapı, cam bardak, mermer köşk, gümüş kemer gibi tamlamalar isim tamlaması değil, sıfat tamlamasıdır.” diyen Karahan “demirden yapılmış kapı, camdan yapılmış bardak şeklinde bu tamlamaları sıfat tamlaması kuruluşunda genişletebiliriz.” demektedir (1999: 21).

Kaya Bilgegil, isim tamlamalarını belirtili, belirtisiz ve zincirleme isim tamlaması olarak üç grupta inceler. Takısız isim tamlamasına ise değinmez. Yine aynı kitapta Restoran Bekir, Konya Han gibi eksiz kelime gruplarının azınlıkların taklidi ve reklâm vehimiyle oluşturulduğunu, bunların esasında Bekir’in restoranı, Konya Hanı gibi belirtili ve belirtisiz isim tamlamalarından değiştirildiğini söylemektedir (2009: 127).

Çağdaş Türk Dili dergisinde Türkseven, “Takısız Ad Takımı, Olabilir mi?” başlıklı yazısında araştırmacıların eksiz tamlama konusundaki görüşlerini sıralar ve takısız/eksiz tamlamayı savunan görüşleri reddeder. Gencan’ın “3. tür ad takımı kabul ettiği ve bir şeyin neden yapıldığı ve neye benzediği durumların takısız tamlama olduğu görüşünü” eleştirir. Aslan asker, altın kalem, mermer saray gibi tamlamalar Türkseven’e göre sıfat takımıdır. Çünkü aslan, altın ve mermer kelimeleri tıpkı güzel kelimesi gibi isimleri niteler (Türkseven, 1994).

Karaağaç, “Türkçenin yer düzeni yöntemiyle gerçekleştirdiği eksiz durum çekimli ve eksiz tamlaması, sıfat tamlamasıdır.” diyerek takısız isim tamlamasının varlığına karşı çıkar. “Toprak adam, cam adam” örneklerini sıfat tamlaması olarak verir (2012: 490).

Takısız isim tamlamasını kabul etmeyen araştırmacılardan biri de Prof. Dr. Zeynep Korkmaz’dır. Korkmaz, “Türkiye Türkçesi Grameri” adlı kitabında “çelik dolap, demir pençe, elmas yüzük... gibi şekiller, birinci adın ikinci ad önünde işlev bakımından bir sıfat görevi yüklendiği dikkate alınarak bir kısım gramerlerde yerinde bir ayrımla sıfat tamlaması olarak gösterilmiştir.” demektedir ilaveten “Bizce, bu türlü sınıflandırmalarda şekilden çok işlev ön plânda tutulmalıdır. Yukarıdaki örneklerde birinci ad daima birer sıfat görevi yüklenmiş olduğundan, bunları sıfat tamlaması olarak kabul etme gereği vardır.” cümlesi ile takısız/eksiz isim tamlamasının neden olmadığına gerekçesini ortaya koymuştur (2003: 275). Belirtisiz

isim tamlaması konusunu ele alırken ise Asya Tur, Sümer Sokak, Zirve Restoran gibi kullanımların eksiz tamlama örnekleri olmadığı, aksine kısa anlatım, yabancı dil özentisi gibi nedenlerle iyelik eki düşmüş bir belirtisiz isim tamlaması olduğunu vurgulamıştır (2003: 274).

Prof. Dr. Hamza Zülfikar, Türk Dili dergisindeki “Takısız Ad Tamlaması Sorunu” başlıklı yazısında çeşitli araştırmacıların takısız isim tamlaması hakkındaki görüşlerini sıralar ve kendisine göre takısız isim tamlamasının var olmadığını şu sözler ile açıklar: Türk bodun gibi örneklerin 1300 yıl önce kullanıldığı ve ikinci kelimedeki iyelik ekinin düşmediği durumların daha fazla olması nedeniyle bugün kullanılan örnekler bakmanın daha sağlıklı olacağını belirtir. İkinci olarak taş köprü türünde olan örneklerin “taştan yapılmış köprü” açıklamasıyla sıfat olduğu ortaya çıkmaktadır, demektedir. Şeytan adam ve taş yürek benzeri örneklerin ise “şeytana benzer adam” ve “taş gibi olan yürek” şeklinde sıfat-fiil ekleriyle açılmasıyla sıfat tamlaması oldukları görülmektedir, demektedir. Ayrıca Fenerbahçe, Edirnekapi gibi örneklerin ise birer belirtisiz isim tamlaması olduğunu söyler (Zülfikar, 1995: 781-789)

Doç. Dr. Zuhal Kültüral, takısız isim tamlamasını kabul etmez. İsim tamlamalarını ele alırken tamlananın daima iyelik eki alması gerektiğini vurgular, “yün çorap, pamuk yorgan, yufka yürek” gibi tamlamaları tamlananı ek almadığı için sıfat tamlaması olarak kabul eder (2009: 9-11).

Tahsin Banguoğlu isim tamlamasını “adtakımı” başlığıyla ele alır ve adtakımını “belirli adtakımı” ile “belirsiz adtakımı” olarak iki grupta ele alır. Takısız/eksiz isim tamlamasını ise kabul etmez. Banguoğlu, “sıfat takımı” konusunu ele alırken ise “Başka bazı adlar da bir nesnenin yapılmış olduğu maddeyi göstermek üzere sıfat olarak kullanılıp sıfat takımları teşkil ederler: demir kapı, altın kalem, gümüş şekerlik, taş köprü” sözleri ile takısız/eksiz isim tamlaması sayılabilecek örnekleri sıfat tamlaması olarak kabul etmiştir (2007: 345).

İyelik Grubu ve İsim Tamlaması” başlığı adı altında isim tamlamasını tasnif eden Prof Dr. Muharrem Ergin, “Tamlayanı ekli olan isim tamlamasına belirli isim tamlaması, tamlayanı eksiz olan isim tamlamasına da belirsiz isim tamlaması” der. Bu tasnifte takısız/eksiz isim tamlamasından bahsetmez. Sıfat tamlaması konusunu açıklarken sıfatların daima teklik halde bulunduğunu ve her zaman sıfatın birinci

unsur olarak isimden önce geldiğini vurgular ve şu örnekleri verir: demir kapı, altın saat (1999: 380). Ergin, isim tamlamalarından bahsederken “Son olarak, isim tamlaması üzerinde yapılan feci bir yanlışlığa işaret edelim. Bu yanlışlık belirsiz isim tamlamasında iyelik ekinin atılması hadisesidir: Edirnekapı, Mardinkapı, Ömer han, Ahmet palas” açıklaması ile tamlanandaki iyelik eki olmayan örnekleri takısız isim tamlaması yerine belirtisiz isim tamlaması olarak kabul etmiştir (1999: 385).

A. Von Gabain “vasıflık ve isim” konu başlığı adı altında şu düşüncelere yer verir: “Eksiz isimler, sıfatlar, sayılar ve zamirlerle soru kelimeleri sık sık vasıflık olurlar: türk bodun ‘Türk milleti; üç oğrı ‘üç harami’.” (2003: 113) Böylece Gabain bu tür tamlamaları “vasıflık” yani sıfat kabul etmektedir.

Prof. Dr. Tahir Balcı Çağdaş Türk Dili dergisindeki bir yazısında demirkapan, ısıölçer, çelikçomak gibi her iki ögesi de addan oluşan birleşik kelimeleri takısız isim tamlaması olarak kabul etmekle birlikte, demir kapı ve taş köprü örneklerini sıfat tamlaması saymaktadır. “demir kapı”da demir kelimesi sıfat olduğu için birçok türde kelime ile yer değiştirebilir, ancak “domates salçası”nda domates isim olduğu için yerine yalnızca isim getirilebiliyor. Taş köprü isim tamlaması olsaydı, taş köprüsü de kabul edilebilir bir tamlama olabilmeliydi (dilbilim>> dilbilimi örneğinde olduğu gibi) açıklamasını getirmiştir (Balcı, 1995: 5- 7).

Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli, takısız tamlama başlığıyla ele aldığı takısız isim tamlamasının, özellikle yabancı dil özentisiyle oluşturulan kullanım biçimlerinden meydana geldiğini söylemektedir (Yüksel Büfe, Eczane Semra örneklerinde olduğu gibi). Özkan ve Sevinçli eksilteli öbeklerin sayısının oldukça fazla olduğunu ve bu tamlamada tamlayanın isimden çok sıfatı andırdığı için sıfat tamlaması denilmesinin daha uygun olacağını belirtmektedir (2011: 31).

2.1.1.3.2. İsim Tamlaması Görüşünde Olanlar

Tahta kaşık, cam bardak vb. söz dizimlerini takısız ad tamlaması olarak adlandıran ilk isim T. Nejat Gencan’dır (Gencan 1969, 2001). T. N. Gencan’ın görüşlerinde bu tamlamaları ad tamlamaları bölümünde değerlendiren Deny (1941), Kononov (2002), Emre (1945), Mayzel (1958) gibi isimler etkili olmuşsa da Türkiye’deki tartışmalarda görüşün en önemli temsilcisi olarak T. N. Gencan öne çıkar (Kerimoğlu, 2011: 1443)

Doğan Aksan'ın yönetip yayıma hazırladığı, Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel'in ortak çalışması olan "Sözcük Türleri I" adlı çalışmada bu konu "takısız tamlama" olarak geçmektedir. "Anlam yönünden birbirini bütünleyen adların kurduğu, tamlayan ve tamlananın ek almaksızın oluşturduğu tamlamadır." şeklinde tanımlanan takısız/eksiz tamlama için "tamlayan, tamlananın neden yapıldığını ve neye benzediğini gösterir, yer adları ve akrabalık adları kurar." denilmektedir (1976: 55).

Mayzel'in doktora çalışması olan "Türk Dilinde İzafet" adlı yapıtta, Abdülkadir İnan'ın aktardıklarına göre, "üçüncü nevi izafet" diye bahsi geçen ve S0+M0 şeklinde formüllenen takısız isim tamlaması dokuz gruba ayrılmıştır. Türkçe gramer kitaplarında konu edilen bir şeyin neden yapıldığı ve neye benzediği durumları haricinde Mayzel, söz gelimi meslekleri (Mimar Sinan, Çoban Hasan), ırkları (Tatar arabacı, Ermeni ebe) vb. takısız isim tamlaması olarak ele almıştır. (İnan, 1957: 293)

Vecihe Hatiboğlu ise, takısız isim tamlamasını "İki adın, tamlayan eki ve tamlanan eki almadan, anlam bakımından birbirine bağlanması, takısız tamlamayı meydana getirir." şeklinde tanımlar. Ona göre, unvan birlikleri (Doktor Ali Bey), akraba adları (erkek kardeş), eksiz yer adları (Çanakkale, Maltepe) ve iki kelimeden oluşan sayılar (on bir, yirmi yedi) hep takısız/eksiz isim tamlamasıdır. Hatiboğlu, Takısız tamlamanın varlığının kanıtı olarak eserinin dipnotunda Orhun Yazıtları'ndan örnekler de vermektedir (Tabgaç budun = Çin Millet-i, Ötüken Yış = Ötüken Orman-ı) (1972: 18).

Gencan, "Üçüncü Türü Ad Takımı (Takısız tümleme)" başlığıyla ele aldığı takısız isim tamlaması için iki sözcüğün de takı almadığını söyler. Ona göre, tümlayici, asıl adın neden yapıldığını (mermer saray, kerpiç duvar, ipek entari) ve neye benzediğini (aslan asker, tunç bilek, tilki çocuk) gösterir (2001: 188).

Eker, "3'üncü Tip Ad Tamlamaları" başlığı adı altında ele aldığı, eksiz ad tamlaması/unvansız tamlama olarak adlandırdığı takısız/eksiz isim tamlamasını ifade ederken "Ty0+Tn0 tamlaması ise zihinde ancak bir şeyi ifade eder. İlişki iki şey arasında olur. Gerçekte, bu tür tamlamalarda iki ögenin bulunması, ancak biçimseldir. Eksiz ad tamlamalarında tamlanan ögenin niteliği, benzetme ve maddî ilişki kurularak belirtilir." cümlelerine yer verir. Eker'e göre, sıfat tamlamasındaki tamlayan öge olan

soğuk/sıcak, güzel/çirkin, ak/kara gibi kelimelerin olumsuz biçimleri vardır. Oysa eksiz tamlamada tamlayanı oluşturan kelimenin olumsuzu yapılamaz. Bu yönüyle 3'üncü tip ad tamlaması ile sıfat tamlaması ayrılabilir (2011: 424).

Mehmet Hengirmen, “Ek almadan kurulan ad tamlamalarına takısız ad tamlaması denir.” şeklinde tanımladığı takısız isim tamlamasının iki özelliğinden bahseder: Tamlayan, tamlananın neden yapıldığını bildirir ve tamlayan, tamlananın özelliklerini, neye benzediğini, unvanını ve sayısını bildirir. Bu açıklamaya göre de Yüzbaşı Osman, üç litre süt, iki metre kumaş örneklerini takısız/eksiz isim tamlaması olarak kabul etmiştir (1998:119).

Jean Deny, “taş, altın, demir gibi madde isimleri taş köprü, altın köstek ve demir baş gibi ifadelerde belirtken (tamlayan) hizmetini görebilirler.” diyerek takısız/eksiz isim tamlamasını “izafet” ismini verdiği isim tamlaması içerisinde değerlendirmiştir (1941: 719).

Tokyürek ve Pekacar ortak çalışmalarında Eski Türkçede türük kagan, çintan ıgaç, er at, yenchü ügüz gibi tamlamaların ad₀ + ad₀ kuruluşuyla oluşturulan isim tamlamaları olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca çalışmada konuyla ilgili olarak Eski Türkçeden itibaren günümüze kadar pek çok örnek sunulmuş ve sonuç itibarıyla takısız/eksiz ad tamlaması kabul edilmiştir (2014: 9-38).

Bilal Aktan, eksiz tamlama başlığıyla ele aldığı takısız/eksiz isim tamlamasını “İki ismin hiçbir ek almadan yan yana gelmesiyle kurulan tamlamaya eksiz tamlama denir.” şeklinde tanımlar. Aktan’ın takısız tamlamayı kabul etmesi tamlamanın iç yapısıyla ilgili değil, dış yapısıyla ilgilidir. Nitekim “Paşabahçe, Kadıköy, Hacettepe” gibi tamlamaların belirtisiz isim tamlamalarından dönüştüğünü, “mermer saray, pamuk yorgan, yün çorap, melek insan, yufka yürek” gibi kullanımların ise derin yapıda anlam açısından sıfat tamlaması sayılabileceğini söylemektedir. Sıra, yer, yön, akrabalık bildiren “ana yol, kız çocuk, başçavuş” gibi kullanımlarda ise tamlayanın belirten değil, niteleyen görevinde olduğunu belirtir (2009: 14).

Buraya kadar araştırmacıların görüşlerine teker teker yer verilmiştir. Bazı araştırmacılara göre, takısız/eksiz tamlama bir sıfat tamlamasıdır ya da belirtisiz isim tamlamalarından kısaltılmıştır. Takısız/Eksiz tamlama belirtisiz ad tamlamasından kısaltmış olsaydı neden ‘ gözleri yaşı (48/501) ve göz yaşı (227/2361) gönli gözin (216/2253) ve gönli gözi (217/2256) gibi tamlamalar aynı metinde birlikte

kullanılmaktadır? Bir cümlede belirtisiz ad tamlaması kısaltıysa öbür cümlede hangi nedenle kısaltılmamıştır? Acaba manzum metinlerdeki gibi vezin tutturma çabası mı vardır?

Kaynaklarda şu örneklerde takısız/eksiz isim tamlaması karşımıza çıkmaktadır;

Gafletümüz uyhusını koyalum; göz yaşı ile yüzümüz yuyalum (227/2361) “Gaflet uykusunu koyalım göz yaşıyla yüzümüzü yıkayalım.”

Malla emlaki firavan olur; gönli gözi gül gibi handan olur (217/2256) “Malla emlak firavun olur, gönül gözü gibi handan olur.”

2.1.1.4. Zincirleme İsim Tamlaması

Zincirleme isim tamlaması da tartışmalı konulardan biridir. Hengirmen, Hatiboğlu, Karaağaç, Korkmaz, Eker ve Banguoğlu zincirleme isim tamlamasını kabul ederken; Ergin, Karahan, Aktan ve Gencan ise kabul etmez. Konuyla ilgili görüşler şu şekildedir:

Banguoğlu, zincirleme isim tamlamasının varlığını kabul eder. “Bunlardan kimin halinde olanlar yeniden <Nesi?> sorusunu açarlar ve bir sahip olunanı, tabi olanı kapsananı gerektirirler. Bunun cevabını katılanı bir adtakımı olan üç hadli adtakımları verir.” cümleleri ile zincirleme isim tamlamasını açıklar (2007: 338).

Hengirmen, zincirleme isim tamlamasını “Ad tamlamasında tamlayanlar ve tamlananlar birden daha çok olursa bu tamlamalara zincirleme ad tamlaması denir.” cümlesi ile tanımlar (1998: 120).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, “Zincirleme ad tamlaması bir ad tamlamasının başka bir adla oluşturduğu ikinci bir ad tamlamasıdır. Böylece, tamlayanı, tamlananı veya her ikisi de ad tamlaması biçiminde olan iç içe girmiş yeni bir tamlama türü ortaya çıkmaktadır.” demektedir (2003: 275).

Eker ise, zincirleme isim tamlamasını “Zincirleme ad tamlaması, tamlayanı, tamlananı veya her ikisi de ad tamlaması biçiminde olan iç içe girmiş tamlama türüdür. Bir başka ifade ile iki ad tamlamasının yeni bir ad tamlaması kurmasıdır.” şeklinde tanımlar (2011: 424).

Buna karşılık Muharrem Ergin, “Tamlayanı ekli olan isim tamlamasına belirli isim tamlaması, tamlayanı eksiz olan isim tamlamasına da belirsiz isim tamlaması denir.” diyerek başka türde bir isim tamlamasından söz etmez. İyelik grubundan bahsederken salonun masa örtüsü söz dizimi için “..iki iyelik grubu üst üste geldiğinde küçük grubun iyelik ekinin yerini büyük grubun iyelik eki alır.” ifadesini kullanarak zincirleme isim tamlamasına ait bir örneği “iyelik grubu” olarak değerlendirir (1999: 385).

Günay Karaağaç, zincirleme isim tamlamasını “Birden çok ilişkilendirmenin ve dolayısıyla birden fazla ilgi durumu çekiminin yer aldığı söz öbeğidir.” biçiminde tanımlar ve sokak kapısının önü, delikanlının teyzesinin kızı söz dizimlerini zincirleme ad tamlamasına örnek olarak kullanır (2012: 488).

Hatiboğlu, zincirleme isim tamlamasını “Bir ad tamlamasının başka adlarla kurduğu tamlamaya zincirleme ad tamlaması denir.” cümlesi ile tanımlar (1972: 33) ve özetle şu ifadelerle yer verir: Zincirleme ad tamlaması” tamlayanlarla tamlananlardan kurulmuş zincirleme ad tamlamaları” (bankanın açılış töreninin ertelenmesi, düşman ordusunun dağılmasının nedenleri) ve “tamlayanlarla tamlananlar arasında çeşitli görevlerde kullanılmış başka sözcükler bulunan zincirleme ad tamlamaları” (majestelerinin çok sevdikleri büyük validelerinin vefatı haberini, bu dönemin en mutlu olayı) olarak iki grupta ele alınmıştır (1972: 34). Hatiboğlu’nun ikinci tip zincirleme ad tamlamasına örnek olarak kullandığı “bu dönemin en mutlu olayı” söz dizimi esasında bir belirtili isim tamlamasıdır. Çünkü belirtili isim tamlamalarında, tamlayan ve tamlananın bir sıfatla nitelenebilme yahut tamlayan ile tamlanan arasına herhangi bir kelime girebilme özelliği vardır.

Bilgegil, Türkçe Dilbilgisi adlı kitabında, “Unsurlarını teşkil eden isimlerin sayısına göre isim tamlamaları” başlığı adı altında bir isim tamlamasının kendisi bir belirten gibi sayılarak ardından birtakım belirtenlerin gelebileceğini ve bu duruma zincirleme isim tamlamaları denildiğini belirtir ve defterinizin kapağının yaldızı örneğini verir (2009:117). Fakat bu tamlama hakkında, “fesâhatte zincirleme isim tamlamasının ifade arızaları içinde sayıldığı” bilgisini dipnotta verir.

Özkan ve Sevinçli de zincirleme isim tamlamasını kabul etmez. Edebiyat Fakültesinin Türkoloji Bölümü, ülke meselelerinin zorlukları gibi örnekleri belirtili isim tamlaması olarak değerlendirirler (2011: 23).

Aktan, “1. tip kelime grupları”nda alt başlık olarak ele aldığı isim tamlamalarına değinirken zincirleme isim tamlamasının varlığını kabul etmez. Zincirleme isim tamlamasının olmadığını şu şekilde açıklar: “İsim tamlamaları, bazen başka bir isim tamlamasının tamlayanı ya da tamlananı durumuna geçmektedir. Bu tamlamalar birbirini takip eden zincirleme bir tamlama gibi düşünülürse de gerçekte bunlar iki unsurlu bir tamlamadır: İstanbul nisanının serin sabahları, saadet hülyalarının kapısı vb.” (2009: 10).

Gencan, isim tamlamalarını birinci, ikinci ve üçüncü türlü ad takımları olarak üç grupta ele alır. Bu gruplamada zincirleme isim tamlamasına değinmez. İsim tamlamalarının cümle içindeki kullanışlarını açıklarken “zincirleme tümleme”den bahseder. Örnek olarak da şehrin sokaklarının temizliği, çocuk kitapları sergisi söz gruplarını verir (2001: 193).

İncelediğimiz metinlerde bir isim tamlamasının, başka bir isim tamlamasında tamlayan ya da tamlanan olma durumu görülebilir. Bu tür tamlamalar zincirleme isim tamlamasıdır. Banguoğlu, Eker, Korkmaz, Karaağaç gibi araştırmacıların görüşleri de zincirleme isim tamlaması konusundaki tezimizi desteklediği görülmektedir. Buna göre metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır;

Ehl-i islâma kân-ı rahmetdür; sâye-i pençe-i hidâyetdür (76/22) “İslam ehline rahmet kanıdır mutluluk pençesinin gölgesi.”

Bana zulm itmegi revâ gördün; mürğ-ı canun huzurın uçurdun(148/656) “Bana zulum etmeyi reva gördün, gönlün huzurun kuşunu uçurdun.”

Mürşid-i kâmilî fazıları; kendüye kabilleri vasıl ide (14/143) “Bütün bilginlerin faziletleri kendileri gibi ulaşan etsin.”

Halet-i esmâ ile ol şâh-ı cûd; sırr-ı sarây-ı vücud nedir bildi (15/156) “İsimlerin hal durumuyla o cömert padişah; varlık sarayının sırrı nedir bildi.”

Bir veledüm var idi kabîl vücud; eyya gevher-i deryâ-yı cûd didi (76/799) “Bir evladım vardı kabil gibi ey ya cömertlik denizinin gevheri dedi.”

2.1.1.5. Unsurları Kelime Grubu Olan İsim Tamlamaları

2.1.1.5.1. Tamlayanı Kelime Grubu Olan İsim Tamlamaları

a) Tamlayanı Sıfat Tamlaması Olan İsim Tamlamaları

Bu tür tamlamalarda tamlayan bir sıfatla belirtilir ya da nitelenir. Bu tamlamalar belirtili ya da belirtisiz isim tamlaması olabilir. Buna göre;

Ya Rab bin bir adun hakkı için; ümmet-i Muhammed'e hep rahmet it (90/151) “Ya Rab bin bir adının hakkı için, ümmet-i Muhamed'e hep rahmet eyle.”

Birinün ruyı âf-tâb-ı cihan;birinün boyı serv-i bağ-ı cinân (149/667) “Birinün tuncu dünya güneşi;birinin boyu cennet bağıdır.”

Bu ahvali mihirden göricek;bir bir nücümün etfali kaçdı (154/711) “Bu ahvali güneşten görececek. Bir bir yıldızların çocukları kaçtı.”

Mesela iki satırınun arası der-bend-i kuh-ı derd ü bela oldı (179/933) “ Mesela iki satırın arası dert bendi belası oldu.”

Her kimün cananı hasta olsa;dâyimâ bî-huzur olur cânı (186/1003) “Her kimin sevgilisi hasta olsa, daima huzursuz olur canı.”

Her yüzi karanun sözün tutma;beni unuttuğunu unutma (190/1042) “Her yüzü karanın sözünü tutma. Beni unuttuğunu unutma.”

‘Aşıkı hali gamdan eylemez;’alemün hâli böyledür böyle (207/ 1197) “Aşığın halini kederden değildir, dünyanın hali böyledir böyle.”

Bu atun haline hayran olup; ol gül-i handan naz ile güldi(218/1298) “Bu atın haline hayran olup o gülen gül nazıyla güldü.”

Ol lalenün kanına dem girüp;varlığın koparup ‘adem iderdi (224/1353) “O laleenin kanına kan verip, varlığını kopartıp yok ederdi.”

Resul ‘alemün mevtine buyurdı; ol ‘alemün mevti gibidir didi (229/1397) “Peygamber dünyanın ölümü buyurdu, o dünyanın ölümü gibidir dedi.”

Ne sa’adet nagah durur kim şah bir kulunun ayağına gele (270/1780) “Ne mutluluk vakitsizdir ki padişah bir kulunun ayağına gelsin.”

Yar ile ‘alem eylerin dime; ol ‘alemün sonunda elem vardır (283/1895) “Sevgili ile dünyayı eylerim deme, o dünyanın sonunda ateş vardır.”

Bir elifün şehrine iktidar yok; amma sureti bir ma’nası hezar (4/38) Bir elifin şehrine iktidar yok, ama suretinin bir manası bülbüldür.”

Birliğinün iki cihan şahidi; ol dahi cihan şahidi yoğ idi (20/199) “Birliğinin iki dünya şahidi, o dahi dünya şahidi yoktu.”

Yolcu yol firâvân uzakdan uzak; her birinün himmeti Mevlaya çak (26/269) “Yolcuya yol çok uzaktan uzak, her birinin gayreti Allah’a çıkar.”

Çar-ı ‘anasır gibidür çâr-ı yâr; her birinün bir şeref ü kadri var (44/459) “Dört dost, dört ana element gibidir, her birinin bir şerefi ve kadri vardır.”

Ol mühürlü bir genc-i ilahidur; ol iki cihanun ulu şahididür (47/489) “O mühürlü bir yüce gençtir, o iki dünyanın ulu şahitidir.”

Ol hocasının hikmetini heman; canına minnet müdam bilir idi (69/727) “O hocasının hikmetini hemen, canına minnet devam edendi.”

Halkun ala göz yaşını bi-kıyâs; kullarına muccevher libâs ide (82/854) “Halkın ala göz yaşını kıyaslama, kullarına mücevher elbise etse.”

Meger ol beglerinün biri mahl; bir seçerün ucunı sehl kesdi (83/869) “Meğer o beylerinin biri kıtlıktan, bir ağacı kolay kesti.”

Ol karının temâşâsını dinle; sığır tersine berpes kirparını koydı(135/1389) “O karının temaşasını dinle, sığırın tersine berpes kirini parını koydu.”

Hüdâ halkı ‘abes yire yaratmaz; ol hikmetinün bahrına aşinâ (136/1402) “Hüda halkı boş yere yaratmaz, o bilgisinin denizine aşinadır.”

Nebinün biri__Ümmet-i Davud; her hünerün mâhiri olmuşidi (137/1403) “Peygamberlerin biri Hz. Davut’tur. O her hünerin hünerlisi olmuştu.”

Yüzi sulı sufiler var idi; her birinün yaşları enhâr idi (148/1520) “Yüzü sulu sufiler vardı, her birinin yaşları ırmaklardı.”

Ol birinün rızkına fena irdi;rızkını bâlâdan belâ irişdi (185/1919) “O birinin rızkına dena erdi, rızkına beladan bela erişti.”

b) Tamlayanı Bağlama Grubu Olan İsim Tamlamaları

İncelediğimiz metinlerde bu tür isim tamlamalarında tamlayan, birden fazla kelimedenden oluşur ve bu kelimeler arasına bir bağlaç girer. Böylece tamlayanı oluşturan grup bir bağlama grubu oluşturur. Buna göre;

Nazm u nesrün ferid-i ‘asrım idi; berr ü bahrün vahid-i dehr (145/625) “ nazm ve nesir kuş asrıydı; temiz denizin bir dünyasıydı.”

Güller mîhr ü mahun misalidür; sanki karanfüller Merih’dür (220/1321) “Güller güneş ve ay misalidir, sanki karanfiller gezegendir.”

Anun ah u zarına guş uran; bu yarine dir irişmez idi (253/1620) “Onun ah ve zararına kulak vuran, bu sevgilisine dir erişmezdi

Gazilerün serveri vü hem-seri; merd-i huda mülk-i velayet eri (56/590) “Gazilerin boyu ve arkadaşı, mert olan Allah’ın mülk sahibi eridir.”

Arnavudun hâsları vü beleri; nesl-i kadim-i beğleri (61/642) “Arnavudun hasları ve beyleri, kadim neslinin beyleri.”

Bülbül-i bağun dili tefsirde;serv ü çınarun eli tahrirde (258/2685) “bağın bülbülünün dili tefsirde, boyu ve çınarın eli yazmada.”

c) Tamlayanı Tekrar Grubu Olan İsim Tamlamaları

İncelediğimiz metinlerde isim tamlamalarında tamlayan bazen kelime tekrarlarından oluşabilir. Buna göre;

Ammaki nice ağladı ağladı; tagla taşın yüregini tagladı (141/1450) “Amma ki çok ağladı da ağladı, dağla taşın yüregini dağladı.”

Baklava bugra ile makbulidür; levsün esiri boğazı kulıdır (156/1601) “Baklava turna kuşuyla makbuldür, levs (zorun) esirinin boğazı kuludur.”

2.1.1.5.2. Tamlananı Kelime Grubu Olan İsim Tamlamaları

a) Tamlananı Sıfat Tamlaması Olan İsim Tamlamaları

Bu tür tamlamalar belirtili isim tamlaması kuruluşundadır. Çünkü belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan ve tamlanan arasındaki bağ belirtili tamlamalara göre daha kuvvetli olduğu için bu tür tamlamalarda tamlayan ve tamlanan arasına herhangi bir sıfat giremez. Buna göre;

Meselâ âdemün genc-i rûhına; ejderha nefsi-i emmâre oldu (82/82) “ mesela Adem’in genç ruhuna ejderha senfine emreden oldu.”

Sini mürğ-ı sa’adete şehper;lâmı lutf u ‘adâlete ziver (122/428) “ Sen ki mutluluk kuşunun en uzun tüyü;adalet ve süsün parıldayan süsüsün.

Nokta câm-ı cihân nūması olur; hurşid-i dil-küşâsı zerre olur (133/521) “Dünyayı gösteren haritanın camı nokta olur,güneşin açık dili olur.”

Ne ‘acebdür ki bağ-ı cennet-vâr;ol makamun sekiz kapısı var (137/556) Nedendir ki cennet var; o makamun sekiz kapısı var.”

Biri cân gülşeninde gonca-i nâz;biri gün gibi hüsn ile mümtâz (149/668) “Biri sevgilinin gül bahçesinde nazlı çiçek, biri gün gibi güzel ve ayrı tutulan.”

Hicrinün hiç uranı yok durur; anı düşmanum dahi sevmesün (151/681) “Huyunun hiç vuranı yoktur,onu düşmanım dahi sevmesin.”

Bu dünyanın zehri tiryak durur; anın cümle tiryakı zehr durur (157/732) “Bu dünyanın zehri panzehirdir,onun bütünü panzehirdir.”

Kıblenün çâr suyu hakkı için; asitanında haki hakkı için (210/1220) Kiblenin yırtık suyu hakkı için, insan hayatının uğursuz dakikalarında hikayenin hakkı için.”

Ehl-i derdün kemal-i sabrı için; nefsiine cebri eylediği için (210/ 1221) “ Dert ehlinin cömert sabrı için, nefsiine zorluk eylediği için.”

Çarhın bu yedi defteri devrile;ahteri berk-ı hazan gibi düşe (17/176) “Feleğin bu yedi defteri devrilsin, yıldızı sonbahar şimşegi gibi düşse.”

Birliğinün iki cihan şahidi; ol dahi cihan şahidi yoğ idi (20/199) “Birliğinün iki dünya şahidi, o dahi dünya şahidi yoktu.”

Nefsimizün ahsen-i amali yok; mûcib-i ihsan olacak hali yok (28/285) “Nefsimizin en güzel ümidi yok, gereken iyiliğin olacak hali yok.”

Kamerun kadr-ı bülendini pest kıl; kâse-i mecnun gibi şikest eyle (36/372) “Güneşin yüksek kadrini aşağı kıl, kase mecnunu gibi kırılmış eyle.”

Sol yaramazlar gibi vuslatı kim; adamun sebeb-i nektebi olur (38/400) “Sol yaramazlar gibi kavuşması ki, adamın talihsizlik sebebi olur.”

Ol mühürlü bir genc-i ilahidir; ol iki cihanun ulu şahididir (47/489) “O mühürlü bir yüce gençtir, o iki dünyanın ulu şahitidir.”

Aşk odununun sarsarı sözleridir; her biri bahr-ı gazelün gevheri (74/775) “Aşk odunun şiddetli sözleridir; her biri latif denizin mücevheri.”

Anda mü'minün üç hasleti ola;o güzel ‘adeti elden komıya (138/1413) “Onda müminin üç hasleti olsun, o güzel göreneği elden bırakmasın.”

Niyetün düzd-i kitab olmak ise;ol suretün ma'nileri bendedür (199/2064) “Niyetin kitap hırsız ise o suretin manileri kuldur.”

b) Tamlananı Bağlama Grubu Olan İsim Tamlamaları

Tamlananı bağlama grubu olan isim tamlamaları, belirtili ve belirtisiz isim tamlamaları olarak her iki durumda da karşımıza çıkabilir.Buna göre;

Padişahlığa erzânı oldur; anun zeval ü noksanı yokdur (78/45) “Padişahlığa pek ucuz oldur, onun kusuru ve noksanı yoktur.

Sirâc-ı din-i mübin olan resul-i emin'ün mi'rac-ı berinlerinün hikayeti vü rivayetidir ‘Aleyhi’s-selamu ve’l-ikram ila yevmü-l kıyam (94/) “Emin Peygamberin pekkin miracının hikayesi ve rivayetidir Allah’ın selamı ve ikramı onun üzerine olsun.”

Gitdüğinde anun kararı gitdi; anun sabr ile ihtiyarı gitdi (271/1787) Gittiğinde onun kararı gitti,onun sabrı ile ihtiyarı gitti.”

Gazilerün serveri vü hem-seri; merd-i huda mülk-i velayet eri (56/590) “Gazilerin boyu ve arkadaşı, mert olan Allah’ın mülk sahibi eridir.”

Sufilerün vecd ile halatını; vahdetini keşf ü kerâmâtını (65/686) “Tasavvuf ehli dangın ile halatını, bir kerem bağışı keşfet.”

Adil u deryâ-dil ü ehl-i sükun; kamil ü sahib-hüner-i zü’fünın (57/592) “Adil olan gönül denizi ve ükun ehli, ilimler hüner sahibi, kamildir.”

c) Tamlananı Tekrar Grubu Olan İsim Tamlamaları

Bu tür tamlamalarda tamlanan eş anlamlı olan iki veya daha fazla kelimededen oluşur. Bu şekilde oluşan isim tamlamaları belirtili veya belirtisiz isim tamlaması olarak iki durumda da karşımıza çıkabilir. Buna göre;

Padişahlığa erzânı oldur; anun zeval ü noksanı yokdur (78/45) “Padişahlığa pek ucuz oldur, onun kusuru ve noksanı yoktur.

Anun ah u zarına guş uran; bu yarine dir irişmez idi (253/1620) “Onun ah ve zararına kulak vuran, bu sevgilisine dir erişmezdi.”

Kendüye ‘aşık olanun ‘aşıkı; hak sözünün sâdıkı u natıkı (41/432) “ Kendinin aşık olanın aşığı, hak sözünün sadığı söyleyeni.”

Başını kutarmağa dermanı yok; anun derdi zevk ü safasından çok .(105/1088) “Başını kurtarmaya dermanı yok, onun derdi zevk ve sefasından daha çoktur.”

2.1.1.6. İsim Tamlamalarının Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) İsim Tamlamasının Edat Grubunda İsim Unsuru Olarak Görev Yapması

Belirtili ve belirtisiz isim tamlamaları bir edat grubunda, grubun isim kısmını oluşturabilir. Bu tür örneklerle incelediğimiz metinlerde karşımıza çıkabilir. Buna göre;

Nola arduca yürüse kanber; ruz-ı nevruz ile nitekim şeb (118/401) “Nolur ardınca yürüşe Hz. Ali’nin vefakâr kölesi; nitekim nevruz günüyle gece.”

Halet-i zühd ile gelüp vecde; Ha k k’a kemerleri secde itmiş (138/561) “İbadet haliyle gelip dolmuş Allah’a kemerleri secde etmiş.”

Belâ-yı ‘ış k ile engüşt-nümâ olan Geda’nun matla’- ı dâsitânıdır ki beyân olunur (143/611) “Aşk belasıyla parmakla gösterilen kasidesi, destanlarıdır ki beyan olur.”

Ateş-i ‘ışkile tutuşmuş idi;cismine ızdırâb düşmüş idi (154/709) “Aşk ateşiyle tutuşmuştu, üstüne ızdırıp düşmüştü.”

Nâr-ı istiyakum ile yanayın;gam-ı firakum ile ağlayayın (191/1046) “Şevklenen ateşiyle yanın, ayrılık gamıyla ağlayın.”

Kendüni ‘itiba mahal eyleme; hatifün kavli ile ‘amel eyle (286/1920) “Kendini itiba yer eyleme; hatifin kavliyle amel, iş eyle.”

Bunun gibileri enbiya kıldı; evliya ister ise kadir olur (216/2244) “Bunun gibileri peygamberler kırdı; evliyaysa ise kadir olur.”

Ol sa’at Halık’ın hikmetiyle; şah’ın vücudına sıhhat irdi (186/1006) “O saat Halık’ın bilgisiyle, padişahın vücuduna sıhhat verdi.”

b) İsim Tamlamasının Ünlem Grubunda İsim Unsuru Olması

Ünlem gruplarında isim bölümünü oluşturan kelimeler bazen isim tamlaması şeklinde olabilir. Buna göre;

İy âşina-yı ‘alem-i ‘ışk didi; mübtelâ-yı belâ vü hemdem-i ‘ışk (177/916) “ Ey aşk dünyasının kuş yuvası, dertli ve sıkıntılı aşk arkadaşı”

İy hikmet ıssı Rabb-ı Hudâ didi; senden olursa derde devâ olur (208/1200) “Ey hikmet ıssı Allah dedi, senden olursa derde deva olur.”

İy cihan halkına olan ma’bud; Ekrem ü Erham u şefi’ü Vedud (208/1201) “ Ey dünya halkına olan İbadet yeri, ikram, merhamet ve şefaate.”

İy harif-i cihan ana didüm kim; nice bir idesin kapumda figan (232/1431) “ Ey dünya dostu ona dedim ki nice bir edesin kapımda ağlayan.”

İy derd-i ‘ı k hayranı didüm; adem oğlunun canı tatlıdır (233/1440) “Ey aşk hayranının derdi dedim, adem oğlunun canı tatlıdır.”

Ey ehl-i râz tûr-ı münâcâta var; sûz u güdâzıyla yürü niyâz kıl (27/277) “Ey sır ehli yalvarış dağına var, mahveden ateşle yürü yalvar.”

Ey şah-ı din şöyle murad eyledüm; ehl-i yakın Mana olam yakın (92/961) “Ey din padişahı şöyle murat eyledim,sağlam bilgi ehline manada yakın olayım.”

Ey hak sözüne uymayan beri gel; ta’atinün lezzetini duymayan.(106/1096) “Ey hak sözüne uymayan beri gel, ibadetlerin lezzetini duymayan.”

Ey ma’rifetün ma’deni kandesin; nice seni isteyecek bulayın (201/2083) “Ey madeni şekersin, nice seni isteyecek bulun.”

2.1.1.7. Cümledeki Görevi Yönünden İsim Tamlamaları

a) İsim Tamlamasının Özne Olarak Kullanılması

İncelediğimiz metinlerde isim tamlamaları cümle içerisinde çeşitli görevler üstlenmektedir. Bunlar özne, nesne, tümleç ve yüklemidir. Buna göre;

Rahmetün bahri bi-niyahayetdür;saña layık olan ‘inayetdür (89/149) “Rahmetin denizi nihayetsizdir,sana layık olan ihsanlıdır,iyidir.

Suçlarının nihayeti yokdur; saña lâayık ‘ibadeti yokdur (90/156) “Suçlarının nihayeti yoktur,sana layık ibadeti yoktur.”

Halkun imânı mizana gelse;anun imânı mezid ola idi (104/281) “Halkın imanı mizana gelse onun imanı çok olurdu.”

‘Âlem vilayetini tamam gördi;gulâm aya ğı topra ğına oldu (109/325) “Dünya vilayetini tamamen gördü, çocuk ayağına toprak oldu.”

Anun âyine-i vücudı oldu,mahzar-ı nur-ı ahsen-i takvim (114/369) “Onun gözü vücudu oldu,takmin en güzeli parlayan huzur yeri.”

Tâc u taht-ı ‘adaletün şâhı;burc-ı evc-i sa’âdetün mâhı (121/424) “Taçlı tahtı adaletin padişahı, kalenin mutluluğunun güneşidir.”

Sırrı-ı ‘ışk-ı pinhani ne bilür;vecd ü hâl-i cânânı ne bilür (127/473) “Gizli aşkın sırrını ne bilir, kendinden geçecek kadar dolan sevgilinin halini ne bilecek?”

Vadi-yi gamda nitekim Mecnun; damen-i hüznî komaya her nun (130/499) “Nitekim gam vadisi Mecnun, her nun hüznün eteğine konmaya.”

‘akl-ı nefsanı mevcud olıcak;da’ima ihtimale vücud virür (132/514) “ Nefsani aklı mevcud olacak, daima ihtimale var olur.”

Mermer-i mevcine bakınca hemân;gark olur bahr-ı hayrete insan (138/565) “Dalga mermerine bakınca hemen; hayret denizine batar insan.”

Kalb-i mü’min gibi içi taşı pak; çenber-i eflak halka-i bâbı (138/566) “Mümin kalbi gibi iç taşı temiz, gökler çemberinin kapı halkası.”

Ruy-ı bahre zinet ü fer virmiş ol;fi’l-mesel hâl-i ‘arız-ı dilber (140/579) “ Tunç denizi parlak süslü, benzer hareket sevgilinin yanağının hali.”

Kelimatun misal-i ab-ı hayat ki bu Hızr-ı cana necat virdi(143/613) “Kelimenin örneği su ki bu Hızr-ı cana kurtuluş verdi.”

Sade-i bahr-i ‘ilm deheni idi;fi’l-mesel her suheni gevher idi (145/623) “Sade denizi ilim ağzıydı;örnek hareket her sözü asıldı.”

Leyli’nün ‘ışkı ile Mecnun-veş; güneş gökde zercini sürürdi (154/708) “Leyla’nın aşkıyla Mecnun deli divane gibi; güneş gökte uğurunu sürdürdü.”

‘Anka kaf-ı ‘ışk içre oluben; ‘ayn-ı ‘ışk ile bina olayın (159/759) “Ankam kuşu aşk ufku içinde olsun, aşk gözüyle gören olayım.”

Âlem-i balada misal-i süruş; esrâr-ı ilahiye gûş açtılar (1/4) Bela aleminde melek örneği, Allah’a ait sırlarına kulak açtılar.”

Besmelenin meddi misal-i firat;anun mimi mâh-i ‘ayn-ı hayat (7/64) “Besmelenin uzunluğu Fırat Nehri gibi; onun mim harfi ayı hayat gözü gibi.”

‘alem-i bâlâyâ fethaları yol; kesreleri sırrına ‘ukul ermez (9/87) “Bela dünyasına üstünleri yol, esrelerin sırrına akıllar ermez.”

Radde-i defter-i ‘ilmü’l kitâb; piş-rev-râh-ı cinân-ı sevâb (10/98) “Derece defteri bilgi kitabı,önce önden giden yol sevap cennetleridir.”

Lâm-ı tecellâdur ol mâh-ı latif; ayn-ı ma'arîfdür o râ-yı şerif (11/110) “Yansıma lâmi o derin ay; marifetler aynası o şerefli ra harfidir.”

Secde-i şükr itmemiş idi cibâl; levha kalem yazmamış idi misâl (13/127) “Şükür secdesi etmemişti dağlar, levha kalem yazmamıştı örneğin.”

Gecenin sünbülü bitmemiş idi;hem kamerun lalesi mihruñ gülü (13/128) “Gecenin sümbülü bitmemişti, hem ayın lalesi hem güneşin gülü.”

Halkun yüreği nâ-gehân oynaya;nitekim bahr-ı revanda mahiyan (17/171) “Halkın yüreği birdenbire oynasın, nitekim akan denizde balıklardır.”

Cevher -i ‘akl bahşayış olmasa; yeri göğü bir kişi bilmez idi (21/219) “Akıl cevheri bağışlayan olmasa, yeri göğü bir kişi bile bilmezdi.”

Fasl-ı bahari kereminden nişân; vakt ü şitâsı eleminden beyân (23/231) “Bahar mevsimi kereminden izdir, kış vakti ateşinden açıklayandır.”

‘Alem-i hayretde perişanlaruz; nöbetine kûbcı kurbanlarız (27/281) “Hayret dünyasında perişanlarız, nöbetine vurucu kurbanlarıyız.”

Zatun ahababına muhib eyle; muhibbün olanı muztarib kılma (29/296) “ Zâtın arkadaşına seven eyle, sevenin sıkıntısı olanlardan eyleme.”

Anun gerçiki bisyâr merci olur; biri yoğ olursa biri var olur (42/442) “Onun gerçeği çok yer olur,biri yok olursa biri var olur.”

Hak yolunun murşidi şeyhü’l enâm; hadi islam u imamu’l-hümâm (52/542) “Hak yolunun mürşidi Şeyhü’lenam; hadi islamı imamulazimdir.”

Gazilerün serveri vü hem-seri; merd-i huda mülk-i velayet eri (56/590) “Gazilerin boyu ve arkadaşı, mert olan Allah’ın mülk sahibi eridir.”

b) İsim Tamlamalarının Nesne Olarak Kullanılması

Dide-i cânı keşf iden kişi; anda cemâl-i rahmanı gördi (74/6) “Sevgilinin gözünü keşfeden kişi, onda rahman yüzünü gördü.”

‘Ale’t-tahkîk dide-i cânı aç; ol Allah’a tarîk-i dakîk varur (75/17) “Besbelli gönül gözünü aç, o Allah’a ince yol varır.”

Can gözinden gubâr-ı mihneti sil;gönül âyinesin mücellâ kıl (89/141) “Sevgilinin gözünden tozlu zahmeti sil,gönül gözünü parlat.”

Çünkü o şems-i dini âyân gördi;heman zühre defini yire çaldı (98/226) “Çünkü o din güneşini apaçık gördü, hemen zühre defini yere çaldı.”

Bu sırda ‘akl u dil hayran olur;noktada ulum-ı cihan derc olur (133/522) “Bu sırda akıl ve gönül hayran olur, noktada dünya ilimleri arasına sıkışmış olur.”

Böyle diyüp o mest-i bezm-i elest;câm-ı nâmus u ‘ari şikest kıldı (149/659) “Böyle diyip o Allah’ın ruhları yarattığı zaman namus camını temiz ve kırılmış yaptı.”

Cümleten ehıbbasın terk edüp; ışk sevdasın eğlence kıldı (152/694) “Bütün dostlarını terk edip, aşk sevdasını eğlence kıldı.”

Ol bu resme bi-‘akl ne ‘acebdür; ilm-i hikmet sözünü nakl eyledi (198/1107) “O bu resme akılsız ne acep, hikmet ilmi sözünü nakletti.”

Nar-ı ‘ışkını biraz teskin kıl; anı ‘aşıklar içre hazin itme (206/1180) “Aşk ateşini biraz sakındır onu aşıkların içinde hazine muhafızı etme.”

Dil diline güher-i hikmet kodı; künc-i hayâtını emânet kodı (21/215) “Gönül gönlüne hikmet elması koydu, hayat köşesini emanet koydu.”

Bu düşkünleri pâ-y-mâl kılma; misâl-i zuhâl yardan uçurma (28/289) “Bu düşkünleri mal dibine düşkün kılma, dilekçe örneğini sevgiliden uçurma.”

Yerde vü gökde olan ehl-i recâ; dest-i du’âsını saña uzadır (29/293) “Yerde ve gökte olan ümiy ehli, el duasını sana uzatır.”

Katı yel öğünce nitekim gubâr; ehl-i hevâdan firar eyleyeyin (33/344) “Katı yel öğünce nitekim toz,heves ehlini kaçak eyleyin.

Hasretine her kişi vüsul bulsun;’âlem-i ihsanların zuhûr itsün (37/385) “Hasretine her kişi kavuşsun, iyilikler dünyasını görünen etsin.”

Şarab beyt-i vucuda zelzeledür; beyt-i vücudu harab eyler yakar (97/1010) “Şarap beden evine zelzeledir, beden evini harap eder yakar.”

Pür-gû-yı hem kesiri'l-kelam dahi;israf-ı kelamın sevmedi tamam (126/1293) “Çok söyleyen hem kelamı çok olan dahi kelam israfını sevmedi tamam.”

Bu ana gûş-mâl gibi olduğu;o bahr-ı kemâl kenduyi cem' itdi (141/1448) “Bu ona yol gösterme olduğu gibi o cömertlik denizini kendine cem etti.”

c) İsim Tamlamalarının Yer Tamlayıcısı Olarak Kullanılması

1) Yaklaşma Eki Alarak Yer Tamlayıcısı Olan Tamlamalar

Meselâ âdemün genc-i rûhına; ejderha nefsi-i emmâre oldu (82/82) “ mesela Adem'in genç ruhuna ejderha senfine emreden oldu.

Kendünizi rahmete lâyük eyle, can gözüne gafleti hicab kılma (107/306) “Kendinizi rahmete layık eyle, sevgilinin gözüne gafleti perde yapma.”

Çünkü şarab şah'un gözüne geldi; o demde dilberlere hitab kıldı (231/1420) “Çünkü şarap padişahın gözüne geldi, o demde sevgililere hitap etti.”

Cisminün gülşenine beyne'n- nâs; köhne palas havdan havlı idi (240/1505) “ Cisminin gül bahçesine insanlar arasında hızlıca hazırlanan ince tüyden ince tüylüydü.”

Ayagun toprağına can vireyin;canımı saña armağan vireyin (241/1510) “ Ayağın toprağına can vereyim,canımı sana armağan vereyim.”

Zatun ahabına muhib eyle; muhibbün olanı muztarib kılma (29/296) “ Zâtın arkadaşına seven eyle, sevenin sıkıntısı olanlardan eyleme.”

Mekkenün adamlarına aferin; bana ırakdan geçer hürmet ide (102/1059) “Mekkenin adamlarına aferin, bana uzaktan geçerken hürmet etse.”

Amma teñri sözün kabul eylemez; anun guşına kavlı-i resul girmez (110/1139) “Amma tanrı sözünü kabul etmez, onun açan kavline peygamber girmez.”

Bela-yı şedid zulmet-i cehl oldu;ağzun kapusuna kilid urmasan(114/1177) “Şiddetli belaya Cehl zulmü oldu; ağzının kapısına kilit vurmasın.”

2) Bulunma Eki Alarak Yer Tamlayıcısı Olan Tamlamalar

Şimdi cihanın ağzında sensün; anın ağzında bakla ıslanmaz (176/908) “Şimdi dünyanın ağzında sensin, onun ağzında bakla ıslanmaz.”

Hakk’ı vü Resul’ı Geda zikr idüp; maksadın namesinde eda kıldı (189/1024) “Allah ve peygamberi Geda zikredip, maksadının adında eda kıldı.”

Yar ile ‘alem eylerin dime; ol ‘alemün sonunda elem vardır (283/1895) “Sevgili ile dünyayı eylerim deme, o dünyanın sonunda ateş vardır.”

Bu müslümanlığı muttasıl gör kim; buncayıl toprağın altında yatur (39/409) “Bu müslümanlığı kavuşanı gör ki; bunca yıl toğrağın altında yatar.”

Meger şeyhün kapusunda var idi; bir bakar ile bir har-ı bi-hüner (186/1928) “Meğer padişahın kapısında vardı, bir bakan ile bir hor hakir hünersiz.”

Vesveseden hatırı bi-ızdırab; anın gönli gözünde hicab olmaz (196/2034) “Vesveseden hatırı ızdırapsızdır, onun gönül gözünde utanma olmaz.”

3) Ayrılma Eki Alarak Yer Tamlayıcısı Olan Tamlamalar

Her dalı derd-i ışkâ dal ola; dere-i dilberden hali olmaya (129/492) “Her dalı aşk derdi dal ola, sevgilinin derdinden hali olmasın.”

Her zaman nefs-i hevâsında idi; anın elinden kadeh kan ağlardı (95/983) “Her zaman hevesli nefsiydi, onun elinden kadehi kan ağlardı.”

ç) İsim Tamlamalarının Zarf Tümlecisi Olarak Kullanılması

El-hak yakamaz emri olmasa; gökte penbe-i rûzı nâr-ı şafak (83/88) “Hakikat yakamaz emri olmasa, gökte pamuk günü, gündüz ateşi.”

Cânı haclet odına yandırma; beni mahşer günü utandırma (88/134) “Canını utanma ateşine yandırma, beni mahşer günü utandırma.”

Meh-i bedr şem‘-i havlet-sarayıdır; şeb-i kadr habeşi bir kulu durır (93/185) “Dolunay yalnızlık sarayıdır, kadir gecesinde habeşi bir kuludur.”

Yar ile ‘alem eylerin dime; ol ‘alemün sonunda elem vardır (283/1895) “Sevgili ile dünyayı eylerim deme, o dünyanın sonunda ateş vardır.”

Fasl-1 bahari kereminden nişân; vakt ü şitâsı eleminden beyân (23/231) “Bahar mevsimi kereminden izdir, kış vakti ateşinden açıklayandır.”

Zamân-ı visâl dahi olmadı mı; vakt-ı cevâb-ı su’al gelmedimi(34/356) Kavuşma zamanı dahi olmadı mı, soru cevap vakti gelmedi mi?”

Zemzeme-i ruz-ı kıyamet hemân; korhulu düş gibi gice mâ-gehân (40/418)”Zemzeme ve kıyamet günü hemen, korkulu düş gibi gece ansızın.”

Ol rûz-ı hisâb yâd eyle ki demi, öz başına adam cevap viremez (89/929) “O hesap günü hatıra eyle ki kendi başına adam cevap veremez demi?”

d) İsim Tamlamalarının Yüklem Olarak Kullanılması

Ehl-i islama kân-ı rahmetdür; sâye-i pençe-i hidâyetdür (76/22) “İslam ehline rahmet yurdudur, gölgesi mutluluk pençesidir.”

Alnı ser-name-i seha vü ata; mevc-i bahr-i safâ çin ebrusı (146/636) “Alnı baba ve cömertlik mektubu; safâ denizinin dalgası çin ebrusudur.”

Dâr-ı gurbetde vâlih ü hayrân; milk-i mihnetde dâsitan-ı cihân (188/1017) “Gurbet yerinde kederle, hüznle aklı gitmiş, zahmet yerinde dünya destanı.”

Sâlik-i pür-hayrete hablü-l-metin; merd-i salahiyyete şemşir-i din (2/18) “Temiz parlak giden sağlam uyku, mert yetkiliye din kılıcıdır.”

Mimi verir kaf-ı bekâdan nişân; meddi oradan akan âb-ı revân (4/35) “Mim harfî verir devamlılık kafi iz, uzatması oradan akan sudur.”

Debrenür anunla zeban u dehân; bâdla gûyâ varak-ı erguvân (6/57) “Deprenür onunla ağzı ve diliyle, güya rüzgar erguvan varakı.”

2.1.2. Sıfat Tamlaması

Sıfat tamlaması konusunda araştırmacıların görüşleri şu şekildedir: Karahan, sıfat tamlamasını “Bir isim unsurunun, bir sıfat unsuruyla nitelendiği veya belirtildiği kelime grubudur.” diye tanımlamıştır (1999: 18).

Ergin ise, sıfat tamlamasını “Bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun meydana getirdikleri kelime grubudur.” şeklinde tanımlar (1999: 380).

Vecihe Hatiboğlu, “Sıfatın kendisinden sonra gelen adı niteleyerek veya belirterek kurduğu tamlamadır.” der ve ortaçlardan kurulan sıfat tamlamaları ve zincirleme sıfat tamlamaları üzerine açıklamalarda bulunur (1972: 25).

Hengirmen, “Sıfatların adları nitelemesi ya da belirtmesiyle oluşan tamlamalara sıfat tamlaması denir.” cümlesi ile sıfat tamlamasını ifade etmiştir (1998: 141).

Karahan ise, sıfat tamlamasını “Bir isim unsurunun, bir sıfat unsuruyla nitelendiği veya belirtildiği kelime grubudur.” diye tanımlamıştır (1999: 18).

Ergin, sıfat tamlamasını “Bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun meydana getirdikleri kelime grubudur.” şeklinde tanımlar (1999: 380).

Sıfat tamlamasını “Adları ya da adıları tümlemesiyle ortaya gelen söz öbeğine sıfat takımı denir.” şeklinde tanımlayan Gencan, tamlayan eki almaması nedeniyle takısız isim tamlamasıyla sıfat tamlamasının karıştırılabileceğini söyler. Gencan’a göre, cümle içerisinde tamlanan olan ismin düşmesiyle yalnız kalan sıfata “adlaşmış sıfat” denir ve bu sıfat tek başına da bir sıfat tamlaması oluşturabilir (2001: 211).

Korkmaz, sıfat tamlamasını “Bir sıfatın sıfat niteliği kazanabilmesi için, mutlaka bir adın önünde bulunması ve birleştiği adla bir sıfat tamlaması oluşturması gerekir. Bu nedenle, sıfat tamlamaları, sıfatların cümle içindeki olağan kullanım biçimleridir. Tamlamasız yalın bir sıfat düşünülemez.” şeklinde ifade eder (2003: 350).

Banguoğlu, sıfat tamlamasını “...sıfat, hiçbir ek almaksızın vasıfladığı veya belirlediği adın önüne gelerek onunla bir takım teşkil eder. Buna sıfat takımı (construction adjective) adını veririz.” şeklinde ifade eder (2007: 342).

Eker ise, sıfat tamlamasını “Adları nitelemek veya belirtmek amacıyla ad ve ona bağlı sıfatın, tamlama dizilişinde oluşturdukları kelime grubudur.” biçiminde tanımlamıştır (2011: 425).

Karaağaç, “Çekimlik Söz Öbekleri” olarak ele aldığı sıfat tamlaması için şunları söylemiştir: “Sıfat tamlaması, varlığı var oluş özellikleriyle veya var olduktan sonra gerçekleştirdiği eylem özellikleriyle niteleyen bir söz öbeğidir. Türkçenin diğer öbeklerinde olduğu gibi, bu öbekte de tamlayan öge önce, tamlanan asıl öge sonra gelir. Sıfatlarla kurulan sıfat tamlaması, adların eksiz durum çekimleriyle kurulan bir durumdur. Bu tamlamada ad ve sıfat ögesi eksiz birleşir.” (2012: 497)

2.1.2.1. Sıfat Unsuru Tek Kelime Olan Sıfat Tamlaması

2.1.2.1.1. Sıfat Unsuru Niteleme Sıfatı Olan Sıfat Tamlaması

Varlık veya kavramları durum, biçim, renk, yapı, vb. bakımlardan niteleyen sıfatlardır (Mustafa Özkan vd. 2001: 520). Niteleme sıfatları doğrudan bir isimle kurulabileceği gibi sıfat-fiillerle de kurulabilir. Metinlerde her iki durumda da oldukça örnek bulunmaktadır. Ancak sıfat-fiilli örnekler, sıfat-fiil grubunda gösterileceği için burada sadece isimlerle oluşturulan niteleme sıfatlarının örneklerine yer verilecektir. Buna göre;

Elifi imana pişvâdur; cenâb-ı Rahman’a toğrı yoldur (76/24) “Elifi imana reistir, Allah’a doğru yoldur.”

Ol kalıb-ı insân ‘ilme döymez; o bahr-ı revan ol kuzeye sığmaz (80/64) “O örnek insan ilime doymaz, o ruh denizi o kuzeye sığmaz.”

Hâl-i bîrûnı bilemez; zât-ı bî-çûnı kimse anlamaz (81/74) “Selamlık odasını bilemez; emalsiz, eşsiz kimse anlamaz.”

Cümle sebze-i dünyâ hâsılı; ışk-ı Hağ ile fena bulmuş idi (126/464) “Bütün yeşil dünyada meydana geleni Allah aşkıyla fena buluşmuştu.”

Câme-i sebzi ile o serv-i revân; heman tuti-i bağ-ı cennet oldu (142/600) “Yeşil elbiseyle o yürüyen selvi hemen cennet bağının papağanı oldu.”

Çün Geda gazeli tamam eyledi; muhabbet-i ezeli zahir oldu (152/689) “Çünkü Geda gazeli tamamladı, ebedi muhabbeti belli oldu.”

Bir seher dest-i şevk ile eflâk; gicenün kara şalın çak eyledi (154/707) “Bir seher sevinçli eliyle felek, gecenin kara şalını güzelleştirdi.”

Yüzi mir’at-ı nûr-ı yezdânı; her sözi vâridât-ı Rabbani (158/748) “Yüzü nurlu Allah’ın aynası, her sözü Rahman’ın gelirleridir.”

Bir gün yolda Gedâ-yı üftade; o serv-i âzâde rast geldi (162/781) “Bir gün yolda Düşkün Geda, o çok uzayan düz bir selvi denk geldi.”

İy gül-i handân ana diyeyin; ol ‘andelibünü giryan kılma (164/800) “Ey sevinçli gül ona deyin onu ağlayan bülbül kılma.”

Yâri nâmeyle imtihan eyler; Râz-ı pinhânını ‘âyân eyler (192/1058) “Yari mektupla imtihan eyler gizli mimarı besbelli eyler.”

Ol gül-i hamrâ şâd-mân iken; nâme-i Gedayı ana sundılar (193/1061) “O kırmızı gül sevinçliyken Geda mektubnu ona sundular.”

O kara gönli ağlar iken meger; gökyüzünde maha nazar eyledi (200/1131) “O kara gönlü ağlarken meğer gökyüzünde aya nazar eyledi.”

Sedd-i belâ ‘uşşak olursa nola; eşeddk-i belâ evliyaya irer (207/1196) “Bela setti rakip olursa nolur sağlam bela evliyaya erer.”

Şah’un yanına vardı du’â itdi; iy padişah-ı hüsn ü bahâ didi (213/1253) “Padişahın yanına vardı dua etti, ey güzel ve zarif padişah dedi.”

Gerçi siyah bahtı tonı ag idi; sanki ömri içre kiyah yimemiş (216/1275) “ Gerçi siyah bahtı tonu beyazdı, sanki ömrü içinde ot yememiş.”

O şah-ı benâm canına can katup; ruh-ı saniden içdi bir nice cam (231/1419) “O namlı padişah canına can katıp; ikinci ruhundan içti bir nice cam.”

Yedi yıl ‘aşık oldu ah eyledi; Şah’â bir kerre nigah itmemişti (169/1770) “Yedi yıl aşık oldu padişaha bir kere nazar etmemişti.”

Kırmızı bayrakla elimde sinan; bir secer-i erguvan olur idi (63/656) “Kırmızı bayrakla elinde mızrak; bir parlak çiçekli ağaç.”

Sen denlü müdebbir kişi olmaya; cami yanında acemi bir kişi (77/810) “Sen denli idare eden kişi olmaya, cami yanında acemi bir kişi.”

Tatlı sular bahra karışsa eger; aç olur zevk ü sefası gider (84/884) “Tatlı sular denize karışsa eğer acı olur zevk ve sefası gider.”

Kimde ki kibr-i hafî ayb var; aybını dest-i gayb yüzüne urur (88/915) “Kimde ki gizli kalp ayıbı var, ayıbını gizli el yüzüne vurur.”

Pâk-ı mücerred ola isi misal; dünya tarafın pay-mal eyleye (93/974) “Temiz bekar olsun yaşantı örneği, dünya tarafın ayak altına alınmış.”

Nâr-ı cehâletle münâfık misal; gönli kara alma sakın sakâyık misal (114/1178) “Cehalet ateşiyle münafık örneği, gönkü kara alma sakıb deniz şakallıkları örneği.”

Gönli kara bir karaçı hekka baz; kara başına çare-saz olamaz (125/1288) “Gönlü kara bir karaçı hokkabaz, kara başına çare bulan.”

Başunun çadırı ak saç olmuş; yüzi buruşmuş melûl turur idi (135/1386) “Başının çadırı ak saç olmuş, yüzü buruşmuş usanmış dururdu.”

Mürşid-i kâmil de olur bu sıfat; câşni-dertle hayat bulur (161/1164) “Eksiksiz ilim de olur bu sıfat, dertli lezzetle hayat bulur.”

Aklı dağık gönli sınık bağrı hun; leşker-i mağlub gibi ser-nigun (165/1704) “Akli dağınık gönlü yarım,bağrı yanık mağlup askeri gibi bahtsız.

Efkâr-ı celalüm ena gelmedi; envâr-ı cemâlüm ana tolmadı(166/1712) “Büyük düşünceler ona gelmedi; nurlu yüzün ona doğmadı.”

Şevki olan merdüm-i ‘alî nazar; gönli karunuları pür-nur ider (168/1733) “Şevki olan yüce insan nazar gönlü karaları nurlu eder.”

Fasl-ı hazan za’f-ı bedenden nişan; meyvesi derd ü elem-i bi-iman (180/1860) “Zayıf bedenden sonbaharı ayırma; meyvesi der ve imansız ateş.”

Kalb-i selim ile ferid ol ferid; mâl-ı berûn adama müfid olmaz (183/1889) “Sağlam kalbiyle avcı kuş o avcı kuş mal sahibi adama ifade eden olmaz.”

Vakt olur insana ızdırap gelür; kendü dahi kendüya hicap olur (184/1900) “Vakit olur insana ızdırap gelir, kendi dahi kendine örtü olur.”

Bari beden barını hafif eyle; ten ki kavi ola can za’if olur (235/2450) “Bari beden barını hafif eyle, ten ki kuvvetli olsun zayıf gönül olur.”

Bir gün olur ana bir sada gelür;eyya mu’teber-ı evliyâ eydür (236/2467) “Bir gün olur ona seda gelir ey ya itibarlı evliya söyle.”

Alem-i envârda sanki sürûş; harflerinden insana cûş gele (276/2885) “Nurlu alemde sanki melek; harflerinden insana coşma hissi gelsin.”

Fi’l-misâl eğri elifi yazduğı; lama döne kelama hâlel vire (278/2897) “Örneğin eğri elifi yazdığı, lam harfine dönsün kelama zarar versin.”

2.1.2.1.2. Sıfat Unsuru Belirtme Sıfatı Olan Tamlamalar

Belirtme sıfatları varlıkları işaret, belirsizlik, sayı ve soru yönleriyle belirten sıfatlardır. İşaret sıfatı başta olmak üzere belirtme sıfatları metinlerde çok sık karşımıza çıkar.

2.1.2.1.2.1. İşaret Sıfatı

İncelediğimiz metinlerde işaret sıfatları bu, o,işbu sıfatları ile oluşturulmaktadır. Konuyla ilgili inceleme metninde bol miktarda örnek bulunmaktadır. Buna göre;

Bu birliğine istidlâl yeter; ana kimse hiç misal bulamaz (83/93) “Bu birliğine ayırtmaya çalışman yeter; ona kimse hiç örnek bulamaz.”

Gelse mescidde gönlüme anlar; ol içüm dem şeytanlar girür (87/124) “Gelse mescide gönlümü anlar o içime dem şeytanlar girer.”

Habibu’llah ol makama varup; kim leyse fi’l-vücut-ı sivah gördi (100/244) “Hz.Muhammed (sav) o makama varıp ki ondan başka dost olmadığını gördü.”

Bu macerayı ashaba didi; rahmet kapusın ahaba açdı (100/252) “Bu macerayı akrabalarına dedi rahmet kapısını dostlarına açtı.”

Kırmızı güller ile toldurdu; koynını sanki ol emir-i cihan (112/351) “Kırmızı güllerle doldurdu koynunu sanki o dünya emiri.”

Ana feth olmağa tılsım-ı bekâ; bu hân-kâhda kurban virdi (112/353) “Ona fetih olması için devamlılık tılsımı, bu tekkede kurban verdi.”

Alçak gönüllü hak gibi oldu; bu-türâb olsa ana tan mı lakab (118/399) “Alçak gönüllü hak gibi oldu bu toprak olsa tan mı lakap.”

İy yahya sözi ihtisar eyle; dil ü cân ile o şaha du’a kıl (125/452) “Ey Yahya sözü kısalt gönül ve canla o padişaha dua et.”

Sanki bu şehir bağ-ı cinân oldu; anda nice bin gılman var durur (140/586) “Sanki bu şehir cennet bağları oldu, anda nice bin bıyığı çıkmamış delikanlı varırdı.”

O ah eyleyüp bi-tâkât didi; ol düşde gördüğüm âfet budur (150/673) “O ah eyleyip takatsiz dedi, o rüyada gördüğüm büyük felaket budur.”

Bu mesel toğrı sözdür şek eyleme; sözi virenden alan uslu gerek (161/770) “Bu örnek doğru sözdür şüphe etme, sözü verenden alan uslu olmalı.”

Hey hey bu zag-ı keç-refât; şah yanında nice karar ide (170/833) “Hey hey bu karga eğri gidendir padişah yanında nice karar versin.”

Ol yüzi kara mühmel ü bi-‘âr; şah’a bir mikdâr aşına idi (173/883) “O yüzü kara ihmal edilmiş, arsız padişaha bir miktar aşınaydı.”

Bu cefanun ziyade lezzeti var; zahire bakma gizlü hikmeti var (193/1069) “Bu cefandan ziyade lezzeti var; parlak olana bakma gizli bilgisi var.”

Bu garibi melul itme didi; bize tanışmayınca satma didi (214/1265) “Bu garibi bıkmış etme dedi, bize tanışmayınca satma dedi.”

Kendü bu vech ile madhak olup; atını şah ışigine dek sürdi (217/1291) “Kendi bu sözle madhak olup atını padişahın eşiğine dek sürdü.”

Şah bu sözi istima’ itdi; ol cevab ile çok niza’ itdi (242/1527) “Padişah bu sözü dinledi, o cevapla çok kavga etti.”

Segzeşt-i ‘uşşakı hâl iden; bu nasihat sözi baki komış (243/1532) “Güzel aşığı hal eden bu nasihat sözünü baki koymuş.”

Gece diyü o şahî devlet ile; yolda Gedâ'yı mihnet ile tutdı (254/1631) “Gece diye o padişahı devletle yolda Geda'yı mihnetle tuttu.”

Canukışınun kaçan ol nun ola;sırr-ı velâyet gele zu'l-nun ola; (5/47) “Kişinin canı o kaçan nun olsun, velayet sırrı gelsin nun olsun.”

Ol cümleden üstün yed-i kudretdür ; o ellere yâ seyf-i hidayetdir (6/60) “Yedi zenginlik bütünden üstündür, o ellere yâ hidayet kılıcıdır.”

Bu mir'âte gel salavâtile bak; ‘ayn-ı ma’âni ile ol zâta bak (22/224) “Bu aynaya gel namazla bak, manâ gözüyle o zata bak.”

Mürşidin keşf ü kerâmâtı olan;bu hâli ey ehl-i yakın gördi dedi(34/348) “Bilginin keşif ve kerametleri lan bu hali ölüm ehli gördü dedi.

Aç gözünj tama’-ı dünyevi; bu insanı kavlı-i kavi kul ider (38/394) “Aç gözünü açgözlülük dünyaevi, bu insanı güçlü anlaşma kul eder.”

Layık olan ‘alem-i envara ol âyine gibi ire didâra ol (40/417) “Layık olan nurlar dünyası o, gözü gibi görünen ol.”

Çünkü o bahr-ı kemal tuhur itdi; rical cuy gibi geldi akışdı (44/464) “Çünkü o cömertlik denizini bulut parçası etti, adamlar nehir gibi geldi akıştı.”

Ol gice yüz vecihle ‘ıyan oldı; miski libasıyla ‘arus-ı cihan (51/529) “O gece yüz yönüyle belli oldu, misk kokulu elbisesiyle dünya gelini.”

Bu tarikatla rical şevke geldi; dildeki sevda-yı muhabbet misal (51/534) “Bu tarikatla adamlar şevke geldi, dildeki muhabbet sevdası örneği gibi.”

O mihr-i cihan sa’adette oldı;dürr-i yetim-i sade-i asuman (53/553) “O dünya güneşi mutlulukla oldu, semada inci kabuğu yetim incidir.”

‘Âlem-i imkanı yarub ol geldi; sanki o dünyaya varub geldi ol (56/582) “İmkan dünyasına varıp o geldi, sanki o dünyaya varıp geldi o.”

Ol mahal cevabını virdi didi; ben âlem-i balada ezel idim (70/733) “O yerde cevabını verdi dedi, ben bela aleminde sonsudum.”

Ol sözükim razider söylediler; âlem-i ma nide ser-firaz ider (74/777) “O sözü ki razı edip sö777) “O sözü ki razı edip söylediler; su dünyası ne yapsın başını yukarı kaldıran eder.”

Gayet ile ağladı acıdı hem; şefkatle o nil-i kerem taşıdı (84/874) “Gayetle ağladı hemde acıdı şefkatle o kerem nili taşı.”

Ol âdeti biz sevmeziz ki,halkun sebab-i gafleti kim ola didi (85/892) “O adeti biz sevmeyiz ki halkın gaflet sebebi kim olsa dedi.”

Ol rûz-ı hisâb yâd eyle ki demi, öz başına adam cevap viremez (89/929) “O hesap günü hatıra eyle ki kendi başına adam cevap veremez demi?”

Bu bahr-ı izzeti oku fikre var;bu deryanun içinde zülâl ara (110/1145) “Bu cömertlik denizini oku bir fikre var, bu denizin içinde saflık,temizlik ara.”

Mihneti mâ’il-i dünya olanun; bu teşvişe bu gün ümmeti saldı (145/1484) “Mihneti dünya eğriliği olanın bu karmaşıklığa bugün ümmeti saldı.”

Hey bu şeref adama ne şerefdür; hadis-i âleme ‘alim ola (199/2067) “Hey! Bu şeref adama ne şereftir, dünya hadisi alim olsa.”

Ol gice karnunı ziyade toyur ; vakt-i seherde yatup huzur eyle (201/2085) “O gece karnını ziyadesiyle doyur, seher vaktinde yatıp huzur eyle.”

2.1.2.1.2.2. Belirsizlik Sıfatı

Belirsizlik sıfatına metinlerde çok sık rastlanır. Özellikle “ba’zı, cümle, her,ne,bir” gibi belirsizlik ifade eden sıfatlar kullanılmıştır.Buna göre;

Cümleten eşcâr ‘üryân kaldı;sanki divâne-i gam-ı canân (126/458) “Bütün ağaçlar çıplak kaldı, sanki sevgilinin gam defteri.”

Her dalı derd-i ışkâ dal ola; derd-i dilberden hali olmaya (129/492) “Her dalı aşk derdi dal ola, sevgilinin derdinden hali olmasın.”

Sade-i bahr-i ‘ilm deheni idi;fi’l-mesel her suheni gevher idi (145/623) “Sade denizi ilim ağzıydı;örnek hareket her sözü asıldı.”

Beni nar-ı fıraka yandurdun;uyur iken ne tiz uyandurdun (148/654) “Beni ayrılık ateşinde yandırdın,uyurken ne çabuk uyandırdın.”

Sen ‘ilm ile zu-fünun olası ki; ne reva ‘ışık ile zebun olası (155/717) “‘ilim ve bilgi sahibi olası ki ne uygun aşk ile zayıf olası.”

Bu bahaneyle bâri ben her an; nam-ı şahı vird-i zeban ideyin(170/850) “Bu bahaneyle bari ben her an, dille devamlı yapılan dua ile padişah namı edin.”

Sitem-i hicr ile ferid-i cihan;elem-i dehr ile vahid-i zaman (177/917) “ Ayrılık haksızlığı ile te dünya,dünya acısı ile bir zaman.”

Her yüzi karanuş sözün tutma;beni unuttuğunu unutma (190/1042) “Her yüzü karanın sözünü tutma. Beni unuttuğunu unutma.”

Ol ‘alemd ehl-i gayret olur ki; her neye baksa ona ‘ibret olur (198/1108) “O alemd ehl-i gayret ehl-i olur ki, her neye baksa ona ibret olur.”

Bu vefa her ‘inayetün yeğidür; ‘alem içre vefaların beğidür (270/1780) “Bu vefa her gayretin tekidir; dünya içinde vefaların üstünüdür.”

Bir yere gelmiş nice molla-yı Rum; sanki cümlesi bahs-i ‘ulum ider (1/6) “Bir yere nice gelmiş Rum mollası sanki hepsini ilimler denizi eder.”

Kâse-i gubar gibidir her huruf; kim leben-i cennete zuruf olmuş (10/98) “Toz kassı gibidir her harfler, ki süt gibi cenete zuruf olmuş.”

Doldu beni Adem ile her taraf; bu yüzden rûy-ı cihân şeref buldu (16/158) Beni Adem ile doldu her taraf, bu yüzden dünya yüzü şeref buldu.”

Her zaman mihr keremi toğmasa; zulmet-i gafletde cihân kalırdı (27/275) “Her zaman güneşin iyiliği doğmasa, gaflet zulmü de dünyada kalırdı.”

Ümmeti cümle ümemün_serviri; himmeti ehl-i keremün şeh-peri_(41/427) “Tüm ümmet ümmetlerin boyu, hayreti kerem sahibinin melek padişah.”

Aşk odununun sarsarı sözleridir; her biri bahr-ı gazelün gevheri (74/775) “Aşk odunun şiddetli sözleridir; her biri latif denizin mücevheri.”

Her zaman nefsi-i hevâsında idi; anuñ elinden kadeh kan ağlardı (95/983) “Her zaman hevesli nefsiydi, onun elinden kadehi kan ağlardı.”

Cümleye rahmanın rahmeti olur; ya'ni üveyse-karani hazretleri (227/2365) “Bütün rahmanın rahmeti olur, yani üveyse-karani hazretleri.”

Ba'zısının devleti ikbal ider; kalbini nâr-i elem kâl ider (243/2536) Bazısının devleti mutlu eder, kalbine elemli ateşten söz eder.”

Her ağacın yaprağı zeban olmuş; zikr-i hüda ile seri'ül-beyan (257/2681) “Her ağacın yaprağı dil olmuş, hüdanın zikri beyan serisi.”

2.1.2.1.2.3. Sayı Sıfatı

Tamlayan unsuru sayı sıfatından oluşan sıfat tamlamalarıdır. Metinlerde asıl sayı sıfatı,sıra sayı sıfatı, kesir sayı sıfatı örnekleri karşımıza çıkar. Buna göre;

Bin bir adun hakkı için ya Rab; hep rahmet it ümmet-i Muhammed'e (90/151) “Bin bir adının hakkı için Ya Rab,hep rahmet et Hz. Muhammed ümmetine.”

Hadis-i vahy-i Huda olmuş idi; her sözünde bin ma'nâ var idi (94/188) “Allah'ın vahyi hadisi olmuştu, her sözünde bin mana vardı.(94/188)

Yüzbin tevâzu' ile nigâh kıldı; lutf ile ya Nebiyya'llâh didi (96/204) “Yüzbin alçakgönüllülükle bakış kıldı, lutufla ya Nebiullah dedi.”

Bu iki 'andelib-i bağ-ı ehâd; bir kafes içinde mekân kıldılar (105/290) “Bu iki bülbülün bir bahçesini bir kafes içinde mekan kıldılar.”

Binde birini tafsîl kıluben; vafsinı 'ale'l-icmâl eyledüm (110/332) “Binde birini açıklayan kıl,vafsinı toplu olandan eyledim.”

Devr-i 'âlemde çâr yâr-ı güzîn; ancak otuz yıl hulefâ oldılar (117/394) “Dünya devrinde seçilmiş dostlar ancak otuz yıl halife oldular.”

Ehl-i islâm'a mesned zatıdır; şah bin şahdur eben 'an ced (123/435) “İslam ehline derece zatıdır, padişah bin padişaktır eben ve büyük baban.”

Bir tılsım ile sarmaşup meselâ; anda iki üç ejderhâ turur (140/583) “Bir tılsımla sarmaşup mesela onda iki üç ejderha durur.”

Kat'â hürmet itmeyüp kaşki;günde yüzbin kişi bana sögeydi (157/735) “Hiçbir vakit hürmet etmeyip kaç ki günde bana yüzbin kişi söyledi.”

Ana ugurlayınca vefâ itsen; birine bin katup ifşa ider (176/907) “Onu uğurlayınca vefa etsen birine bin katup ifşa eder.”

Dellâla döndi şâh hitâb itdi; bin nâz u şive ile cevâb virdi (214/1264) “ Duyurucuya döndü padişah hitap etti, bin naz ve şiveyle cevap verdi.”

Ma’nada başı yedi göğün aşâr; sidreye benzer yaşadıkça yaşar (6/54) “Manada başı yedi göğünü aşar, sidreye benzer yaşadıkça yaşar.”

Ak deniz içinde Cezâyir misâl; yüzbin dil ile nis ü cân söyleye(9/89) “Ak deniz içinde Cezayir gibi, yüzbin gönülle zehir ve can söylesin.”

Ravza-ı rıdvân gibi bu sebza-zâr;iki yanında iki ırmağı var (9/91) “Hoşnutluk ravzası gibi bu yeşillik iki yanında iki ırmağı var.”

Sevr gibi cem ‘ ol iller yayak; bir ayak üstüne bin ayak ola (18/186) “Öküz gibi hükümdar o illere yayak, bir ayak üstüne bin ayak olsun.”

Bu dokuz câmı yere pây-mâl kıl; müskesil hâtır-ı câhil misâl (35/367) “Bu dokuz camı yere parlak kıl, müskesil cahil hatrı örneği gibi.”

Ol gice yüz vecihle ‘ıyân oldı;miski libâsıyla ‘arûs-ı cihân (51/530) “O gece yüz sözle belli oldu, kokulu elbisesiyle dünya güneşi.”

İki gün evvelce fakir düşmede;beş ‘arabi beyt bi-nâzir didim (67/698) “İki gün evvelce fakir düşme de beş arapça beyti nazirsiz dedi.”

On yedi yaşına vusûl buldı ki; ol dersini okudı tamâm itti (69/726) “On yedi yaşına varmış buldu ki o dersini okudu tamamladı.”

Bu deccâllarun âlını anla; bininden birinin hâlini dinle (129/1329) Bu hakkı batılı ayıranın halini anla, bininden birinin halini dinle.”

Yüz şeyh yüzine nazar eylese; adam olur sanma hımâr u bakâr (186/1930) “Yüz padişaha yüzüne nazar eylese, adam olur sanma eşek ve sığır.

Her iki mısra dan açup bâl uper; bahrla berre güzere eyler (279/2908) “Her iki mısradan açıp bal öper denizle berre geçiş eyledi.”

2.1.2.1.2.4. Soru Sıfatı

İncelediğimiz metinlerde soru sıfatı bakımından en çok ne,nice sıfatıyla karşılaşırız. Bunun yanında kim soru sıfatı kullanıldığı görülür.Buna göre;

Sözlerin işidüp ne ‘aceb didim; bana hep bu sözler hoş gelmedi (127/471) “Sözlerini işitip ne acaba? Dedim. Bana hep bu sözler hoş gelmedi.”

Bağ-ı cennet-vâr ne ‘acebdür ki;ol makamun sekiz kapısı var (137/556) “Cennet bağı var ne acceptir ki?O makamın sekiz kapısı var.”

Beni nâr-ı firâka yandurdun; uyur iken ne tiz uyandurdun (148/654) “Beni ayrılık ateşinde yandırdın uyurken ne çabuk uyandırdın?”

Zâhiren gerçi kim mülâyimür; sen bana sor anı ne zalimdür (151/680) Şüphesiz gerçi kim mülayimdir? Sen bana sor onu ne zalimdir.”

Bu ne nazik vücud olur ya Rab; bunun işi hep cümle rindânedür (168/834) “Bu ne nazik vücut olur ya Rab? Bunun işi hep bütün kalenderdir.”

Bu ne hikmet durur ki anı gören; seyr-i cemâlden mahrum ola (270/1176) “Bu ne hikmet durur ki onu gören yüz seyrinden mahrum olsun?”

Saye olur ne vududı ola; ‘ayn-ı ‘ademdür nazar itsen ana (26/260) “Gölge olur ne sevileni olsun?Adem’in gözü nazar etsen ona.”

Ta’atüne melekler şitâb kıldı; olsa ne var herbiri ‘âli cenâb (32/326) “İbadetine melekleri şahit kıldı, olsa ne var? Her biri yüce canib.”

Fakr adına şol kişi kim mum olur; atası hayrına mı mazlum olur (93/969) “İhtiyaç adına şol kişi kim mum olur; atasının hayrına mı mazlum olur?”

Bâri ta’âli bu ne sırdur aceb; hep behra akan suyu gıda itdi (152/1556) “Bari ibadet bu ne sırdır acaba? Hep behra akan suyu gıda etti.”

Dâ’ire-i ‘arşdan öte ne var; dâr olanı gel yüri dâr var anla (162/1672) “Arş dairesinden öte ne var? Dar olanı gel yürü dâr var anla.”

Didiki ey gabi gör bunda ne var; gördi bir altun sinisi var gün gibi (207/2156) “Dedi ki ey gabi gör bunda ne var? Gördü bir altın sinisi var gün gibi.”

2.1.2.2. Sıfat Unsuru Kelime Grubu Olan Sıfat Tamlamaları

2.1.2.2.1. Sıfat Unsuru Sıfat- Fiil Grubu Olan Tamlamalar

Sıfat unsuru sıfat-fiil grubu olan yapılara metinlerde çok az geçtiği görülür. – an,-maz,-dık sıfat-fiil grupları oluşturan eklerdir buna göre;

Açan her gâh zikr-i hamdi durur; ehl-i tevhide sırr u hamide râh (79/47) “Açan her yer hamz zikri durur, tevhid ehlide sır ve hamd yoludur.”

Nice yıl hükm-i hükümeti kıldı; ‘ömr-i ‘azizi müsta ‘cıl (106/294) “Nice yıl hükümeti hükmeden kıldı, acele eden aziz ömrü oldu.”

Can gibi cismine yakın itdi; onmadık başına beraber itdi (246/1559) “Can gibi cismine yakın etti, onmadık başına beraber etti.”

Mesela aşık-ı sadıkun sözi; kat’a atılmış ok gibi dönmez (184/981) “Mesela sadık olan aşığın sözü asla atılmış ok gibi geri dönmez.”

Kendüye ‘aşık olanun ‘aşıkı; hak sözünün sâdıkı u natıkı (41/432) “ Kendine aşık olanın aşığı, hak sözünün sadığı söyleyen.”

Aklı olan kimse ehl-i âr olur; zulmet-i cehli ihtiyâr idemez (72/754) “Aklı olan kimse ar ehli olur cehl ehlinin zulmeti bile ihtiyar edemez.”

2.1.2.2.2. Sıfat Unsuru Sayı Grubu Olan Tamlamalar

Onluk, yüzlük ve binliklerdeki ara sayıları oluşturan sayı grubu (Karaağaç, 2012: 470), bazen bir ismi belirtebilir. Bu şekilde oluşturulan sıfat tamlamalarına rastlandığı görülür. Buna göre;

Devr-i ‘âlemde çâr yâr-ı güzün; ancak otuz yıl hulefâ oldılar (117/394) “Dünya devrinde seçilmiş dostlar ancak otuz yıl halife oldular.”

On yedi yaşına vusûl buldı ki; ol dersini okudı tamâm itti (69/726) “On yedi yaşına varmış buldu ki o dersini okudu tamamladı.”

2.1.2.2.3. Sıfat Unsuru İsnat Grubu Olan Tamlamalar

Ters çevrilmiş sıfat tamlaması olarak da nitelenen (Aktan, 2009: 74) isnat grubu, isimlerin önüne gelerek onları niteleyebilir. Böylece yeni bir sıfat tamlaması meydana gelir. Buna göre;

Güya benzi zerd oldu sebzenün ;ışk ile rûy-ı ‘aşık-ı şeydâ (124/458) “Güya yeşilliğin benzi soluk oldu,aşk ile yüzü deli divane oldu.”

Andan artuga destur yok durur;bu babda ma’zur gılgizet olmaz (128/482) “Ondan artığa destur yoktur, bu özürlü kapıda kabalık olmaz.”

Hasta olup vucudı za ‘if oldu; sâye gibi harif niçe gün yatdı (179/1854) “Hasta olup zayıf vücudu oldu, gölge gibi adam nice gün yattı.”

Zat-ı mu’allası velinün ider; ‘arşa yukarıdan aşağı nazar (265/2765) “Velinin yüce zatı arşa yukarıdan aşağı nazar eder.”

2.1.2.3. Sıfat Tamlamalarının Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) Sıfat Tamlamasının Edat Grubunda İsim Unsuru Olarak Kullanılması

Bir isim ve edattan oluşan edat grubunda isim yerine sıfat tamlaması da kullanılabilmektedir. Özellikle ile edatının sıfat tamlaması ile birlikte kullanılmasıyla bu tarz yapılar oluşmaktadır. Bunun haricinde gibi, iken edatlarının varlığı görülmektedir. Buna göre;

Ol kerem kânı sidreye irdi;rahmet yeli gibi anı geçti (98/233) “O büyük inananı en yükseğe erdi, rahmet yeli onu geçti.”

Kalb-i mü’mîn gibi içi taşı pak; çenber-i eflak halka-i bâbı (138/566) “Mümin kalbi gibi iç taşı temiz, gökler çemberinin kapı halkası.”

Câme-i sebzi ile o serv-i revân; heman tuti-i bağ-ı cennet oldu (142/600) “Yeşil elbiseyle o yürüyen selvi hemen cennet bağının papağanı oldu.”

İy peri cevri ü cefân ile bizi korkutma; gam-ı ışk adem olana gönül eğlencesidür (151/685) “Ey peri haksızlık ve çileyle bizi korkutma, aşk gamı insan olana gönül eğlencesidir.”

Şâh bir kuldan hoşnud olsa; bir bahaneyle merdud eylese (181/951) “Padişah bir kuldan hoşnut olsa, bir bahaneyle kovulmuş eylese.”

‘İşk ile mest ü lâ-ya ‘kıl oldu; ‘ömri bu hâl ile nice yıl geçdi (183/977) “Aşkıyla mesut ve la harfine kıl oldu, bu halle nice yıl geçti.

Ol Gedâ hacetin dirâz itdi; hakka bu vech ile niyâz itdi (210/1222) “O Geda hacetini uzun etti, hakka bu sözle niyaz etti.”

Dellâla döndi şâh hitâb itdi; bin nâz u şive ile cevâb_virdi (214/1264) “Duyurucuya döndü padişah hitap etti, bin naz ve şiveyle cevap verdi.”

Tâli’ine hasret ile küsünüp; bu derd ü mihnet ile geçinürdi (276/1834) “İbadetlerine hasretle küsüp bu dert ve mihnetle geçinirdi.”

‘Ayn-ı ‘inayetle nazar iderse; bir kulunı şâh-ı velâyet eder (25/256) “İyilik gözüyle nazar ederse bir kulunu velayet padişahı eder.”

Sarı kızıl bayrak ile her zaman; hemân bendeleri laleye benzer (60/628) “Sarı kızıl bayrakla her zaman hemen kulları laleye benzer.”

Birazıcık ehl-i hevânûn işi; ney gibi sebep-i nâlişi oldu (142/1453) “Birazıcık heves ehli işi ney gibi inleme sebebi oldu.”

Zulmet-i gaflette iken hem-çü zag; nur-ı velâyetde چراغ uyardun (149/1530) “Gaflet zulmetiyken hem karga, ermişlik nuruyken muma uyardın.”

Bu dünyâ-yı deni ile yâr olmaya; din evini tarik-itar eyleme (150/1538) “Bu alçak dünyayla sevgili olmak için din evini bırakma yolu etme.”

Mürşid-i kâmil de olur bu sıfat; çâşni-dertle hayat bulur (161/1164) “Eksiksiz ilim de olur bu sıfat, dertli lezzetle hayat bulur.”

kadr-i mu’alla ile burc-ı âb ol; arş gibi refi’ü-l-cenâb oldu (193/2000) “Yüce kadriyle su kalesi ol, arş gibi Yüce Allah oldu.”

Hâme gibi nâkil-i ahbâr idi; nâme gibi hâmil-i esrâr idi (198/2049) “Kalem gibi haber nakliydî, mektup gibi sırlar yüküydü.”

Dâl-ı inadı gibi ğaddi dü-tâ; şekli velî sürete riyâ girmiş (200/2074) “İnat dalı gibi boyu bükülmüş; şekli velî süretine özü girmiş.”

b) Sıfat Tamlamasının Ünlem Grubunda İsim Unsuru Olarak Kullanılması

İncelediğimiz metinlerde ünlem grupları ünlem edatının bir isimle birlikte kullanılmasıyla oluşur. Bazı örneklerde ise ünlem edatından sonra sıfat tamlaması gelebilir. Buna göre;

İy kamer-tal’at u esed-kevkib; şah-ı a cam mukteda-yı ‘arab (118/398) “Ey ay yüzlü arslan yıldızı; cam padişahı örnek tutulan araptır.”

İy diyâr-ı belagatun hanı; kıssa iklimün sühan-danı (143/612) “Ey güzel diyarın hanı; güzel söz söyleyenin kıssası.”

Hey zalim düşman sözine uyma; birgün ola ki nadim olasın (205/1171) “Hey zalim düşman sözüne uyma, birgün ola ki pişman olursun.”

İy meh-rü ‘aşika mihrün olsun;’adu tenğrinün dostlarına olma (229/1399) “Ey ay yüzlü aşığa güneşin olsun, düşman tanrının dostlarından olma.”

Ey hümâm şahların saltanatı; müdam bir diş ağrısına değmez (89/927) “Ey büyük ve sağlam padişahın saltanatı, devam eden bir diş ağrısına değmez.”

Ey nekbeti gayetile hastasın; sana şükür şerbeti acı gelür (106/1097) “Ey talihsiz gayetle hastasın, sana şükür şerbeti acı gelir.”

Hey bu şeref adama ne şerefdür; hadis-i âleme ‘alim ola (199/2067) “Hey! Bu şeref adama ne şereftir, dünya hadisi alim olsa.”

Ey ma’rifetün ma’deni kandesin; nice seni isteyecek bulayın (201/2083) “Ey madeni şekersin, nice seni isteyecek bulun.”

c) Sıfat Tamlamasının İsim-Fiil Grubunda İsim Unsuru Olarak Kullanılması

İncelediğimiz metinlerde bu tür tamlamalar bir sıfat tamlamasının, bir isim-fiil grubunda isim ögesi olarak kullanılmasıyla oluşur. Metinlerde özellikle isim-fiil eki

olarak -mak/-mek kullanıldığı için tespit edilen örnekler de bu nedenle -mak/-mek eki ile kurulan isim-fiil gruplarından oluşmaktadır.

Böyle itmek delil-i hikmetidür; hikmeti mukteza-yı kudretidür (82/79) “Böyle etmek hitmetli delildir, hikmeti kudrete lazım gelmiştir.”

Sufilerinün çoğı nâdan olur;bilmeyeni aldamak âşân olur (128/1318) “Sufilerin çoğı bilmeyendir, bilmeyeni aldatmak kolay olur.”

ç) Tekrar Grubunun Sıfat Unsuru Olarak Kullanıldığı Tamlamalar

Bazı sıfat tamlamalarında tamlayan kısım bir ikilemeden oluşabilir. Bu şekilde kurulan tamlamalar niteleme veya belirtme sıfatı olabilmektedir. Buna göre;

Kurşun örtülü kubbeler yer yer; yelken açmış gemilere benzer. (136/545) “Kurşun örtülü kubbeler yer yer yelken açmış gemilere benzer.

Anun içinde sanki ins ü melek; direk cümle saf saf namaza turdu (138/562) “Onun içinde sanki melek var direk bütünü saf saf namaza durdu.”

Bu ahvali mihirden göricek; bir bir nücumun etfâli kaçtı (154/711) “Bu ahvali güneşten görecek, bir bir yıldızların çocukları kaçtı.

Kalb-i selim ile ferid ol ferid; mâl-ı berûn adama müfid olmaz (183/1889) “Sağlam kalbiyle avcı kuş o avcı kuş mal sahibi adama ifade eden olmaz.”

2.1.2.4. Cümledeki Görevi Yönünden Sıfat Tamlaması

a) Sıfat Tamlamasının Özne Olarak Görev Yapması

İncelediğimiz metinlerde sıfat tamlamaları cümle içerisinde özne, yüklem, nesne ve tümleç olarak görev almaktadır. Buna göre;

Zât-ı pâkûn sefine-i ‘ilm ol lenger bahr-ı keffünde oldu (119/409) Temiz zatın ilim gemisi durur o zincirin ucundaki çağa denizin avuç içinde oldu.”

Tâc u taht-ı ‘adaletün şâhı;burc-ı evc-i sa’âdetün mâhı (121/424) “Taçlı tahtı adaletin padişahı, kalenin mutluluğunun güneşidir.”

Ol nâmuñ keramati çok vardır;islam'ın mimi görür gözüdür (122/430) “o adın keremi,bağışı çok vardır. İslam'ın mimini gören gözüdür.

Bu söz anuñ hakkında gerçektir;kand gibi ağızlığı pekdür (142/599) “Bu söz onun hakkında gerçektir, şeker gibi ağızlığı pektir.”

Bu dünyanın zehri tiryak durur; anuñ cümle tiryakı zehr durur (157/732) “Bu dünyanın zehri panzehirdir,onun bütünü panzehirdir.”

Mesela iki satırınun arası der-bend-i kuh-ı derd ü bela oldu (179/933) “ Mesela iki satırın arası dert bendi belası oldu.”

Bu cefanın lezzeti ziyade var; zahire bakma gizlü hikmeti var (193/1069) “Bu cefanın lezzeti ziyadesiyle var, parlaklığa bakma gizli bilgisi var.”

Ol lalenün kanına dem girüp;varlığın koparup ‘adem iderdi (224/1353) “O lalenin kanına kan verip, varlığını kopartıp yok ederdi.”

Ol her meh-i seri ü's-seyr bilmiş; aşıkun başına hayr getürmez (283/1892) “o her çanuk ayı seyredermiş, aşğın başına hayr getirmezmiş.”

Ol mühürlü bir genc-i ilahidur; ol iki cihanun ulu şahididür (47/489) “O mühürlü bir yüce gençtir, o iki dünyanın ulu şahitidir.”

Meger ol beglerinün biri mahl; bir şeçerün ucunu sehl kesdi (83/869) “Meğer o beylerinin biri kıtlıktan, bir ağacı kolay kesti.”

Adama bu tecrübe delil oldu; ‘ömrü hârâmilerün kalil olur (98/1015) “Adama bu tecrübe delil oldu, ömrü haramilerin az olur.”

İki cihân serverinün çakeri; hayra girer kâsd-ı ziyaret ider (123/1264) “İki dünyanın boyunun feleği, hayra gider ziyareti kast eder.”

O la'net şahsa günaha gire ki; zeydün malını ala ‘ömere vire (124/1278) “O lanet şahıs günaha girse ki, Zeyd'in malını alsın Ömer'e versin.”

Ol kişi evinün içine girdi;ol üftâde saye-veş yatur gördi (232/2418) “O kişi evinin içine girdi, o düşmüş koruma gibi yatar gördü.”

Aña her nasuñ rağbeti olur;şimdi baña eydür hürmeti geldi (245/2561) “Ona her nasın rağbeti olur, şimdi bana hitaptır hürmet gibi geldi.”

Her agacun yaprağı zeban olmuş; zikr-i hüda ile seri’ül-beyan (257/2681) “Her ağacın yaprağı dil olmuş, hüdanın zikri beyan serisi.”

Bu ma’ani güli surete geldi; ehl-i dilün gülşen-i cân güli (274/2865) “Bu mana güli surete geldi, sevgili sahibinin gül bahçesinde sevgili gülü.”

b) Sıfat Tamlamasının Nesne Olarak Görev Yapması

Mü’minün menziline cennet ider;müşrikinün yirini nâr-ı sakar (85/104) “İnananın evini cennet eder, inanmayanın yerini cehennem ateşi eder.”

Bir servi boylu mahbubı seve;derd-i ıskınun Eyyûb’ı ola (128/476) “Bir servi boylu sevgiliyi sevse,dertli aşkının sabrı olsa.”

Cümleten ehibbasın terk edüp; ‘ışk sevdasın eglence kıldı (152/694) “Bütün dostlarını terk edip, aşk sevdasını eglence kıldı.”

Ravza-ı rıdvan gibi bu sebze-zar; iki yanında iki ırmağı var (9/91) “Cennet ravzası gibi bu yeşil yer, iki yanunda iki ırmağı var.”

Bu düşkünleri pâ-y-mâl kılma; misâl-i zuhâl yardan uçurma (28/289) “Bu düşkünleri mal dibine düşkün kılma, dilekçe örneğini sevgiliden uçurma.”

Bu düşkünleri pâ-y-mâl kılma; misâl-i zuhâl yardan uçurma (28/289) “Bu düşkünleri mal dibine düşkün kılma, dilekçe örneğini sevgiliden uçurma.”

c) Sıfat Tamlamasının Zarf Tümleci Olarak Görev Yapması

Ol şeb-i kadr ü ol zaman-ı güzin;sevâd-ı dide-i din (95/198) “O kadir gecesi seçilen zamandı, din karanlık göze aydınlık olmuştu.”

Hak Te’ala hemişe ol çarı; elem-i gamdan ‘ari eylesün (143/610) Hak Teala her zaman o dördü, gam ateşinden hür eylesin.”

Bu bahaneyle bâri ben her an; nam-ı şahı vird-i zeban ideyin(170/850) “Bu bahaneyle bari ben her an, dille devamlı yapılan dua ile padişah namı edin.”

Her zaman mihr keremi toğmasa; zulmet-i gafletde cihân kalırdı (27/275) “Her zaman güneşin iyiliği doğmasa, gaflet zulmü de dünyada kalırdı.”

Eyyâ bir gün muhtelit-i nefis-i gûl; ehl-i bekâ hâceti kabul olur (38/390) “Günlerden bir gün karışmış nefis gülü;devamlılık ehli ihtiyacı kabul görür.”

Şir gibi Nûşû’r-revân taglara; bir zaman azm-i şikâr itmiş idi (83/864) “Aslan gibi mahşere yürüyen dağlara bir zaman av kemiği etmişti.”

ç) Sıfat Tamlamasının Yer Tamlayıcısı Olarak Görev Yapması

Vilâyetine inkâr eden kimdür;o nass-ı katı tig-i hüner yiter (119/140) “Memleketini inkar eden kimdir, o manası açık olan kuran ayetlerinden delil olarak gösterilen ayete hüner kılıcı yeter.”

Ol yüce yirden nazarı eylesen;akdeniz cezileri görünür (139/578) “ O yüce yerden nazarı eylesen,akdeniz adaları.”

Muhtemeldür ki padişah-ı cihan; seni güzide-i erkan ide (155/723) “Muhtemeldir ki dünya padişahı; seni seçilmiş esaslardan etsin.”

Gam sazına yürek rakkas oldı; bu beladan halas eyle hayra gir (190/1034) “Gam sazına yüreğin dansçı oldu, bu beladan kurtuluş eyle hayra gir.”

Ol ‘alemde ehl-i gayret olur ki; her neye baksa ona ‘ibret olur (198/1108) “O alemde gayret ehli olur ki, her neye baksa ona ibret olur.”

Bir yere gelmiş nice molla-yı Rum; sanki cümlesi bahs-i ‘ulum ider (1/6) “Bir yere nice gelmiş Rum mollası sanki hepsini ilimler denizi eder.”

Niteki taşdan çıkan ab-ı zülal;o talib-i bahr-ı kemal dem oldum (62/650) “Nitekim taştan çıkan saf su, o dürüstlük denizine talip, nefes oldum.”

Ol mahal cevabını virdi didi; ben alem-i balada ezel idim (70/733) “O yerde cevabını verdi dedi, ben bela aleminde sonsuzdum.”

Bir yola şah-ı cihân azm eylese öğünce yürürler heman kılavuzlar (78/817) “Bir yola dünya padişahı niyetlense vaktiyle yürürler hemen kılavuzlar.”

Mazhar-ı envâr-ı gayb zatı olur;ol bahr-ı ibadetde talu kalır (189/1952) “Gaybın nurlarının çıktığı yer zatı olur, o ibadet denizinde talu kalır.”

d) Sıfat Tamlamasının Yüklemler Olarak Görev Yapması

Anuñ hayâsından utanurdu,cümle kerrubiyân-ı ‘arş-ı ‘azim (114/14b) “Onun hayasından utanırdı. Allah’a en yakın kabul edilen meleklerin en büyükleridir.”

Fitnenün başı işün beği şer;o karaca geyiği kuh-ı necdûr (173/884) “Fitnenin başı işin beyi şerdir,o karaca geyiği en yüksek dağdır.”

Cisminün gülşenine beyne’n- nâs; köhne palas havdan havlı idi (240/1505) “Cisminin gül bahçesine insanlar arasında hızlıca hazırlanan ince tüyden ince tüylüydü.”

Bendeleri bi-aded ü bi-kıyas; kullarınun kullarıdur bây-ı nâs (59/613) “Bendeleri adetsiz ve kıyassız, kullarının kullarıdır zengin insanlardır.”

Şeş-perinun savesi bi-iştibah; feth ü zafer yüzüne hâl-i siyâh (60/629) “Altı perinin gölgesi şüphesiz, fetih ve zafer yüzünde siyah halidir.”

Şahların şahı huda-yı kerim; hükmi hümayuni kelam-ı kadim (106/1105) “Padişahların padişahı yüce allah; padişahın yazılı emri kadim kelimedir.”

2.1.3. İyelik Grubu

İyelik grupları Türkçenin tartışmalı konularından biridir. Tamlayanın isim ya da zamir olmasının isim tamlamasının özelliğini değiştirmeyeceğini söyleyenler (Karahan: 1999, Eker: 2011) olduğu gibi tamlayanı zamir olan tamlamaya iyelik grubu diyenler (Ergin: 1999, Korkmaz: 2003) de vardır. Bu konuda şu görüşler ortaya çıkmaktadır:

Ergin, iyelik gruplarını “İyelik grubu iyelik ekli bir isim unsuru ile genitif halinde bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. İyelik grubunun, iyelik eklerine bağlı olarak altı şekli vardır. Birinci ve ikinci şahıslarda tamlayan daima şahıs zamiridir. Üçüncü şahıslarda ise tamlayan zamir olabileceği gibi isim de olabilir. Tamlayanın isim olduğu durumlara isim tamlaması denir.” şeklinde açıklar

(1999: 381). İyelik grubunda yalnız tamlanan da grubun yerini tutabilir. Benim babam yerine babam, onun meyvesi yerine meyvesi de iyelik grubu sayılır (1999: 384).

Karahan ise, iyelik grubunun varlığını kabul etmez. “İsim tamlamasında birinci unsur, ikinci unsura ilgi hâli ile bağlanır. Bu hâl, zamirlerde ekli, isimlerde ekli veya eksizdir. Tamlamanın ikinci unsuru dâimâ iyelik eki taşır.” (1998: 13) cümlesi ile zamirden oluşan tamlayanın isim tamlamasında daima ekli olduğu belirterek iyelik grubunu hiç bahis konusu etmez. İyelik grubuna örnek olabilecek kullanımları da (benim/ sadık yârim), tamlayanı zamir olan isim tamlaması şeklinde değerlendirir.

Vecihe Hatiboğlu, “adıl tamlaması” olarak isimlendirdiği iyelik grubunu “Adıl tamlaması belirtili tamlama biçiminde kurulur. Hem tamlayan hem de tamlanan, tamlamanın gerektirdiği ekleri alırlar. Böylece tamlayanı adıl olan belirtili tamlamaya adıl tamlaması denir.” (1972: 21) cümleleri ile ifade eder. Belirtili isim tamlaması ile zamir tamlaması arasında tamlayan ve tamlanan ekleri bakımından ayrılıklar vardır.” diyen Hatiboğlu, adıl tamlamasında birinci tekil ve çoğul şahısların tamlayan eki olarak daima “-im” ekini aldığını belirtir (1972: 22)

Özkan vd. iyelik grubunu “İyelik grubu bir ismin kendisinden önceki ilgi halinde bir şahıs zamirine sahiplik, bağlılık, aitlik ilgisiyle bağlandığı kelime grubudur. Tamlayan daima ilgi halinde şahıs zamiridir.” diye tanımlar (2001: 559).

Tahir Nejat Gencan ise, iyelik gruplarını belirtili isim tamlaması olarak değerlendirir ve benim evim, senin evin ve onun evi gibi kelime gruplarını konuya örnek olarak verir. Belirtili isim tamlamalarında tamlanan ekinin düşebileceğini (bizim ev, sizin dükkân) ve tamlayanın tamamen düşebileceğini (kitabınızı, buyruklarına) ifade eder (2001: 286).

Banguoğlu, iyelik gruplarına değinmemiştir. İsim tamlaması örneklerinde de iyelik grubuna örnek teşkil edebilecek, tamlayanı zamir olan örnekler vermemiştir.

Korkmaz, iyelik gruplarına ayrıca değinmemiştir. Ancak şu açıklamayı getirmiştir: “Görevleri eklendikleri adları kendilerine tâbî olan adlara bağlamak olduğu için, iyelik eki almış adlar ile o iyelik ekinin işaret ettiği şahıs zamirleri veya adlar, cümle yapısı bakımından iyelik grubu biçiminde bir ad tamlaması oluştururlar. (onun) bahçesi, (bizim) sevincimiz” (2003: 261). Bu açıklama ile iyelik grubunda bir ad tamlamasından söz etmekte ve bu iki öbek arasındaki yapısal benzerliğe dikkat

çekmektedir. Ayrıca aynı eserde isim tamlaması konusunu ele alırken onun sesi, onun tebessümü gibi iyelik grubu diyebileceğimiz örnekleri isim tamlaması olarak değerlendirir (2003: 272).

Doç. Dr. Kerime Üstünova, “Ad Tamlaması- İyelik Grubu Ayrımı” adlı makalesinde isim tamlamaları ile iyelik grubu arasındaki benzer ve farklı yönleri değinmiş, isim tamlamasıyla iyelik grubunun aynı öbekmiş gibi değerlendirilmesine karşı çıkmıştır. Yine aynı çalışmada özellikle iyelik grubunda tamlayanın daima ilgi eki alması gerekirken, isim tamlamalarında böyle bir zorunluluğun olmadığı, iyelik grubunda altı çeşit iyelik eki görmek mümkün iken, isim tamlamasında yalnız üçüncü kişi iyelik eklerinin görülebildiğinin üzerinde durmuştur (Üstünova, 2005: 418-425).

Hengirmen de Hatiboğlu gibi iyelik grubunu “adıl tamlaması” olarak ele alır. İyelik grubu için “Tamlayanı adıl, tamlananı ad olan bir tamlamadır.” demektedir (2007: 156).

Doç. Dr. Bilal Aktan ise, iyelik grubunu isim tamlamaları içerisinde değerlendirir. İyelik grubunu tanımlarken “İyelik ekli unsuru kendisinden önceki ilgi hâlinde bir şahıs zamirine sahiplik, bağıllık ve aitlik ilgisiyle bağlanan kelime grubuna ise iyelik grubu denir. Yani iyelik grubu, tamlayanı şahıs zamiri olan bir isim tamlamasıdır.” cümlelerine yer verir. İyelik grubunu ayrı bir başlık altında ele almayan Aktan, “senin ahududu reçelin, benim kol düğmem” gibi örnekleri isim tamlaması başlığı altında sıralar (2009: 9).

Eker de iyelik grubunu isim tamlamalarından farklı olarak değerlendirmez. İsim tamlamalarını ele alırken “(senin) kızlarına” örneğini isim tamlaması için kullanmaktadır. Bu örnekten Eker’in iyelik grubunu isim tamlaması içerisinde değerlendirdiği sonucuna varabiliriz (2011: 422).

“İlişkilendirme Öbekleri” olarak ele aldığı iyelik grubunu Karaağaç ise, “Tamlayanı kişi zamiri olan ilişkilendirme öbeğidir.” şeklinde tanımlar. Karaağaç’a göre, tamlayan kişi zamiri olsa da (benim çocuklarım, onların kaçış imkânları, senin yavruların), bu zamir düşse de (ellerim, yurdum, gözlerim) iyelik grubu bozulmaz. Çünkü tamlananda bulunan iyelik eki zaten kişi göstergesidir (2012: 491).

Buna karşılık Kaya Bilgegil, tamlayanı zamir olan tamlamaların isim tamlaması olduğunu söyler. Bu tamlama için “belirtene zamir olan isim tamlaması”

demektedir. Bu türlü tamlamalarda pekiştirme amacı güdülmezse genellikle tamlayan kullanılmaz (evim, bahçen, odamız). Bazen de tamlanandaki iyelik eki düşer (bizim kız, sizin ev, benim çocuk) (2009: 122).

Talat Tekin de Muharrem Ergin gibi isim tamlaması olan örnekleri genel olarak iyelik grubu içerisinde değerlendirmiştir. Kendisi “Orhun Türkçesi Grameri” adlı kitabında iyelik gruplarını üç grupta toplar: Birincisi niteleyici ilgi durumu eksiz bir ad, baş üye iyelik ekli (türğiş kagan+ı “Türğiş hakani”, yagın baş+ı “düşmanın başı”, yüz baş+ı “yüz başı”), ikincisi niteleyici ilgi durumu ekli bir ad, baş üye de iyelik ekli veya eksiz (adıg+ın kar(ı)ñ+ı “ayının karnı”, toñuz+uñ azıg+ı “domuzun azısı (dişleri)”) ve üçüncüsü niteleyici ilgi durumunda 1. kişi zamiri, baş üye de 1. kişi iyelik ekli ad (ben+iñ bodunum “benim halkım”, biz+iñ sü/ at+ı “bizim ordumuzun atları”) (2003: 200).

İyelik grupları konusunda Ergin’in görüşleri burada kabul edilmiştir.

2.1.3.1. Tamlayanı Düşmüş İyelik Grubu

İncelediğimiz metinlerde bu tür iyelik gruplarında zamir olan tamlayan bazen kullanılmayabilir. Çünkü tamlanan da bulunan iyelik eki, tamlayanın hangi şahsa ait olduğunu zaten göstermektedir. Buna göre;

Suçlarının nihayeti yokdur; saña lâyıq ‘ibadeti yokdur (90/156) “Suçlarının nihayeti yoktur,sana layık ibadeti yoktur.”

İy gafil halün ayruksı olur; ‘azab ise cürmüne göre olur (107/304) “Ey gafil halinin ayrığı olur, azab ise suçuna göre olur.”

El-hak yakamaz emri olmasa;gökte penbe-i rûzı nâr-ı şafak (83/88) “Hakikat yakamaz emri olmasa, gökte pamuk günü, gündüz ateşi.”

Alem-tab af-tab-ı utanup;yüzine burc-ı hâki nikâb kıldı (98/227) “Dünyayı parlatan güneş utanıp, yüzüne hak kulesini peçe kıldı.”

Vay eger ahvalin ağlamazsa; aña ruz-ı mahşerde ve’l-hasıl (106/299) “Vay eğer hallerine ağlamazsa, ona mahşer gününde kısacası.”

Gûya alnı nur-ı kudret idi ki; âyine-i hidayet yüzi idi (146/632) “Güya alnı nurlu kudretti ki hidayet aynası yüzüydü.”

Her karınca dem olur bunda süleymanlık ider; halka-i sohbetümüz dilâ hatem-i ışk oldu (151/686) “Her karınca nefes olur bunda Süleymanlık eder, sohbet halkımız dile aşk hatemi oldu.”

Cümleten ehibbasın terk edüp; ‘ışk sevdasın eglence kıldı (152/694) “Bütün dostlarını terk edip, aşk sevdasını eglence kıldı.”

Medd-i ayet-i kur’an kaşları; kıddi serv-i revan-ı bağ-ı cinan (166/813) “Uzun kuran ayeti gibi kaşları, boyu cennetler bağında yürüyen selvi gibi.”

Geda tamam idince sözünü tamam ol;anı şah-ı zü’l-ikram dinledi (166/819) “Geda tamam edince sözünü tamamla, onu ikram sahibi padişah dinledi.”

Sözi âb-ı hayât dahi olursa; sakın anuñla kelimât eyleme (176/909) “Sözü hayat suyu dahi olsa, sakın onunla konuşma.”

Kulına ‘ayn-ı lutf ile baksun; gönli su gibi alçağa aksun (208/1205) “Kuluna lutuf gözüyle baksın, gönlü su gibi alçağa aksın.”

Fikri ile gönülleri evim toldı; sümbül-i suri vü gül-i ma’nevi (10/97) “Fikri ile gönülleri evimde doldu, sümbül boyu ve manevi güldür.”

Kudretini eylese fikrî hayâl; bahra düşen mûra döner ehl-i hâl (19/194) “Kudretini eylese fikri hayal, denize düşen karıncaya döner hal ehli.”

Kemâl ehline bir imtiyâz virdi; dehânını dürr-i genc-irâz kıldı (24/248) “Cömertlik ehline bir ayrıcalık verdi, ağzını inciden sır hazinesi kıldı.”

‘Alem-i hayretde perişânlaruz; nöbetine kûbcı kurbanlarız (27/281) “Hayret dünyasında perişanlarız, nöbetine vurucu kurbanlarıyız.”

Hake şütür-i meşteri yıkılsın; ya’ni sipihrün cesed-i ekberi (36/373) “Hake müşteri yazısı yıkılsın, yani talihin büyük bedendir.”

Gafil iken ruz-kıyâmet kopar; ahunla dûd-ı melâmet kopar (38/391) “Dikkatsizken kıyâmet günü kopar; dostunla kınamışlık dumanı kopar.”

Güya nakası cebel-i tur idi; kendü ser-i turda bir nurdu (43/444) “Güya devesi Tur dağıydı, kendi Tur dağının başında bir nurdu.

Sözleri esrar-ı vücud-ı ‘adem; hatır-ı levh lisan-ı kalem idi (43/447) “Sözleri Hz. Adem’in vücud sırları yazı yazan kalem dilidir.”

Rahmet-i hak gelmede bu gitmede; Aşk-ı nihanını ‘ıyan itmedi (54/562) “Allah rahmeti gelmesi de bu gitmesi de, gizli aşkını belli etmedi.”

Bu ta zimi bir ehl-i sual gördi; hikmetini andan su al eyledi (69/729) “Bu büyük tanımayı sual ehli gördü, hikmetini ondan sual eyledi.”

Dâ’iresi toldı-kilâb-ı şikâr;güya ki yâr kesret-i ağıâr (83/867) “Dairesi av köpekleriye doldu,güya ki sevgilisi kaygı bolluğundan.”

2.1.3.2. Birden Fazla Tamlananı Bulunan İyelik Grubu

Bu tür iyelik gruplarında tamlayan tek kelimedenden oluşurken, tamlanan birden fazla kelimedenden oluşmaktadır. Burada önemli olan tamlanandaki bütün kelimelerin aynı iyelik ekini almasıdır. Buna göre;

Enbiyanın niyazı hakkı için; evliyanın namazı hakkı için (209/ 1211)
“Peygamberlerin duası hakkı için, evliyanın namazı hakkı içindir.”

Gâzilerin mürsididir piridir; gün gibi sultân-ı cihângiridir (58/612) “Gazilerin mürsididir, piridir. Gün gibi dünyanın sultanıdır.”

2.1.3.3. İyelik Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) İyelik grubu isim tamlamalarında tamlayan unsur olarak kullanılabilir. Ancak incelediğimiz metinlerde buna örnek sadece Gülşen-i Envar’da görülmüştür. Buna göre;

Her zaman nefs-i hevâsında idi; anın elinden kadeh kan aglardı (95/983) “Her zaman hevesli nefsiydi, onun elinden kadehi kan aglardı.”

b) İyelik grubu birleşik fiil grubunda isim unsuru olarak kullanılabilir.

Meger anın ‘ameli olmuş idi; eli kamçı urmaktan ağırurdu (216/1284) “Meğer onun ameli olmuştu, eli kamçı vurmaktan ağırdı.”

Eger ben anun ‘aşıkı olaydum; iy server ol bana ‘aşık olsa (228/1391) “eğer ben onun aşığı olsaydım, ey ulu o bana aşık olsa.”

Her neyi men eylese anı yemez; anun sözlerini esler la dimez (110/1138) “Her neyi yasaklasa onu yemez, onun sözlerini dinler hayır demez.”

Bari anun razvasına vari gör; nale vü efganla yalvarı gör (195/ 2016) “Bari onun ağacı benzerdir, inleme ve ızdırıp ile haykırarak yalvaranı gör.”

c) İyelik grubu edat gruplarında isim unsuru olarak kullanılabilir.

Bir senün gibi emir-i kelim yok; ‘ilm ü fazl ile vacibü’l-ikram (154/713) “Bir senin gibi kelim emri yok, ilim artması ile ikram edilmesi gereken.”

Bir senün gibi dünyada var mı; bahr-ı sipihre seccade sala (204/1162) “Bir senin gibisi yok dünyada var mı, talih denizine seccade salsın.”

Kanı anun hâ’sı gibi ehl-i hâl; nurla tolmuş dil-i Ahmed misal (11/113) “Hani onun ha harfi gibi hal ehli, nurla dolmuş Gönül Ahmed misali.”

ç) İyelik grubu fiilimsi gruplarında isim unsuru olarak kullanılabilir. Ancak incelediğimiz metinlerde buna uygun bir örneğe rastlanmamıştır.

d) İyelik grubu sıfat tamlamasının sıfat unsuru olarak kullanılabilir.

Bu dünyanın zehri tiryak durur; anun cümle tiryakı zehr durur (157/732) “Bu dünyanın zehri panzehirdir, onun bütünü panzehirdir.”

Gönül bağının esmarını gözle; anun envarını münevver eyle (33/343) “Gönül bağının meyvelerini gözle, onun parlaklığını nurlanmış eyle.”

Elün yüzüne dünya gibi gülmez; anun acı dili derya gibi yok (265/2769) “Elini yüzüne dünya gibi gülmez, onun acı dili deniz gibi değildir.”

2.1.3.4. Cümledeki Görevi Yönünden İyelik Grubu

a) İyelik Grubunun Özne Olarak Görev Yapması

İncelediğimiz metinlerde iyelik grupları cümle içerisinde çeşitli görevlerde bulunur. Bunlar özne, nesne, tümleç ve yüklemidir. Metinde özne olarak kullanılan iyelik grupları şunlardır;

Meger anun ‘ameli’ olmuş idi; eli kamçı urmaktan ağırurdu (216/1284) “Meğer onun ameli olmuştu, eli kamçı vurmaktan ağırdı.”

Anun dili kelimata varamaz; dil-bere çâk bu denlü yalvaramaz (235/1461) “Onun gönlü insanın bilgi ve ahlak güzelliği bakımından bu denli yalvaramaz.”

Anlurun sözi yabana irdi; çü şah-ı devrana nevbet degdi (244/1538) “Onların sözü boşuna gitti, çünkü dünyanın padişahı sırayla değdi.”

‘ahdine turuben gele sandı; anun bu ‘ahdi pâ-bendi’ oldı (273/1811) “Ahtını duracak gelecek sandı, onun bu ahdı ayak bağı oldu.”

Misal anun batını nafe toldı; rayiha-i tayyibe-i lâ-yezâl (6/56) “Misal onun batını kokuyla doldu, hiç bitmeyen kokuyla.”

Encüm-ı tabında gibi câ be-câ; onun gözcileri evliya oldı (25/251) “Yıldızın tabiatında ki gibi yer geniş, onun gözcüleri evliya oldu.”

Anun vahdeti kesretle toldı; hatır-ı cem’iyyeti gitdi (245/2556) “Onun birliği kesretle doldu, hatırı cemiyetine gitti.”

b) İyelik Grubunun Nesne Olarak Görev Yapması

Bu dünyanın zehri tiryak durur; anun cümle tiryakı zehr durur (157/732) “Bu dünyanın zehri panzehirdir, onun bütünü panzehirdir.”

Eger ben anun ‘aşıkı’ olaydım; iy server ol bana ‘aşık’ olsa (228/1391) “Eğer ben onun aşığı olsaydım, ey ulu o bana aşık olsa.”

Kimi zevk-i vuslata iledür kim; ardınca anun furkatı biledür (282/1885) “Kimi vuslatı zevki iledir ki sonrasında onun ayrılığını bilmelidir.”

Besmelenin meddi misal-i firat;anun mimi mâh-i ‘aynı’l-hayat (7/64) “Besmelenin uzunluğu Fırat Nehri gibi; onun mim harfi ayı hayat gözü gibi.”

Aşıkâr saye-i tuba gibidir; yer yer anun zulmeti var nuri var (10/94) “Belli ki güzellik gölge gibidir, zaman zaman onun zulmeti var aydınlığı var.”

Anun talibi safiyullah oldu; tâl-i sa di gibi karşıladı (53/555) “Onun talibi Hz.Adem oldu; sonradan gelen sadi gibi karşıladı.”

Başını kutarmağa dermanı yok; anun derdi zevk ü sefasından çok .(105/1088) “Başını kurtarmaya dermanı yok, onun derdi zevk ve sefasından daha çoktur.”

c) İyelik Grubunun Yer Tamlayıcısı Olarak Görev Yapması

Şimdi cihanun ağzında sensün; anun ağzında bakla ıslanmaz (176/908) “Şimdi dünyanın ağzında sensin, onun ağzında bakla ıslanmaz.”

Sanki ecel sinesine irişüp gerdenine anun el uzatdum (234/1452) “Sanki ecel sinesine irişir onun gerdanına el uzattım.”

Heman reh-güzar-ı şaha iledüp; derdine anun derman eyledi (254/1630) “ Hemen padişaha geçme yolunda ilerleyüp onun derdine derman eyledi.”

kime kim lutfi ola Mevla’nun; devlet ayagina gelür anun (280/1869) “Allah’ın lutfu kime ola ki devlet onun ayağına gelir.”

Ümmeti cema-i sürur eyledi; anun gözlere nurundan nur geldi(56/585) “Ümmete yüz güzelliği eyledi, onun gözlerine parlaklığından parlaklık geldi.”

Hâsılı insan u vuhus u tuyur; anun etiminden huzur eylemez (90/942) “Hasılı insan yabani hayvanlar ve kuşlar; onun etinden huzur eylemez.”

Her zaman nefsi-i hevâsında idi; anun elinden kadeh kan ağlardı (95/983) “Her zaman hevesli nefsiydi, onun elinden kadehi kan ağlardı.”

Anun dâmına ‘ami gibi düşme; düzd ü harami gibi halkı soyar (134/1373) “Onun damına yıllık gibi düşme, hırsız harami gibi halkı soyar.”

ç) İyelik Grubunun Yüklem Olarak Görev Yapması

‘Akl-ı güzın bahr-ı fikre gark olur ki esâs-ı zemin anun nûnıdur (77/34) “Seçkin akıl fikir denizi batar ki asıl temel onun nun harfidir.”

Yerde vü gökte ne var hep sen ki yerde senün çarh-ı mezheb senün (32/335) “Yerde ve gökte hep sen varsın ki yerde senin mezhep çarkı da senin.”

2.1.3.5. İyelik Gruplarında Araya Sıfat Girmesi

Belirtili isim tamlamalarında olduğu gibi iyelik grupları da tamlayan ve tamlanan arasına bir sıfat alabilir. Ögeler arasına sıfatın girmesi grubun özelliğini değiştirmez.

Bu dünyanun zehri tiryak durur; anun cümle tiryakı zehr durur (157/732) “Bu dünyanın zehri panzehirdir, onun bütünü panzehirdir.”

Anun her zaman gönli hümasına; halka-i tesbihi âşiyân ola (171/1771) “Onun her zaman gönül kuşuna tesbih halkası ev olsun.”

2.1.4. İsnat Grubu

Türkçede bazı konularda bulunan isimlendirme sorunu isnat grubunda da kendini gösterdiği görülmektedir. İsnat grubuna, bazı kaynaklarda değişik isimlerle yer alırken bazı kaynaklarda ise hiçbir şekilde görülmemiştir. Araştırmacılar şu görüşleri ortaya koymuştur:

Prof. Dr. Muharrem Ergin, “Biri diğerine isnat edilen iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” diye tanımlar. “İsnat edilen unsur isnat olunandan, kendisine isnat yapılandan sonra gelir” diyen Ergin, İsnat grubunun genellikle iyelik eki aldığını belirtir. Bunun nedenini ise şu şekilde açıklar: “Umumiyetle sıfat olarak kullanılan bu kelime grubunun vasıflandırdığı veya vasıflandıracağı nesne ile ilgisini kurmaktır.” İsnat grubunun genellikle partisip grubundan kısılması nedeniyle kısaltma grubu olarak sayılabileceğini de dile getirmiştir (1999: 397).

Leyla Karahan, isnat grubu için “Biri diğetine isnat edilen iki isim unsuru isnat grubunu meydana getirir.” demektedir. Isnat grubu, cümle ve kelime grupları içinde, isim, sıfat ve zarf görevi yapar ve ayrıca sıfat fiil veya zarf fiil grubundan kısaltmıştır” diyen Karahan, isnat grubunu yükleme grubu, yaklaşma grubu, bulunma grubu, uzaklaşma grubu ve vasıta grubuyla birlikte “kısaltma grupları” içinde ele alır (1999: 40).

Tahir Nejat Gencan “Bileşik Sıfatlar” konusunu ele alırken gözü açık, başıboş, başıbozuk gibi kullanımları “bileşik sıfat” olarak değerlendirmiştir. Ayrıca uzun boylu genç, açık pencerele oda ile boylu uzun genç ve penceresi açık oda arasında anlam açısından hiçbir farkın olmadığını şu cümlelele ifade eder: “Sıfat takımlarındaki adla sıfatın yerleri değişmiş; ada bir iyelik takısı (ad takımlarında tümlenen takısı) -i, -si eklenmiştir.” (2001: 278).

Banguoğlu, “Türkçenin Grameri” adlı kitabında “Birleşik İsim Tabanları” konusunu ele alırken sıfat takımı kalıbında olan birleşik isim tabanları için “Sıfat olarak da kullanılırlar. Ancak bu şekilde bu birleşik sıfatlar anlam, vurgu ve şekilce değişmiş ve çeşitlenmiş olarak görülürler. Birleşik sıfatlar 1. açık göz, 2. açıkgözlü, 3. gözüaçık örneklerine göre üç türdür.” diyerek burada üçüncü tür olarak değerlendirdiği gözüaçık örneğini isnat grubu değil de sıfat takımı saymıştır. Açıklamalarının devamında ise gözüaçık örneğinin bileşenlerinin, ileri geri alınmış bir karakter sıfatı olduğunu ifade etmiştir (2007: 304).

Aynı eserin bir başka bölümünde Banguoğlu, belirteni sonda olan çekim öbeklerine değinirken “Bir türlü sıfat takımı saydığımız birleşikler de bu tertiptedir.” der ve gözü açık, ayağı oğurlu ve canı tez örneklerini sıfat takımı olarak verir (2007: 508).

Tahir Nejat Gencan “Bileşik Sıfatlar” konusunu ele alırken gözü açık, başıboş, başıbozuk gibi kullanımları “bileşik sıfat” olarak değerlendirmiştir. Ayrıca uzun boylu genç, açık pencerele oda ile boylu uzun genç ve penceresi açık oda arasında anlam açısından hiçbir farkın olmadığını şu cümlelele dile getirir: “Sıfat takımlarındaki adla sıfatın yerleri değişmiş; ada bir iyelik takısı (ad takımlarında tümlenen takısı) -i, -si eklenmiştir.” (2001: 278).

Kaya Bilgegil, isnat grubunu ayrı bir söz dizimi olarak değerlendirmmez. “Türkçe Dilbilgisi” adlı kitabında belirtme gruplarından saydığı isim grupları için

“Yalın veya çekim eki almış isimlerin; isim, sıfat ve fiillerle teşkil ettiği gruplardır.” diyen Bilgegil, isnat grubu sayabileceğimiz el açık, cep dolu, çenesi düşük, gözü kapalı, havası soğuk, hâtırası acı gibi ifadeleri de yalın hâldeki isimlerle oluşan ve -i hâlindeki (belirtme hâli) isimlerle oluşan isim gruplarına örnek olarak verir (2009: 160).

Eker, isnat grubunu ayrı bir kelime grubu olarak değerlendirmiş ve isnat grubuna “dayanma grubu” ismini vermiştir. Isnat grubu için “Dayanma (isnat) grubu, üçüncü kişi iyelik eki alan bir ad ögesi ile başka bir sözcüğün birleşmesinden meydana gelir. Başka bir söyleyişle sıfat tamlamasında tamlayan ve tamlananın yer değiştirdiği sözcük öbeğidir.” diyen Eker, ucu sivri, eli açık, gözü elâ kelime gruplarını da isnat grubuna örnek olarak verir (2011: 435).

Ahmet Beserek de isnat grubunu, Bilgegil’in sınıflandırmasına benzer bir şekilde ele almıştır. “Yalın haldeki bir isimle veya çekim eki almış bir isimle başka bir ismin, bir sıfatın, bir fiilin birlikte kullanılmasıyla oluşturulan gruplardır.” şeklinde tanımladığı “isim grupları”ndan yalın haldeki ve -i hâlindeki (belirtme hâli) isimlerle oluşan isim gruplarına yalın ayak, baş açık, gözü kapalı, sütü bozuk gibi örnekler verir (1991: 29).

Kaya Bilgegil, isnat grubunu ayrı bir söz dizimi olarak değerlendirmez. “Türkçe Dilbilgisi” adlı kitabında belirtme gruplarından saydığı isim grupları için “Yalın veya çekim eki almış isimlerin; isim, sıfat ve fiillerle teşkil ettiği gruplardır.” diyen Bilgegil, isnat grubu sayabileceğimiz el açık, cep dolu, çenesi düşük, gözü kapalı, havası soğuk, hâtırası acı gibi ifadeleri de yalın hâldeki isimlerle oluşan ve -i hâlindeki (belirtme hâli) isimlerle oluşan isim gruplarına örnek olarak verir (2009: 160).

Hatiboğlu ise, “Tamlamalar” bölümünde “İyelik Ekiyle Kurulan Zincirleme Sıfat Tamlaması” olarak isimlendirdiği isnat grubu için “-li ekiyle kurulan zincirleme sıfat tamlamalarındaki tamlayanlar yer değiştirerek ve iyelik eki alarak bir tür zincirleme sıfat tamlaması kurarlar.” diyerek açıklamalı olarak şu örnekleri vermiştir: “açık elli adam” yerine “eli açık adam” (el-i açık adam), “keskin gözlü avcı” yerine “gözü keskin avcı” (göz-ü keskin avcı), “uzun saçlı kadın” yerine “saçı uzun kadın” (saç-ı uzun kadın) (1972: 28).

Karaağaç ise “Yapımlı Söz Öbekleri” genel başlığıyla incelediği isnat grubunu “kısaltma öbekleri” içerisinde değerlendirir. “Biri diğerine isnat edilen iki ad, isnat öbeğini oluşturur.” diyen Karaağaç, isnat grubunun ters dönmüş bir sıfat tamlaması olduğunu, ancak isim-fiil veya zarf-fiil grubundan kısaltmış olduğunu söyler (2012: 458).

Vecihe Hatiboğlu “Kelime Grupları ve Kuralları” adlı makalesinde ise “eli açık, eli sıkı, başı bağlı, gözü bağlı” söz dizimlerinin deyim olarak kullanıldığına işaret eder ve “Cümle hükmünde olmayan deyimlerin bir kısmı da sıfat olarak kullanılan ve iyelik eki almış olan şekillerdir.” ifadesine yer verir (1964: 226).

Hengirmen de Vecihe Hatiboğlu gibi isnat grubu örneklerini “Zincirleme Sıfat Tamlaması” olarak değerlendirmiştir (2007: 142).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, “Yapıları Bakımından Sıfatlar” bölümünde isnat grubu biçiminde olan sıfatlara değinirken “Bu gruptakiler, yalın veya iyelik eki almış kendisine isnat olunan bir adla yine kendisine isnat edilen bir sıfatın oluşturduğu ayak yalın, baş kabak, canı tez, gözü açık gibi kelime grubunun, cümlede sıfat olarak kullanılmasından oluşan türlerdir.” ifadesi ile isnat grubunun cümle içinde sıfat olarak kullanıldığına dikkat çekmiştir (2003: 359).

İsnat grubunun ters çevrilmiş bir sıfat tamlaması görünümünde olduğunu söyleyen Aktan, unsurlarının çekim eki almamasına rağmen birinci unsurun iyelik eki aldığını ve bu kelime grubunun kelime grubu içinde sıfat, cümle içinde ise zarf ve yüklem görevinde bulunabileceğini ifade eder (2009: 74).

Özkan ve Sevinçli, “kısaltma grupları” içinde “isnat grubu” ismini verdikleri kelime grubuyla ilgili olarak şu açıklamalarda bulunurlar: “Biri diğerine isnat edilen iki isim ögesinden meydana gelen kelime grubudur. Bunlar ters çevrilmiş bir sıfat tamlaması görünüşündedirler. İsnat grubunda, isnat edilen öge, kendisine isnat olunandan sonra gelir.” Baş açık, ayak yalın, gün aydın söz dizimlerini de isnat grubuna örnek olarak kullanmışlardır (2011: 109).

Buraya kadar araştırmacıların görüşleri sıralanmıştır. Konuyla ilgili Ergin ve Karahan’ın görüşleri doğrultusunda incelediğimiz metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır;

Gice tariki taze sünbül idi; gökde her biri encümün gül idi (95/201) “Gece yolu taze sünböldü, gökte yıldızın her biri güldü.”

Bakıcak aña hikmet Allah’ın ; ditredi cismi cümleten Şah’ın (163/787) “Ona Allah’ın hikmeti bakacak; padişahın bütün cismi titredi.”

O sözün dinleyince ru-siyehün; galib oldu celali yüzi şah’ın (176/913) “O siyah yüzlünün sözünü dinleyince, padişahın görkemli yüzü galip oldu.”

Bir nice virâneysi gezdi yayan; gözüne düş oldu o kunc-i nihân (91/952) “Bir nice viraneyi yayan gezdi; o gizli köşe gözüne rüya oldu.”

Zelzeledür beyt-i vücûda şarâb; beyt-i vücudı yakar eyler harâb (97/1010) “Şara vücut evine zelzeledir,vücut evini yakar harap eder.”

Misâl nâr-ı cehaletle münâfık;misâl şakayık gönlü kara alma (114/1178) “Örneğin cehalet ateşiyle münafık, örneğin deniz şakayığı gibi kara gönüllü alma.”

2.1.4.1. Cümledeki Görevi Yönünden İsnat Grubu

a) İsnat grubu cümlede özne olarak görev yapabilir.

Gice tariki taze sünbül idi; gökde her biri encümün gül idi (95/201) “Gece yolu taze sünböldü, gökte yıldızın her biri güldü.”

Gönli kara pend mi sonur bıkar; bâde-i gül-gûnı ider bi-nevâ (100/1017) “Kara gönlü öğüt mü usanır bıkar, gül kadeh gününü nursuz eder.

b) İsnat grubu cümlede yüklem olarak görev yapabilir.

Anuñ adı kostantiyye’dür; tahtıdur şah-ı al-i ‘Osman’ın (134/534) “ onun adı konstantiniyye yüce padişah Hz. Osman’ın tahtıdır.”

Aşıkıdur ol güzeller hanuñ;padişahlar kulı durur anuñ (142/605) “O güzeller padişahın aşığıdır,padişahlar onun kuludur.”

Gülşen-i Envar adlı eserde isnat grubunun cümlede yüklem olarak görev yaptığı duruma rastlanmamıştır.

2.1.5. Bağlama Grubu

Bağlama edatlarıyla yapılan kelime grubudur. Bağlama grupları konusunda şu görüşler öne çıkmaktadır:

Ergin, bağlama gruplarını “Sıralama bağlama edatları ile yapılan kelime grubudur.” şeklinde ifade etmiştir. Bağlama edatlarının “ve”, “ile” ve “ila” olduğunu ve sıralanan unsur ikiden fazla ise kullanılacak bağlama edatının ancak “ve” olabileceğini belirtir. Ergin, bağlama grubunun, kelime grupları arasında birliği en zayıf, yapısı en eğreti olduğunu söyler (1999: 379).

Nurettin Koç, Türk Dili dergisinde yayımlanan “Kelime Grubu Üzerine” adlı makalesinde bağlama grubunu kabul etmez. Bağlama grubu için “Bağlaç grubu diye bir grubun nasıl düşünüldüğü ise anlaşılır gibi değildir. Çünkü hiçbir bağlaç grubun sonunda yer almaz. Dolayısıyla grubun temel kurucu ögesi olamaz. Bu tür dizimler de isim grubudur. Bunlara dense dense bağlaçlı tamlama ya da bağlaçlı isim tamlaması biçiminde isim grubu denir.” ifadelerine yer verir (2001: 497).

Bağlama gruplarını “Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde tanımlayan Karahan, bağlama grubunun yapılışını şu şekilde gösterir:

- a) İsim unsuru+ bağlam edatı+ isim unsuru = bağlama grubu (babalar ile oğulları, olmak veya olmamak)
- b) İsim unsuru + İsim unsuru+ bağlam edatı + isim unsuru= bağlama grubu (ufak tefek, sinirli ve inatçı, dağ, deniz ve ova)
- c) Bağlam edatı + isim unsuru+ bağlam edatı+...= bağlama grubu (ne sevinç ne üzüntü, eli de ayağı da) (1999: 30).

Banguoğlu ise, bağlama grubunu “bağlam öbekleri” bahsinde ele almıştır. “Yargı öbeklerini bağlama işleyişleri bir yana, bağlamlar söz içinde aynı işleyişte iki veya daha çok kelimeyi bağlayarak bağlam öbekleri meydana getirirler.” diyen

Banguoğlu, bağlam öbeklerinin bazen deyim ve atasözleri olarak kullanıldığını şu örneklerle açıklar: Büyümüş de küçülmüş, hem kel hem fodul (2007: 510)

Kaya Bilgegil, “bağlaç grupları” adını verdiği bağlama grubunu “Aralarında toplayıcı yön (=cihet-i câmia’) bulunan terimlerin (=hadlerin) bir hükümle birleştirilmesi veya hükümlerin bir kavrama isnadı, bağlaç gruplarını meydana getirir.” cümlesi ile tanımlar. Bağlaç gruplarının nasıl oluştuğunu ayrıntılı bir şekilde izah ederken ilginç bir saptamada bulunmuştur. Bağlaç grubunun sadece bağlaçlarla yapılmadığını, bağlaçsız bağlaç gruplarının da olduğunu belirtmiş ve şu örnekleri vermiştir: (Ahmet, Hasan) Ankara’ya geldiler., Çocuk taşı (atıp) camı kırdı.(2009: 143).

Bilal Aktan, “İki ya da daha fazla isim unsurun kelime grubunun bağlaçlar ile oluşturduğu kelime grubuna bağlama grubu denir.” cümlesi ile bağlama grubunu tanımlar. Bağlama grubu oluşturan bağlaçları sırasıyla ele alır (2009: 58).

Eker ise, bağlama grubunu “En az iki eşit ögenin bir bağlama edatıyla oluşturduğu gruptur.” cümlesiyle tanımlar. Bağlama grubu kuruluşu 1’inci öge + bağlama edatı + 2’inci öge şeklindedir. Hem...hem, ne...ne tipindeki bağlama grupları ise yabancı kökenli bağlama gruplarıdır (2011: 434).

Özkan ve Sevinçli, bağlama grubunu “İki ya da daha fazla isimin sıralama, bağlama, karşılaştırma ve denkleştirme bağlaçları (ve, ile, dahi, ilâ, ya, yahut, veyahut, fakat, ama, değil, ya...ya, hem...hem, ne...ne, dA...dA vb.) ile oluşturduğu kelime grubudur.” cümlesi ile ifade eder (2011 :102).

Karaağaç ise hacimli bir dil bilgisi kitabı olan Türkçenin Dil Bilgisi adlı kitabında “Yapımlık Öbekler” genel konu başlığı altında bağlama grubunu şu şekilde tanımlamıştır: “Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla ad ögesinin veya cümlenin oluşturduğu söz öbeğidir.” Bu tanımdan sonra, bağlama gruplarını tek ögeli bağlama (Ali ile Ahmet, aşağısı ve yukarısı) ve çok ögeli bağlama (sebze, meyve, tuz, şeker ve bakliyat) olarak iki başlıkta ele alır (2012: 478).

Mehmet Özmen, bağlama grubunu “Bağlama grubu, iki kelime veya kelime grubunun bir bağlaçla birbirlerine bağlanmasıyla oluşur.” şeklinde tanımlar (2013: 80).

Bu açıklamalar ışığında metinde tespit edilen bağlama grupları şunlardır:

2.1.5.1. “ve” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Kökeni Arapçaya dayanan, Orta Türkçe devresinden itibaren Türk dilinin bütün sahalarında görülen (Hacıeminoğlu, 1974: 201) ‘ve’ edatı bazen iki kelimeyi bağlama görevi üstlenirken bazen de cümleleri bağlamaktadır. Bu bağlama grubuna Şah u Gedâ adlı eserde bir örneğe rastlarken, Gülşen-i Envâr adlı eserde rastlanmamıştır. Buna göre;

Çünkü bu halini ashâb gördi; tûbâ lehüm ve hüsnü me ‘âb didi (114/365) “Çünkü bu halini dost gördü, güzelliği, çok iyiliği ve güzele geri dönün dedi.”

2.1.5.2. “birle” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Metinlerde birle “ile” edatıyla kurulan yapılar genellikle edat grubu şeklindedir. Ancak “birle” edatının bağlama grubu örneğine rastlanmamıştır.

2.1.5.3. “u, ü, vu, vü” Edatlarıyla Yapılan Bağlama Grupları

İran Edebiyatının tesiri ile oluşan (Hacıeminoğlu, 1974: 201) ‘u’ cümle içerisinde ‘ve’ anlamı taşımaktadır. Açık hecelerden sonra ise ‘vu, vü’ şeklinde görülür. ‘u’ edatının bağladığı öğelerin her ikisi de Farsça veya Arapça olabileceği gibi biri Arapça biri Farsça da olabilir. “Nadiren, Hak visalin tilegenler tün ü küni (Divan-ı Hikmet H50/3d) cümlesinde geçen tün/kün gibi Türkçe kelimeleri bağladığı” (Güner, 2007: 21) bilinmekle birlikte metinde Türkçe kelimeleri bağladığı bir örnek tespit edilememiştir. ‘vü’ şeklindeki bağlama edatı ise incelediğimiz metinlerde en sık kullanılan bağlama edatlarından. Metinlerde tespit edilen örneklerden bazıları aşağıda gösterilmiştir;

u,ü

elifi birliğine şâhiddir; ehad ü hem Vahid ü Vâhid’dür (76/23) “Ekif harfi birliğine şahittir, birdir ve birdir ve birdir.”

Kimde kim nûr u fazl u kemâl ola; menziline mihr-misâl irişür (94/194) “Kimde ki nur ve üstün ve cömert olsun, evine örnek güneş erişir.”

İy haber ü fikr-i sahîh bu durur; ol padişâha zulm-i sârih oldı (115/373) “Ey haber ve gerçek fikir budur, o padişaha açık zulum oldu.”

‘Aşık u sâdik olana mutlak; visâl-i yâr ancak merhabâdur (128/481) “Aşık ve sadık olana gerçek,sevgiliye ulaşmak ancak merhabadır.”

Böyle diyüp o mest-i bezm-i elest;câm-ı nâmus u ‘ari şikest kıldı (149/659) “Böyle diyip o Allah’ın ruhları yarattığı zaman namus camını temiz ve kırılmış yaptı.”

Can u dilden anı esirgeyüp; ana yârânı dermân arardı (158/742) “Can ve gönülden onu esirgeyip ona yarasına derman arardı.”

İy garib ü âvâre didiler; kuşe-i mihnet içre bi-çare (171/859) “Ey garip ve avare dediler, dert köşesi içinde çaresiz.”

Satr-ı nâme şimşire benzedi; elif ü nun keman ile tire (179/932) “Ad sırası kılaca benzedi, elif ve nun keman ile oka.”

Nice bir furkat ü cefâ nice bir; nice bir hasret ü belâ nice bir (206/1184) “Nice bir ayrılık ve cefa nice bir, nice bir hasret ve bela nice bir.”

İy cihan halkına ma’bud olan; ekrem ü erhan ü şşefi’ ü vedud (208/1201) “Ey dünya halkına ibadet evi olan, ikram ve merhamet ve şefaatçi ve çok şefkatli olan.”

Ol nâr-ı fırak hakir ü harik ; ol fakir bahr-ı vifak garik (211/1332) “O ayrılık ateşine küçük ve harika, o fakire uygun denizi boğulmuş.”

Başlarını leyl ü nehâr çıkarup; halkı şâhidân-ı bahâr seyr ider (222/1337) “Başlarını gece ve gündüz çıkarıp halkı bahar şahidi seyredir.”

Ol ki şâm u seher mülâzım idi; gılzat itmek ana ne lazım idi (236/1464) “O ki ölüm ve tan ona bağlıydı, gılzat etmek ona ne lazımdı.”

Bahr-ı kerem âl-i resûl ü ali; vâli-i ‘uşşak-ı veli bin veli (147/1512) “Kerem denizi Resul’ü ve yüce, velinin oğlu veli oğlu Vali.”

Çok yemeği adet idinme gider; sana ahu’l-mevti dem ü lahm ider (153/1572) “Çok yemeyi adet edinme gider, sana ölüm ahı dem ve et eder.”

Muslih-i insan derd ü belâ olur; cân u dile mürşid-i cânân olur (159/1641) “İnsan iyileştiren dert bela sahibi olur, canıyla gönlüne gönül mürşidi olur.”

Derd ü belâ çekmek ile dâima; evliyâ bize hak yolunu açtı (161/1657) “Dert ve bela çekmekle daima evliya bize hak yolunu açtı.”

Sâlik-i Hak ile zindedür; zevki yeri suz u güdâzındadır (169/1743) “Hak yolunda giden zindedir, zevk yeri ve yanan yakanındadır.”

Âyine-i yezdân gün gibi ola; zahir ü bâtını yek-sân ola (171/1762) “Allah aynası gün gibi zayıf ve batını düz olsun.”

Ana kibr ü gurur eylemez mürûr; ‘ayn-ı ma’ânisi cümle nur olur (197/2042) “Ona kibir ve gurur eylemez geçer, mana gözü bütün nur olur.”

Ana nâr-ı sakar pençe açmış; nâle vü feryâdlâ halka bakar (205/2126) “Ona sakar ateşi pençe açmış, inilti ve feryatla halka bakar.”

Bir gün o bi-tâkat u bi-iktidâr; bi-ihtiyâr fahr-ı cihâna didi (225/2342) “O takatsiz ve iktidarsız bir gün, ihtiyarsız dünya övgüsüne dedi.”

Alem-i ma nide nebiyü’l-enâm; kendü müdam ü irşad ider idi (228/2372) “Mana aleminde peygamberler peygamberi, kendi devam eden ve doğru yolu gösterirdi.”

Gözleri cân harmanunun ateşi; ayine-i ruh u ruh-ı meh-vesi (230/2399) “Gözleri can harmanının ateşi, ruh gözü ve ruh meyvesi.”

Tâ’ate yâr ol dil ü cânı uyar; huzur-ı bedeni ihtiyâr kılma (235/2451) “İbadete yar ol gönülve canı uyar, beden huzurunu ihtiyar kılma.”

Ma ‘nileri hattla mesturdur; perde-i ismetde tûr u hûrdur (275/2867) “Manileri yazıyla örtülmüştür, günahsızlık perdesinde dağ ve güneştir.”

Nazm-ı kitâb az gerek ü öz gerek; hakka yarar halka yarar söz gerek (273/2851) “Kitap düzeninde az gerek ve öz gerek, hakka yarar halka yarar söz gerek.”

Zâhir u bâtında nice sır didüm; lâzım olan sözleri bir bir didüm (279/2912) “Gerçek ve batıl olanda nice sır var dedim, lazım olan sözleri bir bir dedim.”

vu, vü’

Yir ü gök anı ma'bud eyleyüp; biri rükû ' vü biri sücûd eyler (83/91) “Yer ve gök onu tapınak eyleyip biri rüku ve biri secde eder.”

Ben za 'if ü 'âsî vü 'âk bilürem; bende rahmete istihkak yokdur (89/145) “Ben zayıf ve asi ve sarhoş bilirim, bende rahmete hak eden yoktur.

Adı ümmi vü 'âlim ü dâna; mu 'cizât oldı ümmiliği ana (92/168) “Adı anne ve alim ve bilen, mucizeler oldu anneliği ona.”

Ervâh yollarında kamu turdı; cennet açıldı vü tamu yapıldı (97/215) “Canlar yollarında halkın hepsi durdu, cennet açıldı ve cehennem yapıldı.”

Alnı ser-name-i seha vü ata; mevc-i bahr-i safa çin ebrusı (146/636) “Alnı baba ve cömertlik mektubu; safa denizinin dalgası çin ebrusudur.”

İy âşina-yı 'alem-i 'ışk didi; mübtelâ-yı belâ vü hemdem-i 'ışk (177/916) “ Ey aşk dünyasının kuş yuvası, dertli ve sıkıntılı aşk arkadaşı”

Ekrem olan kimsenin ekremi; i'lami vü irhami vü i'zami (21/218) “Pek cömert kimsenin cömertliği ve yükselmesi ve kibarlığı büyültülmesi.”

Gazilerün serveri vü hem-seri; merd-i huda mülk-i velayet eri (56/590) “Gazilerin boyu ve arkadaşı, mert olan Allah'ın mülk sahibi eridir.”

Arnavudun hâsları vü begleri; nesl-i kadim-i begleri (61/642) “Arnavudun hasları ve beyleri, kadim neslinin beyleri.”

Gussa vü enduhı feramuş olur; mansıbla nişi anuñ nuş olur (185/1916) “Keder ve üzüntüsü unutulur, onun iğnesi makam ile tatlı olur.”

Bari anuñ razvasına vari gör; nale vü efganla yalvarı gör (195/ 2016) “Bari onun ağacı benzerdir, inleme ve ızdırıp ile haykırarak yalvaranı gör.”

Ol kişinüñ şeyh-i mübarek o dem; gözni yumdurdı vü hem açdırdı (217/2262) “O kişinin mübarek şeyhi o dem, hem gözünü yumdurdurdu ve hem açtırdı.”

2.1.5.4. “dahi/dahi/ Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Türkçede kullandığımız ‘dahi’ edatı gibi kuvvetlendirme işleviyle karşımıza çıkar. Tek başına kullanıldığında ‘ve, de’ anlamları taşır, ‘hem’ ile kullanıldığında ‘hem de’, ‘ya’ ile kullanıldığında ‘veya, yahut ve ya da’ anlamları taşır (Aktan, 2006). ‘dahi’ edatı metinde genel olarak cümleleri bağlama görevindedir. Bazı örneklerde kelimeleri bağladığı da tespit edilmiştir. Buna göre;

Şâh-ı rusûl olaydı ‘Ömer didi; bir dahi halka peygamber gelse (108/310) “Resulpeygamber olsaydı Ömer dedi, biri de halka peygamber gelse.”

Hemîşe biri dahi yârânı; ‘aşıkına cânânı zem ide (195/1081) “Daima biri de yaranı aşığına sevgilini kötülese.”

Cân gibi anı makbul eyledüm; ol şimdi dahi musahibümdür (235/1458) “Can gibi onu makbul eyledim, o şimdi de musahibümdür.”

Birisi dahi feth-i kelâm itdi; bir hoş hikayeti i ‘lâm kıldı (239/1495) “Birisi de kelam fethi etti, bir hoş hikayeyi bildirdi.”

Bir za ‘ifü’l-hâl var idi didi; anda âha dahi mecâl yog idi (244/1539) “Bir zayıf hal vardı dedi, onda ah etmeye de takati yoktu.”

Sagdur şimdi dahi ‘aşıkdur; bana ma ‘şûk olursa layıktır.(247/1569) “Sağdır şimdi de aşıktır, bana sevgili olursa layıktır.”

Biri dahi eger nâgâh didi; Geda’yı anar ise bir dahi şah (258/1663) “Biri de eğer ansızın dedi, Geda’yı anarsa bir de padişahı.”

Günde bin kerre görse cânânı bir dahi cânı görmege iver (272/1793) “Günde bin kere görse sevgilisini bir de canu görmeyiver.”

Encüm yüzün kimseler görmez idi; ‘âlem gözin dahi açmamış idi (12/124) “Yıldız yüzünü kimseler görmezdi, dünya gözün de açmamıştı.”

Bu dünyâda bizi eşkiyâ yakdı; bir dahi rûz-ı cezâ yanmayalım (33/337) “Bu dünyada bizi eşkiya yaktı, biri de elmas denizinde yanmayalım.”

Râ gibi eğriyi kenâra atar; mâh-ı nev ise dahi nazar itmey (61/637) “Ra harfi gibi eğriyi kenara atar, yeni aysa da nazar etmez.”

Eğer zalim ü bî-dîn olur ise; kulları dahi ana taklid ider (80/837) “Eğer zalim ve dinsiz olursa, kulları da onu taklit eder.”

Şehr-i şeri atde olan merdi pâk; nefsi itini dahi helâk eyler (86/900) “Şeriata uygun olan merdi temiz nefsi itine de helak eyler.”

Mâlik ise dâhi bütün ‘âleme; adama kâr-ı zarûridür ecel (100/1041) “Malikse de bütün dünyaya, adama zaruri kârdır ecel.”

Biri dahi mü’mini incitmeye; gönlünü agrıtmaya açıtmaya (138/1416) “Biri de mümini incitemeye gönlünü ağrıtmayı acıtmayı.”

Kendü veli olduğunu saklamaz; kimse dahi anı veli anlamaz (190/1971) “Kendi veli olduğunu saklamaz, kimse de onu veli anlamaz.”

2.1.5.5. “çü/çün/çünkü/çünkü ” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Çünkü ol nur-ı pake gözin açdı; yüzün müşteri ayagina sürdi (98/229) “Çünkü o nurlu pak gözünü açtı, yüzünü müşteri ayağına sürdü.”

Çünkü o genc-i penâhı buldı; bir gaddar nice hanesin deldi (113/359) “Çünkü o sığınan genci buldu, bir gaddar nasıl evini deldi?”

Nâm-ı şirin’i çünkü yâd itdün; Ferhâd lazım oldur ki anıla (144/618) “Şirin’in namını çünkü yad ettin, Ferhâd lazım olduğunda anılır.”

Çünkü Gedâ mecnun-ı ışk oldu; niceler derdine devâ aradı (196/1090) “Çünkü Geda aşk mecnunu oldu, nicelerin derdine deva aradı.”

Çün Gedâ şâhdan vefâ gördi; Hakk’a şükr eyleyüp sefâ sürdi (215/1269) “Çünkü Geda padişahdan vefa gördü, Allah’a şükredip sefa sürdü.”

Çünkü bu halini anuñ gördüm; aglayup yüzüne yüzüm sürdüm (235/1456) “Çünkü bu onun halini gördüm, ağlayıp yüzüne yüzümü sürdüm.”

Çü sen melegün cümle ma’lumıdur; ma’nisi es-sahiyyü mamelekün (241/1513) “Çünkü sen meleğin bütün muğlurusun, sahih olan meliklerin manisidir.”

Çün pirehenden sinesi berk urdu; sinesi berkı ‘âlemi hark itdi (250/1596) “Çünkü gömlekli göğsü ne sağlam vurdu, sağlam göğsü dünyayı yaktı.”

Çün ol şâh hastaya yakın geldi; iy şâh hasbeten li’llah didi (254/1634) “Çünkü o padişah hastaya yakın geldi, ey padişah hasbeten lillah dedi.”

Çünki o bahr-ı kemal tuhur itdi; rical cuy gibi geldi akışdı (44/464) “Çünkü o cömertlik denizini bulut parçası etti, adamlar nehir gibi geldi akıştı.”

Hamesi miftah kilidi seha; çü namesi mazluma şem-i hüda (58/604) “Kalemi miftah kilidi cömert, namesi mazluma çünkü Allah mumudur.”

Nitekim şem-i din uyandım çünkü; hatırıma gelmedi hazin kaldım (67/699) “Nitekim din mumu eşliğinde uyundım çünkü hatırıma gelmedi hüznü kaldım.”

Her varaki siper-i ankebut çün; kalb-i arayışdür ki onda şub yoğ(75/786) “Her sayfa koruyucu ankebüt suresi çünkü süslü kalbi ki onda şub yok.”

Ehl-i salât çünkü hüçûm eyledi; heman ehl-i lât lâ gibi yog oldu (146/1502) “Salat ehli çünkü hüçûm eyledi hemen lat ehli la gibi yok oldu.”

Çünkü namâzını edâ eyledi; hağğa niyâz itdi du ‘â eyledi (158/1631) “Çünkü namazını eda etti, hakka niyaz etti dua etti.”

Çün evliyâ bu temâşâyı görür;mâ ‘il olur cânib-i hağdah yanâ (205/2129) “Çünkü evliya bu ibretliği görür , ehil olur haktan yana olur.”

Çünkü bu ahvali görür ehl-i râz;kâr-ı menâhiden ihtirâz ider (213/2219) “Çünkü bu halleri görür sır ehli, haram maldan sakınırdı.”

Çünkü bu gözden dile âteş düşer; aklı şaşar hayreti başdan aşar (219/2284) “Çünkü bu gözden gönüle ateş düşer, aklı şaşar hayreti baştan aşar.”

Çak bu kıadr çünkü seversin beni; o muhabbet seni benden ayırmaz (226/2354) “Varlık bu değerde çünkü seversin beni, o muhabbet seni benden ayırmaz.”

2.1.5.6. “hem... hem” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Gedâ bu ne küstaklık durur ki; hem seve Şâh’ı hem ifşa ide (177/918) “Geda bu ne küstaklık ki hem sever padişahı hem ifşa eder.”

Bu hem müsrif ü hem bi-edeb didi; ‘aceb halka nice şeyh olabilir (126/1295) “Bu hem israfçı hem edepsiz dedi, acaba halka nasıl şah olabilir?”

2.1.5.7. “ne... ne” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Korkarın kim rakîb ide igvâ; ne cefâ idesin bana ne vefâ (191/1048) “Korkarım ki rakip etse azdırma, ne cefa edersin ne vefa.”

Ya var ola ya yoğ ola bi cihân; kendüye ne faide var ne ziyân (16/165) “Ya var olsun ya yok olsun bir cihan, kendine ne faydası var ne zararı.”

2.1.5.8. “ammâ” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Devrânun fuzalâsından idi; ammâ anun adı Gedâ idi (145/627) “Devranın bilginlerindendir ama anun adı Gedaydı.”

Söyledi amma ki şekerler yedi; ahsen-ı vechile o halka didi (240/2505) “Söyledi ama ki şekerler yedi güzel sözle o halka söyledi.”

2.1.5.9 “bâri” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Bu bahaneyle bâri ben her an; nam-ı şahı vird-i zeban ideyin(170/850) “Bu bahaneyle bari ben her an, dille devamlı yapılan dua ile padişah namı edin.”

Bâri anuñ razvasına vari gör; nale vü efganla yalvarı gör (195/ 2016) “Bari onun ağacı benzerdir, inleme ve ızdırıp ile haykırarak yalvaranı gör.”

2.1.5.10 “ger/gerçi” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Gerçi pehlûden alur ol lezzet; beden-i dilbere siklet virür (243/1528) “Gerçi yanından alır o lezzet, sevgilinin bedenine ağırlık verir.”

Gerçi bu bostân zuhûr eyledi; her kişiden sakladı nihân itdi (198/2054) “Gerçi bu bostan zuhur etti, her kişiden sakladı gizledi.”

2.1.5.11 “ile” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Satr-ı nâme şimşire benzedi; elif ü nun keman ile tire (179/932) “Ad sırası kılaca benzedi, elif ve nun keman ile oka.”

Gitdüginde anuñ kararı gitdi; anuñ sabr ile ihtiyarı gitdi (271/1787) Gittiğinde onun kararı gitti,onun sabrı ile ihtiyarı gitti.”

Eger tohum-ı dalâlet ekersen, sana belâ ile ‘ukubet yeter (133/1366) “Eğer doğruluk tohumu ekersen sana bela ile azap yeter.”

Meger şeyhün kapusunda var idi;bir bakar ile bir har-ı bi-hüner (186/1928) “Meğer padişahın kapısında vardı, bir bakan ile bir hor hakir hünersiz.”

2.1.5.12. “ki/kim” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

‘Anuñ muti’ aña devlet ola ki;anuñ şefi’ gibi şâhı ola. (94/189) “Onun itaat edeni ona devlet ola ki onun şefaathedeni gibi padişahı ola.”

Bu dehrun hak kim yüzi suyudur; gözin şehrün gözi kapılarıdır (135/541) “Bu dünya hak ki yüzü suyudur, gözün şehrin gözü kapılarıdır.”

Kelimatun misal-i ab-ı hayat ki bu Hızır-ı cana necat virdi(143/613) “Kelimenin örneği su ki bu Hızır-ı cana kurtuluş verdi.”

O mecnun u vâlin ü Şeyda ki;derd-i işkuñ esiri yani Geda (166/821) “O mecnun şaşakalmış, deli divane olmuş ki dertli aşık yani Geda.”

Bu mahalde Gedâ-yı kûy-ı nigâr; kim ‘alemün güzelliği var gördi (223/1346) “Bu manada köy resimli Geda’yı kim gördü ki onda alemin güzelliği var.”

‘Aşıka bu haftada bir yiter ki; kuyında dil-berün zahir ola (236/ 1465) “Aşığa bu haftada bir yeter ki, yolunda sevgilinin şüpheci ola.”

Hiç ola mı ki Geda gamdan öle; çünkü aña dehenün zikri candur (261/1695) Hiç olur mu ki Geda gamdan ölür çünkü ona ağzın zikri candır.”

Kimi zevk-i vuslata iledür kim; ardınca anuñ furkati biledür (282/1885) “Kimi vuslatı zevki iledir ki sonrasında onun ayrılığını bilmelidir.”

Vay aña izzetini bilmedi kim;devletinün kıymetini bilmedi (25/256) “Vay ona değerini bilmedi ki devletinin kıymetini bilmedi.”

Yerde vü gökte ne var hep sen ki yerde senün çarh-ı mezheb senün (32/335) “Yerde ve gökte hep sen varsın ki yerde senin mezhep çarkı da senin.”

Bu müslümanlığı muttasıl gör kim; buncayıl toprağın altında yatur (39/409) “Bu müslümanlığı kavuşanı gör ki; bunca yıl toprağın altında yatar.”

Lezzet-i vuslat gibi candan leziz; ki her ne dersin dahi andan leziz (51/528) “Vuslat lezzeti gibi candan leziz ki her ne dersin dahi ondan leziz.”

Ol âdeti biz sevmeziz ki,halkun sebeb-i gafleti kim ola didi (85/892) “O adeti biz sevmeyiz ki halkın gaflet sebebi kim olsa dedi.”

Ehl-i tarikat ki güzel itdiler; ayn-ı tetebu la nazar itdiler.(87/924) “Tarikat ehli ki güzel ettiler, tetbik eden gözle nazar ettiler.

Bendeye hulk-ı hasen kâr olur kim; ‘izzet-i sultana sezâ-var olur (122/1260) “Kula ,güzel ahlağı kâr olur ki cömertler sultanına uygun olur.”

Taleb-i ma’rifet kimde ki ola; merd-i Hüda ‘akıbet perver olur (167/1721) “Marifet talebi kimde ki Hüda adamı nihayet besleyen olur.”

Şeyhe halkın sözi tarir olur ki; mertebesine göre ta’bir olur (182/1879) “Padişaha halkın sözü tarir olur ki mertebesine göre anlatım olur.”

2.1.5.13. “meger/ meger ki” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Meger anuñ ‘ameli olmuş idi; eli kamçı urmaktan ağırurdu (216/1284) “Meğer onun ameli olmuştu, eli kamçı vurmaktan ağırdı.”

Gül-i ahmer küle dönmüş idi; meger beşzinün kanı gitmiş idi (252/ 1615) “ Kırmızı güller küle dönmüştü,meğer yüzünün kanı gitmişti.”

Meger günün gicesi bir dem irdi; ugrının günü togrının gicesi (262/1703) “Meğer günün gecesi biraz verdi, uğurunun günü doğrunun gecesi.”

Meger vecde varıp raları düşmüş; nun lamları koltuğuna girmiş (5/43) “Meğer dalgınlığa varıp raları düşmüş, nun ve lam harfleri koltuğuna düşmüştür.”

Ol beglerinün biri mahl meger; bir şecerün ucunu sehl kesdi (83/869) “O beylerinin biri kıtlıktan meger, bir ağacı kolay kesti.”

Şeyhün kapusunda var idi meger ;bir bakar ile bir har-ı bi-hüner (186/1928) “Padişahın kapısında vardı meğer, bir bakan ile bir hor hakir hünersiz.”

2.1.5.14. “niteki/ nitekim” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Burak anuñla tayy-ı mekan kıldı; nitekim ‘ışk ile dil-i uşşak (96/212) “At onunla atlama mekanı kıldı, nitekim aşk ile gönül aşıkları.”

Nola kanber arduca yürise; nitekim ruz-ı nevrüz ile şeb ((118/401) “Hz.Ali’nin sadık,vefakâr kölesi nitekim nevrüz günü gece ardınca yürüse.”

Vadi-yi gamda nitekim Mecnun; damen-i hüznü komaya her nun (130/499) “Nitekim gam vadisinde Mecnun, her nun hüznün eteğine konmaya.”

Âdem olur mazhar-ı ‘ilm ü kemâl; niteki enhara vücud-ı cibâl (16/157) “Hz. Adem gösterişli,değerli ilim, nitekim nehirler, varlık dağlarıdır.”

Yüz karası ile ehl-i günâh; çağırışlılar niteki zag-ı siyâh (19/189) “Yüz karasıyla günah ehli bağırırlar nitekim siyah karga gibi.”

Haşre degin niteki şems-i duha; pertev-i irşadı reh-nüma olur (47/487) “Haşre değin nitekim duha denizi, doğru yolu gösteren ışıhta yol gösteren olur.”

2.1.5.15. “sanki” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Cümleten eşcâr ‘üryân kaldı; sanki divâne-i gam-ı canân (126/458) “Bütün ağaçlar çıplak kaldı, sanki sevgilinin gam defteri.”

Güller mihr ü mahuñ misalidür; sanki karanfüller Merih’dür (220/1321) “Güller güneş ve ay misalidir, sanki karanfiller gezegendir.”

‘Aynı ile şehir’i ruhi’l-emin; sanki anun meddi ‘asa-yı Nebi (10/102) “Gözü ile güvenilir ruhtur, sanki onun uzunluğu Peygamberin asası gibidir.”

Üzüñ sanki pelidüñ kurusudur; iki budak yerine benzer gözün (112/1161) “ Üzün pelidin kurusudur; iki budak yerine gözüne benzer.”

2.1.5.16. “ancag/ancak” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Takatım yok kim du’a-yı devletin işitdürem; görsem ol Şah’ı heman ancak dehânım deprenür (256/1647) “Devletin duasını işitmeye takatım yok ki ancak o Padişahı hemen aklım kıpırdar.”

‘İzzet ise na-gehân olur ancag; şâhların şâhı hudâ-yı cihân (50/524) “Cömertlikse birden bire olur ancak padişahların padişahı dünya tanrısıdır.”

2.1.5.17. Bağlama Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu

Bağlama grupları aynı görevde bulunan iki kelimeyi bağladığı için hemen hemen bütün kelime grupları içinde yer alır.

a) Bağlama grupları sıfat tamlamalarında niteleyen unsur olan sıfatları bağlayabileceği gibi nitelenen unsur olan isimleri de bağlayabilir. Buna göre;

Ruy-ı bahre zinet ü fer virmiş ol;fi'l-mesel hâl-i 'arız-ı dilber (140/579) “ Tunç denizi parlak ve süslü, benzer hareket sevgilinin yanağının hali.”

İy garib ü âvâre didiler; kuşe-i mihnet içre bi-çare (171/859) “Ey garip ve avare dediler, dert köşesi içinde çaresiz.”

Mübtela vü esir-i bend ü bela;şâh-ı iklîm-i 'ışk ya'ni Geda (188/1018) “Dertli ve esir bağı ile belası,ülke padişahı aşkı yani Geda”

Ol nâr-ı firak hakir ü harik ; ol fakir bahr-ı vifak garik (211/1332) “O ayrılık ateşine küçük ve harika, o fakire uygun denizi boğulmuş.”

Ol elif-i câna hezar aferin; evvele vü ahire bâlâ-nışin (42/436) “O gönül elifi bülbül aferin evvelin ve ahirin yüksek oturandır.”

Adil u deryâ-dil ü ehl-i sükun; kamil ü sahib-hüner-i zü'fünın (57/592) “Adil olan gönül denizi ve sükun ehli, ilimler ve hüner sahibi,kamildir.”

Bu iber ü mu teber ü muhtasar; ehl-i nazar kısmına eser eyler (83/863) “Bu kısa balta ve iğneler mi nazar ehlini esir eyler?”

Himmet-i şahan gibi âli vü hûb;şiret-i hûbân gibi kutu-l kulûb (95/987) “Şahlar gayreti gibi yüce ve güzel, güzeller güzeli gibi kalpler dönencesi.”

b) Bağlama grupları birleşik fiil gruplarında isim unsurlarını birbirine bağlayabilir.

Böyle diyüp o mest-i bezm-i elest;câm-ı nâmus u 'ari şikest kıldı (149/659) “Böyle diyip o Allah'ın ruhları yarattığı zaman namus camını temiz ve kırılmış yaptı.”

Diyar-ı gurbete âhum gibi çıkup gitdüm; figanlar ile o cân u cigerden ayrıldum (182/968) “Gurbet diyarından dostum gibi çıkıp gittim, çılgınlarla o sevgiliden ve ciğerimden ayrıldım.”

Muslih-i alemdür e hayrû'l-beşer; taşı dahi vuslatı rengin ider (228/2380) “İnsanın hayırlısı dünyayı iyileştiren; taşı da kavuşma rengi eder.”

Çok yemegi adet idinme gider; sana ahu'l-mevti dem ü lahm ider (153/1572) “Çok yemeyi adet edinme gider, sana ölüm ahı dem ve et eder.”

c) Bağlama grupları edat grubunun birinci unsuru olan isim unsurlarını birbirine bağlar.

İy peri cevr ü cefân ile bizi korkutma;gam-ı ışk adem olana gönül eğlencesidür (151/685) “Ey peri haksızlık ve çileyle bizi korkutma, aşk gamı insan olana gönül eğlencesidir.”

Bari anun razvasına vari gör; nale vü efganla yalvarı gör (195/ 2016) “Bari onun ağacı benzerdir, inleme ve ızdırıp ile haykırarak yalvaranı gör.”

2.1.5.11. Cümledeki Görevi Yönünden Bağlama Grubu

Bağlama grupları cümle içerisinde özne, nesne, tümleç ve yüklem olabilir.

a) Bağlama grubu cümlede özne görevinde bulunabilir.

Çünkü o şems-i dini âyân gördi;heman zühre defini yire çaldı (98/226) “Çünkü o din güneşini apaçık gördü, hemen zühre defini yere çaldı.”

Bir senün gibi emir-i kelam yok; ilm ü fazl ile vacibü'l-ikram (154/713) “Bir senin gibi kelam emri yok, ilim artması ile ikram edilmesi gereken.”

İy garib ü âvâre didiler; kuşe-i mihnet içre bi-çare (171/859) “Ey garip ve avare dediler, dert köşesi içinde çaresiz.”

Satr-ı nâme şimşire benzedi; elif ü nun keman ile tire (179/932) “Ad sırası kılaca benzedi, elif ve nun keman ile oka.”

Tokuşa tağ tağa ola hep heba; zir ü zeber ola zemin ü sema (17/177) “Değiş tokuşta dağ dağa hep yazık olsun,alt ve üst zemin ve gökyüzü olsun.”

Kudretinün katresi bahr-ı revan; hikmetinün zerresi şems ü cihân (21/212) “Gücünün damlası akıcı deniz, bilgisinin zerresi güneş ve dünya.”

Eyyâ hâlık-ı kevn ü mekân;’âleme sultan-ı selâtin olan (32/333) “Günler varlık ve mekan yaratıcısı, dünyaya sultanlar sultanı olan.”

Çünkü o bahr-ı kemal tuhur itdi; rical cuy gibi geldi akışdı (44/464) “Çünkü o cömertlik denizini bulut parçası etti, adamlar nehir gibi geldi akıştı.”

b) Bağlama grubu cümlede nesne görevinde bulunabilir.

Padişahlığa erzânı oldur; anun zeval ü noksanı yokdur (78/45) “Padişahlığa pek ucuz oldur, onun kusuru ve noksanı yoktur.

İy âşina-yı ‘alem-i ‘ışk didi; mübtelâ-yı belâ vü hemdem-i ‘ışk (177/916) “Ey aşk dünyasının kuş yuvası, dertli ve sıkıntılı aşk arkadaşı”

Hakk’ı vü Resul’ı Geda zikr idüp; maksadın namesinde eda kıldı (189/1024) “Allah ve peygamberi Geda zikredip, maksadının adında eda kıldı.”

Gördi yatur çubbe vü destarı yok; talib-i dünya ile bazarı yok (91/953) “Gördü ki yatar çübbesi ve tülbenti yok, dünya talibiyle pazarı yok.”

Kesret-i ünvân u gınâ-yı kesir; fakir ma ni yüzünde seni kırdı (99/1028) “Unvan bolluğu kırılmış zenginliği fakir mani yüzünden seni kırdı.”

Alet-i cürmü günah zâhirdür; mezbele vü cife-gâh bâtındur (104/1084) “Dünya suçu, günahı çoşkundur, süprüntü yeri ve cefa yeri gizlidir.”

c) Bağlama grubu cümlede dolaylı tümleç görevinde bulunabilir.

‘Aşık u sâdık olana mutlak; visâl-i yâr ancak merhabâdur (128/481) “Aşık ve sadık olana gerçek, sevgiliye ulaşmak ancak merhabadır.”

Kevn ü mekan katresinde gark olur; iki cihan zerresinde gizlenür (131/505) “Varlık ve mekan damlasında, iki cihan zerresinde gizlenir.”

Can u dilden anı esirgeyüp; ana yârânı dermân arardı (158/742) “Can ve gönülden onu esirgeyip ona yarasına derman arardı.”

Anuñ ah u zarına guş uran; bu yarine dir irişmez idi (253/1620) “Onun ah ve zararına kulak vuran, bu sevgilisine dir erişmezdi.”

Yerde vü gökde olan ehl-i recâ; dest-i du'âsını saña uzadır (29/293) “Yerde ve gökte olan ümiy ehli, el duasını sana uzatır.”

Yerde vü gökte ne var hep sen ki yerde senün çarh-ı mezheb senün (32/335) “Yerde ve gökte hep sen varsın ki yerde senin mezheb çarkı da senin.”

Ayine-i kalbi degil renk yetire; pister ü bâlini renk turâbile (92/956) “Kalp gözü değil renk yetirsin, yatak döşek ve koltuğa renk tutturabilse.”

Andaki tig-i ecel üryân olur; pir ü civân kendüye yeksân olur (113/1168) “Ondaki ecel kılıcı çıplak olur, ihtiyar ve genç kendine düz olur.”

ç) Bağlama grubu cümlede zarf-fiillerle birlikte kullanılıp zarf tümlecini oluşturabilir.

Başlarını leyl ü nehâr çıkarup; halkı şâhidân-ı bahâr seyr ider (222/1337) “Başlarını gece ve gündüz çıkarıp halkı bahar şahidi seyrederek.”

Meger vecde varıp raları düşmüş; nun lamları koltuğuna girmiş (5/43) “Meğer dalgınlığa varıp raları düşmüş, nun ve lam harfleri koltuğuna düşmüştür.”

d) Bağlama grubu cümlede yardımcı fiil yardımıyla yüklem görevinde bulunabilir.

Sirâc-ı din-i mübin olan resul-i emin’ün mi’rac-ı berinlerinün hikayeti vü rivayetidir ‘Aleyhi’s-selamu ve’l-ikram ila yevmü-l kıyam (94/) “Emin Peygamberin pekkin miracının hikayesi ve rivayetidir Allah’ın selamı ve ikramı onun üzerine olsun.”

Bir alay bi-mezâk u zen-pare; bir alay derd-mend ü bi-çare (127/472) “Bir alay zevksiz ve zampara, bir alay ders sahibi ve çaresiz.”

İy âşina-yı ‘alem-i ‘ışk didi; mübtelâ-yı belâ vü hemdem-i ‘ışk (177/916) “Ey aşk dünyasının kuş yuvası, dertli ve sıkıntılı aşk arkadaşı”

İy cihan halkına ma’bud olan; ekrem ü erhan ü şefi’ ü vedud (208/1201) “Ey dünya halkına ibadet evi olan, ikram ve merhamet ve şefaateci ve çok şefkatli olan.”

Bismi'llahi'r-rahmani'r-rahim; Kafele-i 'ilm-i 'alim ü hakim (1/1) “Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla ilim kafilesi alim ve hakimdir.”

Ana mihr gibi halk eli irmez; nûr-ı basit evveli vü ahiri (190/1972) “Ona güneş gibi halk eli ermez, basit nuru evvel ve ahirinde.”

Bir pir-i târik-i Hüdâ var idi; mürşid-i mevlâ vü delil-i Hüdâ (206/2137) “Biir Allah yolunda pir vardı Allah mürşidi ve Allah delili.”

Sâlik-i Hak ile zindedür; zevki yeri suz u güdâzındadır (169/1743) “Hak yolunda giden zindedir, zevk yeri ve yanan yakanındadır.”

2.1.6. Edat Grubu

Bir isim ve bir çekim edatından oluşan kelime grubudur. Cümle içerisinde sıfat ve zarf görevinde bulunabilir. Bu kelime grubu için araştırmacılar şunları söylemiştir:

Ergin, edat grubunu “Bir isim unsuru ile bir son çekim edatının meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde tanımlar ve şu açıklamayı yapar: “İsim unsuru önce, son çekim edatı sonra getirilir. İsim unsuru zamir veya isim olmasına ve edatın cinsine göre, son çekim edatları bahsinde belirttiğimiz çeşitli hallere girer ve çeşitli çekim ekleri alır. Edat ise tabîî, grubun eksiz, değişmez unsuru olarak kalır. Edat unsuru daima tek kelime halindedir.” (1999: 396).

Karahan, edat grubunu “Bir isim unsuru ile bir çekim edatından kurulan kelime grubudur.” şeklinde tanımlar. Çekim edatının daima sonda bulunması gerektiğini söyleyen Karahan, edat grubunun cümle içinde sıfat, zarf ve isim görevinde bulunabileceğini belirtir (1999: 28).

Karahan, “Sonra, Önce Kelimelerinin Edat Kategorisi İçerisindeki Yeri” adlı makalesinde “sonra” ve “önce” kelimelerinin anlam ve kullanım özelliklerinin dikkate alınması gerektiğini, sonra ve önce kelimelerinin söz içinde daima edat olmadığını vurgulamıştır. Makalesinde bu kelimelerin neden bütün cümlelerde edat sayılmaması gerektiğini şu maddelerle açıklamıştır:

- 1- İsimlerle çekim edatları arasına anlamlı veya görevli herhangi bir kelime veya kelime grubu giremez.

O, benden önce geldi./ O, benden bile önce geldi. O halde burada “önce” kelimesi edat değil zarftır.

2- Çekim edatları önlerine nitelik ve derece bildiren bir kelime / kelime grubu alamazlar.

Arkadaşım senden sonra geldi. / Arkadaşım senden çok sonra geldi.

3- Çekim edatlarıyla kurulan edat gruplarında tekrarlanan kelime tasarrufu mümkün değildir. Yani senin ile de /için de denilemez. Oysa “Bu, senden sonra da, önce de böyleydi.” cümlesi bu kurala aykırıdır.

4- “Sonra” ve “önce” kelimelerinin edat olabilmesi için zaman, yer, sıra anlamlarını kaybetmeleri gerekir. “Hâlbuki gitmeden önce söylemeliyim.” cümlesinde önce kelimesi zaman anlamını kaybetmemiştir.

Zaman, yer, sıra anlamlarını kaybetmiş ya da mademki, eğer, göre yerine anlamları barındıran “sonra” ve “önce” kelimeleri ise edattır. Örneğin: Siz istedikten sonra ben niçin yapmayayım. Bu cümlede sonra kelimesi “mademki istiyorsunuz” anlamı taşıdığı için edat görevindedir (2007: 39-48).

Eker ise, edat grubunu tanımlarken “Bir ad soylu sözcüğün, yalın durumda ya da yaklaşma, uzaklaşma ilgi durumu eklerinden birini alarak, bir son çekim edatına bağlanmasıyla oluşturduğu gruptur.” cümlesine yer verir. Ad ögesi+ durum eki+ son çekim edatı kalıbında oluşan edat grubunun isim unsurunun, yalın halde de bulunabileceğini belirtir (2011: 430).

Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel’in ortak çalışması olan “Sözcük Türleri I” adlı kitapta edat yerine “ilgeç” terimi kullanılır. Bu çalışmada edat grubu şu şekilde tanımlanır: “İlgeçler, ad ve adıllarla birlikte çoğu kez tamlama biçiminde kullanılır; bu tamlamaya ilgeçli tamlama denir: ev için, adam gibi, masa kadar.” (1976: 134).

Günay Karaağaç, edat gruplarını ele alırken kendine özgü bir tasnif yapmıştır. Edat gruplarını “kısaltma grupları” içerisinde değerlendirir. Gerekçesini de “Bu öbeklerde, bir eylemin varlığı sezilmektedir ve bu yüzden, bu tür öbeklere, kısaltma öbekleri denmektedir.” cümlesi ile ifade eder. Edatlarla oluşan kelime gruplarını benzerlik durumu öbeği, karşılaştırma durumu öbeği, neden durumu öbeği ve sınırlandırma durumu öbeği olarak dört başlıkta ele alır (2012: 459).

Bilal Aktan ise, edat grubunu “Edatlar, yalnız başlarına anlamları olmayan, isim ve isim soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlelerin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlere edat grubu denir.” şeklinde tanımlar (2009: 34).

Hengirmen, “Türkçe Dilbilgisi” adlı kitabında edatların kendinden önce gelen, ad durum eklerini alan isimlerle kullanılışını kısaca açıklar (2007: 171).

Vecihe Hatiboğlu, “ilgeçli tamlama” olarak isimlendirdiği edat grubunu “Bir adla bir ilgecin kurduğu tamlamaya ilgeçli tamlama denebilir.” şeklinde tanımlar. Edat grubunda tamlayanın ad durumlarından birini veya iyelik eki aldığını belirtir ve şu örnekleri verir: odaya göre, sabaha dek, bugüne değin, evlerden öte (1972: 32).

Banguoğlu ise, kelime gibi gözükmese de rağmen işleyişçe isim çekim ekleri durumunda olması münasebetiyle “takı” diye adlandırır. “takı öbeği” olarak isimlendirdiği edat grubunu ise “Takıların geldiği isimle birlikte teşkil ettikleri belirtme öbeğine takı öbeği denir.” şeklinde tanımlar (2007: 386).

Korkmaz, edat grubu için şunları söylemiştir: “Edatlar, birleştikleri ad türünden kelimeler veya kelime öbekleri ile birer edat grubu oluşturmuşlardır. Bu edat grupları cümle içinde adlar, sıfatlar ve fiiller ile kurdukları anlam ilişkileri dolayısıyla adlar önünde sıfat, sıfat ve fiiller önünde de zarf görevi yüklenmişlerdir.” (2003: 1088).

Metinde otuz altı adet edat tespit edilebilmiştir. Bunlar alfabetik sırayla şunlardır:

2.1.6.1. “ara” Edatı

Eski Türkçede, Karahanlı, Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesinde hiçbir ses değişimine uğramadan kullanılan (Hacıeminoğlu, 1974: 5) bu edat metinde ara, arasında anlamlarında kullanılmıştır.

2.1.6.1. “ara” Edatı

Eski Türkçede, Karahanlı, Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesinde hiçbir ses değişimine uğramadan kullanılan (Hacıeminoğlu, 1974: 5) Bu edat metinlerde ara, arasında anlamlarında kullanılmıştır. Ancak bu edat Şâh u Gedâ adlı metinde rastlanırken Gülşen-i Envâr adlı metinde rastlanmamıştır. Buna göre;

Arada germ ü serd bahane olur; müddet-i ‘ömrün pââyânı irse (111/345) “Arada kızgın ve söylenen bahane olur ömür müddeti sona erse.”

Cân ile cân nice visâle irsün; ten-i insan arada perdedür (240/1572) “Canla can nice kavuşsun insan teni arada perdedir.”

2.1.6.2. “artuk” Edatı

Bu edat Gülşen-i Envâr adlı metinde rastlanırken Şâh u Gedâ adlı metinde rastlanmamıştır. Ve metinde bundan sonra anlamlarında kullanılmıştır Buna göre;

Belki artuk anuñ hürmeti gerek; bildigün ahvali ne lazım idi (70/733) “Belki artık onun hürmeti gerek, bildiğin haberleri ne lazımdı.”

Artug şem’e belâ cümleden olur; yağ yimekile bedeni yok olur (154/1578) “Artık muma bela herkesten gelir, yağ yemekle bedeni yok olur.”

2.1.6.3. “berü” Edatı

Köken bakımından hem ber-ü şeklinde bir zarf-fiili, hem de be-rü şeklinde cihet eki ile yapılmış bir ismi düşündürmektedir. Türk dilinin ilk yazılı metinlerinden zamanımıza kadar bütün sahalarında görülür (Hacıeminoğlu, 1974: 14). -dın berü şeklinde karşımıza çıkan bu çekim edatı zaman zarfı meydana getirir. Ancak bu edat Şâh u Gedâ adlı metinde rastlanırken Gülşen-i Envâr adlı metinde rastlanmamıştır. Buna göre;

Şâh’un ana nazarı var imişse; bunca yıldan berü vefâ ideydi (257/1662) “Padişahın ona nazarı değişiyormuşsa unca yıldan beri vefa etseydi.”

Hasta-ı ‘ışk-ı derd-nâkümdür; bunca yıldan berü helâkümdür (258/1672) “Aşk hastası değildir, bunca yıldan beri helakımdır.”

2.1.6.4. “bile” Edatı

Metinlerde çok fazla kullanılmayan bir bağlama edatıdır. Hacıeminoğlu bile’nin kökeniyle ilgili tartışmalara değinerek birle edatındaki –r sesinin düşmesiyle meydana geldiğini belirtmiştir (Hacıeminoğlu, 1974: 18). Birliktelik, birlikte yapma ifade eden bu edat vasıta görevinde de kullanılır. Buna göre;

İnlesen kühsâr bile inlerdi; aglasan enhâr bile aglardı (126/465) “İnlesen dağ tepe bile inlerdi, ağlasan seyreden dünya bile ağlardı.”

Kanle gidersen o dağ bile gitsün; fakr u fenadan sana ferag gelsun (209/2174) “Kuyuya gidersen o dağ bile gitsin, muhtaçlık ve fenalıktan sana vazgeçme isteği gelsin.”

2.1.6.5. “içre” Edatı

İç-re şeklinde oluşmuş Eski Türkçe devrinden beri hiçbir ses değişikliğine uğramadan son devirlere kadar kullanılmış bir çekim edatıdır. Daha çok mekân zarfı vazifesi görür (Hacıeminoğlu, 1974: 44). İçre edatı sonuna geldiği kelimeyle yalın halde birleşir. Bu edat Şâu Gedâ adlı metinde pek çok yerde rastlanırken Gülşen-i Envâr adlı metinde bu edat grubunu oluşturan yalnız bir örnek tespit edilebilmiştir. Buna göre;

Dâ’ire içre ‘âlem-i imkân; ‘âlem içre behâyim ü insân (81/69) “Daire içinde imkan alemi alem içinde değer ve insandır.”

Az ‘ömr içre çok günahum var; iy settâr eksüklüğüme kalma (87/131) “Az ömrüm içinde çok günahım var, ey günahları örten Allah eksikliğimide kalma.”

Kubbe-i a’zamı müdevverdür, sâdef-i ‘alemi içre gevherdür (137/560) “Büyük kubbe döndürülmüş, sedef alemi içinde mücevherdir.”

Ol ‘adl ve dâdıyla emr-i ricâl; içre râh-ı din ihmâl kılmadı (109/326) “O adalet ve doğruluğuyla adamların amirleri, içini din yolundan ihmal etmedi.”

Gerçi bahtı siyâh tonı ag idi; sanki ‘ömri içre kiyâh yimemiş (216/1276) “Gerçi bahtı siyah tonu beyazdı sanki ömrünün içinde ot yememişti.”

Beni halk içre bed-nâm eyledi; bana onunla ‘avâm ta’n iderdi (232/1426) “Beni halk içinde adı kötüye çıkmış eyledi, onunla halk verdi.”

Mürg-i çemen birliğine mu ‘terif; hücreleri içre çoğı mu ‘tekif (258/2694) “Yeşillik kuşu birliğine mu ‘terif hücreleri içinde çoğı ibadet etmek için köşeye çekilen.”

2.1.6.6. “ile” Edatı

Birliktelik, beraberlik ifade eden bu edat metinlerde çok işlek bir kullanıma sahiptir. Buna göre;

Şehid emr-i hakk ile ahir oldu; Hak’dan ruh-ı pakine selam ola (111/339) “Şehit hak emriyle ahir oldu, Allah’tan ruh temizliğine selam olsun.”

Sebzenün beñzi zerd oldu güya; ‘ışk ile ruy-ı ‘aşık-ı şeyda (125/457) “Yeşilliğin benzi solgun oldu güya, aşkıyla deli aşık yüzü.”

Mü’minün başı üzre destârı; ak güliyle o gülzârı bezer (137/559) “Müminin başı üzerine tülbenti, ak güliyle o gül bahçelerine bezer.”

İy peri cevr ü cefân ile bizi korkutma; gam-ı ışk adem olana gönül eğlencesidir (151/685) “Ey peri haksızlık ve çileyle bizi korkutma, aşk gamı insan olana gönül eğlencesidir.”

Leyli’nün ‘ışkı ile Mecnun-veş; güneş gökde zercini sürürdi (154/708) “Leyla’nın aşkıyla Mecnun deli divane gibi; güneş gökte uğurunu sürdürdü.”

‘Anka kaf-ı ‘ışk içre oluben; ‘ayn-ı ‘ışk ile bina olayın (159/759) “Ankam kuşu aşk ufku içinde olsun, aşk gözüyle gören olayım.”

Aşıkun günü mihnet ile geçer; yemişün eyüsini toñuz yer (172/873) “Aşığın günü mihnetle geçer, yemişin iyisini domuz yer.”

Diyar-ı gurbete âhum gibi çıkup gitdüm; figanlar ile o cân u cigerden ayrıldım (182/968) “Gurbet diyarından dostum gibi çıkıp gittim, ılgıllarla o sevgiliden ve ciğerimden ayrıldım.”

Ol sa’at Halık’ın hikmetiyle; şah’ın vücudına sıhhat irdi (186/1006) “O saat Halık’ın bilgisiyle, padişahın vücuduna sıhhat verdi.”

Kulına ‘ayn-ı lutf ile baksun; gönli su gibi alçağa aksun (208/1205) “Kuluna lutuf gözüyle baksın, gönlü su gibi alçağa aksın.”

Bâd-ı rahmet ile egülip müdam ; ol sevr-kad fakire selam virsün (209/1208) “Rahmet yeliyle eğilip devam eden o selvi boylu fakire selam versin.”

‘Aşukların ‘ışkı kemal bulınca; ol derd-i ‘ışk-ı yar ile lâl olur (235/1460) “ Aşıkların aşkı cömertlik bulunca, o sevgilinin dertle aşkıyla konuşamaz.”

Kendüni ‘itiba mahal eyleme; hatifün kavli ile ‘amel eyle (286/1920) “Kendini itiba yer eyleme; hatifin kavliyle amel, iş eyle.”

Ayn-ı ademden aka ab-ı hayat; emri ile kainat zinde ola(14/137) “Yokluk gözü aka hayat suyu, dünya emriyle zinde olsun.”

Halet-i esmâ ile ol şâh-ı cûd; sırr-ı sarây-ı vücûd nedir bildi (15/156) “İsimlerin haliyle o cömert padişah varlık sarayının sırrı nedir bildi.”

Yüz karası ile ehl-i günâh; çağırışlılar niteki zag-ı siyâh (19/189) “Yüz karasıyla günah ehli bağırırlar nitekim siyah karga gibi.”

Şevk-i tecella ile gitdi resul; zevk-i teselli ile itdi nüzul (56/581) “Görünen şevkiyle peygamber gitti, teselli zevkiyle indi.”

Ak ilmi aynı ile nurdur; sanki misal-i cebel-i Turdur (59/623) “Ak ilmi gözüyle nurdur, sanki Tur dağı örneğidir.”

Desk-i celâl ile o şâh-ı cihân; anları aldı hemân salı virdi (85/891) “Büyük deskiyle o dünya padişahı onları aldı ve hemen saldı.”

Hây olki mâl u menâl ile ola; ana fîrkat-i dünyâ kolay olmaz (100/1035) “Eyvah! O ki mala sahip olunanla olsa, ona dünya ayrılığı kolay olmaz.”

Ey nekbeti gayetile hastasın; sana şükür şerbeti acı gelür (106/1097) “Ey talihsiz gayetle hastasın, sana şükür şerbeti acı gelir.”

Mizâc-ı usât cürm ile bozulsa; âb-ı hayat sem-i helâhil olur (106/1101) “Asiler mizacı suyla bozulsa, hayat suyu çaresi olmayanı işiten olur.”

Tâlib-i dünyâ ile sohbet ide; düşmen-i mevlâ ile dost ola (108/1116) “Dünya talibiyle sohbet etse, mevla düşmanıyla dost olsa.”

Nâ-gehân celâle gelür gördi; bir nev-civân gibi ruz-ı kıyâmet (118/1223) “Ansızın büyüğüyle geldi gördü, bir genç gibi kıyamet günü.”

Kad-ı nihâlini selâm-ı hüdâ; rahmet yeli ile dü-tâ eyledi (141/1445) “Taze boyunu Allah selamı, rahmet yeliyle büşülmüş eyledi.”

Bu dünyâ-yı deni ile yâr olmaya; din evini tarik-itar eyleme (150/1538) “Bu alçak dünyayla sevgili olmak için din evini bırakma yolu etme.”

Kadr-i mu’alla ile burc-ı âb ol; arş gibi refi’ü-l-cenâb oldu (193/2000) “Yüce kadriyle su kalesi ol, arş gibi Yüce Allah oldu.”

O şems-i cihân alemleri şevkile; heman yolundan terbiyet eylerdi (194/2009) “O dünya güneşi dünyayı şevkiyle hemen yolundan terbiye ederdi.”

Sebze ki bir yılda güçile biter; vakt-i hazânda bir ugurdan yeter (208/2168) “Gül ki bir yılda güçlkle yetişir, hazan vaktinde bir uğurdan yeter.”

Nâ-gehân kalbi ‘aşkile tolar; mihrile güyyaki vucud-i cihân (218/2272) “Ansızın kalbi aşkıyla dolar, güneşiyle güyyaki dünya vücududur.”

Derd ü belâ çekmek ile dâima; evliyâ bize hak yolunu açtı (161/1657) “Dert ve bela çekmekle daima evliya bize hak yolunu açtı.”

Za’if ü nahif ile kaldı bela; kalb-i keşifi latif idemedi (165/1701) “Zayıf ve nahiflikle kaldı bela, kalp keşfi memnun edemedi.”

2.1.6.7. “kadar” Edatı

Arapça kökenli bu edat ilk olarak Harezmi sahasında ve Anadolu metinlerinde görülmektedir. Daha sonra Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yaygın olarak kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1974: 49). Cümle içerisinde miktar zarfı olarak kullanılır. Bu edat Gülşen-i Envâr adlı metinde rastlanırken Şâh u Gedâ adlı metinde rastlanmamıştır.

‘Akl-ı selim hikmeti anlayamaz; zerre kadar şerh kudreti edemez (16/166) “Akı başında hikmeti anlayamaz, zerre kadar şerh büyüklük edemez.”

Çün felek-i bi-sebât şevketine; zerre kadar iltifat eylemedi (104/1075) “Çünkü kararsız felek kudretine zerre kadar iltifat etmedi.”

Kime nasib olsa bu kadar refi; yırtıcı kısmı ana muti ‘ olur (238/2487) “Kime nasib olsa bu kadar refi yırtıcı kısmı ona itaat eden olur.”

2.1.6.8. “gibi” Edatı

Benzerlik anlamı katmak için kullanılan bir edattır. Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yaygın olarak kullanılır. Buna göre;

Anuñ muti’ aña devlet ola ki; anuñ şefi’ gibi şâhı ola. (94/189) “Onun itaat edeni ona devlet ola ki onun şefaati edeni gibi padişahı ola.”

Mühibb ü müştâkuñ hin-i vaslı; ‘ömrü gibi uşşâkun az olur (100/251) “Seven, özleyenin ulaşma zamanı, aşığın ömrüm gibi az olur.”

Sakf-ı eflaki gibi dünyânun; içi kat kat binâ durur anuñ (136/546) “Dünyanın gökler tavanı gibi; onun içi kat kat binadır.”

Kalb-i mü’min gibi içi taşı pak; çenber-i eflak halka-i bâbı (138/566) “Mümin kalbi gibi iç taşı temiz, gökler çemberinin kapı halkası.”

Bu söz anuñ hakkında gerçektür; kand gibi ağızlığı pekdür (142/599) “Bu söz onun hakkında gerçektir, şeker gibi ağızlığı pektir.”

Biri cân gülşeninde gonca-i nâz; biri gün gibi hüsn ile mümtâz (149/668) “Biri sevgilinin gül bahçesinde nazlı çiçek, biri gün gibi güzel ve ayrı tutulan.”

Bir senüñ gibi emir-i kelim yok; ‘ilm ü fazl ile vacibü’l-ikram (154/713) “Bir senin gibi kelim emri yok, ilim artması ile ikram edilmesi gereken.”

Zatı sinn-i vukufa varmış idi; subh-ı sadık gibi ağarmış idi (158/745) “Yaşı duran zata varmıştı; sadık sabah gibi ağarmıştı.”

Diyar-ı gurbete âhum gibi çıkup gitdüm; figanlar ile o cân u cigerden ayrıldım (182/968) “Gurbet diyarından dostum gibi çıkıp gittim, ılgıllarla o sevgiliden ve ciğerimden ayrıldım.”

Mesela aşık-ı sadıkuñ sözi; kat’a atılmış ok gibi dönmez (184/981) “Mesela sadık olan aşığın sözü asla atılmış ok gibi geri dönmez.”

‘Aşıkun namesi pür-ateş olur deli gönlü gibi müşevveş olur (187/1012) “Aşığın adı fazla ateş olur deli gönlü gibi belirsiz olur.”

Kulına ‘ayn-ı lutf ile baksun;gönlü su gibi alçağa aksun (208/1205) “Kuluna lutuf gözüyle baksın, gönlü su gibi alçağa aksın.”

Bülbülün biri hayli cuş itdi; şah gül gibi anı guş itdi (227/1377) “Bülbülün biri çok çoştı, padişah gül gibi onu işitti.”

Resul ‘alemün mevtine buyurdu; ol ‘alemün mevti gibidir didi (229/1397) “Peygamber dünyanın ölümü buyurdu, o dünyanın ölümü gibidir dedi.”

Sıçrayup hançerin anuñ aldım; saye gibi anı yire çaldım (242/1519) “Sıçrayıp onun hançerini aldım, gölge gibi onu yere çaldım.”

Ne ‘aceb lutfi oldı Allah’uñ; sana ihsanı var gibi Şah’uñ (265/1729) “Nedendir Allah’ın lutfu? Padişahın sana iyiliği var gibi.”

‘Adem vücûdı nokta gibi olup; misâl-i kalem barmağı kurusun (291/1967) “Yokluk vücudu nokta gibi olup kalem örneği gibi parmağı kurusun.”

Nunların cezbese galib gibi; merd-i mürakıp gibi kim görünür (5/45) “Nunların cezbese galip gibi koruyan insan gibi kim görünür.”

Aşıkâr saye-i tuba gibidir;yer yer anun zulmeti var nurı var (10/94) “Belli ki güzellik gölge gibidir, zaman zaman onun zulmeti var aydınlığı var.”

Kamerun kadr-ı bülendini pest kıl; kâse-i mecnun gibi şikest eyle (36/372) “Güneşin yüksek kadrini aşağı kıl, kase mecnunu gibi kırılmış eyle.”

Anuñ talibi safiyullah oldı;tâl-i sa di gibi karşıladı (53/555) “Onun talibi Hz.Adem oldu; sonradan gelen sadi gibi karşıladı.”

Pertev-i Hurşid gibi daimâ; taruñ vücudunu ta def ide (56/587) “ Hurşid’in parlaklığı gibi daima, karanlıkta def etse.”

Gâzilerün mürsididür piridür; gün gibi sultân-ı cihângiridür (58/612) “Gazilerin mürsididir, piridir. Gün gibi dünyanın sultanıdır.”

Ol ki anuñ gayreti sek gibi yok; mekruhun tâlibi sek gibi olur (86/897) “O ki onun gayretinde şüphe gibi yok, kötü talibi şüphe gibi olur.”

Kişinün niyeti hayra olunca; zulmeti subh gibi zayil olur (94/977) “Kişinin niyeti hayra olunca, zulmetiş sabah gibi uzun olur.”

Ra gibi ohurun râgibi olma; şeşta gibi çalına ardın döne (116/1203) “Ra harfi gibi ohurun isteklisi olma; altı telli tabur gibi çalın ardına dönse.”

Adamun imanı gibi yar-ı gâr; muhteşem ü muhterem ü ihtiyar ((118/1220) “Adamın imanı gibi Hz. Ebubekir muhteşem ve muhterem ihtiyardır.”

Anuñ payını dâmen gibi öpdü; aña nâzını gülşen gibi açdı (130/1335) “Onun payını etek gibi öptü, ona nazını gül bahçesi gibi açtı.”

Anuñ dâmına ‘ami gibi düşme; düzd ü harami gibi halkı soyar (134/1373) “Onun damına yıllık gibi düşme, hırsız harami gibi halkı soyar.”

Nebi bir depenün üstüne çıktı; mâh gibi, mihr-i münevver gibi (146/1497) “Peygamber bir tepenin üstüne çıktı, ay gibi, nurlu güneş gibi.”

Âteş-i fakrına semender gibi;togrı yolunun mürşidi mistar gibi (154/1588) “Ateş fakiliğine ateşte yaşayan masal hayvanı gibi; doğru yolunun mürşidi, düzgünlüğe yarayan alet gibi.”

Gözi açlardan ol encüm gibi;bahr-ı kemâlün ola talibi gör (162/1668) “Gözü açlardan ol yıldızlar gibi, dürüstlük denizin olsun talibini gör.”

Kişi gün gibi dünyaya sığışmaz;kişinün işi kibr ü gurur oldu (186/1926) “Kişi gün gibi dünyaya sığmaz, kişinin işi kibir ve gururdur.”

Devlet o bi-mare ki rabbu’l-mecid; anuñ gibi habibi tabib kıldı (194/2011) “Devlet o yılansız ki şerefli Allah, onun gibi sevgili doktor kıldı.”

Ta ser ü pa cüssesinün kalibi; râ-yı riyası gibi eğri idi (200/ 2075) “ Ta baş ve koşma gövdesinin galibi, ra harfi gösterişi gibi eğriydi.”

Topragun altında aşikar yatur; mah gibi iki gümüş tebsi var (207/2151) “Toprağın altında aşikar yatar, ay gibi iki gümüş tepsisi vardır.”

Erenler başı tig gibi keskin; fahr-i cühanun yoldaşı uyarur (259/2705) “Erenlerin başı kılı gibi keskin, övünen dünyaların yoldaşı uyarır.”

2.1.6.9. “köre/göre” Edatı

kör- fiilinin –e zarf-fiil ekiyle kalıplaşması sonucu oluşmuştur. Nazaran, nispetle, bakarak anlamlarında kullanılır (Hacıeminoğlu, 1974: 60). Bu edat Gülşen-i Envâr adlı metinde rastlanırken Şâh u Gedâ adlı metinde rastlanmamıştır. Buna göre;

Suçlarına göre ‘itâb olursa; ademün hâli harâb olur (27/273) “Suçlarına göre azarlayan olrsa, Adem’in hali harap olur.”

Halk-ı cihanun o tâbib-i hüda; derdine göre devâ eyler idi (196/2010) “Dünya halkının o Allah doktoru derdine göre deva verirdi.”

2.1.6.10. “mişal” Edatı

Arapça kökenli bir edattır (Hacıeminoğlu, 1974: 63). Misal edatıyla işlev olarak aynı olup gibi anlamında kullanılmaktadır. Bu edat Şâh u Gedâ adlı metinde rastlanmamışken, Gülşen-i Envâr adlı metinde dört örnek tespit edilebilmiştir. Buna göre;

Anun kanı hâ’sı gibi ehl-i hâl; misal dil-i ahmed nurla tolmuş (11/111) “Onun kanı ha harfi gibi hal ehlidir, gönül peygamberi gibi nurla dolmuştur.”

Anuñ tigi cihana celal saldı; misal şa’şa’a-ı mihr-i mücellâ (60/627) “Onun kılıcı dünyaya celal saldı; parlaklığı gibi partalıışmış ay.”

Nitekim barmagının biri hilâl; misâl yere gonce-i zanbak indi (145/1490) “Nitekim parmağının biri hilal gibi, yere zambak gibi indi”

Kişi derya misal hamuş ola ki; anuñ haline nakz u zeval irmez (236/2458) “Kişi derya gibi sakın ola ki, onun haline bozmaz ve aşağılamaz.”

2.1.6.11. “soğra” Edatı

Soğ edatının –ra yön gösterme eki almasıyla oluşmuştur. Ayrılma hâl ekiyle kalıplaşmış bir şekilde kullanılır. Cümlede zaman zarfı olarak görev yapar. Bu edat Şâh u Gedâ adlı metinde bir örnekte, Gülşen-i Envâr adlı metinde iki örnek tespit edilebilmiştir. Buna göre;

Ol za ‘if’ül-hâl sonra görürdi; şâh’ı tasavvurında hayâl kılmış (199/1121) “O zayıf halinden sonra görürdü, padişahı tasavvurunda hayal olarak kılmıştı.”

Yago yerlere sonra âb-ı hayât;zinde ola tâ’ife-i mümkünât (18/184) “Yago yerlerden sonra hayat suyu, mümkün olan topluluğa zinde olsun.”

Assısı yok pişmânlığın sonra; berk-i hazân gibi perişanlığın (38/396) “Aslı yok pişmanlığından sonra, sonbahar şimşegi gibi perişanlığın.”

2.1.6.12. “*taraf*” Edatı

Yer-yön zarfı oluşturan bu edat yana, -e/-a doğru anlamında kullanılmaktadır. Köken olarak Arapçadan gelmektedir (Hacıeminoğlu, 1974: 88). Bu edat Gülşen-i Envâr adlı metinde bir örnek tespit edilebilirken Şâh u Gedâ adlı metinde rastlanmamıştır. Buna göre;

Medâyin tarafına sefer kıldı; meğer kâfile halkı ile gördi (239/2495) “Medineye sefer düzenledi, meğer kâfile halkıyla gördü.”

2.1.6.13. “*içün/üçün*” Edatı

Etimolojisi hakkında tartışmalar bulunan sebep ve amaç bildiren bir çekim edatıdır. Hacıeminoğlu, bu edatı M. Ergin ve W. Bang’ın uç “nihayet” sözüyle –n vasıta ekinin birleşmesiyle açıkladıklarını, Gabain’in uç- fiilinin -n ile yapılmış zarf-fiili şeklinde açıkladığını ve Korkmaz’ın uç “sebep” isminin –n vasıta ekiyle birleşmesi olarak açıkladıklarını belirtir. Kendisi de Korkmaz’ın görüşlerine katılmaktadır (1974: 98). Metinlerde çok fazla kullanılan bir edattır. Buna göre;

Enbiyanuñ niyazı hakkı içün; evliyanuñ namazı hakkı içün (209/ 1211) “Peygamberlerin duası hakkı için, evliyanın namazı hakkı içindir.”

Dil-i ya’kun’uñ inkisarı içün; derd-i Eyyub’uñ iştiharı içün (209/1213) “Sevdalı Yakup’un kırılması için; dertli Eyyüp’ün şöhretlenmesi içindir.”

Gam-ı yaruñ sürurı hakkı içün; nur-ı ‘ışkun zuhuru hakkı içün (209/1214) “Kederli sevgilinin sevinci hakkı için, parlak aşkın görünmesi hakkı içindir.”

‘Aşukunı nale vü figanı içün; ‘alem-i vuslat-ı zamanı içün (209/1215) “Aşığın boyu ve figanı için dünya da kavuşma zamanı için.”

‘Âlem-i kibriyanı hakkı içün; ehl-i ‘ışka rızanı hakkı içün (209/1209) “Kibir dünyasının hakkı için, aşk ehline rızan hakkı içindir.”

Bülbülün ah-ı suz-naki içün;gül gibi sinesinde çaki içün(210/1218) “Bülbülün yakıcı ahı için, gül gibi sinesinde ki yırtığı için.”

Kıblenün çâr suyu hakkı içün; asitanında haki hakkı içün (210/1220) Kıblenin yırtık suyu hakkı için, insan hayatının uğursuz dakikalarında hikayenin hakkı için.”

Ehl-i derdün kemal-i sabrı içün; nefesine cebri eylediği içün (210/ 1221) “ Dert ehlinin cömert sabrı için, nefesine zorluk eylediği için

Her zaman halk başına üşmek içün;al et-i hengâme eblahân olur (127/1321) “Her zaman halkı başına toplamak için hengame aleti akılsızca olur.”

Her kişiden celb-i mâl itmek*içün*; kenduni sebeb-i ihtilal kılma (210/2187) “Her kişiden mal çekmek için, kendini ihtilal sebebi kılma.”

Ehl-i salat cennete uçmağ*içün*; aynı ile kanâ’at kanât oldu (151/1548) “Namaz ehli cennete uçmak için gözüyle kainata kanat oldu.”

Ol yüce yere eli irmek içün; başın pâye-i evvel veli ider (255/2660) “O yüce yere eli erişmek için başını dereceden önce veli eder.”

Rûhum içün bir fâtiha okıya; temetü’l-kitâb bi’avn’il meliki’l vehhâb (279/2915) “Ruhum için bir fatiha okusun, kitap kazancı çok bağışlayan yardım eden Allah’ındır.”

2.1.6.14. “üze/üzre” Edatı

üz-e şeklinde oluşmuştur. Üzerine, üzerinde, üstünde anlamları vardır (Hacıeminoğlu, 1974: 71). Bu edat Şâh u Gedâ adlı metinde altı ,Gülşen-i Envâr adlı metinde bir örnek tespit edilebilmiştir. Buna göre;

âf-tâb üzre med gibi her gâh; sâye-bân oldu ana ebr-i siyah (93/177) “Güneş üzerine uzun gibi her yer ağaç gölge oldu ona siyah bulut.”

‘ışk ile peydâ bir kitâb eyle; anı el üzre tutalar zürefâ (129/486) “Aşkla hazır bir kitap eyle, onu el üzerinde tutarlar zürefalar.”

Mü’minün başı üzre destârı; ak güliyle o gülzârı bezer (137/559) “Müminin başı üzerine tülbenti, ak güliyle o gül bahçelerine bezer.”

Kaşına kim itse nigâh dir idi; sûre-i nur üzre bismillah (145/631) “Kaşına kim etse bakma derdi, Nur suresi üzerinde bismillah.”

Sevdüğünün rızası üzre olur; da’ima muktezası üzre olur (178/925) “Sevdiğinin rızası üzerine olur, daima lazımgelişi üzerine olur.”

Vatanumdan beni ırag itdün; hicr ile dagum üzre dag itdün (182/963) “Vatanımdan beni uzak ettin, hicirle dağımın üzerine dağ ettin.”

Nebi ona baş üzre yer ederdi; sûre-i tâ-hâ’de olan med gibi (46/477) “Peygamber ona başının üzerinde yer verirdi, Taha süresindeki uzunluk gibi.”

2.1.6.15. “ziyâde” Edatı

Arapça kökenli olan ziyade edatı çıkma hâl eki ile birlikte kullanılır. –den fazla anlamına gelen bu edat cümlede sıfat ve zarf olarak görev alır (Hacıeminoğlu, 1974: 111). Buna göre;

Din için çekdiler bu denlü belâ; Hudâ rahmetlerün ziyâde ide (106/293) “Din için bu kadar bela çektiler, Allah rahmetlerinden fazla etsin.”

Her ne yerde ki nûş-ı bâde olur; eksilür gam safâ ziyâde olur (227/1375) “Her ne yerde olursa olsun ki şarap zevk ve sefa olur eksilir gam sefadan fazla olur.”

Bu taş ağır bahâda durur didi; kıymeti lâ’lden ziyâde durur (245/1549) “Bu taş değerlidir dedi, kıymeti dilsizden fazladır.”

Lütfi ziyâde keremi çoğ idi; bahr gibi acı dili yoğ idi (48/505) “Lütfünden fazla keremi öoktu, denizi gibi acı dili yoktu.”

Nihâl-i şecer-i hey'eti düşdi;elem ü zahmet ziyâde oldu(145/1491) “Taze ağaç heyeti düştü, ateş ve zahmetten fazla oldu.”

Ol gice karnunı ziyade toyur ; vakt-i seherde yatup huzur eyle (201/2085) “O gece karnını her günkinden fazla doyur, seher vaktinde yatıp huzur eyle.”

2.1.6.16. Edat Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) Edat grubu sıfat tamlamasında sıfat unsuru olarak görev yapabilir.

Metinde “gibi” edatının bu görevde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ol kerem kânı sidreye irdi;rahmet yeli gibi anı geçti (98/233) “O büyük inananı en yükseğe erdi, rahmet yeli onu geçti.”

Mühibb ü müştâkuñ hin-i vaslı; ‘ömrü gibi uşşâkun az olur (100/251) “Seven,özleyenin ulaşma zamanı,aşığın ömrüm gibi az olur.”

Aña oddan kamçıları ursa; her yeri yer gibi yer yer yarulur (205/2127) “Ona ateşin kamçılarını vursa, her yeri yer gibi yer yer parçalanır.”

Kulına ‘ayn-ı lutf ile baksun;gönli su gibi alçağa aksun (208/1205) “Kuluna lutuf gözüyle baksın, gönlü su gibi alçağa aksın.”

Bülbülün biri hayli cuş itdi; şah gül gibi anı guş itdi (227/1377) “Bülbülün biri çok çoştı, padişah gül gibi onu işitti.”

Sıçrayup hançerin anuñ aldum; saye gibi anı yire çaldım (242/1519) “Sıçrayıp onun hançerini aldım, gölge gibi onu yere çaldım.”

Ne ‘aceb lutfi oldı Allah’uñ; sana ihsanı var gibi Şah’uñ (265/1729) “Nedendir Allah’ın lutfu? Padişahın sana iyiliği var gibi.”

Ehl-i kıyam-ı rükû u vücud;kavm-i sahabe gibi hayru’l Cünud_ (2/16) “ vücud ve kıyam,rüku ehli, sahabe kavmi ve iyi askerler gibi.”

İlaha ehl-i dalal itmez idi; fikre varıp ra gibi eğri hayal (13/134) “İlaha sapıklık ehli etmezdi, bir fikre varıp ra gibi eğri hayal etmezdi.”

O serv-i âzâde gönlüm aldı; sâyesi gibi üftâde kıldı (86/119) “O başı dik gönlümü aldı; gölgesi gibi düşkün kıldı.”

Yolda ‘arab ugrıları tuydılar; anı ecel gibi gelüp aldılar (157/1616) “Yolda arağ ugruları duydular, onu ecel gibi gelip aldılar.”

Gönli sınık çeşm-i cihân-bini yaş; şem’i şebistan gibi bağrında baş (158/1627) “Gönlü sınık bin dünya gözü yaş, gece mumu gibi bağrında baş.”

Kubbe-i keyvân gibi tamlar idi; gariban gibi örtüsü yoğidi (158/1629) “Zuhal kubbesi gibi damlardı, gariban gibi örtüsü yoktu.”

Âyine-i yezdân gün gibi ola; zahir ü bâtını yek-sân ola (171/1762) “Allah aynası gün gibi zayıf ve batını düz olsun.”

2.1.6.17. Cümledeki Görevi Yönünden Edat Grubu

a) Edat grupları sıfat ve zarf görevinde bulunabilir. Zarf olarak kullanıldığında ise zarf tümleci görevini üstlenir.Buna göre;

Ol za ‘if’ül-hâl sonra görürdi; şâh’ı tasavvurunda hayâl kılmış (199/1121) “O zayıf halinden sonra görürdü, padişahı tasavvurunda hayal olarak kılmıştı.”

Bu taş ağır bahâda durur didi; kıymeti lâ’lden ziyâde durur (245/1549) “Bu taş değerlidir dedi, kıymeti dilsizden fazladır.”

Bülbülün biri hayli cuş itdi; şah gül gibi anı guş itdi (227/1377) “Bülbülün biri çok çoştı, padişah gül gibi onu işitti.”

Beni halk içre bed-nâm eyledi; bana onunla ‘avâm ta’n iderdi (232/1426) “Beni halk içinde adı kötüye çıkmış eyledi, onunla halk yerdi.”

Şâh’un ana nazarı var imişse; bunca yıldan berü vefâ ideydi (257/1662) “Padişahın ona nazarı değişiyormuşsa unca yıldan beri vefa etseydi.”

Kamerun kadr-ı bülendini pest kıl; kâse-i mecnun gibi şikest eyle (36/372) “Güneşin yüksek kadrini aşağı kıl, kase mecnunu gibi kırılmış eyle.”

Assısı yok pişmânlığın sonra; berk-i hazân gibi perişanlığın (38/396) “Aslı yok pişmanlığından sonra, sonbahar şimşeği gibi perişanlığın.”

Lütfi ziyâde keremi çoğ idi; bahr gibi acı dili yoğ idi (48/505) “Lütfünden fazla keremi ööktü, denizi gibi acı dili yoktu.”

Nitekim barmagının biri hilâl; misâl yere gonce-i zanbak indi (145/1490) “Nitekim parmağının biri hilal gibi, yere zambak gibi indi”

Mürg-i çemen birliğine mu ‘terif; hücreleri içre çoğı mu ‘tekif (258/2694) “Yeşillik kuşu birliğine mu ‘terif hücreleri içinde çoğu ibadet etmek için köşeye çekilen.”

2.1.7. Tekrar Grupları

Anlamı kuvvetlendirmek, pekiştirmek ve süreklileştirmek gibi görevleri bulunan tekrarlar, Eski Türkçeden beri sık kullanılan bir söz dizimidir. İkizlemeler (Bilgegil: 2009), tekrarlar (Ergin: 1999, Tuna: 1949) ve yinelemeler (Karaağaç: 2012) gibi değişik isimlerle anılırlar. Tekrar grupları, pek de üzerinde durulmayan, gramer kitaplarında küçük bir bölüm ile geçirilen bir konudur. Konu üzerindeki görüşler şu şekildedir:

“Türkçedeki ikilemeler konusundaki ilk çalışmayı 1899 yılında Karl Foy yapmıştır. Karl Foy, ‘Studen zur osmanischen Syntax’ adlı makalesinde ikilemeleri saha, manâ, hece sayısı, kelime sırası ve dilbilgisi açısından ele alırken, aslında ikiz olarak kullanılan kelimelerin yan yana geliş kurallarını tespit etmeğe çalışmıştır” (Çoraklı 1991: 3).

Konuyla ilgili olarak Osman Nedim Tuna, üç makale kaleme almıştır. “Türkçede Tekrarlar” adlı makalesinde tekrarların Türkçedeki önemini “Sözlerin belli kurallara bağlı olarak böyle yan yana kullanılmaları, dilimize kelime yaratma zenginliği, faaliyetlerin her türlüşünün, en ince bir şekilde söz ile ifadesini mümkün kılan fiilî şekiller zenginliği, tasvir zenginliği ve güzelliği... gibi çok esaslı özellikler kazandırmıştır.” sözleri ile anlatmıştır. Aynı makalede “koşan koşana” ve “bilse bilse” gibi tekrar kiplerinden ve isim ve sıfatlarda kullanılan tekrarlardan bahsetmiştir (1949: 429-447). “Türkçede Tekrarlar 2” adlı makalesinde ise fiilden yapıma tekrarlar ve halk edebiyatındaki tekrarlar üzerinde durmuştur (1950: 35-82). Tuna’nın konuyla ilgili üçüncü makalesi olan “Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama

Kuralları ve Tabî Bir Ünsüz Dizisi” adlı çalışmada Mehmet Ali Ağakay’ın “Türkçede Kelime Koşmaları” adlı çalışmasıyla karşılaştırma yaparak eş sayıda hecelere sahip olan kelimelerden oluşan ikilemelere ait sıralama kurallarının ya eksik ya da tamamen yanlış olduğunu tablo ve örneklerle açıklamıştır (1982: 163-228).

Tekrarlar konusunda geniş çalışmaları bulunan Hatiboğlu “ikilemeler” olarak isimlendirdiği tekrar grubunu “yargısız anlatımlar” bölümünde ele almıştır. İkilemeleri “İkileme, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır.” şeklinde tanımlayan Hatiboğlu, “Türkçe, ikileme konusu ele alınmadan yapı bakımından aydınlatılamaz.” demektedir. Kendisi Türkçenin zamanla etkilendiği Sanskritçe, Farsça, Arapça ve Fransızca gibi dillerde ikilemelerin fazla görülmediğini ve bu dillerden kelime alınmasıyla da ikilemelerin kullanım alanlarının daralıp daha çok halk dilinde kullanıldığını ifade etmiştir. Kitabında ikilemeler konusunda oldukça geniş bilgiler verip, yapı, görev ve anlam bakımından ikilemeleri ayrı ayrı ele almıştır (1972: 51).

Tekrar grubu için “Bir nesneyi bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur.” diyen Karahan, tekrar grubu hakkında ayrıntılı bilgiler vermeden anlamları aynı, yakın ve zıt olan kelimelerle kurulan tekrar gruplarını maddeler halinde kısaca açıklar (1999: 26-28).

Ergin, “tekrarlar” olarak isimlendirdiği tekrar grubunu “Aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime gruplarıdır.” şeklinde tanımlar. Zamirler hariç her çeşit kelimeden tekrarların yapılabileceğini ifade eder ve aynen tekrarlar, eş manalı tekrarlar, zıt manalı tekrarlar ve ilâveli tekrarlar olmak üzere tekrarları dört gruba ayırır (1999: 375-376).

Prof Dr. M. Kaya Bilgegil “ikizleme” olarak isimlendirdiği tekrar grubunu “Araya hiçbir ek girmeksizin aynı cinsten iki kelimenin tekrarıyla hasıl olan gruplar, ikizlemeleri teşkil eder.” şeklinde tanımlamış, ikizlemelerin aynı, zıt ve eş anlamlı kelimelerin tekrarıyla oluştuğunu belirtmiştir (2009: 161).

Hengirmen ise, tekrar gruplarını sözcük türleri açısından değerlendirmez. “Kalıplaşmış Sözcükler” bölümünde ele aldığı tekrar grupları için “ikilemeler” terimini kullanır. “Anlatımı daha güzel ve etkili bir duruma getirmek için aralarında ses

benzerliği bulunan yakın, aynı ya da zıt anlamalı sözcüklerin yan yana kullanılmasına ikileme denir.” diyen Hengirmen, genel olarak ikilemelerin özelliklerine değinir ve ikilemelerin çeşitlerini kısaca açıklar (2007: 400).

Mehmet Dursun Erdem “Harezm Türkçesinde İkilemeler ve Yinelemeler Üzerine” adlı makalesinde konuya farklı bir açıdan bakar. İkileme ve yineleme terimlerinin aynı terimlermiş gibi kullanılmasının yanlış olduğunu belirtir. Bu ayrımı makalesinde “Sadece eş anlamalı kelimelerden oluşan öbekleri (ev bark) ikileme olarak adlandırıyoruz. Bunun yanında aynı kelimenin tekrarıyla oluşan öbekleri (para para), zıt anlamalı kelimelerin oluşturduğu öbekleri (erkek tişi), fiil ve isimlerin olumlu olumsuz çekimlerinin meydana getirdiği öbekleri (bersen bermesen, arıg arıgsız) yineleme olarak adlandırmayı uygun görüyoruz.” ifadeleriyle açıklar (2005a: 193-194).

Karaağaç, “yineleme öbekleri” adını verdiği tekrar grubu için “Bir varlığı veya bir eylemi karşılamak üzere eş görevli iki sözün oluşturduğu söz öbeğidir.” demektedir. Türkçede genellikle tekrarların iki kelimedenden oluştuğunu, ancak nadiren de üçlü ve dörtlü yinelemelerin olduğunu ifade eden Karaağaç, yinelemeleri oluşturan kelimelerin gelişigüzel değil de belli bir kural dâhilinde bir araya geldiğini ve cümle içinde “anlamı kuvvetlendirmek, abartmak, süreklileştirmek ve denkleştirmek” gibi görevleri olduğunu belirtir ve dere tepe dolaştım, güzel çirkin aramam örneklerini verir (2012: 476).

Özkan ve Sevinçli tekrar grupları üzerine Bilgegil’e nazaran daha kapsamlı bir çalışma yapmışlardır. “Belirtme grupları” içerisinde değerlendirdiği tekrar grubunu “Anlamı güçlendirmek, ifade gücünü artırmak, kavramı zenginleştirmek, amacıyla aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya gelmesiyle oluşan kelime grubudur.” şeklinde tanımlarlar. İkilemelerin Eski Türkçe devresinden beri kullanıldığını dikkat çekerler (yabız yablak, iş küç) ve aynı, yakın ya da zıt anlamalı kelimelerin ve sesleri birbirine yakın kelimelerin yan yana gelmesiyle oluşan tekrarlar olmak üzere tekrar gruplarının çeşitleri üzerinde dururlar (2011: 44).

Üstünova ise, “Dede Korkut Destanlarında Aralıklı İkilemeler” adlı makalesinde tekrarları “Ses, hece, sözcük öbeği, cümle tekrarına dayalı dil düzenlemeleridir.” şeklinde tanımlar (1998: 464).

Nurettin Koç ise, “Kelime Grubu Üzerine” adlı makalesinde Türkçede tekrar grubu diye bir gruptan söz edilemeyeceğini şu şekilde açıklar: “Tekrar grubu sayılan ikileme, cümle içinde iki biçimde kullanılır: 1. Sıfat görevi üstlenir (iri iri elme, eğri büğrü yol). Sıfat grubu sayılan bu grubun temel kurucusu isim olduğu için birer isim grubudur. 2. Tekrar grubu olarak değerlendirilen ikileme, cümle içinde zarf grubu olur (ağır ağır doğruldu, ara sıra giderim).” (Koç, 2001: 496).

İncelenen metinlerde tespit edilen ikilemeler çeşitli başlıklar halinde ele alınmıştır.

2.1.7.1. Aynı Kelimenin Tekrarıyla Oluşan Tekrar Grupları

Bu tekrar grubu kelimenin peşpeşe kullanılmasıyla meydana gelir. Grubu oluşturan kelimelerin arasına bağlaç ve edatlar girebilir. Bu tekrar grubunun, incelenen metinlerde genellikle zarf tümleci ve nesne görevinde olduğu görülmektedir. Aynı kelimenin tekrarıyla oluşan tekrar grupları, isimler ve zarf-fiil eki alan fiil soylu kelimelerden oluşmaktadır. Metinlerde zarf görevinde yüklemeleri, sıfat görevinde de isimleri nitelemektedir (Erdem, 2005b: 52). Tespit edilen örnekler şu şekildedir;

Kurşun örtülü kubbeler yer yer; yelken açmış gemilere benzer (136/545) “Kurşun örtülü kubbeler yer yer yelken açmış gemilere benzer.”

Sakf-ı eflâki gibi dünyanın; anun içi kat kat bina durur (136/546) “Göklerin tavanı gibi dünyanın, onun kat kat binasıdır.”

Mihirden bu ahvâli göricek; nücûmun etfâli bir bir kaçdı (154/711) “Güneşten bu halleri görecek, yıldızların çocukları bir bir kaçtı.”

Hey hey bu zag-ı keç-reftâr didi; şâh yanında nice karâr ide (170/853) “Hey hey bu eğri giden karga padişah yanında nice karar versin.”

Gedâ’sına gah gah şevkat idüp;ol şâh ele alırdı gönlünü (175/899) “Geda’sına yer yer şevkat edip, o padişah ele alırdı gönlünü.”

Hâli bulup şâh’a bir bir didi; vâki ‘ oldugı gizlü ahvâli (176/910) “Hali bulup padişaha bir bir dedi vukuatın olduğu gizli halleri.”

Yakıcı odına hasret kulını; ‘aşıkına bakıcı kıya kıya (189/1026) “Yakan ateşine hasret kulunu aşığına bakıcıdır kıya kıya.”

Ancak Gedâ üstündeki didi; ancak Allah Allah o mübtelâ (218/1297) “Ancak Geda üstündekini dedi ancak Allah Allah o dertlidir.

Gülleri bag bag eyler idi; vatanından ırag eyler idi (224/1350) “Gülleri bahçe bahçe eylerdi, vatanından uzak ederdi.”

Herbirinün yanagı gül gül oldu; herbirinün dilleri bülbül oldu (231/1418) “Herbirinin yanağı gül gül oldu, herbirinin dilleri bübül gibi oldu.”

Aşîkar saye-i tuba gibidir;yer yer anun zulmeti var nuri var (10/94) “Belli ki güzellik gölge gibidir, zaman zaman onun zulmeti var aydınlığı var.”

Kahrınla gökleri yap yap; bu virân olacağı harab eyle (35/363) “Kahrınla gökleri yap yap bu viran olacak olanı harap et.”

Bana inde’l-vusûl bir bir okudı; cümle unutturdu andırdı ol (67/700) “Bana kavuşma isteğini bir bir anlattı bütün herkesin unuttuğunu andırdı o.”

Fânî cihânı kor gideriz veli; şevkle pek pek yapışır hirs eli (99/1023) “Fani dünyayı koyup gideriz veli şevkle pek pek yapışır hirs eli.”

O merd-i ilâh şeyhi gördü; kıbleye karşı gâh gâh tükürür (125/1293) “O yüce insan padişahı gördü kıbleye karşı zaman zaman tükürür.”

Fıkr-i dakik gibi şevkle kıl kıl; hazret-i Fâruk’a çıkar bu tarîk (192/1994) “İnce fikir gibi şevkle kıl kıl Hz. Faruk’a çıkar bu yol.”

Oddan ana kamçıları ursa; yer gibi yer yer her yeri yarılır (205/276) “Ateşten ona kamçıları vursa, yer gibi zaman zaman her yeri yarılr.”

Çarh-ı felek gibi o hurşid zât; anun sıdkını kat kat eyledi (215/2243) “Çarkı felek fibi o hurşid zat onun güvenini kat kat eyledi.”

Zarar âhından sar sar irişmiş; dırahtın cismi yere yıkmış meger (232/2420) “Zarar ahından yer yer erişmiş ağacın cismi yere yıkmış meğer.”

Gâh gâh ibretümün ‘aynı ile; göklerüme nigâh eylemez idi (166/1711) “Zaman zaman ibretimin gözüyle göklerime bakış atmazdı.”

2.1.7.2. Eş Anlamlı Kelimelerden Oluşan Tekrar Grupları

Yakın veya eş anlamlı kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşan ikileme çeşididir. Toplumların, bulundukları kültür ve din ortamını değiştirmesi de ikilemelerin oluşumunda büyük rol oynar. “Önceki kültürde dine bağlı anlam taşıyan bazı kelimeler daha sonra farklı kültürlerin benimsenmesiyle eski anlamını yitirip yakın anlamlı olan bir kelimeyle varlığını sürdürmekte, sonuçta ikilemeler meydana gelmektedir.” (Erdem, 2005a: 191-192). Buna göre;

‘Akl-ı güzîn bahr-ı fikre gark olur ki esâs-ı zemin anuñ nûnıdur (77/34) “Seçkin akıl fikir denizi batır ki asıl temel onun nun harfidir.”

Meger şeyhün kapusunda var idi; bir bakar ile bir har-ı bi-hüner (186/1928) “Meğer padişahın kapısında vardı, bir bakan ile bir hor hakir hünersiz.”

2.1.7.3. Zıt Anlamlı Kelimelerden Oluşan Tekrar Grupları

Anlam bakımından birbirine zıt olan iki kelimenin oluşturduğu kelime grubudur. Metinde çok fazla kullanılmamıştır. Erdem, bu tür ikilemelerin grubu oluşturan kelimelerin anlamlarını koruması nedeniyle tam olarak bir ikileme sayılamayacağını ve eş anlamlı ve aynı kelimelerin tekrarıyla oluşan tekrar grupları gibi sıfatlarda ve zarflarda derecelendirme yapmadıklarını belirtmiştir (Erdem, 2005b: 55). Buna göre;

Kalb-i mü'min gibi içi taşı pak; çenber-i eflak halka-i bâbı (138/566) “Mümin kalbi gibi içi dışı temiz, gökler çemberinin kapı halkası.”

Tokuşa tağ tağa ola hep heba; zir ü zeber ola zemin ü sema (17/177) “Değiş tokuşta dağ dağa hep yazık olsun, alt ve üst zemin ve gökyüzü olsun.”

2.1.7.4. Farklı Türde Tekrar Grupları

Metinlerde tespit edilen bir başka tekrar grubu da, önceki başlıklardan hiçbirine dâhil edilemez. Aynı kavram alanına giren (Erdem; 2005b: 55) kelimelerin

oluşturduğu bu grup altın gümüş, dere tepe, dağ taş gibi kelime tekrarlarından oluşur. Bu durumda Gülşen-i Envar'da bulunan yalnızca bir örnek tespit edilebilmiştir.

Ammaki nice ağladı ağladı; tagla taşın yüregini tagladı (141/1450) “Amma ki çok ağladı da ağladı, dağla taşın yüregini dağladı.”

Bir diğer tekrar grubu da tekrar edilen kelimeler arasına bağlaç girmesiyle oluşur. ‘u’ ve ‘ve’ bağlacıyla oluşan bu tür tekrar grubuna Şâh u Gedâ da yalnızca bir örnekte tespit edilebilmiştir.

Elifi birliğine şâhiddür; Ehad ü hem Vâhid ü Vâhid’dür (“Elif harfî birliğine şahittir, bir ve hem tek ve tektir.

2.1.7.5. Tekrar Gruplarının Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) Tekrar grupları edat gruplarında isim unsuru olarak kullanılabilir.

‘Aşukların ‘ışkı kemal bulunca; ol derd-i ‘ışk-ı yar ile lâl olur (235/1460) “ Aşıkların aşkı cömertlik bulunca, o sevgilinin dertle aşkıyla konuşamaz.”

Pür-nur-i ‘iyan kemaliyle oldu, dile bahr-ı ma’ani tercüman (1/5) “Açık parlak değeriyle, dile mana denizi tercüman oldu.”

Eger tohum-ı dalâlet ekersen, sana belâ ile ‘ukubet yeter (133/1366) “Eğer doğruluk tohumu ekersen sana belayla azap yeter.”

b) Tekrar grupları birleşik fiillerde isim unsuru olarak kullanılabilir.

Mihirden bu ahvâli göricek; nücûmun etfâli bir bir kaçdı (154/711) “Güneşten bu halleri görecek, yıldızların çocukları bir bir kaçtı.”

Zarar âhından sar sar irişmiş; dırahtın cismi yere yıkmış meger (232/2420) “Zarar ahından yer yer erişmiş ağacın cismi yere yıkmış meğer.”

2.1.7.6. Cümledeki Görevi Yönünden İkileme

a) Tekrar grupları cümle içerisinde isim ve sıfat görevlerinde bulundukları için özne görevini üstlenebilirler.

Nola kanber ardunca yürise; nitekim ruz-ı nevrüz ile şeb ((118/401) “Hz.Ali’nin sadık,vefakâr kölesi nitekim nevrüz günü gece ardınca yürüse.”

Sen ‘ilm ile zu-fünun olasin ki; ne reva ‘ışk ile zebun olasin (155/717) “İlimle bilgi sahibi olasin ki ne uygun aşk ile zayıf olasin.”

Şân-ı şerifinde kesafet gider;kendüni deryâ-yı letâfet ider (219/2277) “Şanı şerefi sıklık gider, kendini hoşluk denizi eder.”

Cânına tedbir-i hâs mürşid olur; mehlikeden kenduyi halâs eyler (222/2314) “Canına çalı çırpı tedbiri bilgin olur, ay yüzlüden kendini kurtarma eylerdi.”

b) Tekrar grupları cümlede nesne görevinde de bulunabilir.

Kalb-i mü’mîn gibi içi taşı pak; çenber-i eflak halka-i bâbı (138/566) “Mümin kalbi gibi içi dışı temiz, gökler çemberinin kapı halkası.”

Veli nûr-ı velâyetle her zaman; uğrı ile toğruyu beyân eyler (199/2066) “Veli nurlu şehirde her zaman uğruyla doğruyu beyan eder.”

c) Tekrar grupları cümlede zarf olarak yüklemeleri nitelemesi yönüyle zarf tümleci görevinde bulunabilir.

Mihirden bu ahvâli göricek; nücûmun etfâli bir bir kaçdı (154/711) “Güneşten bu halleri görecek, yıldızların çocukları bir bir kaçtı.”

Çarh-ı felek gibi o hurşid zât; anun sıdkını kat kat eyledi (215/2243) “Çarkı felek fibi o hurşid zat onun güvenini kat kat eyledi.”

d) Tekrar grupları cümlede yardımcı fiil olarak yüklem görevinde bulunabilir.

Hâli bulup şâh'a bir bir didi; vâki ' olduğu gizlû ahvâli (176/910) "Hali bulup padişaha bir bir dedi vukuatın olduğu gizli halleri."

O merd-i ilâh şeyhi gördü; kıbleye karşı gâh gâh tükürür (125/1293) "O yüce insan padişahı gördü kıbleye karşı zaman zaman tükürür."

2.1.8. Birleşik Fiil Grupları

Birleşik fiil grubunu "birleşik fiil tabanları" olarak ele alan Banguoğlu'nun birleşik fiil grubunu tasnif ediş şekli biraz farklıdır. Şöyle ki: Anlamca kaynaşmış birleşik fiilleri, fiille birlikte kullanılan ön unsurun türüne göre adlandırmıştır. Fiille kaynaşan ön unsur zarf ise zarf öbeği kalıbında birleşik fiil tabanı (ileri sürmek, geri kalmak, öne düşmek), ön unsur çekimli ad ise çekim öbeği kalıbında birleşik fiil tabanı (kar yağmak, baş kaldırmak, yakayı kurtarmak) olarak adlandırır. Yardımcı fiille kurulan birleşik fiilleri de "çekim öbeği kalıbında" bölümünde ele alır (2007: 310).

Eker, "Biri asıl eylem, diğeri yardımcı ad veya eylem olan iki sözcüğün birbiriyle yapı ve anlamca kaynaşması ile oluşan gruptur." cümlesi ile tanımladığı birleşik fiili, tasvirî eylemler, adla yapılan birleşik eylemler ve diğeri birleşik eylemler olarak üç grupta toplamıştır. Bunlardan tasviri fiillerin, eylem+ zarf fiil+ yardımcı eylem (yazadur-, koşabil-) kalıbıyla oluştuğunu, yardım etmek, satın almak örneklerinin adla yapılan birleşik eylemler grubunda olduğunu ve bir de anlayamadı gitti, yedikçe yiyeceği gelmek, güleceği tutar gibi hiçbir kurala bağlı olmayan birleşik fiillerin olduğunu belirtir (2011: 432).

Karaağaç, birleşik fiili "Türkçede bir ad veya eyleme, yardımcı eylemlerden birini getirilerek oluşturulan söz öbeklerine birleşik eylem denir." şeklinde tanımlar ve birleşik fiil grubunu, adlarla yapılan birleşik eylemler (arz et-, deli eyle-) ve eylemlerle yapılan birleşik eylemler (göre bil-, toplayı ver-) olmak üzere iki ana başlıkta toplar (2012: 471).

Aktan ise , birleşik fiilleri dörde ayırmıştır: İsim ile yardımcı fiilin birleşmesinden oluşanlar, isim ile fiilin birleşmesinden oluşanlar, sıfat- fiil ile

yardımcı fiilin birleşmesinden oluşanlar ve fiil ile yardımcı fiilin birleşmesinden oluşanlar (2009: 45-55).

Karahan, “Türkçenin Söz Dizimi” adlı kitabında “Bir hareketi karşılamak üzere bir arada bulunan kelimeler topluluğudur.” şeklinde tanımladığı birleşik fiil grubunu isim + yardımcı fiil kuruluşunda olanlar (dost ol-, yok et-), fiil + yardımcı fiil kuruluşunda olanlar (koşabil-, yazıver-, gezip dur-) ve anlamca kaynaşmış birleşik fiiller (baş kaldır-, kendini kaybet-, dile düş-) olarak üç grupta toplar (1999: 36).

Banguoğlu, aynı eserin bir diğer bölümünde “tasvir fiilleri” konusunu ele alırken, fiil+ yardımcı fiil ile oluşan birleşik fiil grubu örneklerini kullanmıştır. Tasvir fiillerinin birleşik fiil tabanları olduğunu söyler ve şu örnekleri verir: yapabilmek, alıvermek, yürüyedurmak, öleyazmak (2007: 488).

Ergin’e göre birleşik fiiller “Bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur.” Ergin, birleşik fiilleri isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ve fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller diye ikiye ayırır (1999: 379).

A.Von Gabain, “Eski Türkçenin Grameri”nde “Modal Yardımcı Fiiller” bölümünde “Bazı yardımcı fiiller, esas fiillerle birleşerek onlara uyarlar.” diyerek birleşik fiillerden bahsetmiştir. Orhun Abideleri’nde fiil+ yardımcı fiil şeklinde oluşan birleşik fiillerin varlığını dile getiren Gabain, şu örnekleri tespit etmiştir: körü bil- “görebilmek”, bol-u sakın- “olmayı düşünmek”, ıd-u yara- “göndermeye yaramak”, saklan-u kör-gil “saklanı gör”, bol- galı u- “olabilmek” (2003: 89).

Özkan ve Sevinçli ise “Bir yardımcı fiilin isim ya da fiille oluşturduğu kelime grubuna birleşik fiil denir.” şeklinde tanımladığı birleşik fiil grubunu iki grupta ele almıştır: Birincisi, isim+ yardımcı fiil kalıbıyla oluşan birleşik fiiller: iyilik etmek, kül eylemek, karar kılmak, sürpriz yapmak. İkincisi, fiil+ zarf fiil+ yardımcı fiil kalıbıyla oluşan birleşik fiiller: adayabilmek, çekivermek, süregelmek (2011: 66-82)

Korkmaz, “Türkiye Türkçesi Grameri”nde birleşik fiili “Birleştirme yolu ile yapılan fiillere birleşik fiil denir.” şeklinde tanımlar. Birleşik fiilleri iki bölümde ele alır:

1. Esas anlamını korumuş veya işlev incelikleri kazanmış olan birleşik fiiller.

a. Ad+ yardımcı fiil: beyan et-, askerlik yap-, uzun eyle-.

b. Fiil+sıfat- fiil+ yardımcı fiil: anlamış olduk, sorar oldu, görmüş olmak.

c. Fiil+ zarf- fiil+ yardımcı fiil: alabil-, gönderiver-, bekleyedur-, olagel-.

2. Anlam kaymasına uğramış ve deyimleşmiş olan birleşik fiiller: dili dolan-, gözü dön-, can at-, parmak bas- (2003: 791-861).

Korkmaz, konuyla ilgili olarak bir makalesinde ise birleşik fiiller için şunları söylemiştir: “Bunlar, bir isim ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil şeklinin yahut da isim soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir. yardım et-, iyi ol-, mecbur kıl-, kabul eyle-, görebil-, yazıver-, bakakal-” (1998: 3-14). Korkmaz, aynı makalede birleşik fiilleri yapı ve anlam özelliklerine göre dört sınıfa ayırır. Birinci gruptakiler et-, eyle- gibi bir yardımcı fiil ya da esas anlamını yitirmiş bir fiil ile bir ismin birleşmesiyle oluşur (akın et-, son bul-). İkinci gruptakiler, iki fiilin birleşmesinden oluşmuştur (görebilaliver-). Üçüncü gruptakiler “karmaşık fiil” diye adlandırılan birleşik fiillerdir. Bir sıfat- fiil ile ol- yardımcı fiilin birleşmesinden oluşmuştur (anlamış ol-, bitirmiş ol-). Dördüncü gruptakiler ise bazı isim ve fiillerin anlam kaymasına uğrayıp kalıplaşması ile oluşmuştur (göze gir-, gözden düş-, çile çek-) (1998: 3-14).

Burada Korkmaz’ın konuyla ilgili görüşleri kabul edilmiştir. Kendisinin görüşlerinden hareketle metinde birleşik fiil grupları tespit edilmiştir. İncelediğimiz metinlerde üç şekilde karşımıza çıkar. Bunlar;

1- İsim+Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiil Grubu

2- Fiil+Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiil Grubu

3- Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiil Grubu

2.1.8.1. İsim+Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiil Grubu

Metinlerde isim+ yardımcı fiil kuruluşunda pek çok örnek bulunmaktadır. Özellikle kıl- ve er- yardımcı fiilleri işlek bir kullanıma sahiptir. Bu yardımcı fiiller, kendi anlamlarından uzaklaşarak isimlerin fiil gibi kullanılmasını sağlarlar. Bunlardan bir kısmı geçişli birleşik fiiller oluştururken bir kısmı da geçişsiz birleşik fiiller oluşturur. Bazı araştırmacılar anlamca kaynaşmış birleşik fiilleri de bu gruba dâhil

ederler (Ergin, 1999: 388; Karaağaç, 2012: 472; Erdem, 2005b: 144-161). Ancak anlamca kaynaşmış birleşik fiillerde bir kalıplaşma ve grubu oluşturan kelimelerin tamamında anlam kayması söz konusudur. Oysa isim+ yardımcı fiil yapısındaki birleşik fiillerde yalnızca fiil unsuru anlam kaymasına uğramaktadır. Bu nedenle anlamca kaynaşmış birleşik fiiller ayrı bir başlıkta ele alınacaktır. Metinlerde tespit edilen, isimlerle kullanılan yardımcı fiiller şunlardır;

2.1.8.1.1. Yardımcı Fiili “bol-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Anuñ leşkeri cümleten bolmuşdur; nev-i beni Adem ü div ü peri (60/630) “Onun askerin bütünü olmuştur, yeni kişîği Adem şeytan ya da melek.”

2.1.8.1.2. Yardımcı Fiili “dur-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Meh-i bedr şem‘-i havlet-sarayıdur; şeb-i kadr habeşi bir kulı durır (93/185) “Dolunay yalnızlık sarayıdır, kadir gecesinde habeşi bir kuludur.”

Bu şehir sanki bağ-ı cinan oldı; anda nice bin gılman var durur (140/586) “Bu şehir sanki cennet bağları, anda nice bin cennet genci vardır.”

Anda heman halkuñ birine sordı; bu cüvañ kimin nesi durur didi (150/675) “Onda hemen halkın birine sordu, bu genç delikanlı kimin nesidir dedi.”

Hicrinuñ hiç uranı yok durur; anı düşmanum dahi sevmesün (151/681) “Huyunun hiç vurmanı yoktur, onu düşmanım dahi sevmesin.”

Halkuñ azadesi esir durur; sen gani fakir sandıguñ durur (156/728) “Halkın azadesi esirdir, sen hani fakir sandığındır.”

Bu dünyanuñ zehri tiryak durur; anuñ cümle tiryakı zehr durur (157/732) “Bu dünyanın zehri panzehirdir, onun bütünü panzehirdir.”

2.1.8.1.3. Yardımcı Fiili “er-” Olan Birleşik Fiil Grubu

‘Uşşak sedd-i bela olursa nola; evliyaya eşedd-i bela irer (207/1196) “Aşık bela bela tümseği olursa nola, evliyaya sağlam bela erer.”

‘Âlem-i bâlâyâ fethaları yol; kesreleri sırrına ‘ukul ermez (9/87) “Bela dünyasına üstünleri yol, esrelerin sırrına akıllar ermez.”

2.1.8.1.4. Yardımcı Fiili “et-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Ya Rab biñ bir adun hakkı için; ümmet-i Muhammed’e hep rahmet it (90/151) “Ya Rab bin bir adının hakkı için, ümmet-i Muhamed’e hep rahmet et.”

Şimdi Yahyâ’yı Ma’siyet câmı; hayran-ı mest ü lâ-ya ‘kıl itdi (106/298) “Şimdi Yahya’yı isyan camo, kendinden geçmiş ve dalgın etti.”

Aña maksud kendünün ‘ışkıdur; Vedud Yusuf’ı bir bahane itdi (188/1023) “Ona maksad kendinin aşkıdır, vedud yusuf’u bir bahane etti.”

Bülbülün âvâzı hayat virürken; savt-ı gurâba kim iltifât ider (76/796) “Bülbülün avazı hayat verirken, gariplere bağırarak kim iltifat eder?”

Halkun ala göz yaşını bi-kıyâs; kullarına mucvher libâs ide (82/854) “Halkın ala göz yaşını kıyaslama, kullarına mücevher elbise etse.”

İki cihân serverinün çakeri; hayra girer kasd-ı ziyaret ider (123/1264) “İki dünyanın boyunun feleği, hayra gider ziyareti kast eder.”

2.1.8.1.5. Yardımcı Fiili “eyle-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Rûz-ı mahşerde ya Rasula’llah; Yahyâ’ya ‘afvunı hemrâh eyle(101/259) “Mahşer gününde ya Allah’ın peygamberi, Yahya’ya affını yoldaş eyle.”

Ol yüce yirden nazarı eylesen;akdeniz cezileri görünür (139/578) “ O yüce yerden nazarı eylesen,akdeniz adaları.”

Aşıkun kameti keman olunca; hasmını ah okuna nişan eyler (184/978) “Aşığın sesi keman olunca hasmını ah okuna atarak iz bırakır.”

Sen aşıkun cünunına kalma;ilencini alma hazer eyle. (184/979) “Sen aşığın çıldırmasına kalma,bedduasını alma hazer eyle.”

Geda'nun ahı şaha eser itdi;kimsenün ahın almaya hazer eyle (185/993) “ Geda'nın ahı padişaha eser etti, kimsenin ahını almamaya dikkat et.”

Aşıkuñ derdine tedbir iden; bu yüzden sözi takrir eyledi. (196/1089) “Aşığın derdine tedbir ettiği için sözü anlattı.”

Kendüni 'itiba mahal eyleme; hatifün kavli ile 'amel eyle (286/1920) “Kendini itiba yer eyleme; hatifin kavliyle amel, iş eyle.”

Bahr-ı muhite varan enhâr var; herbiri senden yaña fırâr eyler (28/288) “Deniz çevresine varan nurlar var, herbiri senden yana fîrar etsin.”

Nuh Nebi gibi benim 'akıbet; yaşımı sebeb-i merhamet eyle (30/303) “Nuh peygamber gibi benim sonumu yaşımı merhamet sebebi eyle.”

Nicelem ehl-i necât eyledün; az 'amelle çok hasenât eyelüdün (33/340) “Nice kurtuluş ehli eyledin, az amelle çok iyilik eyledin.”

Kameruñ kadr-ı bülendini pest kıl; kâse-i mecnun gibi şikest eyle (36/372) “Güneşin yüksek kadrini aşağı kıl, kase mecnunu gibi kırılmış eyle.”

Şer'a muhalif işe şurû itse; anuñ tali-i sa'dı rücu eyler (197/2044) “Allah'ın emri aykırılık gösteren işle tuzlu etse, onun geri dönerek sonradan gelen mutluluktur.”

Tenri bunun sözi gibi söylemez; adama teklif-i günah eylemez (249/2598)”Tanrı bunun sözü gibi söylemez, adama günah tekliti etmez.”

'Arşa can u dili 'uruc eylese; anuñ hayali kevn ü mekan olmaz (265/2764) “Arşa sevgiliyi yüksek eylese, onun hayali mekanda var olmaz.”

2.1.8.1.6. Yardımcı Fiili “kıl-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Geçişli birleşik fiil oluşturan bir yardımcı fiildir.

Can gözinden gubâr-ı mihneti sil;gönül âyinesin mücellâ kıl (89/141) “Sevgilinin gözünden tozlu zahmeti sil,gönül gözünü parlat.”

Burak anuñla tayy-ı mekan kıldı; nitekim 'ışk ile dil-i uşşak (96/212) “At onunla atlama mekanı kıldı, nitekim aşk ile gönül aşıkları.”

Alem-tab af-tab-ı utanup; yüzine burc-ı hâki nikâb kıldı (98/227) “Dünyayı parlatan güneş utanıp, yüzüne hak kulesini peçe kıldı.”

Böyle diyüp o mest-i bezm-i elest; câm-ı nâmus u ‘arî şikest kıldı (149/659) “Böyle diyip o Allah’ın ruhları yarattığı zaman namus camını temiz ve kırılmış yaptı.”

Cümleten ehıbbasın terk edüp; ‘ışk sevdasın eglençe kıldı (152/694) “Bütün dostlarını terk edip, aşk sevdasını eğlençe kıldı.”

Şah’a nâr-ı muhabbet itdi eser; ‘ayn-ı ‘inayet ile nazar kıldı (163/787) “Padişaha muhabbet ateşi etdi eser, iyilik gözüyle nazar etti.”

Hakk’ı vü Resul’ı Geda zikr idüp; maksadın namesinde eda kıldı (189/1024) “Allah ve peygamberi Geda zikredip, maksadının adında eda kıldı.”

Kendünizi rahmete lâıyk eyle, can gözine gafleti hicab kılma (107/306) “Kendinizi rahmete layık eyle, sevgilinin gözüne gafleti perde yapma.”

Derd-i hicrana derman itmeyüp; anı seng-i belaya nişan kılma (206/1182) “Ayrılık derdine derman etmeyip onu bela taşına iz bırakma.”

Çemenüñ bahrına revnak viren; bülbül yuvaların zevrak kıldı (223/1342) “Çimen denizine parlaklık veren, bülbül yuvasına sandal kıldı.”

Çünkü şarab şah’uñ gözine geldi; o demde dilberlere hitab kıldı (231/1420) “Çünkü şarap padişahın gözüne geldi, o demde sevgililere hitap etti.”

Kemâl ehline bir imtiyâz virdi; dehânını dürr-i genc-irâz kıldı (24/248) “Cömertlik ehlinr bir ayrıcalık verdi, ağzını inciden sır hazinesi kıldı.”

Ey ehl-i râz tûr-ı münâcâta var; sûz u güdâzıyla yürü niyâz kıl (27/277) “Ey sır ehli yalvarış dağına var, mahveden ateşiyle yürü yalvar.”

‘Akı başında olan günah etmez; nâme-i âmâlini siyâh kılmaz (28/282) “Akı başında olan günah işlemez, dilekler adını siyah etmez.”

Hazretüñ başa benden yakın oldu; bu yakında beni ehl-i yakın kıl (30/306) “Saygın bana benden yakın oldu. Bu yakında beni ölüm ehli kıl.”

Sanki bana bahr-ı cünun oldu; cezbesi beni gayet zebun kıldı (67/705) “Sanki bana delilik denizi oldu, beni gayet zayıf kıldı.”

Vasfı ile muttasıf olma bakar; sa ‘adet kamerin münhasıf kılma (122/1253) “Niteliğiyle vasfı bulunandan olma bakar, mutluluk ayını sönük kılma.”

Ey mürid ne kadar zahmet ise gel,sebeb-i zahmetüni ma-bedid kıl (124/1276) “Ey buyuran ne kadar zahmet ise gel zahmet sebebi ibadet yerine kıl.”

Kâbil-i tafsil olanı ehl-i sır; yedi mertebeye münhasır kıldı (195/2022) “Etrafı kabil olanı sır ehli yedi mertebeyeyle sınırlanmış kıldı.”

Kadd-i nihaline o senk-i melal; meyvelerin başı pay-mal kıldı (229/2385) “Taze boyu o usanç taşı meyvelerin başını ayak altında kalmış kıldı.”

Âteşine ‘aşk-ı habib bâd oldu; elemin cefası izdiyad kıldı (231/2411) “Ateşine sevgilinin aşkı nefes oldu. Ateşinin cefasını artmış kıldı.”

Zikr-i nebatatı bilürm işidür; irretinüj ‘aynını bina kılur (257/2676) “Bitkilerin zikri bilir işidir, irretinin gözünü gören kılar.”

2.1.8.1.7. Yardımcı Fiili “ol-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Tâyir-i sidre ya’ni Cebrâ’il; ol şem’-i bezm-i dine delil oldı (96/211) “Yedi gök katta olan makamda utanan yani Cebrail, o din meclisine mum oldu.”

Halkın imânı mizana gelse;anun imânı mezid ola idi (104/281) “Halkın imanı mizana gelse onun imanı çok olurdu.”

İy gafil halün ayruksı olur; ‘azab ise cürmüne göre olur (107/304) “Ey gafil halinin ayırığı olur, azab ise suçuna göre olur.”

Gül cemaline nikab olmuş idi;bülbülün hali harab olmuş idi.(126/461) “Gül yüzüne kuşçu eldiveni olmuştu,bülbülün hali perişan olmuştu.”

Geda tamam idince sözünü tamam ol;anı şah-ı zü’l-ikram dinledi (166/819) “Geda tamam edince sözünü tamamla, onu ikram sahibi padişah dinledi.”

Mesela iki satırınun arası der-bend-i kuh-ı derd ü bela oldı (179/933) “ Mesela iki satırın arası dert bendi ve belası oldu.”

Ol ‘alemdede ehl-i gayret olur ki; her neye baksa ona ‘ibret olur (198/1108) “O alemdede gayret ehli olur ki, her neye baksa ona ibret olur.”

Ol bi-bâk mübtelaya devlet kim; sevdiğinin önünde helâk ola (233/1436) “O bakmaz dertli devlet ki; sevdiğinin önünde helak olsun.”

Şimdi saña ‘ayn-ı zarar degülmi ki senün ‘aşıkun a’ma ola (238/1487) “Şimdi sana gözüyle zarar değil mi ki senin aşığın kör olsun.”

Felegün işi ber-karar olmaz; kimse devrinde şad olup gülmez (282/1886) “Göğün işi kararlı olmaz, kimse devrinde sevinçli olup gülmez.”

Sol yaramazlar gibi vuslatı kim; adamun sebeb-i nektebi olur (38/400) “Sol yaramazlar gibi kavuşması ki, adamın talihsizlik sebebi olur.”

Layık olan ‘alem-i envara ol âyine gibi ire didâra ol (40/417) “Layık olan nurlar dünyası o, gözü gibi görünen ol.”

Elif gibi o kân-ı kerem oldu; fatiha vü hatem-i enbiya (42/435) “Elif gibi büyük kanı oldu, Fatiha suresi ve pergamberler hatmidir.”

Anun gerçiki bisyâr merci olur; biri yog olursa biri var olur (42/442) “Onun gerçeği çok yer olur, biri yok olursa biri var olur.”

O şems-i cihan her nereye gide; gökde saye-bar sahab olur idi (46/475) “O dünya mumu her nereye gitsin, gökte gölge yapmış ışıklı cisim olurdu.”

Rif’atini fevka’l-âlâ eylese alem-i balaya reh-nüma ola (50/520) “Yüksekliğini yüce Allah eylese, bela dünyası yol gösteren olsun.”

Kabilün cihet-i izzeti artar; anca sebeb-i rağbeti söz olur (71/740) “Kabülün değer yönü artar, ancak düşkünlük sebebi söz olur.”

Bi-edebün kâr-ı kerâhiyeti; ‘akibet sebeb-i zillet olur (126/1297) Edepsizin iğrenme kârı nihayet alçaklık sebebi olur.”

Sufilerinün çoğı nâdan olur; bilmeyeni aldamak âşân olur (128/1318) “Sufilerin çoğu bilmeyendir, bilmeyeni aldatmak kolay olur.”

Hal-i salahiyetle şöhreti; âlemün sebeb-i rağbeti olur (244/2553) “ Yetki hali şöhreti, dünyanın rağbet sebebi olur.”

2.1.8.1.8. Yardımcı Fiili “yap-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Şeyh-i şerif şah-ı cihâna didi; bu makam-ı latîf hoşça yapılmış (96/993) “Şerif şeyhi dünya padişahına bu güzel makam hoş yapılmış dedi.”

Adamun kapısı sevki gözidür;el kapuyı hab-ı gamun yapmasun (234/2442) “Adamın kapısı şevki gözüdür, el kapıyı uyunacak yer yapmasın.”

2.1.8.1.9. Yardımcı Fiili “bil” Olan Birleşik Fiil Grubu

Sırrı-ı ‘ışk-ı pinhani ne bilür;vecd ü hâl-i cânânı ne bilür (127/473) “Gizli aşkın sırrını ne bilir, kendinden geçecek kadar dolan sevgilinin halini ne bilecek?”

Şah’uñ helakidür bildiler kim; Şah’uñ aşık-ı sine-çakidür (171/858) “Padişahın helakı olarak bildiler ki padişahım yüreği yaralıdır.”

Çâk bu deñlü beni garib kılmazdı; habib aşıkun kadrini bilirdi (201/1140) “Yırtığım la beni bu denli garip kılmazdı Allah aşığın kadrini bilirdi.”

Hastalıklarda derd ü te’ab çekmeyen; ‘aceb saglıgun kadrini bilür mi (266/1744) “Hastalıklarda dert ve tasa çekmeyen acaba sağlığın kıymetini bilir mi?

Vay aña izzetini bilmedi kim;devletinün kıymetini bilmedi (25/256) “Vay ona değerini bilmedi ki devletin kıymetini bilmedi.”

Ol hocasınun hikmetini heman;canına minnet müdam bilir idi (69/727) “O hocasının hikmetini hemen, canına minnet devam edendi.”

Başın okur varsa du’alar kılur; adamun ihsanı zamanın bilür (129/1324) “Başına okuyan varsa dualar kılar, adamın iyiliği zamanında bilinir.”

2.1.8.1.10. Yardımcı Fiili “ver-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Kelimatun misal-i ab-ı hayat ki bu Hızr-ı cana necat virdi(143/613) “Kelimenin örneği su ki bu Hızr-ı cana kurtuluş verdi.”

Çemenün bahrına revnak viren; bülbül yuvaların zevrak kıldı (223/1342) “Çimen denizine parlaklık veren, bülbül yuvasına sandal kıldı.”

Ayagun topragına can vireyin;canımı saña armagan vireyin (241/1510) “Ayağın topragına can vereyim,canımı sana armağan vereyim.”

Aristoya fena hikmeti verdi;vücudın Ares-i hayreti aldı (21/213) “Aristo’ya fena bilgi verdi, vücudu hayret süsü aldı.”

Derdini viren dermânını vire; bu müşgûlun âsâsını göstere (40/416) “Derdini veren dermanını da versin, bu düşkünün esasını göstere.”

Bülbülün âvâzı hayat virürken; savt-ı gurâba kim iltifât ider (76/796) “Bülbülün avazı hayat verirken, gariplere bağırarak kim iltifat eder?”

2.1.8.1.11. Yardımcı Fiili “kal-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Cümleten eşcâr ‘üryân kaldı;sanki divâne-i gam-ı canân (126/458) “Bütün ağaçlar çıplak kaldı, sanki sevgilinin gam defteri.”

Sen aşıkun cünunına kalma;ilencini alma hazer eyle. (184/979) “Sen aşığın çıldırmasına kalma,bedduasını alma hazer eyle.”

Kimsenün hakkı kimse de kalmaz; itdüğün sanma yoluna gelmez (185/991) “Kimsenin hakkı kimse de kalmaz, ettiğini sanma ki yoluna gelmez.”

2.1.8.1.12. Yardımcı Fiili “koy” Olan Birleşik Fiil Grubu

Hind ilinün Hüsrevi sözde kodı; şeyh-i nizâmınun pederi odur. (73/768) “Hind ilinin padişahı sözde koydu, Nizamının padişahı babası oldu.”

Merhamet umduğu yüzini deper; anun sözünü kulagina koymaz (204/2123) “Merhamet umduğunda yüzüne teper,onun sözünü kulağına koymaz.”

2.1.8.1.13. Yardımcı Fiili “gel-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Halkuñ imânı mizana gelse;anuç imânı mezid ola idi (104/281) “Halkın imanı mizana gelse onun imanı çok olurdu.”

Ümmeti cemal-i sürur eyledi; anuç gözlere nurundan nur geldi(56/585) “Ümmete yüz güzelliği eyledi, onun gözlerine parlaklığından parlaklık geldi.”

2.1.8.1.14. Yardımcı Fiili “gör-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Mecma’u’l- bahreyn keffüne dindi; zülfikârıñ ehl-i nazar göricek (119/408) “iki denizin büyük bir suyun kavuştuğu nokta da el içine dindi; zülfikarın nazar ehli görecek.”

Bu mahalde Gedâ-yı kûy-ı nigâr; kim ‘alemün güzelliği var gördi (223/1346) “Bu manada köy resimli Geda’yı kim gördü ki onda alemin güzelliği var.”

Geda’nuñ ahvali noldı dinle; agyardan cihan halı gördi (262/1706) “Geda’nın durumları noldu dinle, rakipten dünyanın halini gördü.”

Nikabını sa’adet yüzi açdı; anun cemalini can gözi gördi (55/ 576) “Peçesini mutluluk yüzü açtı, onun cemalini gönül gözü gördü.”

Bari anuç razvasına vari gör; nale vü efganla yalvarı gör (195/ 2016) “Bari onun ağacı benzerdir, inleme ve ızdırıp ile haykırarak yalvaranı gör.”

Ol kişi evinün içine girdi;ol üftâde saye-veş yatur gördi (232/2418) “O kişi evinin içine girdi, o düşmüş koruma gibi yatar gördü.”

2.1.8.1.15. Yardımcı Fiili “git-” Olan Birleşik Fiil Grubu

evvelün evveline hamd idelüm;rah-ı nazma o seyf ile gidelüm (74/4) “Allah’a hamd edelim;sırat yoluna kılıç ile gidelim.”

Sufilerinün biri tedbir ider;kasdla bazâr yerine gider (148/1523) “Sufilerden biri tedbirlidir, geri gitme niyetiyle yerine gider.”

2.1.8.1.16. Yardımcı Fiili “ur-/vur-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Anuñ günâhını yüzine ur; ‘am hâs ile ‘ibret ala göricek (120/417) “onun günahını yüzüne vur, sene de has ile ders alarak görecek.

Bela-yı şedid zulmet-i cehl oldu;ağzuñ kapusuna kilid urmasan(114/1177) “Şiddetli belaya Cehl zulmü oldu; ağzının kapısına kilit vurmasın.”

2.1.8.2. Birleşik Kipli Fiiller

İncelediğimiz metinlerde birleşik kipli zamanlar üç şekilde birleşik zaman oluşmaktadır. Bunlar; hikâye, rivayet ve şart çekimleridir.

A. Hikâye Birleşik Zaman

Basit zamanlı fiillere ek fiilin görülen geçmiş zamanı “idi” getirilerek yapılır. Eylemin geçmişte yapıldığını hikaye olarak anlatır.İncelediğimiz metinlerde hikâye birleşik kipli zaman eklerinin bulunduğu örnekler tespit edilebilmiştir. Buna göre;

Nolaydı hab-ı ecel irişeydi; beni bu derde mahal görmeyeydi (148/658) “Nolurdu ki ölüm uykusu gelseydi, beni bu derde yer görmeseydi.”

Ateş-i ‘ışk ile tutuşmuş idi;cismine ıztırab düşmüş idi (154/709) “Aşk ateşiyle tutuşmuştu, cismine elem düşmüştü.”

Zatı sinn-i vukufa varmış idi;subh-ı sadık gibi agarmış idi (158/745) “Yaşı duran zata varmıştı;sadık sabah gibi ağarmıştı.”

Can u dilden anı esirgeyüp; ana yârânı dermân arardı (158/742) “Can ve gönülden onu esirgeyip ona yarasına derman arardı.”

Anadan yüzi kara togmış idi; ma’siyet bahri anı bogmış idi (173/879) “Anadan yüzü kara doğmuştu, isyan denizi onu boğmuştu.”

Halk-ı ‘alemden ‘uzlet eyleyüp; vuhuş ile ülfet eyler idi (183/976) “Dünya halkından yalnızlık köşesine çekilip, yabanilik ile alışkanlık eylerdi.”

Eger ben anuñ ‘aşıkı olaydum;iy server ol baña ‘aşık olsa (228/1391) “eğer ben onun aşığı olsaydım, ey ulu o bana aşık olsa.”

Sebzenün çehresi sararmış idi; lalenün gözleri kızarmış idi. (252/1614) “Yeşilin yüzü sararmıştı, lalenin gözleri kızarmıştı.”

Anuñ ah u zarına guş uran; bu yarine dir irişmez idi (253/1620) “Onun ah ve zararına kulak vuran, bu sevgilisine dir erişmezdi.”

Hayretile nitekim ayn-i rükû; aslına cismi rücû ‘ kılmış idi (272/2842) “Hayretle nitekim ibadet gözü aslına cismi geri dönme etmişti.”

Secde-i şükr itmemiş idi cibâl; levha kalem yazmamış idi misâl (13/127) “Şükür secdesi etmemişti dağlar, levha kalem yazmamıştı örneğin.”

Gecenin sünbülü bitmemiş idi;hem kamerun lalesi mihruñ gülü (13/128) “Gecenin sümbülü bitmemişti, hem ayın lalesi hem güneşin gülü.”

Cevher -i ‘akl bahşayış olmasa; yeri göğü bir kişi bilmez idi (21/219) “Akıl cevheri bağıslayan olmasa, yeri göğü bir kişi bile bilmezdi.”

O şems-i cihan her nereye gide; gökde saye-bar sahab olur idi (46/475) “O dünya mumu her nereye gitsin, gökte gölge yapmış ışıklısı cisim olurdu.”

Devr-i zaman niteki mektub-u yar; karalanup cümle târ olmuş idi (51/531) “Zaman devri nitekim yar mektubu olup karalnıp bütünü karanlık olmuştu.

Ol hocasının hikmetini heman;canına minnet müdam bilir idi (69/727) “O hocasının hikmetini hemen, canına minnet devam edendi.”

Kişi ruhi ile söyleşir olsa; hiç işinün yanlışı olmaz idi (99/1030) “Kişi ruhuyla söyleşir olsa, hiç işinin yanlışı olmazdı.”

Nebinün biri Ümmet-i Davud; her hünerün mâhiri olmuş idi (137/1403) “Peygamberlerin biri Hz. Davut’tur. O her hünerin hünerlisi olmuştu.”

‘İbretümün ‘aynu ile gâh gâh; göklerüme nigâh eylemez idi (166/1711) İbretinin gözü ile vakit vakit, göklerini bakan eylemezdi.”

‘Adet-ı hayri’l-beşer böyle idi; hikmet-i Hakdan haber virür idi (224/2329) “İnsanın iyi adeti böyleydi hak bilgisinden haber verirdi.”

B. Rivayet Birleşik Zaman

Basit zamanlı fiillere ek fiilin duyulan geçmiş zaman eki “imiş” getirilerek yapılır. İncelediğimiz metinlerde rivayet birleşik kipli zaman eklerinin bulunduğu birer örnek tespit edilebilmiştir. Buna göre;

Gedâ vasfını cümleten işitdi; bildi kim ana dirler imiş (151/682) “Geda’nın vasfını bütün işitti, bildi ki derlermiş.”

Kayd-ı cihân mani’-i didâr olmuş,hân reh-i gülşen-i envâr imiş (223/2325) “Dünya kaydı görme manası ev nurlu gül bahçesi yoluymuş.”

C. Şart Birleşik Zaman

Basit zamanlı fiillere ek fiilin duyulan geçmiş zaman eki “ise” getirilerek yapılır. İncelediğimiz metinlerde şart birleşik kipli zaman eklerinin bulunduğu örnekler tespit edilebilmiştir. Buna göre;

Vay eger ‘özri kabûl olmaz ise; vay eger Resul şefkat itmez ise (90/157) “Vay eğer özrü kabul olmazsa, vay eğer peygamber şefkat etmezse.”

Sana efzun zinhâr didük ise; yanılıp sakın ehl-i dalâl olma (103/275) “Sana fazla sakın dediysek yanılıp sakın doğru yoldan sapanlardan olma.”

Vay eger ahvalin aglamazsa; ve’l-hâsıl rûz-ı mahşerde ana (106/299) “Vay eğer ehlin,dostun ağlamazsa sözün özü mahşer günü ona...”

Niyetün düzd-i kitab olmak ise;ol suretün ma’nileri bendedür (199/2064) “Niyetin kitap hırsız olmaks o suretin manileri kuldur.”

Dil dilinün nâkılı söyler ise; ‘akılı la-ye kulı hayret alır (271/2831) “Gönül dilinin nakili söylerse, akılı la-ye hayret kalır.”

2.1.8.2.1. Kuvvetlendirme ve İhtimal Fiilleri

Kuvvetlendirme ve ihtimal fiilleri, fiil kök veya gövdelerine sıfat-fiil ekleri ile durur yardımcı fiilinin getirilmesiyle oluşmaktadır. Metinlerde rivayet zaman çekimi tespit edilebilmiştir. Buna göre;

Ehl-i ‘ışkun du’âsını her gâh; Allah müstecâb eylemiş durur (212/1241) “Aşk ehlinin duasını her zaman Allah hoş görülen eylemiştir.

Nebi haba ahu’l-mevt dimişdur; ahu’l-mevti misâl-ı sabi sevme (233/2432) “Peygamber göze ölüm ahı demiştir, ölüm ahı asbiye örneğidir.

2.1.8.2.2. Tasvir Fiilleri

Bu tür birleşik fiillerde birinci fiil esas anlamını korumakla beraber bir zarf-fiil eki alır ve ikinci fiil sözlük anlamını kaybederek yeni bir anlam kazanır ve bir yardımcı fiil konumuna girer. Bu tür fiillere tasvir fiili denmesinin sebebi, yardımcı fiilin esas fiildeki oluş ve kılış biçimini tasvir etmesidir (Korkmaz, 2003: 811). Metinlerde yeterlik tasvir fiili tespit edilmiştir.

A.Yeterlik Fiili

Esas fiile bil- yardımcı fiilinin getirilmesiyle kurulur. Ses uyumlarına göre - (y)-I veya -(y)-U zarf-fiil eklerinden biri getirilir. Yeterlik fiili bir işi yapmaya gücünün yettiği veya ihtimali olduğu anlamını verir. Bu fiile Gülşen-i Envâr adlı metinde bir örnek tespit edilebilirken Şah U gedâ adlı metinle örnek tespit edilememiştir. Buna göre;

Bu hem müsrif ü hem bi-edeb didi; ‘aceb halka nice şeyh olabilur (126/1295) “Bu hem tutumsuz hem edepsiz dedi, acaba halka nice padişah olabilir?

2.1.8.3. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller

Anlam kaymasına ve kalıplaşmaya uğramış birleşik fiiller, şekilce bir ad ve bir yardımcı fiille kurulan birleşik fiillere benzerler. Ancak onlardan ayrılan yanları, fiilden önceki ad ögesinin sabit kalmaması, yalın olarak kullanılabildiği gibi bir ad

grubu hâlinde de bulunabilmesi ve işletme ekleri ile genişletilebilmesidir (Korkmaz, 2003: 838). Tespit edilen birleşik fiiller şunlardır;

2.1.8.3.1.Yardımcı Fiili “al-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Salık olan bu hâli görür çünkü; ‘ibret alur’ gayretini artırur (259/2697) “Bir yolda giden bu hali görür çünkü ibret alır gayretini arttırır. “G.E.

2.1.8.3.2.Yardımcı Fiili “et-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Sözi bu resme hatm idince Gedâ; hatif-i gayb orada nidâ kıldı (282/1888) “Sözü bu resme hatim edince Geda göz kamaştıran bilinmeyi orada seslendirdi.”

Kelimât-ı nigârı kabul itme; gel kelâm-ı kadim’e meşgûl ol (285/1910) “Gizli kelimeyi kabul etme, gel kadim kelamla meşgul ol.”

Bu nasihatları idüp ‘ilâm; sözi hatif bu resme tamam kıldı (286/1919) “Bu nasihatleri edip bildirdi, sözü göz kamaştıran bu resme tamamladı.”

Merd-i ‘arab hayli ‘inâd eyledi; hikmetini bilmeği murâd itdi (267/2783) “Arap mertî hayli inat etti, bilgisini bilmeyi murat etti.”

Cihân saltanat-i dü mümkün iken; gafletle kendü ziyân itme (269/2804) “Dünya ikinci saltanatı mümkünken gafletle kendini ziyan etme.”

2.1.8.3.3.Yardımcı Fiili “eyle-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Kendünizi rahmete lâyık eyle, can gözine gafleti hicab kılma (107/306) “Kendinizi rahmete layık eyle, sevgilinin gözüne gafleti perde yapma.”

Öyle vaktinde kamet kılsalar; ben ikindiye niyyet eylerin (87/126) “Öyle vaktinde kamet kılsalar ben ikindiye niyet ederim.”

Bu günâha gel istigfâr eyle; ki sonunda nice belâları var (286/1921) “Bu günaha gel tövbe et ki sonunsa nice belalar var.”

Kıssa-ı eşhâsı işit hisse al; bu ahvâli yûri hasb-ihâl eyle (266/2772) “Şahıslar kıssasını işit bilgi al bu haberlerle yürü hasbihal et.”

Gör bu kerâmât-ı velâyetleri; gel talib eyle bu sa’âdetleri (269/2802) “Bu şehirlerin keremetlerini gör, gel talip et bu mutlulukları.”

Hâydarâ izhâr-ı kemâl eyledi; fikr-i dakik anca hayal eyledi (271/2823) “Haydarâ cömertlik izahı etti, ince fikri ancak hayal etti.”

2.1.8.3.4.Yardımcı Fiili “giy-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Bir gice hemçü turra-ı canan; cihan ka’be gibi karalar giydi (95/196) “ Bir gece gibi sevgilinin saçı, dünya kale gibi karalar giydi.”Ş.G.

2.1.8.3.5.Yardımcı Fiili “yu-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Şol zamân kim ecel tuta dilümi; ab-ı hayâtıdan elümi yuyam (88/138) “Şol zaman ki ecel tutsa dilimi, hayat suyundan elimi yıkayım.”

Ab-ı hayatından hemân elin yur ; ruhı tâyir-i ‘arş-ı âşiyân olur (256/2669) “Hayat suyundan hemen elini yıka, ruhu kuş yuvasının arşı olur.”

2.1.8.3.6. Yardımcı Fiili “ol-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Sözi el-kıssa ihtisâr itdüm; lâzım olanı ihtiyâr itdüm (287/1934) “Sözü kıssadan kısalttım, lazım olanı eskittim.”

Ahir-i mâha hemin dönmişidüm; şehr-i fenâya yakın olmuşidüm (273/2844) “Ay ahirine hemen dönmüştüm, fena şehrine yakın olmuşum.”

2.1.8.3.7. Yardımcı Fiili “ver-” Olan Birleşik Fiil Grubu

‘Akıbet sözlerine cevâb virdi; sa ile meskenetle hitâb kıldı (279/1853) “Nihayet sözlerine cevap verdi,sayla eviyle hitap etti.”

Ak sakalum sanki sehâb-ı bahâr; gülşenine i'tibâr gönül virdi (272/2842) “Beyaz sakalım sanki bahar bulutu, gül bahçesine itibar gönül verdi.”

2.1.8.3.8.Yardımcı Fiili “kal-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Çâresüz kaldı ol Gedâ-yı hazîn; ana dürlü dürlü yemin virdiler (278/1851) “Çaresiz kaldı o hüznü Geda,ona türlü türlü yemin verdiler.Ş.G.

2.1.8.4. Cümledeki Görevi Yönünden Birleşik Fiil Grubu

a) Birleşik fiil grubu cümlede yüklem olarak görev yapabilir.

Yire sürüp yüzini yaşı gibi; kanlar ağırdı bağı başı gibi (276/1833) “Yere sürüp yüzünü yaşı gibi kanlar ağırdı bağı başı gibi.”

Ol Gedâ'ya yine su'âl kıldılar; iy sipîhr-i 'ışk- melâl didiler (277/1843) “O Geda'ya yine cevap kıldılar, ey sıkıntılı aşk gökyüzü dediler.”

O dem bir ayak sadâsı işidüp; ol hurrem geldi diyü olurdu (276/1828) “O dem bir ayak sesini işitip o hurrem geldi diye olurdu.”

Kametini kemân eyler idi; ol sadâya terâne eyler idi (276/2829) “Kametini keman ederdi, o sese şarkı ederdi.”

Nice nevrüz u nice 'id oldı; güller açıldı goncalar güldi (278/1845) “Nice nevrüz ve nice bayram oldu, güller açıldı, goncalar güldü.”

Kafire şeytandan cefâ irişmez; hâline kor uymaz ana ulaşmaz (251/2619) “Kafire şeytandan cefa erişmez, haline kor koymaz ona bulaşmaz.”

Ka 'bede şâm ehline kelâm kılsa; anun sözünü işidür ehl-i şâm (252/2629) “Kabede şâm ehline kelim etse, onun sözünü şâm ehli işitir.

Her yere muhit olur bahra döner;cümle velayetleri muhit olur (252/2634) “Her yere kuşatan olur denize döner, bütün vilayetleri kuşatan olur.”

Sıdkla mevlâyâ şu kim kul olur; her ne murâd eylese makbûl olur (253/2640)
“Güvenle mevlaya şu ki kul olur, her ne murad eylese kabul olur.”

Vecd arasında hitâb söyler; başını hak yolına fedâ eyler (253/2644) “Söz arasında
hitap söyler, başını hak yoluna feda eder.”

2.1.9. Ünvan Grubu

Karahan ünvan grubunu “Bir şahıs ismiyle, bir ünvan veya akrabalık isminden kurulan kelime grubudur.” şeklinde tanımlar. Bu grupta şahıs isminin akrabalık ve ünvan isminden önce geldiğini belirtir. Konuyla ilgili Çağrı Bey, Bilge Kağan, ve Osman Dayı, Ülkü Hanım, Mehlikâ Sultan örneklerini verir. Karahan, ünvan gruplarında önemli bir ayrıntıya dikkat çeker: Ünvan ve akrabalık ismi başta olan Hoca Nasreddin, Doktor Murat ve Hemşire Selma gibi örneklerde vurgunun ikinci kelimede olması nedeniyle bu örnekler ünvan grupları değil birleşik isimdir. Çünkü birleşik isimlerde vurgu sonda, ünvan gruplarında vurgu baştadır (1999: 31).

Eker ise ünvan grubu için “Bir kişi adıyla bir ünvan veya akrabalık gösteren ismin eksiz olarak yan yana gelerek oluşturduğu belirtme grubudur.” demektedir. Ünvan grubunda ünvan adı sondadır, ancak yabancı dillerden geçen kullanımlarda başta olabilir (2011: 427).

Tahsin Banguoğlu, “Türkçenin Grameri”nde “san öbekleri” olarak adlandırdığı ünvan gruplarını “Buna karşılık san anlatan adların kişi adlarına yanaşmasıyla meydana gelen yanaşma takımları çok kullanılır. Bunlara san öbekleri deriz.” şeklinde tanımlar. San (unvan) olan adın isimden sonra geldiğini (Oguz Kağan, Turgut Reis) dile getiren Banguoğlu, yabancı dillerin etkisiyle tam tersi durumların da görüldüğünü (Sultan Alparslan, Kadı Burhanettin) belirtir (2007: 513).

Karaağaç, ünvan grubu için şu tanımları kullanır: “Bir özel ad ile ünvan veya akrabalık adlarından birinin eksiz bir biçimde oluşturdukları söz öbeğine ünvan öbeği denir.” (2012: 482).

Korkmaz, “Bir şahıs adı ile bir ünvan ve akrabalık gösteren adın eksiz olarak yan yana gelerek oluşturduğu belirtme grubu.” şeklinde tanımladığı ünvan grubunda ünvan gösteren adın şahıs adından önce de sonra da gelebildiğini ve şahıs adının birleşik bir ad olabileceğini belirtmiş ve konuyla ilgili Bilge Kağan, İlbelge Hatun,

Köl Tigin, Mimar Sinan, Mütercim Asım, Süleyman Şah, Mustafa Kemal Paşa, Turgut Reis, Ali Çavuş, Mehmet Ağa, Gülsüm Bacı, Sıdika Öğretmen, Ahmet Bey, Şair Nigar Hanımefendi örneklerini vermiştir (2003: 219).

Vecihe Hatiboğlu ise, ünvan grupları için “san” terimini kullanmış, san bölümünde özel addan önce veya sonra kullanılan sıfat görevli ad şeklinde tanımlama yapmış ve Sultan Ahmet, Ayşe Sultan; Hemşire Ayşe, Ayşe Hemşire; Öğretmen Gül, Gül Öğretmen; Paşa Kâzım, Kâzım Paşa örneklerini vermiştir (1978: 104).

Kaya Bilgegil, “Türkçe Dilbilgisi”nde “Şahıs isimleri ile o isim sahiplerinin lâkap, künye, rütbe, sıfat ve mevkilerini ifade eden kelimelerin teşkil ettiği gruplardır.” şeklinde tanımladığı ünvan gruplarının çekim, çoğul ve tamlama eki alabildikleri, aynı zamanda bir isim tamlamasında belirten veya belirtilen olabildiklerini belirtir (1976: 159).

Nurettin Koç, “Kelime Grubu Üzerine” adlı makalesinde ünvan grubunun varlığını kabul etmez. “Türkçede fiil grubu fiille, isim grubu isimle, edat grubu edatla ve zarf grubu zarfla sona erer.” diyen Koç, ünvan grubunun da isimle bitmesi nedeniyle isim grubu sayılması gerektiğini belirtir. Ünvan grubunun cümlelerin öğeleri bakımından görevli olan isim grubu olduğunu şu şekilde açıklar. “Ünvan grubu denen dizim, iki isimden oluşan ve cümlede özne, nesne ya da dolaylı tümleç olan isim grubundan başka bir şey değildir.” (2001: 497).

Ergin ise, ünvan grubunu bir şahıs ismiyle bir ünvan veya akrabalık isminden meydana gelen kelime grubu şeklinde tanımlar. Ünvan grubunda ünvan isminin has isimden sonra geldiğini, has isimden önce gelmesi halinde ise ünvan grubu değil birleşik isim oluşturduğunu belirtir. Şu örnekleri verir: Ahmet Bey, Hasan Efendi, Mustafa Kemal Paşa (ünvan grubu); Molla Kasım, Sultan Fatih, Kraliçe Elizabet (birleşik isim) (1999: 302).

İncelediğimiz metinlerde tespit edilen ünvan grubu örnekleri şunlardır;

Sıdk ile ümme-i Muhammed isen; salâvâtı dilünden dûr eyleme (102/266) “Güvenle Hz. Muhmmmed ümmetiysen salavatı dilinden eksik etme.”

Âl-i ‘osmân-ı gâzî-yi devrân; pâdişâh-ı zamân Süleymân Hân (122/427) “Dünya gazisi yüce Osman, zamanın padişahı Süleyhan Han’dır.

Sanki Ahmed-i Muhtâr şükr idüp; fakr ile fakr iderdi leyl ü nehâr (240/1507) “Sanki muhtar Ahmet şükredip fakirlikle fakir ederdi gece ve gündür.”

Tenümi eyle ruh-ı ‘ışka vatan; nitekim Hazret-i üveys-i karen (257/1655) “Tenimi vatan aşkı ruhuyla eyle, nitekim Hz. Üveys-i Karen gibi.”

Sıdk-ı Halil iştihâr bulmak için; bu teklifi ana gerd-kâr kıldı (182/1886) “Güvenilir Halil meşhur olmak için, bu teklifi ona dönen kâr kıldı.”

Kadri celi mürşid-i kâmil veli; bende-i Hak şâh-ı velâyet ‘Alî (239/2494) “Kadri parlak, geniş mürşid velisi, Hak kulunun yüce vilayetler padişahı.”

Eyyâ pâdişah-ı muhterem; bende ya rahmani ya şeytaniyim (245/2558) Ey ya saygın padişah bende ya rahmani ya şeytaniyim.”

Düşmen-i mevlâdan umarsın du’â; hazret-i Hakka bu kâr hoş gele mi? (246/2565) “Mevlanın düşmanından dua umarsın Hz. Allah’a bu kâr hoş gelir mi?”

2.1.9.1. Ünvan Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) Ünvan grubu isim tamlamalarında tamlayan öge olarak kullanılabilir. Buna göre;

Mekes âvâzı benzemez ‘uda; sadâ-yı Dâvûd’a bülbül uymaz (228/50b) “Mekes avazı benzemez uda, Hz. Davut’un sesine bülbül uymaz.”

Hazret-i Hakkun divanına yüri; mescidine, gülşen-i ihsanına (170/1752) “Hz. Allah’ın divanına yürü, mescidine, iyilik gül bahçesine.”

2.1.9.2. Cümledeki Görevi Yönünden Ünvan Grubu

a) Ünvan grubu cümle içerisinde özne görevinde bulunabilir.

Hazret-i ‘Îsâ rif ‘atin gördi; ümmeti olmak için du ‘â itdi (93/183) Hz. İsa peygamber yüksekliğini gördü, ümmeti olmak için dua etti.”

Hazret-i Musâ hâlini göricek; Hüdâ'dan anun a'amalini sordu (165/1705) "Hz. Musa peygamber halini görecek, Allah'tan onun amelini sordu."

b) Ünvan grubu cümle içerisinde nesne görevinde bulunabilir. Ancak Şah u Gedâ adlı metinde örneği tespit edilememiş, Gülşen-i Envâr adlı metinde ise bir örneği tespit edilebilmiştir. Buna göre;

'Aşık-ı bi-cârelerinün biri; hazret-i peygamber-i görse kaçan (224/2336)
"Çaresizlerin aşıklarından biri Hz. Peygamberi görse kaçan."

c) Ünvan grubu cümle içerisinde yer tamlayıcısı görevinde bulunabilir.

Hazret-i Şah'a Gedâ-yı benâm ol; tebdil-i suret üzre selam virdi (263/1713) "Hz. Padişaha Namı Gedâ ol, değişen suretinin üzerine selam verdi."

Ol zü'l-celâl Yusuf'a câh-ı gamı; derbend-i kazâ-yı visâl eyledi (160/1651) "O Ululuk sahibi Yusuf'a gam kuyusu, kaza boğazına ulaştı."

2.1.10. Sayı Grubu

Karahan, "Türkçede Söz Dizimi" adlı kitabında sayı grubunu "Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğudur." şeklinde tanımlar. Sayı grubu için özetle şunları söylemiştir: "Sayılar sondan başa doğru büyür. Küçük sayı sonda bulunur. Sayı isimleri eksiz birleşir. (altmış dört, seksen dokuz) Türkçede sayılar, sayı grubu dışında, tek kelime veya sıfat tamlaması ile karşılanır (bir, beş, on, iki yüz, beş bin). Genellikle ara sayılar sayı grubudur." (1999: 35).

Günay Karaağaç, "Türkçenin Dil Bilgisi"nde "kısaltma grupları" içerisinde değerlendirdiği sayı gruplarının "onluk, yüzlük ve binliklerdeki ara sayıları ifade etmek üzere ortaya çıktıklarını" dile getirmiştir. Sayı grubunun kuruluşu ise şu şekildedir: onluk/ yüzlük/ binlik sayı+ birlik sayı. Yani büyük onluk sayı ile küçük tek sayıdan oluşur (2012: 470).

Ergin, sayı grubu ile karşılanan sayılar için, "..bu tek kelimelik sayıların on'dan sonrakilerinin ve sıfat tamlaması halindeki sayıların ara yerlerindeki sayılardır." cümlesini kullanır. Büyük sayı önce, küçük sayı sonra şeklinde bir sıralaması olan sayı grubunu şu şekilde tanımlar: "Demek ki sayı grubu arka arkaya

gelen iki veya daha fazla büyük sayı, küçük sayı unsurlarının meydana getirdiği kelime grubudur.” (1999: 395).

Eker ise, “Büyük sayı önce, küçük sayı sonra getirilerek yapılan sözcük grubudur.” cümlesi ile tanımlar ve sayı grubunun Türkçede sayıları ifade etmenin bir yolu olduğunu belirtir. Şu örnekleri verir: on iki, doksan iki, bin yüz (2011: 429).

Özkan ve Sevinçli, “Türkiye Türkçesi Söz Dizimi” adlı kitabında dilimizde sayıların tek sayılarla, sıfat tamlamasıyla ve de sayı grubu ile karşılandıklarını belirtip sayı grubunu şu şekilde tanımlamıştır: “Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğuna sayı grubu denir.” (2011: 96).

İncelediğimiz metinlerde tespit edilen unvan grubu örnekleri şunlardır;

Ya Rab bin bir adun hakkı için; ümmet-i Muhammed’e hep rahmet it (90/151) “Ya Rab bin bir adının hakkı için, Muhammed ümmetine hep rahmet et.”

Yüzbin tevâzu ‘ile nigâh kıldı; lutf ile Nebiyya’llah didi (96/204) “Yüzbin tevazuyla bakan kıldı, lutufla Allah’ın peygamberi dedi.”

Dû-cihân içre bin bir adun için; kapuna yüz süren ‘ibâdun için (209/1210) “İki cihan içinde bin bir adın için kapına yüz süren kulların için.”

Beni yüzbin ezâ ile öldür; nice dürlü cezâ ile öldür (24/1449) “Beni yüzbin eziyetle öldür, nice türlü cezayla öldür.”

On yedi yaşına vusûl buldu ki; ol dersini okudu tamâm itti (69/726) “On yedi yaşına varmıştı ki o dersini okudu tamamladı.”

Bu deccâllarun alını anla; bininden birinün hâlini dinle (129/129) “Bu hakkı batılı hak olarak gösterenlerin halini anla, bininden birinin halini dinle.”

Halkımızun çoğı günâh-kâr olur; yüzbin uyur biri bi-dâr olur (234/2436) “Halkımızın çoğu günahkâr olur, yüzbin uyur biri mekansız olur.”

Bu fânus-u hâyale nazar eyle; anda musavver nice yüzbin süver (162/1670) “Bu hayal fanusuna nazar et, onda resimlenmiş nice yüzbin sureler.”

2.1.10.1. Sayı Gruplarının Kelime Grupları İçindeki Durumu

2.1.10.1.1. Özne Unsurunun Sıfatı Olarak Görev Yapan Sayı Grupları

Kaşki hürmet itmeyüp kat ‘a ; günde yüzbin kişi bana söylerdi. (157/735) “Keşke hürmet etmeyip yükseğe, yünde yüzbin kişi bana söylerdi.”

Bu fânus-u hâyale nazar eyle; anda musavver nice yüzbin süver (162/1670) “Bu hayal fanusuna nazar et, onda resimlenmiş nice yüzbin sureler var.”

2.1.10.2. Cümledeki Görevi Yönünden Sayı Grubu

a) Sayı grupları cümle içerisinde zarf tümleci olabilir. Ancak Şah u Gedâ adlı metinde örneği tespit edilememiş, Gülşen-i Envâr adlı metinde ise bir örneği tespit edilebilmiştir. Buna göre;

Bu firâk beş on yıl uzadı geçti; derd-i yakın oldu davâdan ırâk (231/2412) “Bu ayrılık beş on yıl uzadı geçti, kesin dert oldu davadan uzak.”

b) Sayı grupları cümle içerisinde yüklem olabilir. Ancak Şah u Gedâ adlı metinde örneği tespit edilememiş, Gülşen-i Envâr adlı metinde ise bir örneği tespit edilebilmiştir. Buna göre;

Sûret-i adamda hezerân hımâr; sencileyin elli yaşar yüz yaşar. (112/1156) “Adam suretinde sayıklayan sersemliği hesaplayın ellisi yaşar yüzü yaşar.”

2.1.11. Kısaltma Grupları

Muharrem Ergin kısaltma gruplarını “Kelime gruplarının ve cümlelerin kısalması, yıpranması neticesinde ortaya çıkan kelime gruplarıdır.” biçiminde tanımlar. Kısaltma gruplarının belli bir kurala bağlı olarak oluşmadığını, diğer kelime gruplarından kısalıldığını söyleyen Ergin, Leyla Karahan’dan farklı olarak isnat, datif, lokatif, ablatif ve akkuzatif gruplarını kısaltma grupları içerisinde değerlendirmemiş, ayrı başlıklar halinde ele almıştır (1999: 403).

Günay Karaağaç, “Söz öbekleri ve cümlelerden yıpranma ve eksiltme yoluyla ortaya çıkan öbeklerdir.” şeklinde tanımladığı kısaltma gruplarını kendine ait bir

sınıflandırmayla dört ana başlıkta toplar. Bunlar: isnat öbeği, ad-durum veya edat öbekleri, ünlem öbeği ve sayı öbeğidir. Ad-durum veya edat öbeklerini de yapma durumu öbeği, yaklaşma durumu öbeği, bulunma durumu öbeği, uzaklaşma durumu öbeği, araç durumu öbeği, yön durumu öbeği, eşitlik durumu öbeği, benzerlik durumu öbeği, karşılaştırma durumu öbeği, neden durumu öbeği ve sınıflandırma durumu öbeği olarak birçok alt bölüme ayırır (2012: 458-470).

Karahan, “Türkçede Söz Dizimi” adlı kitabında kısaltma gruplarını “Kelime grupları ve cümlelerden yıpranma ve kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan gruplardır. Bu gruplar genellikle isim fiil, sıfat fiil veya zarf fiil gruplarından kısaltmış ve bunların bir kısmı kalıplaşmıştır.” cümleleriyle ifade eder. Isnat, yükleme, yaklaşma, bulunma, uzaklaşma ve vasıta gruplarını bu bölüm içerisinde değerlendirir (1999: 39).

Eker ise, “İlgi, yaklaşma, bulunma ya da uzaklaşma durum eklerinden birini alan sözcük ile, başka bir sözcüğün birleşerek klişeleşmesiyle ortaya çıkar.” diye tanımladığı kısaltma gruplarını ilgi, belirtme, yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma grupları olarak bölümlere ayırır. Muharrem Ergin’in “genitif grubu” olarak isimlendirdiği ilgi grubunu da diğer dil bilimcilerin aksine kısaltma grupları içerisinde değerlendirir (2011: 434).

Kaya Bilgegil, “Türkçe Dilbilgisi”nde kısaltma gruplarını ayrı bir başlık halinde ele almaz. “Yalın veya çekim eki almış isimlerin; isim, sıfat ve fiillerle teşkil ettiği gruplara” isim grupları diyen Bilgegil, kısaltma grubu örneklerini şu şekilde isim grupları olarak açıklar:

- a) -i halindeki isimlerle; çenesi düşük, gözü kapalı
- b) -de halindeki isimlerle: cepte para, evde soba
- c) -den halindeki isimlerle: benden selâm, senden haber
- d) -e halindeki isimlerle: aş a tuz, sözüne bağı (1976: 160).

Vecihe Hatiboğlu, “Türkçenin Sözdizimi” adlı kitabında kısaltma gruplarını açıklarken “kısaltma grupları” terimini kullanmadan çıkmalı tamlama (kardan adam, kerpiçten kulübe), kalmalı tamlama (kundakta bebek, gözde sanatçı) ve yönelmeli tamlama (dikişe yatkın bir el, yere serili kilim) olarak konuyu üç başlık halinde inceler (1972: 31).

Tahsin Banguoğlu, “Türkçenin Grameri”nde çekim öbeklerini ele alırken kısaltma grubu sayılabilecek örnekleri “isim öbekleri” başlığıyla ele almıştır. İsim öbeklerini “Çekim halinde isimlerin sıfatlara (bazen da adlara) gelmesiyle isim ve onların fiillere gelmesiyle fiil niteliğinde olurlar. Öncekilere isim öbekleri, sonrakilere fiil öbekleri diyeceğiz.” şeklinde tanımlar ve şu örnekleri verir: oyuna düşkün, kışa hazırlık, elde silah, baş açık, gözü açık. Bu örneklerin son ikisi isnat grubu örnekleridir. Bu örneklerden anlaşıldığı üzere Banguoğlu, isnat grubunu da kısaltma grubu olarak değerlendirmektedir (2007: 506-507).

Özkan ve Sevinçli, kısaltma grubunu “İyelik veya hal eki almış bir isimle başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur.” şeklinde tanımlarlar ve isnat grubunu da kısaltma grupları içerisinde değerlendirirler (2011: 107).

Zeynep Korkmaz ise, “Türkiye Türkçesi Grameri”nde “Ad Çekimi Ekleriyle Kurulmuş Kısaltma Grupları Biçimindeki Sıfatlar” konusunu ele alırken kısaltma grubundan da kısaca bahsetmiştir. Kısaltma gruplarının yükleme, yönelme, bulunma, çıkma ve vasıta durumu ekleriyle oluşmuş kelime grubu olduğunu dile getirir. Şu örnekleri verir: yüzü aşkın, ailenize layık, modaaya uygun, yükte hafif parada ağır, solda sıfır, elden düşme, yandan çarklı, bayraklarla süslü (2003: 359). Korkmaz, isnat grubunu kısaltma grubu olarak görmez.

Korkmaz’ın görüşlerinden hareketle Şah u Gedâ ve Gülşen-i Envâr’da tespit edilen kısaltma grupları şunlardır;

2.1.11.1. Yükleme Grubu

Yükleme eki almış bir ismin bir başka isim unsuruyla kelime grubu oluşturması durumudur. Yükleme grubu fiilimsiler ile kurulan grupların kalıplaşmış halidir. Vurgu son unsur üzerindedir. Buna göre;

Nâmeyi virene hitâb itdi; zâhirâ ca ‘l ile ‘itâb itdi (193/1065) “İsmi verene hitap etti, anlaşılan tuzakla azarladı.”

Bana vuslat o Şâh’ı görmekdür; belki geçdüğü râhı görmekdür (254/1627) “Bna kavuşmak o padişahı görmektir, belki geçtiği yolu görmektir.

Gedâ du ‘âyı tamâm eyleyince; ol şâh’a döndi feth-i kelâm itdi (267/1752) “Gedâ duayı tamamlayınca, o padişaha döndü kelimayı fethetti.”

O zühdi terakki kıla hoşdur kim; batılı fark eyleye, hakkı bile (172/1779) “O Allah’tan başkasına yükselmesi hoştur ki yanlış fark etsin, doğruyu bilsin.

Sa’dî şîrâz’a hezâr aferin; bu rüyaları ‘ayne’l-yakin bildi (182/1880) “Sadi Şirazi’ye bin defa aferin, bu rüyaları gözle görerek kesin bildi.”

Sûfî olan suyı üfürür iç; Re’yile deryâ-yı muhiti geçer (256/2672) “Sufi olan suyu üfürür iç, Ra harfiyle büyük denizi geçer.”

2.1.11.2. Yaklaşma Grubu

Yaklaşma eki almış bir ismin bir başka isim unsuru ile kelime grubu oluşturması durumudur. Vurgu son unsur üzerindedir. Buna göre;

Cânânı hânesine gelmege;anunla ‘ahd ü peymânı ide (270/1788) “Sevgilisi evine gelsesin, onunla söz versin ve yemin etsin.”

Menzile bir buçuk sa ‘ât varsa; anda turmaga tâkat yog idi (271/1788) “Menzile bir buçuk saat varsa, onda durmaya takat yoktu.”

Nâgehân devlet ayagına gele; rahm idüp hâtırını ele ala (271/1783) “Ansızın devlet ayağına gelsin, merhamet edip hatrını ele alsın.”

Bir gün iy der-mend-i bi-dermân; hânene varup mihmân olayın (272/1799) “Bir gün dertli dermansız evine varıp misafir olun.”

Ehl-i ‘îrfâna uyhu getirür; hin-i sohbetde uzun efsâne (288/1937) “Bilgi ehline uyku getirir, sohbet vaktinde uzun efsane.”

Düşmene bir ulı çeri gönderdi; o çerinün seri sâre idi (259/2706) “Düşmana bir ulu asker gönderdi o askerin hızlısı, topluluğuydu.”

Hutbe okurken gözine nâ-gehân; cümle kazâ-yı cihân ‘ıyân oldu (261/2718) “Hutbe okurken gözüne ansızın, bütün dünya kazası belli oldu.”

Şehr-i tarikâtda yol eri olur; yola niçe yolsuzlar götürmez (265/2768) “Tarikat şehrinde yol askeri olur, yola nice yolsuzları götürmez.”

Kagıda yazmak vâridât dilesem; gözime gözlük kol kanât olurdu (273/2847) “Kağıda yazmak kaynakları dilesem, gözüme gözlük kol kanat olurdu.”

Muhassıl kâleme bir fenâ geldi; surîdelikten ibâ eyledi (279/2907) “Neticelendiren kaleme bir fenalık geldi,perişanlıktan çekindi.”

2.1.11.3. *Bulunma Grubu*

Bulunma eki almış bir ismin bir başka isim unsuru ile kelime grubu oluşturması durumudur. Bu grup cümle içerisinde dolaylı tümleç, zarf tümleci ve yüklem olabilirken kelime grupları içerisinde isim, sıfat ve zarf görevi yapar.Buna göre;

Nitekim şimdi gökde mâh yok durur; yiryüzünde anun gibi bir şah (124/447) “Nitekim şimdi gökte ay yoktur, yeryüzünde onun gibi padişah.”

Bahr içinde o keşti-i garrâ; gökyüzünde hilâl idi gûyâ (251/1606) “Deniz içinde o parlak gemi; gökyüzünde hilaldi güya.”

Mürdeyen ‘Îsâ geldi sanasın; anı bir demde ihyâ eyledi (255/1643) “Ölmüş kimseye İsa geldi sanırsın, onu bir demde diriltti sanırsın.”

Sohbet üstünde ol melek-manzar; eğer adını hürmet ile ansa (257/1660) “Sohbet üstünde o melek yüzlü, eğer adını hürmetle ansa.”

Âsitânumda bir garibümdür; gûlsitânumdâ ‘andelibümdür (258/1671) “Kapımda bir garibimdir, gül bahçemde bülbülümdür.”

Âsitânumda bir Gedâ’muz idi; togrıluğıyla mübtelâmuz idi (260/1682) “Kapımızda bir Geda’mızdı, doğruluğıyla dertlimizdi.”

‘Işk ile sen benüm garibümsin; bâg-ı hüsnümde ‘andelibümsin (266/1740) “Aşkla sen benim garibimsin, güzellik bahçemde bülbülümsün.”

Hastalıkda derd ü te ‘ab; ‘aceb sağlıgun kadrini bilür mi (266/63a) “Hastalıkta dert ve yorgunluk, acaba sağlığın kıymetini bilir mi?”

Derd-i ‘ışk ile sende hâl var ise ; bu zevki ile hayâl ne dimekdür (270/1781) “Aşk derdiyle sende hal varsa bu zevk ve hayal ne demektir?

Gün gibi turmayup Gedâ-yı cânânı;müdâm ara yirde varup gelürdi (271/1790) “Gün gibi durmayıp Gedâ’nın sevgilisi devam eden ara yerde avrıp gelirdi.”

Gökde melekler gibi zikr idenün; hayra döner işi felekler gibi (258/2688) “Gökte melekler gibi zikreden hayra döner işi felekler gibi.”

Rif ‘ate irişdi mesihâ gibi; tûr-ı temennâda ki mûsa gibi (261/2717) “Yükseklığe erişti yeni ay gibi, minnettar dağında ki Hz. Musa gibi.”

Pusıda olana akın saldılar; aslını fer ‘ini tamam aldılar (261/2723) “Pusuda olana akın saldılar, aslını ayrıntısını tamamen aldılar.”

‘Âlem-i süflide olan duzahı; bu seyri düşünde dahi görmeye (262/2731) Alçak dünyada olan cehennemi bu seyri rüyasında dahi görmesin.”

Oku bu temsili dahi hûş eyle; misal-i vuhûş yabanlarda kalma (262/2735) “Oku bu temsili dahi akıl ver, yabaniler gibi yabanlarda kalma.”

Magrib ü maşrıkdâ macerâ olan; gün gibi ‘aynıyla ana görünür (263/2748) “Batı ve doğuda macera olan, gün gibi gözye ona görünür.”

Şehr-i tarikâtda yol eri olur; yola götürmez niçe yolsuzlar (265/2767) “Tarikat şehrinde yol askeri olur, yola götürmez nice yolsuzları.”

Süreleri yerli yerinde mukim; bunda gaynun ‘aynı kelâm- kâdim (267/2789) “Süreleri yerli yerinde olan, bunda gözüken gözü kıymetli kelimidir.”

Adamda olan hikmeti anladı; vücûdundaki keyfiyeti bildi (268/2792) “Adamda olan bilgiyi anladı, vücudundaki keyfiyeti bildi”

Yılda bir bir sa’at olur didi ki; şimdiye dek fakîr anı bekledüm (270/2820) “Yılda bir bir saat olur dedi ki, şimdiye dek fakir anı bekledim.”

2.1.11.4. Ayrılma Grubu

Ayrılma eki almış bir ismin bir başka isim unsuru ile kelime grubu oluşturması durumudur. Buna göre;

Gedâ saglığından ümidi kesüp; söze geldi vü halka niâ itdi (253/1621) “Gedâ sağlığından ümidi kesip, söze geldi ve halka seslendi.”

Ana lutfundan ihsânı itdi; atına anı çiğnede yazdı (255/1641) “Ona lutfundan iyilik etti, atına onu çiğnedi yazdı.”

Hasta-i ‘ışk -ı derd-nâkümdür; bunca yıldan berü helâkümdür (258/1672) Dertli aşkım hasta, bunca yıldan beri mahvolmuştur.”

Iztırâhumdan bi-huzûr olan; ana hicâbumdan bakamayan (260/1686) “Izdirabımdan huzursuz olan, ona utancımdan bakamayan.”

Cân bedenden ayrılmaz bildiler; arada fitne fayide kılmaz (261/1692) Can bedenden ayrılmaz bildiler, arada fitne fayda etmez.”

Gedâ hiç ola mı ki gamdan öle; dehenün zikri çünkü candur ana (261/1695) “Gedâ hiç olur mu ki gamdan ölsün, ağzının zikri çünkü candır ona.”

Âf-tâbûn çeragını devrân; âlemün sohbetinden nihân itdi (262/1706) Güneş ışığını davran, dünyanın sohbetinden gizli etti.”

Gedâ’nun ahvâli noldı; agyardan cihân halı gördi (262/1705) “Geda’nın dostu noldu, rakipten dünya halini gördü.”

Bu sözi vardılar ana didiler; Gedâ cân u dilden kabul itdi (265/1731) “Bu sözü vardılar ona dediler, Gedâ canı gönülden kabul etti.”

Hemân o taraftan bir âvâz geldi, kâle ennâ rabbikümu’l-müste’an (248/2590) “Hemen o taraftan bir avaz geldi, Şüphesiz Rabbim benimledir, bana yol göstericidir.”

Şeş cihetinden ana sadâ gelür; kendü sulûkına reh-nüma olur (253/2641) “ Altı yönden ona ses gelir, kendi yola girmek için yol gösteren olur.”

Saltanatı kendüyi magrûr ider; mertebesinden düşürür dûr ider (253/2645) “Saltanatı kendini gururlu eder, mertebesinden düşürür uzak eder.”

Bu yokluk kapusundan duhûl eyle; var yûri isbâtla mevlâyı bul (255/2663) “Bu yokluk kapısından içeri gir, vay yürü ispatla mevlâyı bul.”

Şeb-bûylar zinde tutar giceyi; virdini ezberden okur cûylar (258/2688) “Koku gecesi zinde tutar giceyi, verdiği ezberden okur akarsular gibi.

Ol yüce yerden nazar itse kibâr; cümle yer ehlini âşikâr görür (262/2729) “O yüce yerden nazar etse kibarca, bütün yer ehlini açık görür.”

Güyyâki güneşdür şevkle yürür; altı cihâtı bir uğurdan görür (264/2751) “Güya ki güneştir şevkle yürür altı yönü bir uğurdan görür.”

Sözleri cân-bahş-ı vücûd-ı ricâl; sanki turdan âb-ı zülâl akar (265/2761) “Sözleri erkeklerin vücudu teftiş ettiği canı sanki dağdan tatlı su akar.”

Lezzet alır sohbet-i hakdan müdâm; cahil ü nâdânla kelâm itmez (265/2766) “Lezzet alır devam eden hak sohbetinden, cahil ve cahille kelam etmez.”

Hakdan yoluna ser virenün serveri; gün gibi bahr-ı keremün gevheri (266/2773) “Haktan yoluna ser verenin boyu, gün gibi büyük denizin cevheri.”

2.1.11.4.1. Ayrılma Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) Ayrılma grubu sıfat tamlamalarında, tamlamanın birinci unsuru olan sıfat unsuru olarak görev yapabilir.

Anunla meskenüm rûşen oldu; tûr gibi tecellî nûrından (279/1859) “Onunla evm aydınlık oldu, dağ gibi bilinen nurundan.”

Bir gice mestâne harif tutuldu; za’if teni darb ‘âsadan oldu (181/1874) “Bir gece sarhoşa rakip tutuldu, zayıf teni eti hafif olan asadan oldu.”

2.1.11.4.2. Cümledeki Görevi Yönünden Ayrılma Grubu

a) Ayrılma grubu cümlede zarf tümleci görevinde kullanılabilir. Ancak Şah u Gedâ adlı metinde örneği tespit edilememiş, Gülşen-i Envâr adlı metinde ise bir örneği tespit edilebilmiştir. Buna göre;

Şâh'un ana nazarı var imişse; bunca yıldan berü vefâ ideydi (257/1662) “Padişahın ona nazarı varmışsa bunca yıldan beri vefa etseydi.”

b) Ayrılma grubu cümlede dolaylı tümleç görevinde kullanılabilir. Buna göre;

Karşusunda yakamı çâk itdüm; su gibi kendü kendümden gitdüm (280/1863) “Karşısında yakamı düzelttim, su gibi kendi kendimden gittim.”

‘Âriyet libâsından ‘âridür; tercüme belâsından pâk durur (288/1942) “Emanet elbiseden temizdir, tercüme belasından temizdir.”

Yusuf’a andan sürur gelmez idi; minnete meta’u’l gurûr geçmezdi (174/1799) “Yusuf’a ondan kötülük gelmezdi, minnete gururlu eşya geçmezdi.”

Kulzüm-i tevhide enhâr-vâr gel; ayn-ı ta’allükdan gör firâr ide (183/1896) “Tevhit denizine nurlar gibi gel, bağlılık gözünden firar etsin.”

2.1.11.5. Vasıta Grubu

Vasıta ekli bir ismin bir başka isimle birlikte oluşturduğu kelime grubudur. Vasıta hâli, Gramer Terimleri Sözlüğü’nde: “İsmin belirttiği nesnenin vasıta olarak kullanıldığını fiile vasıta olduğunu belirtmek için kullanılan hâl” şeklinde tanımlanmaktadır. (Korkmaz,1992:164)

Vasıta hâlini diğer bilim adamları şu şekilde tanımlamışlardır: “Adın belirttiği nesnenin bir araç olarak kullanıldığını gösterir” (Bozkurt, 1995:164). “Adların araç durumu eylemin hangi araçla işlendiğini, kiminle işlendiğini, nasıl ya da hangi şartlar altında işlendiğini ve ne zaman işlendiğini gösterir.” (Tekin, 2003: 116). “Vasıta hâli fiilin ne ile, nasıl, ne zaman yapıldığını göstermek için ismin aldığı hâldir.” (Öztürk, 1994: 53). “Vasıta hâli, ismin fiile bir vasıta olduğunu ifade etmek için girdiği hâldir. Bu hâl de ekli olup eki vasıta eki’dir. Demek ki vasıta eki de ismi fiile bağlayan bir hâl ekidir.” (Ergin, 1980: 228)

Vasıta hâli eki “+n”, Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde kullanıldıktan sonra, Osmanlıca döneminde kullanımdan düşmüştür. Eski Anadolu Türkçesinde asıl vasıta hâli eki “+n” olmakla birlikte, “+la”, “birle”, “ile” şekilleri de kullanılmıştır. “+n” eki kullanımdan düşünce, onun yerini “ile” edatı

almıştır. Türkiye Türkçesinde “ile” son çekim edatı ve onun ekleşmiş “+la / le” şekilleri vasıta hâli görevinde kullanılmaktadır. Buna göre;

Bu beşâret haberiyle o dem; Sıddık’ı gül gibi hurrem kıldı (101/253) “Bu müjdeli haberiyle o dem, güvenilir olanı gül gibi hurrem etti.”

Her biri rûkn-i Ka’be-i dindür; gayrı eksikliğiyle hayâl kılma (104/276) “Her biri dini kabesi kuvvetlidir, gayrı eksikliğiyle hayal etme.”

‘Adl ü dâdıyla ol emir-i ricâl; mim-i mübâreki ana dâl oldu (109/326) “Adalet ve doğruluğuyla o adamların emri, mübarek mim harfi ona gölge oldu.”

Göz göre Hazret-i Ali’deki lââm; aynı ile işâret itdi ana (118/395) “Göz göre göre Hz. Ali’deli lam harfi gözüyle işâret etti ona.”

Her vilâyetde misli yog idi; ilm ile kenz-i lâ-yefnâ oldu (118/396) “Her şehirde misli yoktu, ilimle tükenmez hazine oldu.”

Biri dahi gökde misâl-i sürûş; ta atle gayretle vakti boş (190/1970) “Biri de gökte melek örneğidir ibadetle gayretle vakti boştur.”

Zühdle şeytânını zebûn itmiş; anun yumruğu altında nefs-ı dîn (191/1976) “Çileyle şeytanını zayıf etmiş, onun yumruğu altında alçak ruhudur.”

Hkmetle çâr-ı anâsır var ki; her birinün mahzarıdır çâr-ı yâr (191/1982) “Bilgiyle kavim komşuluğu var, her birinin huzurudur sevgilinin komşusu olmak.”

Kadr-i mu’allâ ile ol burc-ı âb; arş gibi refi’ü-l-cenâb oldu (193/2000) “Yüce kadriyle o su kalesi, arş gibi Yüce oldu.”

Âlemi şevkile o şems-i cihân; hemân yolundan terbiyet eylerdi (196/2009) “Dünya şevkiyle o dünya güneşi hemen yolundan terbiye ederdi.”

2.1.12. Birleşik İsim Grubu

Leyla Karahan, “Türkçede Söz Dizimi” adlı kitabında birleşik isimleri “Bir nesnenin özel adı olmak üzere bir araya gelen kelimeler topluluğudur.” şeklinde tanımlar ve birleşik isimlerin yan yana sıralanan özel isimlerle kurulduğunu, iki ve daha fazla kelimeli bütün şahıs adlarının birleşik isim olduğunu belirtir (1999: 32).

Karaağaç, birleşik isim grubunu, unvan grubuyla birlikte “özel ad öbeği” bölümünde ele alır ve şöyle tanımlar: “Bir kimseye özel ad olmak üzere iki veya daha fazla adın oluşturduğu söz öbeğine birleşik ad öbeği denir. İki veya daha fazla addan oluşan bütün şahıs adları birleşik söz öbeğini oluşturur.” (2012: 481).

Muharrem Ergin ise, birleşik ismi “Birleşik isim bir nesnenin ismi olmak üzere yan yana gelen birden fazla ismin meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde tanımlar. Birleşik isim ve birleşik kelimenin karıştırılmaması gerektiğini ifade eden Ergin, Haydarpaşa, Büyükada gibi kelimelerin bitişik yazılan birleşik kelimeler olmasına karşılık, Mehmet Kaplan, Orhan Veli’nin has isim olan birleşik isim olduğunu belirtir (1999: 386).

Zeynep Korkmaz, “Türkiye Türkçesi Grameri” adlı kitabında “Ad+ Ad Yapısındaki Birleşik Adlar” konusunu ele alırken birleşik isimlere değinmiştir. Birleşik isimler için “.. hiçbir gramer ilişkisine bağlı olmadan doğrudan doğruya şahıslara verilen iki veya daha çok addan oluşmaktadır.” diyen Korkmaz, Türkiye Türkçesinde ad+ ad kalıbında cins isimlerden meydana gelmiş birleşik adların olmadığını ifade etmiştir (2003: 237).

Metinlerde örneği çok az olmakla birlikte tespit edilen örnekler şunlardır;

‘Ale’t-tahkik imâm-ı ‘atik-ı Hudâ olan Ebu Bekr-i Sıddık’un faziletlerinin ‘ale’l-i icmâl zikridür Rady’allâhu ‘anhü (102) “Doğru olan Temiz Hüda Hz. Ebu Bekir Sıddık’ın faziletlerinin bütün özetinin zikridir. Allah ikisinden de razı olsun.”

‘Osman-ı Zeki Hazretleri’nün sergüzeşt-i şehâdetlerinin tafsilidür (111) “Osman Zeki Hazretlerinin şehadetlerinin serüveninin açıklamasıdır.”

Hikayet-i Hazret-i İmam-ı Azam Hazretleri (69/31b) “Hazreti İmam-ı Azam’ın Hikayesi.”

2.1.12.1. Birleşik İsim Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) İsim tamlamalarında tamlayan olarak görev yapabilir. Buna göre;

‘Ömer –i Fârûk Hazretlerinün sadır olan kerâmetlerinün zikridür Radıy’allâhu Te ‘âlâ ‘anhü(107/12a) “Ömer Faruk Hazretlerinin kalbi cömertliklerinin zikridir Allah Teala ikisinden de razı olsun.”

Hikayet-i Hazret-i İmam-ı Azam Hazretleri (69/31b) “Hazreti İmam-ı Azam’ın Hikayesi.”

2.1.12.2. Cümledeki Görevi Yönünden Birleşik İsim Grubu

a) Birleşik isim grubu cümlede özne görevinde bulunur.

‘Osman-ı Zeki Hazretleri’nün sergüzeşt-i şehâdetlerinün tafsilidür (111) “Osman Zeki Hazretlerinin şehadetlerinin serüveninin açıklamasıdır.”

Hikayet-i Hazret-i İmam-ı Azam Hazretleri (69/31b) “Hazreti İmam-ı Azam’ın Hikayesi.”

Ebû cehli Nebi leşkeri basdı; cenkale yüzine biri dependi (146/1502) “Ebu Cehil’i peygamber askeri bastı, cenkale yüzüne biri tepelendi.”

b) Birleşik isim grubu cümlede nesne görevinde bulunur. Ancak Şah u Gedâ adlı metinde örneği tespit edilememiş, Gülşen-i Envâr adlı metinde ise örneği tespit edilebilmiştir. Buna göre;

Ebû cehli Nebi leşkeri basdı; cenkale yüzine biri dependi (146/1502) “Ebu Cehil’i peygamber askeri bastı, cenkale yüzüne biri tepelendi.”

c) Birleşik isim grubu cümlede yüklem görevinde bulunur. Ancak Gülşen-i Envâr adlı metinde örneği tespit edilememiş, Şah u Gedâ adlı metinde ise örneği tespit edilebilmiştir. Buna göre;

‘Ale’t-tahkik imâm-ı ‘atik-ı Hudâ olan Ebu Bekr-i Sıddık’un faziletlerinin ‘ale’l-i icmâl zikridür Rady’allâhu ‘anhü (102) “Doğru olan Temiz Hüda Hz. Ebu Bekir Sıddık’ın faziletlerinin bütün özetinin zikridir. Allah ikisinden de razı olsun.”

2.1.13. Aitlik Grubu

Eker, “Çağdaş Türk Dili” adlı kitabında aitlik grubunu “Aitlik grubu, aitlik eki -ki ile kurulan gruptur.” diye tanımlar. Aitlik grubunun sözcük gruplarında ve tümcelerde zamir (seninki geliyor) ya da sıfat (karşıdaki adam) görevlerinde kullanıldığından bahseder (2011: 427).

Muharrem Ergin ise, “Bu grup aitlik ekine dayanan bir kelime grubudur. -ki aitlik eki ile ondan önceki bir kelime grubunun yalın hali, genitif veya lokatif hali ile kurulur.” şeklinde açıklar ve şu örnekleri verir: tarihten önceki, yaşlı adamın (1999: 386).

Karaağaç’a göre, aitlik grubu, yönü geriye doğru dönük bir yapım eki aldığı için yapımlık söz öbekleri’ndendir. Bir varlığı karşılamak üzere bir arada bulunan sözler topluluğudur. Karaağaç aitlik grubunun -ki aitlik ekiyle yalın ya da bulunma veya ilgi durumu eki almış bir isim ile kurulduğunu belirtir ve şu örnekleri verir: önceki, dünkü, seninki, karşıdaki (2012: 477).

Şah u Gedâ adlı metinde hiç örneği tespit edilememiş olmakla birlikte tespit edilen örnekler şunlardır;

Tîg-ı zebânundaki ru-yı celâl; ehlini na nâda lâl kâl eyledi (77/5b) “Dil kılıcındaki büyük yüzü, ehlini manada dilsiz kaldı.”

Olki anun gayreti yok sek gibi; sek gibi mekruhun tâlibi olur (86/897) “Oki onun gayreti yok şüphe gibi, şüphe gibi kötünün talibi olur.”

Sendeki ilm ü hünerden nişân yok; hemân cismün tehi kaseye döndü (112/1159) “Sendeki ikim ve hünerden eser yok, hemen cismin dibi kaseye döndü.”

Mâla tapar niçe harbi vücûd;yerdeki kuş terine sucûd eyler (210/2182) “Mala tapar nice harbi vücut, yerdeki kuş tersine secde eder.”

a) Aitlik eki bazı örneklerde zamir olarak karşımıza çıkar. Zamir olarak kullanıldığı durumlarda belirttiği isim düşer ve aitlik ekinin üzerine genellikle iyelik eki gelir (Erdem, 2005b: 76).

Andaki işgalü'l-hevâ olur; mâni-i i mâl tebâhi olur (79/827) “Ondaki heves işgali olur, servet manası övünen olur.”

Sendeki ilm ü hünlerden nişân yok; hemân cismün tehi kaseye döndü (112/1159) “Sendeki ikim ve hünlerden eser yok, hemen cismin dibi kaseye döndü.”

2.1.13.1. İsim Unsuru İsim Tamlamasından Meydana Gelen Aitlik Grubu

Tîg-ı zebânundaki ru-yı celâl; ehlini na nâda lâl kâl eyledi (77/5b) “Dil kılıcındaki büyük yüzü, ehlini manada dilsiz kaldı.”

2.1.14. Ünlem Grubu

Banguoğlu, “Türkçenin Grameri”nde “ünlem öbekleri” olarak isimlendirdiği ünlem grubunu, “katma öbekler” bölümünde ele almıştır. Ünlem grubu için “Ünlemler cümlelerin esas unsuru değildir ve cümleye sonradan katılırlar. Ünlem öbekleri asıl ünlemlerle kurulmuş veya çağrı halinde adlar ve belirtme öbeklerinden meydana gelmiş olurlar.” ifadelerini kullanır (2007: 518).

Leyla Karahan’a göre, ünlem grubu için “Bir ünlem edatı ile bir isim unsurundan kurulan kelime grubudur.” tanımını yapar. Bu grupta ünlem edatının başta, isim unsurunun sonda bulunduğunu ve cümle kuruluşuna katılmayıp, hitaplarda kullanıldığını belirtip şu örneği verir: ey + Türk gençliği= ey Türk gençliği (1999: 33).

Özkan ve Sevinçli, “Türkiye Türkçesi Söz Dizimi”nde ünlem grubunun “Bir seslenme edatı (ünlem) ile bir isim ögesinden oluşan kelime grubu” olduğunu ve cümleye ahenk ve etkili bir anlatım tarzı katmalarına rağmen, cümlede herhangi bir ögeye karşılık gelmediklerini belirtirler (2011: 99).

Eker, ünlem grubunu “Bir ünlem edatı ile ona bağlı bir ad ögesinden oluşan sözcük grubudur.” cümlesiyle ifade eder. Ne mutlu Türk’üm diyene!, Hey koca topçu!, Muhterem gençler! gibi cümleleri de örnek olarak verir (2011: 434).

Ergin ise, ünlem grubunu “Ünlem grubu bir seslenme edatı ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubudur.” şeklinde tanımlar. Grubun oluşumunda seslenme edatının önce, isim unsurunun sonra geldiğini ve kelimelerin her ikisinin de ek almadığını belirtir (1999: 394).

Karaağaç, “ünlem öbeği” olarak adlandırdığı ünlem grubunu “kısaltma öbekleri” içerisinde değerlendirir. “Ünlem öbekleri, bir ünlem edatı ve ardından gelen ad ögesinden oluşur” diyen Karaağaç, bu öbeğin cümle kuruluşunu etkilemediğini, cümle içinde cümle dışı unsur veya cümle dışı söz öbeği olduğunu ifade eder (2012: 467).

Metinlerde tespit edilen örnekler şunlardır;

2.1.14.1. “Ah” İle Kurulanlar

Ah kim geçmedün günâhumdan; Şah’umdan böyle umulmaz idi (182/965) “Ah ki geçmedin günahından, Padişahımdan böyle umulmazdı.”

Ah kim mihr-i ‘arız-ı dilber, seni bir müşrik-i muhabbet ider (284/1909) “Ah ki sevgilinin gelip çatan güneşi seni bir parlayan muhabbet eder.”

El acısı ile figân kıldı; ah didi cân u gönülden hemân (145/1492) “El acısıyla feryat etti, ah dedi canı gönülden hemen.”

2.1.14.2. “Ey” İle Kurulanlar

İy haber ü fikr-i sahih bu durur; o pâdişâha zulm-i sarih oldu (115/373) “Ey haber ve gerçek fikir budur, o padişaha açık zulüm oldu.”

İy kamer-tal’at u esed-kevkeb; şâh-ı a câm u nuktedâ-yı ‘arab (118/398) “Ey ay yüzlü arslan yıldızı, cam padişahı örnek tutulan arap.”

İy yahyâ sözi ihtisâr eyle; dil ü cân ile o şâha du ‘â kıl (125/452) “Ey yahya sözü kısa kes, gönül ve canla o padişaha dua et.”

İçlerinden birisi nidâ kıldı; iy bi-hemtâ ma ‘rifetle didi (128/484) “İçlerinden birisi ses etti, ey benzersiz marifetle dedi.”

İy basiret gözin küşâde iden; iy cihân içre râh-ı ‘ışka giden (133/525) “Ey basiret gözüünü açan, ey dünya içinde aşk yoluna giden.”

İy peri cevr ü cefân ile bizi korkutma; adem olana gam-ı ‘ışk gönül eglencesidir (151/685) “Ey peri haksızlık ve cefanla bizi korkutla, adem olana aşk gamı gönül eglencesidir.”

İy derd-mend ü bî-tâkât didi; yüregüm acıdı sana gayet (174/886) “Ey dertli ve takatsiz dedi, yüreğim acıdı sana gayet.”

İy gönül kapucu gözi şehbâz; hüsn ilinde müsellemler ü mümtâz (189/1027) “Ey gönülü kapıcı gözü gösterişli, güzellik ilinde doğruluğu kabul edilen ve ayrıcalıklı.”

İy cefâlar eyleyici diyesin; âşıkına ezâlar eyleyici (205/1170) “Ey cefalar eyleyici de, aşğını inciten.”

İy cihân içre düldül-i sâni; yalunuz mı kodun bu giryânı (219/1307) “Ey dünya içinde ikici at,yalnız mı bıraktın bu ayrılığı?

Ey atan şeref-i asfiyâ didi, sana bir sebep-i zâhir olubdur (69/730) “Ey atan safiler şerefi dedi, sana bir açık sebep oldular.”

Ey yüceden hâke düşen derd-mend; himmetünü kendüne bülend eyle (71/742) “Ey yüceden hake düşen dertli himmetini kendine yüksek et.”

Ey hümâm şahların saltanatı; bir diş ağrısına değmez müdam (89/41a) “Ey büyük ve sağlam padişahların saltanatı bir diş ağrısına değmez devam eden.”

Ey şeyh-i pâk ne sözdür bu didi; bu yaramaz söz beni helâk itdi (96/996) “Ey temiz şeyh ne sözdür bu dedi, bu yaramaz söz beni helak etti.”

Ey şeyh nedür aceb hatırum; ahirete gitmegi taleb itmez (98/1021) “Ey şeyh nedir acaba hatrım, ahirete gitmeyi talep etmez.”

Ey bi-usul cevâbın virdi didi; aslı ile bildüğüm adamdur ol (104/1081) “Ey usulsüz cevabını verdi dedi, aslıyla bildiğim adamdır o.”

Ey hak sözüne uyan gel beri; ta’atinün lezzetini duymayan (106/1096) “Ey hak sözüne uyan gel beri ibadetin lezzetini duymayan.”

Ey ma ‘rifetün ma’deni kandesin; nice bulayın seni isteyecek (201/2083) “Ey marifetin madeni kandesin, nice kişi seni bulmak isteyecek.”

Ey bu gözi yaşlılara ab-rû; tagda su gibi cüst-cu iderken (207/2149) “Ey bu göü yaşlılara ru suyu dağda su gibi araştıran gibi ederken.”

Ey gabi didiki gör bunda ne var; gördi bir altun sini var gün gibi (207/98b) “Ey gabi dedi ki gör bunda ne var, gördü bir altın sini var gün gibi.”

2.1.14.3. “Hey” İle Kurulanlar

Hey ne yükrük imiş ol esb-i revân; bir adım oldu ana iki cihân (219/1305) “Hey ne yükrükmiş o giden at, bir adım oldu ona iki dünya.”

Hey ne güzeldür bu ki Yâ Rabbenâ; salih ola şâh-ı velâyet ola (80/89) “Hey ne güzeldir bu Ya Rab, salih olsun şehir padişahı olsun.”

2.1.14.4. “Vah” İle Kurulanlar

Vah ki ol yâri rencide itdüm; bu ‘âleme bâri gelmeyeydüm (180/944) “Vah ki o yari rencide ettim, bu aleme bari gelmeseydim.”

Dâyimâ mübtelâ-yı dilbersin; vâh ki agyara yardur dirsın (284/1902) “Daima sevgiliden dertlisin, vah ki rakibe yardır dersin.”

Hevâ ile ibadetlerün kaldı; vah ki cerahatların havalandı (106/1099) “Hevesle ibadetlerin kaldı, vah ki yaraların havalandı.”

2.1.14.4.5. ”Ya” İle Kurulanlar

Ya ilahi zebun-ı ‘ışk oldum; mübtelâ-yı cünûn-ı ‘ışk oldum (86/117) “Ya ilahi aşk zayıfı oldum, dertli deliren aşk oldum.”

Garun içinde Yâ Mustafa didi; gönlümü korkutdı bu ehl-i cefâ (215/2235) “Mağaranın içinde Ya Mustafa dedi, gönlümü korkuttu bu cefa ehli.”

2.1.15. Fiilimsi Grupları

2.1.15.1. İsim-Fiil Grubu

Ergin, “fiil grubu” olarak isimlendirdiği isim-fiil grubunun bir hareket grubu olduğunu ve hareket isimleriyle yapıldığı için de bu grubun cümlede isim vazifesi ve muamelesi gördüğünü belirtir (1999: 400-401).

Karaağaç ise tamamen farklı bir isimlendirme yöntemine gitmiştir. Sıfatfiillere “ad-eylem öbeği”, isim-fiillere “eylem adı öbeği” demektir. Eylem adı öbeklerini “Bir eylem adı ile ona bağlı bir veya birden çok ögeyle kurulan söz öbeğidir.” şeklinde tanımlar ve temel işlevlerinin, eylemlerin adlarını yapmak olduğunu belirtir (2012: 454).

Korkmaz’a göre, fiilimsiler şahıs ekleri alamadıkları için çekime girmeyen yani çekimsiz fiillerdir. İsim-fiiller fiildeki oluş, kılış ve durumların adlarını bildirirler. Yani soyut olan hareketler, isim-fiil ekleri ile adlandırılırlar. Özellikle –mAk’lı ad-fiiller bu konuda çok kullanışlıdır (2003: 864).

Gabain, isim-fiilleri “İş ve hareket bildiren fiilden yapılmış isimlerdir.” şeklinde tanımlar ve bu eklerin sıfat, isim ve nadiren yüklem ismi teşkil ettiğini ifade eder (2003: 82).

Karahan da Ergin gibi, isim- fiillerin hareket grubu olduğundan bahseder. Hareket isminin ise –mak/-mek eki ile yapıldığını söyleyen Karahan, –ma/-me ve –ış/-iş ekleriyle de isim fiil grubu kurulsa da bu eklerin hareketten çok iş isimleri yaptığına dikkat çeker (1999: 25).

2.1.15.1.1. –İş İsim-fiil Eki

Metinlerde çok nadir görülen bir isim-fiil ekidir. Fiili isim yapan bu ek yalnızca örnekte tespit edilebilmiştir.Buna göre;

Hakdan cümlesine belâ irişdi; Hudâ hâcetini kabul itdi (185/988) “Allah’tan hepsine bela erişti, Allah hacetini kabul etti.”

Sanki sinesine ecel irişüp; anun gerdenine el uzatdum (234/1452) “Sanki sinesine ecel erişip onun gerdanına el uzattım.”

Ahir-kâr ana ecel irişür; mâ-meleki şöyle mübtezel kalur (217/2260) “Sonunda ona ecel erişir, sahip olunanı şöyle değersiz kalır.”

2.1.15.1.2. –mAK İsim-fiil Eki

Yârâ girü yanına cem ‘ oldı; cünûnuna dermân kılmag için (196/1091) “Sevgiliye geri yanına hükümdar oldu, Cennetlerine derman etmek için.”

İy gül-i ra ‘nâ aglamag; nergis gibi Gedâ hazin oldı (206/1181) “Ey güzel gül ağlamak, nergis gibi Geda hüznü oldu.”

‘Aşık olmak fenâ-yı mutlakdur; yanuben âteşe kül olmakdur (239/1490) “Aşık olmak bir fenalıktır, yani ateşe kül olmaktır.”

Şevkile zevkile evvelâ ider; nazımla ibtidâ söz söylemege (221/2301) “Şevkle zevkle evvela eder, nazımla başlar söz söylemeye.”

Hikmetini su’âl eylemek olmaz; kâle gelür hâl degildür bu hâl (67/704) “Bilgine sual etmek olmaz, kale gelir hal değildir bu hal.”

Veledi validi hayrete vardı; aslını bilmek diledi validi (123/1269) “Çocuğu babası hayrete vardı, aslını bilmeyi diledi babası.”

2.1.15.1.3. İsim-Fiil Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) İsim-fiil grubu edat gruplarında grubun isim unsurunu oluşturabilir.

‘Işk divâne eyler insânı; anı alâkadan kesmek için (132/512) “Aşk deli eder insanı onu alakadan kesmek için.”

Ana lutfından ol huçeste-hısâl; hâlini bilmek için su ‘al itdi (164/794) “Ona lütfundan o tabiatı uğurlu halini bilmek için sordu.”

Ey deni öldürmek için soyun; mevr gicesi seni çökermiş (113/1166) “”Ey rezil öldürmek için soyun, döndürme gecesi seni çökermiş.”

Ey merd-i şum emirde varmagile; ey merd-i şum ruzunı şam eyleme (116/1200) “Ey uğursuz adam emirde varmakla ey uğursuz adam gündüzünü gece etme.”

2.1.15.1.4. Cümledeki Görevi Yönünden İsim-Fiil Grubu

a) İsim-fiil grupları cümle içerisinde özne olarak görev yapabilir.

Ancak işi zikr-i habib idi; okumak yazmak ber-tarâf oldı (149/661) “Ancak işi sevgili zikriydi, okumak yazmak bir tarafa atıldı.”

Ey sevdüğümün yanında yüzü mah; belki sevmek sevilme günâk ola (166/818) “Ey sevdiğimin yanında yüzü ay belki sevmek ve sevilme günah olur.”

Nice kimse bu hâle ‘âlim idi; böyle itmek orada lazım idi (193/1066) “Nice kimse bu hale alimdi, böyle etmek orada lazımdı.”

Böyle demek hele sana düşermi;mescidi mey-hâne mi itmek gerek (96/997) “Böyle demek hele sana mı düşer, mscidi meyhane mi etmek gerek?”

Ey ma ‘nide ‘üryan olan berü gel; böyle tonanmak sana ziyân eyler (142/1462) “Ry manada çıpkak olan beri gel böyle donanmak sana ziyan eyler.”

b) İsim-fiil grupları cümle içerisinde dolaylı tümleç olarak görev yapabilir.

‘Işk ile za ‘ifü’l-hâl olmışam; aglamaga dahi mecâl kalmadı (201/1141) “Aşkla zayıf hal oldum, ağlamaya da derman kalmadı.”

Başını kurtarmaga dermânı yok; zevk ü safâsından anun derdi yok (105/1088) “Başını kurtarmaya dermanı yok, zevk ve sefasından onun derdi yok.”

c) İsim-fiil grupları cümle içerisinde ek eylem olarak yüklem olarak görev

yapabilir.

Bana visâl ancak ölmek durur; ‘ömrümi ömr-i yâre katsun Hak (160/760) “Bana kavuşmak ancak ölmektir,ömrümü sevgilinin ömrüne katsın Allah.”

2.1.15.2. Sıfat-Fiil Grubu

Ergin’e göre, sıfat-fiil grubu “Bir partisiple ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur.” Grupta partisip sonda bulunur, ona bağlı unsurlar önce gelir (1999: 402).

Karahan ise, sıfat-fiili “Bir sıfat-fiil ile bu sıfat-fiile bağlı unsur veya unsurlardan kurulan kelime grubudur.” şeklinde tanımlar (1999: 21).

Karaağaç, ad-eylem öbeği olarak isimlendirdiği sıfat-fiillerin asıl görevlerinin cümlede geçici eylem adları yapmak olduğunu söyler. Varlıkların hareketleri yüzünden sonradan kazandıkları sıfatların (ekini biçen adam vs.) bu kelime grubuyla ifade edilebileceğini belirten Karaağaç, -dı/-di, -makta/-mekte, -mada/-mede ve –yor eklerinin de ad-eylem öbeği oluşturabileceğini ileri sürer (2012: 452).

Korkmaz’a göre, sıfat-fiillerin sıfat gibi kullanılan çekimsiz fiil şekilleri olduğunu, bir yanının fiil olması nedeniyle kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını, ad oldukları sıfata aktararak varlıkları ve nesneleri hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak vasıflandırdıklarını belirtmektedir. Ancak Korkmaz, burada kesinlikle kalıcı bir sıfattan bahsedilemeyeceğini özellikle vurgulamaktadır. Bir ismi nitelemediklerinde de isim olarak işlem gördüklerini eklemektedir (2003: 909-910).

Metinlerde tespit edilebilen örnekler şunlardır;

2.1.15.2.1. Geçmiş Zaman Sıfat-Fiilleri

2.1.15.2.1.1. -dlk Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları

Varsa fakr ile ana bir miskin; sevdüğü başına yemin vireydi (240/1499) “Varsa fakirle bir miskin sevdiği başına yemin verseydi.”

Cân gibi cismine yakın itdi; onmadık başına berâber idi (246/1559) “Can gibi cismine yakın etti, onmadık başına beraberdi.”

Sevme ki cihâi kati yüzlü; sevdiğünün firkatı müşkili olur (100/1038) “Sevme ki kati yüzlü sevdiğinin ayrılığı zor olur.”

kabe vü zemzemden fâ ide ide; itdüğü isyânı yura arıda (102/1054) “Kabe ve zemzemden fayda etsin, ettiği isyanı yıkasın arıtsın.”

Sen sen ol ben didigüm esle; düşmen-i mevlâya hemân düşmen ol (103/1070) “Sen sen ol benim dediğimi dinle mevla düşmanına hemen düşman ol.”

2.1.15.2.1.2. -mİş Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları

âb-ı sâfide cism-i şâh-ı cihân; sanki hemen suya konmuş gül idi (250/1599) “Saf suda dünya padişah cismi sanki hemen suya konmuş güldü.”

Bir nice arâbı idinmiş çeri; zag u zegan-veş kara mağbunları (101/1051) “Bir nice arabı edinmiş asker karga ve çaylak gibi kuşları.”

2.1.15.2.2. Geniş Zaman Sıfat-fiilleri

2.1.15.2.2.1. -Ar Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları

Çarh-ı rif’atde yıldızum sensin; ‘âlem içre görür gözüm sensin (237/1480) “Yükseklik çarkında yıldızım sensin, âlem içinde görür gözüm sensin.”

Saf olıcak sufi akar su gibi; o bahr-ı keremün talibi olur (193/1996) “Saf olacak sufi akar su gibi, o büyük denizin talibi olur.”

2.1.15.2.2.2. –mAz, mAs Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları

(-Ar) sıfat-fiil ekinin olumsuz biçimi olan (-mAz/-mas) sıfat-fiil eki de sıfat tamlaması oluşturması yönüyle karşımıza çıkar. Buna göre;

Anı söğer bunu öğer işiden; gör nice olur yaramaz iş iden (103/1069) “Onu söver bunu över kişiden gör nice yaramaz iş eden.”

Asiye söylense nasihat sözi; düzd ü harami gibi gülmez yüzi (106/1100) “Asiye söylemse nasihat sözü hırsız ve harami gibi gülmez yüzü.”

2.1.15.2.2.3. –An Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları

Şevkatle elde tavafa revân; anı gören sevrülür idi hemân (102/1056) “Şevkatle elde tavafa giden onu gören sevilir idi hemen.”

2.1.15.2.3. Gelecek Zaman Sıfat-Fiilleri

2.1.15.2.3.1. -Acak Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları

Yâre her kim ziyâde ‘âşık olur, işiğin bulıcak teselli bulur (263/1709) “Sevgiliye her kim ziyade aşık olur eşiğinde bulacak teselli bulur.”

Çek turıcak zevk ü safâsı gider; adamı bi-takat u bi-hûd ider (134/1378) “Çek duracak zevk ve sefası gider adamı takatsiz ve hürmetsiz eder.”

2.1.15.2.4. Sıfat-Fiil Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) Sıfat-fiil grubu sıfat tamlamalarında birinci unsur olan sıfat unsuru görevinde bulunabilir. Buna göre;

Sureta itme ‘ışkunı izhâr; ‘âşıkun bir bilinmedik nesi var (169/841) “Surete itme aşkını gösteröe aşığın bir bilinmedik nesi var?”

Sanki söyünmüş çerag şevki olur; gussası dağlarca derununda dag (208/2163) “Sanki soyunmuş mumun şevki olur, kederi dağlarca derininde dağdır.”

2.1.15.2.5. Cümledeki Görevi Yönünden Sıfat-Fiil Grubu

a) Sıfat-fiil grubu cümle içerisinde özne görevi üstlenebilir. Buna göre;

Bana günahumdan gadab itme geç; senden utandugum yiter ya Rab (88/135) “Bana günahımdan gazap etme geç senden utandığım yeter ya Rab.”

Sevdüğünü sev kuru sevdayı ko; sevmediği nesnelere ‘adû ol (211/2193) “Sevdiğini sev kuru sevdayı bırak, sevmediğin nesnelere düşman ol.”

b) Sıfat-fiil grubu cümle içerisinde nesne görevi üstlenebilir. Buna göre;

Umaram su’al demi olıcak; idegeldüğün keremi idesin (89/146) “Umarım soru zamanı olacak edegeldiğin büyüklüğü edesin.”

Ey deni bu sana revamı ya ‘ni; çeşmün geleni gideni görmiye (232/2424) “Ey düşman bu sana reva mı yani gözün geleni gideni görmesin.”

c) Sıfat-fiil grubu cümle içerisinde zarf tümleci görevi üstlenebilir. Buna göre;

Anı gördüğüm gibi ve’hasil; ol peri ‘aklumu zâ’il itdi (279/1862) “Onu gördüğüm gibi sözün özü o peri aklımı son etti.”

Dişlerinin kevkebi yere düştü; gözden akan katre-i eşki gibi (229/2387) “Dişlerinin yıldızı yere düştü, gözden akan aşk suyu gibi.”

ç) Sıfat-fiil grubu cümle içerisinde yer tamlayıcısı görevi üstlenebilir.Buna göre;

Halk böyle kıldığuma gülüşür; bildigüm yanılduguma degmedi (87/127) “Halk böyle kıldığıma gülüşür, bildiğim yanıldığıma değmedi.”

‘Âşık-ı sâdık oldugın bildüm; hayra girdüm ana vefâ kıldum (235/1457) “Sadık aşık olduğunu bildim, hayra girdim ona vefa ettim.”

Öldüğüme şehâ gam yemez idüm; ayrılıgun olmasa müşkil belâ (226/2351) “Öldüğüme büyük gam yemezdim, ayrılığın olmasa düşkün bela.”

‘Aşk-ı resul ile zuhur idelüm; yatduğumuz yerleri nur idelüm (227/2362) “Peygamber aşkıyla ortaya çıkalım, yattığımız yerleri nur edelim.”

2.1.15.3. Zarf-Fiil Grubu

Zarf-fiilleri gerindium olarak isimlendiren Ergin, “Bir gerindium ile ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubuna gerindium grubu” der ve zarf-fiil grubunun daima zarf olarak kullanıldığını belirtir (1999: 403).

Nurettin Koç, Kerime Üstünova’nın iddialarını yanıtladığı bir makalesinde zarf-fiillerin kesinlikle iyelik eki almadığını ve bir kısım zarf-fiillerin de sıfat-fiil eklerine iyelik eki getirilmesiyle oluştuğunu belirtmiştir (Koç, 2002: 430-437).

Karaağaç ise, zarf-fiil grubunu “Bir zarf-eylem eki ile ona bağlı bir veya birden çok ögeyle kurulan söz öbeğidir.” şeklinde tanımlar ve zarf-fiillerin asıl görevlerinin cümlede zarf yapmak olduğunu ifade eder. Karaağaç, durum ekleri yerine çekim edatlarıyla çekime girmiş bazı isim-fiil ve sıfat-fiilleri, cümlede zarf görevi yaptığı için zarf-fiil grubu saymamız gerektiğini belirtir. Ona göre bu durumdaki kullanımlar henüz ekleşerek zarf-fiil yapan tek bir ek halini almamışlardır. Konuyla ilgili şu örnekleri verir: düşecek gibi oldum, çok zengin olacak kadar çalıştı (2012: 456).

Karahan, zarf-fiil grubu için “Bir zarf-fiil ile bu zarf-fiile bağlı unsur veya unsurlardan kurulan kelime grubudur.” tanımını yapar ve zarf-fiilin grubun ana unsuru olması sebebiyle grubun sonunda bulunduğunu belirtir (1999: 23).

Zarf-fiilleri “Zarf olarak kullanılan çekimsiz fiil şekilleridir.” şeklinde tanımlayan Korkmaz, zarf-fiillerin, fiillerin zarf görevi yapan yardımcıları olduğunu, ad-fiiller gibi ada dönüşme özelliklerinin olmadığını ve sıfat-fiiller gibi ad çekimi, iyelik ve çokluk ekleriyle genişletilemediklerini belirtmektedir (2003: 983).

Gabain de Korkmaz gibi zarf-fiillerin çekimsiz fiil olduğunu, cümle içerisinde bir ögeyi karşılamadıklarını ve çokluk ve iyelik eki almadıklarını belirtir (2003: 84).

Metinlerde tespit edilebilen örnekler şunlardır;

2.1.15.3.1. “-a / -e” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grupları

Kime kim Mevlâ’nun lutfi ola; devlet anun ayagına gelür (280/1869) “Kime ki “Allah’ın lutfu olsun, devlet onun ayağına gelir.”

Bu ‘ayândır ki göz göre nice hâr; ana âyn-ı ta’assub ile bakar (290/1962) “Bu bellidir ki göz görerek nice diken ona çok gözle bakar.”

*

Mimi cemâl ıssı gibi her zaman; mü’min-i mevlâyâ taze cân vire (277/2889) “Mim harfinin güzelliği gibi her zaman, Allah kuluna taze can versin.”

Adama güyyâ ki sevâd-ı günâh; yazıları belâ-yı siyâh ola (277/133a) “Adama güya ki günah sevap yazıları siyah bela olsun.”

2.1.15.3.2. “-dikçe” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grupları

Beni gördükçe du‘â eyler idi; nice yıllar mülazım oldu bana (232/1428) “Beni gördükçe dua ederdi, nice yıllar teğmen oldu bana”

Ben niyâz eyledükçe nâz eyledi; şâh-ı ‘aşık-ı perest ü bende-nüvâz (280/1872) “Ben istedikçe naz etti, aşka tapan padişah okşayıcı kuldur.”

Sa’y-ı cemil oldukça mümkün ide; hatasını bir bir tebdil kıla (289/1948) “Güzel emek oldukça mümkün etsin, hatasını bir bir değiştirsin.”

İkram iden adamlara incinür; yüzine güldükçe gamlara düşer (246/2572) “İkram eden adamlara incinir yüzüne güldükçe gamlara düşer.”

2.1.15.3.. “-Ip, -p” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grupları

Kaldı hasret kıyâmete nideyin; bir yire başımı alup gideyin (269/1798) “Kaldı hasret kıyamete napayım bir yere başımı alıp gideyim.”

Gözleri yas ile tolardı meğer; kaldurup başın nazar idemezdi (269/1772) “Gözleri yaşla dolardı meğer, kaldırıp başını nazar edemezdi.”

Her kimün yüzüne hande kıldı; agladup itdi ahir efgende (282/1884) “Her kimin yüzüne gülüş koydu ağlatıp itti yıkıcı ahir zamanda.”

Felegün işi ber-karâr olmaz; kimse devrinde şâd olup gülmez (282/1886) “Feleğin işi karar üzerine olmaz, kimse devrinde şad olup gülmez.”

Elifi oldı sanki kâmet-i yâr; egri yazup uzada nite ki mâr (289/1950) “Elif harfi oldu sanki sevgilinin sesi, eğri yazıp nitekim yılıcı uzatsın.”

Vakt-i namâz olsa tağılma ırak; lazım oluptur sana bu ittifâk (169/1744) “Namaz vakti olsa dağılma uzağa, lazım olacaktır sana bu ittifak.”

Senderedi hasta olup yasemen; kendüsini yire bıakdı çemen (179/1845) “Semdeledi hasta olup yasemin kendisini yere bıraktı yeşillığe.”

Haylice ta zir-i belig itdiler; zilletle habs olup gitdiler (181/1875) Haylice açık azarlayan ettiler, zilletle hapsolup gittiler.”

Sariyeye na’ra urup ol mahal; hemân el-cebel u el-cebel didi (261/2721) “Sariye ateşe vurup o yerde hemen el-cebel ve el-cebekl diye bağırıldı.”

Mâ’il idüp tâlib olan kâbili; bu bahr-ı revânun dili söyledi (273/2852) “Heves edip talip olan kabili bu uygun denizin dili söyledi.”

2.1.15.3.4. “-mAdIn / -meyin” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grubu

‘Ömrün furkat ile geçdi; behre-mend olmadun mı vuslat ile (278/1847) “Ömrün ayrılıkla geçti, nasip olmadın mı kavuşmakla.”

Ahir olmadı mı firâk eleme; pehlûya çekmedün mi ol sanemi (278/1848) “Ahir olmadı mı ayrılık ateşi, yanın a çekmedin mi o putları.”

Sohbetine irüp nitekim şem ‘; o mâh-ru ile cem ‘ olmadun (278/1849) “Sohbetine erip nitekim gece o ay yüzlüyle hükümdar olmadın.”

2.1.15.3.7. “-Inca” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grubu

Fevt olunca bu fursat u imkân; kâşki fevt olaydın anda hemân (269/1766) “Ölünce bu fırsat ve imkan keşke ölseydin onda hemen.”

Kimse nûr-ı Rahmân-ı göremez; bu ‘ayn-ı nefsânî çıkmayınca (283/1898) “Kimse Rahman’ın nurunu göremez, bu nefsanî gözü çıkmayınca.”

Bu kitabum olunca rûz-ı kıyâm; ehl-i ‘ışka müdâm eglence ola (290/1961) “Bu kitabım olunca kıyam günü, aşk ehline devam eden eğlence olsun.”

‘Aşıka hem-derdi olunca kârin; nâle vü feryadına mu ‘in olur (169/1740) “Aşığa dertli olunca yakun feryat ve figana yakın olur.”

2.1.15.3.8. Sıfat-Fiil Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu

a)Zarf fiil grubu cümle içerisinde yer tamlayıcısı görevi üstlenebilir. Buna göre;

Sözümü dinleyince melûl oldı; benüm pendümi ma’kûl görmedi (233/1442) “Sözümü dinleyince usandı benim nasihatimi uygun görmedi.”

Yüzini yire sürdüm hışm idüp; ana vafir tabançalar urdum (234/52b) “Yüzünü yere sürdüm hışm edip, ona bol tabancalar vurdum.”

Bir gün ol derd-mendi âh eyledi; yanuma geldi aglayup nâgâh (240/1507) “Bir gün o dertli ah eyledi, yanıma geldi ağlayıp ansızın.”

Hazret-i Rahman'dan iltifat olup; hikmetile hâları hayat bulmuş (5/44) “Hz. Allah'tan iltifat olup hikmetle ha harfleri hayat bulmuş.”

‘Ayn-ı ‘ademden aka âb-ı hayat; zinde ola emri ile kâ’inât (14/137) “Yokluk gözünden aksın hayat suyu, zinde olsun emriyle dünya.”

Beytini kutfile dil-küşâ yaza, sanki hemân kanadın aça uça (276/132b) “Beytini Kutfla gönül köşesine yazsın, sanki hemen kanadını açsın ucsun.”

3. SONUÇ

Bu çalışmanın kaynak kitapları, Kazım YOLDAŞ tarafından 1993 yılında Şah U Gedâ ve Bekir KAYABAŞI tarafından 1991 yılında Gülşen-İ Envar transkripsiyonu gerçekleştirilen metinlerdir.

Şah u Geda ve Gülşen-i Envar adlı eserlerde bu çalışmanın neticesinde toplam on beş çeşit kelime grubu tespit edilerek dönemin kelime gruplarını tespit etmek, sınıflandırmak ve Türkiye Türkçesi ile karşılaştırmam amacıyla ortaya koyulmuş bir çalışmadır. Her bir kelime grubu ve alt başlıkları için ayrı ayrı örnek cümleler sıralanmış ve konular pekiştirilmiştir.

Metinlerde, kelime gruplarının hemen hemen hepsinin bir başka kelime grubu içinde kullanılabildiği örneklerden anlaşılmıştır. Bu durumda Türk dilinin 16. yüzyılda son derece gelişmiş bir dil olduğu kanısına varılabilir.

Metinlerde sıfat tamlamalarının kullanımının çok işlek olduğu görülmüştür. Öyle ki sayı sıfatlarında asıl sayı, sıra sayı ve üleştirme sayı sıfatları ayrımının yapıldığı tespit edilmiştir.

Bunun yanında sıfat tamlamasının öğelerinin yerleri değiştirilerek isnat gruplarının oluşturulduğu da gözlenmiştir.

Metinlerde birleşik fiil gruplarının çok gelişmiş yapıda oldukları fark edilmiştir. Birleşik kipli fiillerin hemen hemen hepsinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şah u Geda adlı metinde bir örnekte tekrar gruplarında tekrar eden kelimeler arasına “u” ve “ve” bağlaçları girdiği görülmüştür. *Vâhid ü Vâhid*’ Buna göre, bu durumun tekrar gruplarının yapısını bozmaktan ziyade anlamı kuvvetlendirdiği saptanmıştır.

Aynı anlam gelen “u, ve, vü” bağlama edatlarının metinlerde kullanılmasıyla yabancı dillerden kelime alış verişi yapıldığı anlaşılmaktadır.

Metinlerde kullanılan ünvan isimleri şâh, sultan, padişâh ve peygâmbir gibi devlet adamlığı ve dinî terimlerle ilgilidir.

Kısaltma gruplarından bulunma ve ayrılma grubunun kullanılışı çok yaygınken belirtme grubu az kullanılmıştır.

Ünlem edatı olarak yoğun olarak ey tercih edilmiştir. Bunların yanı sıra hey, yâ, vah ünlem edatları da kullanılmıştır.

Metinlerde sayı grupları da incelenmiştir.

Metinlerde on altı edat saptanmıştır. Bunların bir kısmı Arapça ve Farsçadan dilimize geçen edatlardır.

İsim-fiil eki -ış/-iş metinlerde tespit edilmekle birlikte genellikle - mak/-mek tercih edilmiştir. Sıfat-fiiller, geçmiş zaman, geniş zaman ve gelecek zaman sıfat-fiilleri olarak üç grupta toplanmıştır. Zarf fiiller ise, -a/-e, -dıkça, -ıp/-ip, -madın, -Inca eklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ayrıca metinler içerisinde geçen anlamlarına aşina olmadığımız kelimelerin anlamları için bir sözlüğe de yer verilmiştir.

4. SÖZLÜK

āb-ı hayāt: İçenlere ölümsüzlük verdiği inanan efsanevi su, bengisu, Abıhayat.

āb-ı revān: Akarsu, ırmak.

āb-ı zülāl: Uzun süre erimeden kalan kar kütlelerinin içinde bulunan ve “zülal” adı verilen kurtçukların içinde eriyerek soğuk ve lezzetli hâle getirdiği hoş içimli su.

āb-ı dil-küşâ: (Tunca nehrinin görüntüsüyle) insanın içini açan su(yu), gökyüzü.

‘abā: Yünden dokunmuş, genellikle beyazımsı ya da deve tüyü renginde çok sert bir kumaş, kaba çuha; bu kumaştan yapılmış derviş hırkası. Aşağıdaki tanıkların ilkinde kelime, atlas kumaş ile tezat içerisinde verilerek kanaat sembolü olarak kullanılmıştır.

Ābid: İtaat eden, kulluk eden, ibadet eden, ibadetle meşgul olan; güzel amelleri işleyen ve haramlardan kaçınan, Allah’a ve Peygamber’e itaat eden kimse.

‘aceb: Acaba.

ādem: Semavi dinlere göre Allah’ın ilk yarattığı insan ve peygamberlerin ilki olan Hazreti Adem.

‘adl: Adalet, hakkaniyet, doğruluk, herkese eşit davranarak hakkını teslim etme.

‘adl ile dād, ‘adl ü dād: Adalet, lütuf ve iyilik ile muamele.

‘adl issi: Adalet ve hakkaniyet sahibi, âdil

‘adū: Düşman.

‘adū olmaḵ: Düşman olmak.

āfitāb: güneş, güneş ışığı.

āfitāb-ı ‘ālem: Alem güneşi || âleme ışık saçan, parlak çehreli güzel.

āfitāb-ı ‘ışḵ: Aşk güneşi; güneşe benzeyen aşk.

āfitāb-ı ‘ışḵ-ı yār: Sevgiliye duyulan aşkın güneşi.

āfitāb ü ḵamer: Güneş ve Ay, sevgilinin yanağının parlaklığından utanıp su gibi yerlere geçenler.

āgāh: Bilgili, haberdar, haberli, bilen.

āgāh eylemek, Agāh kılmak:Haberdar etmek, farkına varmasını sağlamak.

āgāh olmak: Haberdar olmak, bilmek.

Ağarmak: Ağarmak. (saç, sakal, bıyık için) kırışmak, beyazlamak.

Ağyār: “ğayr”ın çoğulu; başkaları, eller || rakipler, sevgilinin dost edindiği kimseler.

āh ü efgān: Ah ve feryatlar.

āh ü figān: Ah ve feryat.

āh ü figān eylemek, āh ü figān itmek: Ah çekip feryat etmek.

āh ü zār: Ah edip ağlamak, inlemek.

ahbāb-ı dünyā: Dünya dostları; dünyayı dost edinen kimseler.

ahbāb-ı resūl:Hazreti Muhammed’in dostları, onu sevenler.

Aḥbār: “ḥaber”in çoğulu; haberler, menkıbeler.

Āḥir: Son.

āhir-i ‘ömr: Ömrün sonu, ömrün son demleri, hayatın son yılları.

Āḥiret: Öteki dünya, ukba, ölümden sonra erişilecek olan âlem.

Ahkām: “gükm”ün çoğulu; hükümler.

Āḳibet: Sonunda, en sonunda, nihayet.

‘āḳil: Akıllı, akıl sahibi, akli başında olan kişi.

akl-ı selīm: İyiyi kötüden ayırma gücü, akla uygun ve doğru karar verme yetisi, sağduyu.

‘aḳl ü fikir:Aklî fikir || doğru dürüst düşünebilme yetisi.

‘aḳlı gitmek:Çok beğenilen, hoşı giden bir kimse ya da nesne karşısında ne yapacağını bilmez, düşünemez duruma gelmek; akli başından gitmek.

aḳlını zā’il eylemek: Aklını başından almak.

a’lā: Yüce, yüksek.

Ālem: Yeryüzü, dünya; kâinat.

‘**âlem-i bālā**: Ulvi âlem, ruhlar âlemi, melekût âlemi.

‘**âlem-i ervāğ**: Ruhlar âlemi, ulvi âlem, melekût âlemi.

‘**âlem-i envār**: Nurlar âlemi, melekût âlemi.

‘**âlem-i fānī**: Fāni âlem, gelip geçici dünya, ölümlü dünya.

âlem-i fenā: Fena âlemi, gelip geçici dünya.

‘**âlem-i firāk**: Ayrılık âlemi, ayrılık hâli.

‘**âlem-i hayret**: Hayret âlemi.

‘**âlem-i ıışk**: Aşk âlemi, aşkın verdiği hâlet.

‘**âlem-i keşret**: Kesret (=çokluk) âlemi || dünya.

‘**âlem-i ma‘nā**: Mana âlemi, manevi âlem.

Âlī: Yüce, büyük, yüksek.

‘**alīm**: Çok bilen, çok iyi bilen.

‘**amel**: İcraat, hareket, idman.

‘**amel itmek**: Hareket etmek, davranmak, hayatta yol almak.

‘**andelīb**: Bülbül.

‘**ārī**: Arı, tertemiz, halis || (şiir bağlamında) saf ve yalın.

‘**ārif**: İrfan sahibi, çok anlayışlı, hakkıyla bilen kişi; tas. Allah’ın sırları kendisine açılmış olan, manevi hakikatlerden haberdar bulunan kimse.

‘**arş-ı a‘şam**, ‘**arş-ı a‘tīm**: Sonsuz büyük ve azametli Arş.

Aşhāb: Hazreti Muhammed’i bizzat gören ve onunla aynı mecliste bulunan müminler.

aşhāb-ı sücūd: Secde ehli; namazında niyazında samimi olan gerçek müminler.

Aşhāb-ı takvā: Takva sahipleri || Edirne Mevlevihanesi’nde sema eden Mevleviler.

‘**âşık-ı dīvāne**: Divane âşık; aşkla akli başından gitmiş âşık.

âşık-ı şādık: Sadık âşık, gerçek âşık, aşkında sadakat gösteren kimse.

‘āşık-ı za‘if: Zayıf, güçsüz âşık.

‘āşık-ı zār: Ağlayıp inleyen, dermansız âşık.

Āyine:Ayna.

āyine-i ‘ālem: Âlem aynası || dünya.

‘aynı açuk: Gözü açık, “uyanık” || kalp gözü açık.

‘ayne“l-yaqîn:Gözüyle, kendi gözleriyle.

āzād olmağ:Azat olmak, halas bulmak, kurtulmak.

B

bād-ı hāzān:Sonbahar rüzgârı

bāğ-ı cemāl, bāğ-ı hüsn:Güzellik/güzel yüz bağı, güzellik/güzel yüz bahçesi.

bāğ-ı cennet:Cennet bağı, cennet bahçesi.

bāğ-ı cihān:Cihan bağı || dünya.

bāğ-ı cinān:Cennet bağı, cennet bahçesi.

Bahr: Deniz.

bahr-i ‘adem:Yokluk denizi, hiçlik denizi.

bahr-i ‘ālem:Âlem denizi || dünya.

bahr-i cihān:Cihan denizi || dünya

bahr-i cūd:Cömertlik denizi || Semiz Ali Paşa.

bahr-i envār:Nurlar denizi.

bahr-i felek:Felek denizi. Eskilerin gökyüzünün ve yeryüzünün karşılıklı olarak birbirlerini yansıttıkları telakkisine dayanan bir terkiptir.

bahr-i fenā:Yokluk denizi || fenafillah denizi.

bahr-i hayret:Hayret denizi.

bahr-i ‘ilm:İlim denizi.

bahr-i imkân:İmkân denizi. Bir kelâm terimi olan imkân, Allah'ın varlığını ortaya koyan delliller arasındadır. Kâinattaki bütün varlıklar mümkündür yani var olmak için başkasına muhtaç olma özelliğine sahiptir. Mümkün olan tabiata ve nesnelere varlık veren, mümkün özelliği taşımayan, varlığı zorunlu olan Allah'tır.

bahr-i kemâl:Kemal denizi.

bahr-i nūr:Nur denizi.

bahr-i 'ulūm:İlimler denizi.

bâkî: Ebedî, kalıcı, daimi, fena bulmayan, payidar.

Bâtıl:Geçersiz, hükümsüz.

belâ :Büyük sıkıntı, büyük dert, afet, musibet; Allah'ın kulunu denemek için verdiği imtihanlar.

belâ-yı 'ışk:Aşk belâsı, aşk derdi.

bende-i 'ışk:Aşk esiri.

beyân eylemek, beyân itmek, beyân kılmak:Anlatmak.

bî-çâre:Biçare, çaresiz || âciz, bedbaht, zavallı, acınacak hâlde olan.

bî-hayâ:Hayasız, utanması sıkılması olmayan, edep yoksunu.

bir dem:Bir an, bir an olsun.

bî-vefâ:Vefasız, sözünde durmayan, hayırsız, umursamaz, acımasız.

boynını egmek:Boynunu bükmek || mahzun ve karşısındakini acındıracak bir tavra bürünmek.

C

Câhil:Hiçbir şeyden haberi olmayan, bilgisiz, nadan.

cām-ı 'ışk:Aşk kadehi || aşk şarabı.

cām-ı mey:Şarap kadehi || şarap.

cānib:Yön, taraf, yan.

cefâ vü ğam:Eziyet ve kahr.

Cehd:Çalışıp çabalama, büyük gayret sarfetme.

Cehl:Cahillik, cehalet.

celāl:Büyüklük, yücelik, azamet; mehabet.

celāl-i ‘adālet:Adalet azameti, yüce adalet.

cemāl:Güzellik, yüz güzelliği; güzel yüz.

cemāl-i ğayr: (sevgiliden) başkasının yüzü.

cenāb hazret: Kat, huzur, nezd.

cenāb-ı haḳḳ:Cenabıhak, Hazreti Allah.

cenāb-ı hażret:Yüce Allah.

cerī:Canlı, gayretli, becerikli, eli çabuk; küstah || Hayâlî Beg.

cevr:Cefa, eziyet, zulüm; haksızlık ederek incitme.

cevr-i cānān:Sevgilinin zulmü, incitici söz ve davranışları.

cevr-i yār:Dostun incitmesi.

cevr eylemek, cevr itmek:Eziyet etmek, işkence çektirmek, zulmetmek, haksızlık ederek incitmek.

cıfe-i dünyā:Dünya leşi; dünya denilen leş. Bu tabir, “Dünya bir leştir, onu isteyen köpeklerdir.” şeklindeki sahih olmayan bir hadise dayanmaktadır.

cinān: “cennet”in çoğulu; cennetler.

cism-i nā-tüvān:Güçsüz, zayıf beden.

cūd: Cömertlik, ihsan, kerem.

cümle-i ahḡāb:Bütün sahabeler.

cümle ‘ālem:Bütün dünya, bütün âlem.

Ç

çāh:Kuyu.

çaḳ:Ta, ta ki, ...(y)(A) kadar.

çāk olmak:Yırtılmak, parçalanmak.

çāre:Çare, çözüm, deva; çıkar yol.

çerh:Felek.

çerh-i ‘adālet:Adalet göğü.

çerh-i felek :Feleğin çarkı; dolaba/değirmene benzeyen felek || talih, baht.

Çeri:Asker, savaşçı || yiğit.

D

Dād:Adalet, doğruluk, insaf.

dād eylemek, dād itmek:Adaletle muamele etmek, insaf etmek.

daḥī:de, da

dāmān, dāmen:Elbisenin alt kısmı, etek.

dehān, dehen:Ağız.

derd-i bī-devā:Devasız dert.

derd-i cānān:Sevgilinin aşkının sebep olduğu dert, keder.

derd-i firāḡ:Ayrılık derdi, ayrılık kederi.

derd-i ‘ışḡ:Aşk derdi.

derd ü belā:Dert ve belâ.

derd ü ḡam:Dert ve gam.

dest-i belā:Belâ eli.

Dīdār:Yüz, güzel yüz.

dīdār-ı yār:Sevgilinin güzel yüzü.

dil-i bī-çāre:Biçare gönül, zavallı gönül.

dil ü cān:Gönül ve ruh.

dil-ber:Gönlü kendine çeken güzel/sevgili.

dil-dār:Gönlü elinde tutan, sevgili.

dünyā ‘āşıkı:Dünya âşığı; dünyaya âşıkmişçasına tutkuyla bağlananlar, masiva ehli.

dünyā evi:Dünya hanesi || dünya hayatı.

E

Ebedî:Ebediyen || hiçbir zaman, asla.

Ebr:Bulut.

ebū cehl: Hazreti Muhammed’in ve İslam’ın azılı düşmanlarından biri || din ve peygamber düşmanlığı yapanlar.

Ecel:Hayatın sonu, ölüm anı, ölüm.

Efgān:Haykırma, feryat.

efgān eylemek, efgān itmek:Feryat etmek, haykırmak.

Ehl:Malik, sahip; belirli bir vasfa sahip olanlar.

ehl-i ‘adl:Adalet sahipleri; âdiller.

ehl-i cefā:Zalimler.

ehl-i cünūn:Cünun ehli; mecnunlar, deliler, meczuplar.

ehl-i dād:Adalet ehli; âdil, adaletten ve hakkaniyetten ayrılmayan.

ehl-i derd:Dert ehli; dertliler || âşıklar.

ehl-i dil:Gönül adamı, ârif.

ehl-i dîn:Din ehli; dindar.

ehl-i dünyā:Dünya ehli; dünyaya bağlananlar.

ehl-i hāl:Hāl sahibi, manevi sır ve tecellilere erişmiş, farkındalık kazanmış kimseler.

ehl-i hevā:Nefislerinin arzu ve isteklerine uyanlar.

ehl-i hüner:Hüner ehli, hüner sahibi.

ehl-i ‘ışk :Aşk ehli, âşıklar.

ehl-i ‘ilm:İlim sahibi; âlim.

ehl-i ‘irfān:İrfan ehli; marifet sahipleri, ârifler.

ehl-i kemāl:İlim ve fazilet sahibi, kâmil insanlar.

ehl-i nazar:Basiret sahipleri.

ehl-i niyāz:Niyaz ehli; âşıklar.

ehl-i şafā:Her türlü manevi kirden arınmış bir kalbe ve gönül şenliğine sahip kimseler, gönül erleri.

ehl-i sehā:Cömert kimse.

ehl-i şevk:Şevk sahipleri; şiddetli bir kavuşma arzusuyla yanıp tutuşan, Allah’a ulaşmayı isteyen kimseler.

ehl-i yakîn:Yakîn sahipleri; herhangi bir delile ihtiyaç duymaksızın sadece iman kuvvetiyle müşahade ederek bilenler.

ehl-i zāhir:Zahir ehli; işin şeklinde kalan, mana ehli olmayan kimseler.

ehl-i cennet:Cennet ehli; cennetlikler.

ehl-i cihān:Cihan ehli; bütün insanlar, herkes.

ehl-i nār:Ateş ehli; cehennemlikler.

ehl-i semā:Göğün sakinleri; melekler.

ehl-i şikār:Avcılar, padişahla birlikte avlanan kimseler.

ehl-i vilāyet:Velayet ehli, veli.

elem:Acı, derin keder, ızdırap, endişe.

elem-i ‘ālem, elem-i dehr:Dünyanın kederi, ızdırabı; dünya hayatında karşılaşılan sıkıntı ve üzüntüler.

emr:Emir, buyruk, hüküm.

enbiyā:“nebî”nin çoğulu; nebiler, peygamberler.

encüm :“necm”in çoğulu; yıldızlar.

encüm-i çerh :Gökteki yıldızlar.

enhār:“nehr”in çoğulu; nehirler.

enhār-ı cinān:Cennet ırmakları.

envār: “nūr”un çoğulu; nurlar.

envār-ı kemāl:Kemal nurları.

esbāb:Vasıtalar, sebepler.

esrār-ı nihān:Gizli sırlar.

esrār-ı vuşlat:Vuslat esrarı || vuslat sırları.

eşcār:“şecer”in çoğulu; ağaçlar

F

Faḥr:Övünç, iftihar sebebi.

faḥr-i cihān:Cihanın medar-ı iftiharı || Hazreti Muhammed.

faķır: Yoksul, muhtaç || âciz, zavallı.

faķr ü fenā: Fakirlik ve yokluk.

fānı eylemek, fānı kılmak:Yok etmek, ortadan kaldırmak.

fānı ‘ālem, fānı cihān, fānı dünyā:Fani dünya; gelip geçici, ölümlü dünya.

fārūķ:Ayıran; hakkı batıldan ayırması ve çok adaletli olması sebebiyle Hazreti Ömer’e verilen lakap.

felek:Gökyüzü || kadere hâkim olduğuna inanılan güç; talih, baht,gökyüzü.

fenā ehli:Faniler || tas. Allah aşkıyla kendi varlıklarından ve masivadan geçerek kendilerini tamamen Allah’ın kudret ve iradesine bırakmış olanlar, ârifler.

fiğān:Izdırapla haykırma, feryat.

fırāk :Ayrılık, sevgiliden/çok sevilen birinden uzak düşme, hasret.

fürķat-i cānān:Sevgiliden ayrılık; sevgilinin hasreti.

G

gāfil: Evresinden ve gerçeklerden habersiz olan, yapacakları ve başına gelecekler konusunda ihmal ve gaflet içinde bulunan, dalgın, dikkatsiz ve düşüncesiz kimse; basiretsiz, aymaz.

ġaflet : Dalgınlık, boş bulunma, gafillik, ihtiyatsızlık; manevi hakikatlerden bihaber olma; kulluk bilincinden uzaklaşma, nefsine uyarak Allah'ın emir ve yasaklarına duyarsız kalma.

ġam : Keder, üzüntü, kaygı, tasa, dert.

ġam-ı 'āşık : Aşığın gamı, kederi.

ġam-ı firāk, ġam-ı fürkat: Ayrılık gamı; ayrılığın sebep olduğu keder.

ġam-ı 'ışk : Aşk gamı, aşk derdi.

ġayret itmek : Sabır ve sebatla çalışmak, kendini dayanmaya zorlamak.

gevher : Kıymetli taş, cevher, mücevher.

gönli kara : Gönlü kara || dertli, gam çeken.

gönlin açmak : İçini açmak, huzur ve ferahlık vermek.

gönline melāl gelmek : Kederlenmek, üzülmek, tasalanmak.

gönül gözi : Kalp gözü, basiret.

göz dikmek : Bir şeyi ele geçirmeyi ya da bir işi yapmayı aklına koymak.

göz göre : Göz göre göre.

ġüftār : Söz söyleme, konuşma || ağzını açma.

ġünāh ehli : Günahkârlar.

H

hāl ehli : Hâl sahibi, manevi sır ve tecellilere erişmiş, farkındalık kazanmış kimse.

halk-ı cihān: Cihan halkı || bütün insanlar, herkes, cümle âlem.

haste-i 'ışk: Aşk hastası, aşktan hasta düşen || âşık.

havf ü recā : Korku ve ümit.

hazret-i haḳ : Hazreti Allah, yüce Allah.

hebā olmaḳ :Mahvolmak, viran olmak, telef olmak.

helāk:Bir kimsenin uğruna canını feda eden||aşkından eriyip biten, ölecek hâle gelen âşık.

helāk eylemek, helāk itmek :Öldürmek.

helāk olmaḳ :Ölmek, yok olmak, eriyip bitmek.

hemān :Hemen, o anda, çarçabuk, vakit kaybetmeden, bir an evvel.

hemîşe :Sürekli, daima, her zaman, her vakit, hep.

her dem, her demde :Her zaman, her dakika, sürekli, daima.

her gāh :Her an, her zaman.

hevā ehli :Nefislerinin heva ve heveslerine uyan kimseler.

hevā-yı ʿışḳ :Aşk havası||aşk hevesi, aşk arzusu.

hevā-yı vuṣlat :Vuslat yelleri||vuslat hevesi.

hicāb :Utanma, sıkılma, çekinme, mahçubiyet.

hicāb eylemek, hicāb itmek :Utanmak, sıkılmak.

hüb:Güzel, dilber.

hudā :Allah.

hükm eylemek, hükm itmek :Hükmetmek, hâkimiyeti altına almak.

I

ʿışḳ :Aşk, bir kişiye karşı duyulan şiddetli sevgi. Edebiyatta aşk, beşerî/mecazi ve hakiki/ilahi olarak iki farklı şekilde yer alır. Mecazi olan, fani varlıklara karşı duyulan; ilahi olan ise yüce yaratıcıya duyulan şiddetli sevgi ve arzudur. Mutasavvıflar Allah’a akıl yoluyla varılamayacağını, O’na ancak sevmek yoluyla vasıl olunacağını savunmuşlardır. Tasavvufta Allah’a ulaşabilmenin yegâne yolu aşktır.

ʿışḳ-ı cānān:Sevgiliye duyulan aşk.

‘ışk-ı ğağ: Allah aşkı.

‘ışk-ı nihān :Gizli aşk.

‘ışk-ı pāk :Tertemiz, halis, saf, katışıksız aşk.

‘ışk ehli :Aşk ehli; âşıklar.

İ

‘ibādet :Allah’a sevgi, saygı ve bağlılığını arz etme, kulluk.

‘ibādet ehli :Kulluk bilinci taşıyan, ibadette ihmale düşmeyen kimseler, âbidler.

ilāh:İlah, tanrı, mabud.

ināyet :İhsan, iyilik, lütuf, hoş muamele.

‘itāb itmek :Azarlamak, paylamak, rencide etmek.

‘izzet:Aziz olma, yücelik, itibar, şeref.

K

ka‘be : Mekke’de bulunan, Müslümanlarca kible olarak kabul edilen ve hac ibadeti yerine getirilirken tavaf edilen kutsal yapı; Kâbe, Beytullah.

ķavl :Söz.

kelām :Söz || güçlü bir söyleyiş yeteneğiyle konuşma anında zuhur eden cümleler ya da ortaya konan şiirler.

kemāl:Olgunluk, yetkinlik, tamlık, eksiksizlik; en yüksek değer, mükemmellik; fazilet, hüner.

kemāl-i kerem:Cömertlik ve yüceliğin en mükemmel hâli.

keşret :Çokluk, bolluk, ziyadelik; kalabalık || tas. Allah’ın tecellisiyle zuhura gelmiş olan çokluk, mahlukatın çokluğu.

keşt-i baġr-i belā :Belā denizinin gemisi || Rüstem Paşa’nın müptezel bedeni.

kevkeb:Yıldız.

kevn ü mekān :Bütün varlık âlemi || dünya ve dünyada olan her şey.

L

lāl :Lilsiz.

lāl olmak:Dilsiz olmak, konuşamaz hâle gelmek, tutulmak.

luşf issi:Lütufkâr.

M

māh, meh:Dünya'nın uydusu olan gök cismi, Ay.

māh-ı cemāl :Cemal Ay'ı || Ay'a benzeyen güzel yüz.

māh-ı devrān :Dünyaya ışık veren ay yüzlü güzel/sevgili.

māh-ı münîr :Işık saçan Ay, parlak Ay.

māh-ı nev, meh-i nev:Yeni ay, hilâl.

mahal:Yer, mekân || zaman.

māl ü menāl :Mal mülk, sahip olunan şeyler; bir kimsenin varı yoğu.

ma 'nā, ma 'nî:Mana, anlam, mazmun.

mekân-ı imkân:Her şeyin mümkün olduğu âlem, olabilirlik âlemi || dünya.

mekân-ı kalb :Kalp hanesi, gönül hanesi; gönlün içi.

melāl:Üzüntü, keder, hüzn.

melâlet:Üzüntülü, kederli olma hâli, boynu büküklük.

melâmet ehli :Kınayıp ayıplayanlar, yergide bulunanlar.

melül :Mahzun, üzgün, dertli, boynu bükük.

melül eylemek, melül itmek :Melul etmek, üzmek, mahzun hâle getirmek.

melül olmak :Üzgün, dertli, neşesiz ve boynu bükük olmak.

menāl ü māl :Mal mülk, sahip olunan dünyevî şeyler.

merdūd :Reddedilmiş, geri çevrilmiş, kabul edilmemiş, makbul görülmemiş.

mihr :Güneş.

mihr-i 'ālem: Alemin güneşi.

mihr-i felek :Feleğin güneşi; gökteki güneş.

mihr-i hudā :Allah'ın merhameti.

mihr-i 'izzet:İzzet güneşi, kudret güneşi.

mihr ü kamer :Güneş ve ay || güneş ya da ay, ne güneş ne de ay.

mir'āt :Ayna.

mir'āt-ı dil:Gönül aynası.

mir'āt-ı hüsn:Güzellik aynası.

mir'āt-ı 'ışk :Aşk aynası.

muhkem:Sağlam, dayanıklı, sarsılmaz, kavi.

mu'ın :Yardımcı, himmetçi, medetkâr, refik.

murād eylemek, murād itmek, murād idinmek : İstemek, dilemek, erişmeyi talep etmek.

mutlak:Kesin olarak, mutlak surette, behemehal.

müdām :Her zaman, daima, devamlı, hep.

mülk ü māl:Mal mülk.

mürşid :İrşad eden; hak ve hakikat yolunda insanlara rehberlik eden kimse.

N

nā-gāh:Ansızın, birden, birdenbire, bir anda.

nā-gehān:Ansızın, birden, birdenbire, bir anda.

nāle vü feryād itmek:İnleyip feryat etmek.

nām: Ad, isim.

nāme-i ahvāl:İçinde bulunulan durumu anlatan mektup, arzıhâl.

nāme-i firāk :Ayrılık mektubu.

nār-ı sūzān :Yakıcı ateş.

nā-tüvān :Güçsüz, zayıf, kuvvetsiz, bitkin, mecalsiz.

naṭar eylemek, naṭar itmek, naṭar kılmak: Bakmak.

nidā :Feryat, haykırış.

nigāh eylemek, nigāh itmek :Bakmak.

nihān:Gizli, saklı.

nūr-ı ‘ışık :Aşk nuru.

nūr-ı mevlā : Mevlâ“nın nuru, Allah“ın nuru, ilahi nur.

nücüm : “necm”in çoğulu; yıldızlar.

O

ol dem, ol demde:O an, o anda, o nefeste.

Ö

‘ömr: Ömür, hayat, yaşama süresi.

ömr-i ādem:İnsan ömrü, insanın ömrü.

P

pāk :Temiz, saf, arı, lekesiz || ayıpsız, kusursuz.

peykān :Okun ucundaki sivri demir parça, temren.

R

rāh, reh:Yol.

rāh-ı fenā :Fena yolu, yokluk yolu, sonu ölüme varan yol.

rāh-ı firāk :Ayrılık yolu.

rāh-ı ‘ışık :Aşk yolu.

raḡīb :Sevgilinin yanında olup âşıkla arasına giren kimse.

refīk :Yol arkadaşı, yoldaş, arkadaş.

reh-nümā:Yol gösterici, kılavuz.

revā :Yaraşır, yakışır, layık, müstehak; seza, caiz, uygun; vacip, makul; mahal.

ricāl :“recl”in çoğulu; büyükler, ileri gelenler||tasavvuf yolunda ilerleyen kimseler, Hak erleri.

rif‘at :Yücelik, yükseklik, mevki yüksekliği, izzet.

rūh-ı pāk :Temiz, lekesiz, mukaddes ruh.

rūh-ı revān:Revan ruh, yürüyen ruh; insan uykudayken bedeninden ayrılarak misal âleminde gezdiğine, öldüğünde Arş‘a yükseldiğine inanılan ikinci ruh||latif sevgili.

rūy-i ‘ālem:Yeryüzü, dünya||etraf.

rūz :Gün, gündüz.

rūz-i kıyāmet :Kıyamet günü.

sāye :Gölge.

sebbezār :Yeşillik, çayırılık çimenlik yer.

sefid:Ak, beyaz.

şūret-i vişāl :Vuslat sureti, vuslat yüzü.

sücūd : “secde”nin çoğulu; secdeler.

sücūd eylemek, sücūd itmek, sücūd kılmak:Secdeler etmek.

sūrūr :Sevinç, mutluluk, gönül şenliği.

Ş

şāh: Padişah.

şāh-ı a‘lā:Yüce padişah||sevgili.

şāh-ı ‘ālem:Alemin padişahı.

şāh-ı cihān:Dünya padişahı.

şāh-ı devrān :Devrin padişahı, cihan padişahı, dünyanın en büyük padişahı.

şāh-ı kerem :Kerem padişahı; çok cömert, mürüvvetli padişah.

şāh-ı kerīm:İhsan ve inayet sahibi, mürüvvetli padişah.

şāh-ı vilāyet: Ülkenin padişahı.

şāh ü gedā: Padişah ve dilenci.

şeb : Gece.

şeb-i ğam: Gam gecesi.

şeb-i vişāl: Vuslat gecesi.

şecer : Ağaç.

şems-i cihān: Cihanın güneşi; güneş.

şems ü kamer: Güneş ve ay.

T

tā‘at: İtaat, Allah’a boyun eğme, ibadet.

taḳvā: Allah korkusu ile günahlardan ve haramlardan kaçınma.

U

‘ubūdiyyet: Kulun iradesini tamamen Allah’a teslim ederek ona boyun eğmesi; kulluk.

‘ulūm : “‘ilm”in çoğulu; ilimler.

‘uryān : Çıplak.

Ü

üzre: Üzerinde, üstünde.

V

vahid: Bir, tek, yegâne, biricik; eşi benzeri olmayan.

vaḳt-i zevḳ ü şafā: Zevk ve sefa zamanı.

vaşl : Sevgiliye kavuşma, vuslat.

vecd : Allah’ın lütfuyla kalbe gelen coşkunluk hâli, istiğrak; ilahi aşkla kendinden geçme.

vefā : İlgi, sevgi, yakınlık; sevgide bağlılık, sadakat ve süreklilik.

vîrân olmak :Yıkılmak, harap olmak.

vîrâne :Yanmış, yıkılmış binalardan geriye kalan yıkıntı; harabelik.

Y

yâd eylemek:Anmak, hatırlamak.

yüzi kara:Utanılacak bir durumu, ayıbı ya da günahı olan.

Z

zâhid :Zühd ve takva sahibi, dindar kimse.

zâhir :Ortaya çıkmakta, görünmekte, aşikâr olmakta olan.

zâhir olmak :Görünmek, belirmek, kendini göstermek.

za‘îf :Zayıf, çelimsiz; biçare, mecalsiz, zavallı.

ziyân :Zarar.

zuhûr :Zahir olma, meydana çıkma, görünme.

zülâl :Uzun süre erimeden kalan kar kütlelerinin içinde oluşan, içine atıldığı suyu soğutup lezzetle ve hoş hâle getiren kurtçuklar. Bu yönüyle zülâl “hoş içimli, lezzetli, serin su” anlamına gelecek şekilde kullanılır.

zülâl-i vuâlat:Vuslat zülâli.

5. KAYNAKÇA

Kitaplar

- Aktan, B. (2009). Türkiye Türkçesinin söz dizimi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Atabay, N., Kutluk, İ. ve Özel, S. (1976). Sözcük türleri I. Ankara: Ank. Üniv. Basımevi.
- Banguoğlu, T. (2007). Türkçenin grameri. Ankara: TDK Yayınları.
- Beserek, A. (1991). Türkçede cümle yapısı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bilgegil, M. K. (2009). Türkçe bilgisi. Ankara: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Deny, J. (1941). Türk dili grameri (Osmanlı Lehçesi). Ali Ulvi Elöve (Çev.). İstanbul: TDK Yayınları.
- Eckmann, J. (2011). Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi üzerine araştırmalar. Osman Fikri Sertkaya (Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Eker, S. (2011). Çağdas Türk dili. Ankara: Grafiker Yayınları. Ercilasun, A. B. (2004). Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (1999). Türk dil bilgisi. İstanbul: Bayrak Basım.
- Gencan, T. N. (2001). Dilbilgisi. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1974). Türk dilinde edatlar. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi
- Hatiboğlu, V. (1972). Türkçenin sözdizimi. Ankara: TDK Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1978). Dilbilgisi terimleri sözlüğü. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 276
- Hengirmen, M. (2007). Türkçe dilbilgisi (7. Baskı). Ankara: Engin Yayınevi.
- Karahan, L. (1999). Türkçede söz dizimi (6. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). Türkiye Türkçesi grameri. Ankara: TDK Yayınları.
- Köprülü, M.F. (2011). Türk edebiyatı tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kültürel, Z. (2009). Türkiye Türkçesi cümle bilgisi. İstanbul: Simurg Yayıncılık.

Özkan, M., Esin, O. ve Tören, H. (2001). Yüksek öğretimde Türk dili yazılı ve sözlü anlatım. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Özkan, M. ve Sevinçli, V. (2011). Türkiye Türkçesi söz dizimi. İstanbul: Akademik Kitaplar.

Özmen, M. (2013). Türkçenin söz dizimi. Adana: Karahan Kitabevi.

Dilçin, Cem: Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara, TDK Yayınları, 1983.

Onay, Ahmet Talât: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, haz. Cemal Kurnaz, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

Öztuna, Yılmaz: Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi I-II, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1990.

Öztürk, Furkan: “Bâkî Divanı Sözlüğü Bağlamli Dizin ve işlevsel Sözlük”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

Pakalın, Mehmet Zeki: Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 3 cilt, İstanbul, MEB Yay., 2004.

Makaleler

Çoraklı (1991). Türkçenin yaratma gücü: ikilemeler. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 17, 53.

Gemalmaz, E. (1996). Türkçede isim tamlamalarının derin yapısı. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 4, 165-172.

Balcı, T. (1995). Ad takımı-sıfat takımı sorunu. Çağdaş Türk Dili, 552, 5-7

Akman, E. (2004). Belirtisiz isim tamlaması mı? sıfat tamlaması mı?, V. Uluslar arası Türk Dil Kurultayı, TDK. Yayınları, 855(I), Ankara, 119-124.

Gökdayı, H. (2010). Türkiye Türkçesinde öbekler. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 5(3), 1297-1319.

Hatiboğlu, V. Kelime grupları ve kuralları. TDAY-Belleten 1963, TDK Yayınları, Ankara, 203-244.

- İpek, B. (2008). Türk dilinde vasıta hâli. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, 63-97.
- Karahan, L. (2007). “Sonra, önce” kelimelerinin edat kategorisi içindeki durumu. *Uluslar Arası Türklük Araştırmaları Sempozyumu*, 25-27 Nisan, Erzurum, Dil Araştırmaları, 1, Ankara, 39-48.
- Kerimoğlu, C. (2011). Takısız ad tamlaması tartışması ve tür-öbek ilişkisi. *Turkish Studies*, 6(1), 1487-1501.
- Koç, N. (2001). Kelime grubu üzerine. *Türk Dili*, 598, 491-497.
- Koç, N. (2002). İyelik ekleri, fiilimsiler ve -sa/-se eki üzerine. *Türk Dili*, 605, 430-437.
- Korkmaz, Z. (1994). Sıfatların isim tamlamaları ile kullanılışı üzerine. *Türk Dili*, 15-18 Korkmaz, Z. (1998). Türkçede birleşik fiiller ve anlam kaymaları. *Türk Dili*, 3-14.
- Mayzel, S. (1957). Türk dilinde izafet. Abdülkadir İnan (Çev.). *TDAY-Belleten*, Ankara, Tdk. 279-313.
- Tokyürek, H., Pekacar, Ç. (2014). Eski Türkçeden günümüze eksiz ad tamlaması meselesi. *Dil Araştırmaları*, 15, 9-38
- Tuna, O. N. (1949). Türkçede tekrarlar, *TDED*, III, no. 3-4 İstanbul, 429-447.
- Tuna, O. N. (1950). Türkçede tekrarlar II, *TDED*, IV, No. 1, İstanbul, 35-82.
- Tuna, O. N. (1982-1983). Türkçenin sayıca eş heceli ikilemelerinde sıralama kuralları ve tabii bir ünsüz dizisi. *TDAY-Belleten*, İstanbul, 163-228.
- Türkseven, A. (1994). Takısız ad takımı olabilir mi?-1. *Çağdaş Türk Dili*, 88.
- Üstünova, K. (2005). Ad tamlaması- iyelik öbeği ayrımı. *Türk Dili*, 641, 418-425.
- Zülfikar, H. (1995). Takısız ad tamlaması sorunu. *Türk Dili*, 523, 781-789.
- Zülfikar, H. Terim sözlükleriyle ilgili düzenleme ve belirtisiz ad tamlaması yapısındaki terimlerde iyelik ekinin yitimi, *Türk Dili*, 330-337.

TEZLER

Mermer, A. (1985) Taşlıcalı Yahya Bey Divanı'nda nebatlar. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Gazi Üniversitesi, Ankara.

Demir, Y. (1986) Taşlıcalı Yahya Bey Divanında sevgili ve sevgiliye ait fiziki unsurlar.((Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Gazi Üniversitesi, Ankara.

Sağlam, A. (2016) Taşlıcalı Yahyâ Bey ve hamse'si. (Yayımlanmamış doktora tezi) Dicle Üniversitesi,Diyarbakır.

Peşken,S. (2017) Taşlıcalı Yahya Divanı Sözlüğü (Yayımlanmamış doktora tezi) İstanbul Üniversitesi,İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Ceyda ÖZ YAŞA

EĞİTİM

2013-2015	Lise Kanuni Anadolu İmam Hatip Lisesi-AKSARAY
2016-2017	Lise- Neslin Koleji-AKSARAY
2017-2021	Lisans-Türk Dili Ve Edebiyat Bölümü, Çukurova Üniversitesi-ADANA
2019-2021	Önlisans-İlahiyat, Anadolu Üniversitesi-ESKİŞEHİR
2021-	Lisans-İslami İlimler, Aksaray Üniversitesi-AKSARAY
2021-	Niğde Ömer HALİSDEMİR Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı-NİĞDE

İŞ DENEYİMİ

YABANCI DİL

İngilizce

Arapça

